

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ
ΟΜΙΛΙΑΙ Θ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΑΗΜΕΡΟΝ ⁽⁵⁾.

S. P. N. BASILII

CÆSAREÆ CAPPADOCIÆ ARCHIEPISCOPI

HOMILIÆ IX

IN HEXAEMERON.

HOMILIA I.

In principio fecit Deus cælum et terram.

1. Conveniens principium est mundi structuram narraturo, narrationi suæ principium quo res visibiles exornatæ sunt, præponere. Etenim cœli terræque tradenda creatio est, quæ casu, ut quidam opinati sunt, producta non est, sed a Deo originem traxit. Ecquis auditus magnitudine eorum 2 quæ dicuntur dignus est? quali apparatu instrui convenit animam ad res tantæ audiendas accessuram? Par fuerit a carnis affectionibus esse puram, vitæ hujus curis minime excæcatam, alacrem, rerum indagatricem, undique circumspicientem sicunde Deo dignam suscipere possit cogitationem. Sed antequam accuratam verborum rationem ex-

A

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

1. Πρέπουσα ἀρχὴ τῷ περὶ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως μέλλοντι διηγείσθαι ἀρχὴν τῆς τῶν ὀρωμένων διακοσμήσεως προθεῖναι τοῦ λόγου. Οὐρανοῦ γὰρ καὶ γῆς ποιήσεις παραδίδοσθαι μέλλει, οὐκ αὐτομάτως συνενεχθεῖσα, ὡς τινες ἐφαντάσθησαν, παρὰ δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν αἰτίαν λαβοῦσα. Ποία ἀκοή τοῦ μεγέθους τῶν λεγομένων ἀξία; πῶς παρασκευασμένην ψυχὴν (6) πρὸς τὴν τῶν τηλικούτων ἀκρόασιν προσῆκεν ἀπαντᾶν; Καθαρεύουσιν τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς, ἀνεπισκότητον μερίμναις βιωτικαῖς, φιλόπονον, ἐξεταστικὴν, πάντοθεν περισκοποῦσαν εἰ ποθεν λάβοι ἀξίαν ἐννοιαν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἐξετάσαι (7) τὴν ἐν τοῖς ῥήμασιν ἀκρίθειαν, καὶ δι-

(5) Aliter in aliis mss. ponitur titulus. Velustissimus codex Coisl. sic habet: Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς Ἑξαήμερου, Sancti Patris nostri Basilii in primam diem Hexaemeron. Reg. primus: Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου, ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας τοῦ Μεγάλου, λόγος εἰς τὴν Ἑξαήμερον, ἦτοι εἰς τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » Sermo sancti Patris nostri Basilii Magni archiepiscopi Cæsareæ Cappadociæ in Hexaemeron, sive in illud, « In principio fecit Deus cælum et terram. » Reg. quintus: Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας εἰς τὴν Ἑξαήμερον ὁμιλία α', Basilii archiepiscopi Cæsareæ Cappadociæ in Hexaemeron homilia prima.

(6) Sic simpliciter editi et Regii primus et quintus cum utroque Coisl. At uterque Ducæi codex et Combef. et Colb. secundus cum Reg. uno πῶς παρασκευασμένην ψυχὴν ἔχοντας. Quod ait Combefisius,

aut legendum esse παρασκευασμένους ψυχὴν, aut vocem ἔχοντας textui inserendam esse, de eo nobis longe aliter videtur. Utamque igitur viri doctissimi conjecturam rejicimus. Primam, quod vox παρασκευασμένους, vel potius παρασκευαζομένους, ne in uno quidem codice reperiatur: alteram, quod vocem ἔχοντας superfluum esse atque inutilem arbitremur. Etenim voce ψυχὴ nonnunquam totum hominem significari notum est. Proinde cum dicit Basilii: Quali apparatu instrui animam convenit, idem est ac si diceret, Quali apparatu hominem instrui convenit. Vix igitur dubitari potest, quin vox ἔχοντας melius absit; eoque magis, quod in antiquioribus et melioris notæ codicibus desideretur. Adde, antiquissimum interpretem Eustathium eam vocem non agnovisse, cum vertat ad verbum: Quemadmodum instructus esse debeat animus.

(7) Reg. sextus πρὶν ἢ ἐξετάσαι. Mox idem mss. μὴ ἀφικώμεθα.

MONITUM AD HOMILIAS IN HEXAEMERON

Sunt qui existiment Basilium Magnum commentarios in totam Scripturam contexuisse (1): sed cum hæc opinio sola Cassiodori auctoritate nitatur, ea de re dubitari posse arbitramur, præsertim cum de hac commentariorum mole altum sit silentium apud antiquiores. Habemus etiam novem homilias in opus sex dierum, hoc est, in *Hexaemeron*, orationes decem et septem in quosdam Psalmos, amplissimum in priora sexdecim Isaiaë capita commentarium. Pauca quidem hæc sunt, si comparentur cum iis commentariis qui olim Basilio tributi fuere: sed tamen quorundam γνησιότης, ut mihi quidem videtur, jure ac merito suspecta videri potest. De his in Præfatione, ubi de qualibet re suo ordine ac loco disputatur. Veteres autem quanti *Hexaemeron* fecerint, esse hominem qui ignoret arbitror neminem. Ejus meminere Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyssenus, Hieronymus, Socrates (2) et alii. Optandum certe esset, ut lectores his orationibus legendis ita hodie afficerentur, ut afficiebatur olim Gregorius Nazianzenus, cujus hæc sunt verba: "Ὅταν τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι, καὶ διὰ γλώσσης φέρω, μετὰ τοῦ Κτίστου γίνομαι, καὶ γινώσκω κτίσεως λόγους, καὶ θαυμάζω τὸν Κτίστην πλέον ἢ πρότερον, ὅψι μόνῃ διδασκάλῳ χρώμενος. « Cum *Hexaemeron* illius in manus sumo, atque in ore habeo, cum Creatore conjungor, ac creationis rationes agnosco, Creatoremque magis admiror ac suspicio, quam prius solebam, cum solo aspectu magistro uterer. » Ascribam et verba Gregorii Nysseni, qui de eodem illo opere tam magnifice locutus est, ut modum excedere videatur. Ita autem scripsit: Τῶν γὰρ κατὰ θεῖαν ἐπίπνοιαν ἐν τῇ κοσμογενίᾳ φιλοσοφηθέντων τῷ μεγάλῳ Μωϋσῆ . . . ἐπέταξας ἡμῖν διὰ τινος ἀκολουθοῦ διανοίας εἰς εἰρμὸν ἀγαγεῖν, καὶ συμφωνοῦσαν πρὸς ἑαυτὴν ἀποδείξαι τὴν ἀγίαν Γραφήν· καὶ ταῦτα μετὰ τὴν θεόπνευστον ἐκείνην τοῦ Πατρὸς ἡμῶν εἰς τὸ προκείμενον θεωρίαν, ἣν οἱ ἐγνωκότες πάντες, οὐδὲν ἕλαττον τῶν αὐτῷ Μωϋσῆ πεφιλοσοφημένων θαυμάσουσιν, εὖ καὶ εἰκότως, οἶμαι, τοῦτο ποιοῦντες. « Vis enim ut quæ cœlesti numme affatus de mundi procreatione magnus Moyses prodidit monumentis litterarum, ordine quodam disponam, sanctamque Scripturam sibi ipsi consentientem ac constantem esse demonstrem; idque post divinam illam Patris nostri in idem argumentum commentationem, quam qui legerunt, non minus quam ea, quæ ab ipso Moyse perscripta sunt, omnes admirantur: et merito, mea quidem sententia. »

Alia quidem ratione, sed efficaciore multo et ad persuadendum aptiore hoc idem opus commendavit Ambrosius, dum, quod Basilius scripserat Græce, id ipse Latine reddidit. Et vero, nemo opinor, homo, qui utrumque opus legerit, inficiabitur Ambrosium in illis suis orationibus interpretis, non auctoris munere perfunctum fuisse. Fateor quidem Ambrosium non nihil de suo addere, demere, transponere, immutare: sed ita tamen, ut interpretem agat, interpretem, inquam, non scrupulosum, sed liberiores. Quare si quando in Ambrosio occurrant loca quedam difficilia, perplexa, subobscura, corrupta, quæ facessant negotium lectori, ei auctor sum ut ad Basilium confugiat, eoque magistro ac duce utatur.

Constat Basilium bis die concionatum fuisse, matutinis horis atque vespertinis; idque tempore Quadragesimæ: sed quo anno, valde incertum. Non defuere qui ex orationis octavæ verbis judicarent Basilium, quæ erat viri facundia, conciones has ad populum ex tempore habuisse. Et quidem, si fides Rufino adhibenda sit (3), sic concionari solebat Basilius.

Hexaemeron Basillii olim in linguam Latinam transtulit Eustathius: sed nihil est quod hic de ejus interpretatione proloquamur, cum id opus in Appendice editum videre cuique liceat. Easdem has Basillii orationes transtulit quoque, quorundam judicio (4), Dionysius Exiguus: sed qua auctoritate et quibus testimoniis dictum id sit, ignoramus.

Necesse non est multa hoc loco dicere de tribus orationibus, quarum duæ priores scriptæ sunt de hominis formatione, tertia de paradiso. Nam ea de re satis fuse in Præfatione disputatur: quam qui volent, legere poterunt § I, n. 13.

(1) Baron. 578; Cassiod. *De inst.* p. 538.

(2) Greg. Naz. orat. 20, p. 363; Greg. Nyss. *Hexaem.* p. 1, 2 et p. 45; Hieronym. *V. ill.* c. 116; Socr. lib. IV, c. 26.

(3) Lib. II, c. 9.

(4) Eliæ Dupini, etc.

ερευνησασθαι ἡλίκα τῶν μικρῶν φωνῶν τούτων ἐστὶ τὰ σημαινόμενα, ἐνθυμηθῶμεν τίς ὁ διαλεγόμενος ἡμῖν. Διότι καὶ τῆς βαθείας καρδίας τοῦ συγγραφέως μὴ ἐφικώμεθα διὰ τὸ τῆς διανοίας ἡμῶν ἀσθενές, ἀλλὰ τῇ γε ἀξιοπιστίᾳ προσέχοντες τοῦ λέγοντος, αὐτομάτως εἰς συγκατάθεσιν τῶν εἰρημένων ἐναχθησόμεθα (8). Μωϋσῆς τοίνυν ἐστὶν ὁ τὴν συγγραφὴν ταύτην καταβαλλόμενος· Μωϋσῆς ἐκεῖνος ὁ (9) μαρτυρηθεὶς ἀστεῖος εἶναι παρὰ τῷ Θεῷ, ἐπιτομάζιος ὢν ὃν εἰσεποίησατο μὲν ἡ θυγάτηρ τοῦ Φαραῶ, ἐξέτρεψε δὲ βασιλικῶς, τοὺς σοφοὺς τῶν Αἰγυπτίων διδασκάλους αὐτῷ τῆς παιδείσεως ἐπιστήσασα· ὅς, τὸν ὄγκον τῆς τυραννίδος μισήσας, καὶ πρὸς τὸ ταπεινὸν τῶν ὁμοφύλων ἀναδραμῶν (10), ἐβλετο συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἀμαρτίας ἀπόλαυσιν ὁ τὴν πρὸς τὸ δίκαιον φιλίαν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως κεκτημένος, ὅπου γε, καὶ πρὶν ἐπιτραπῆναι αὐτῷ τοῦ λαοῦ τὴν ἀρχὴν, φαίνεται διὰ τὸ τῆς φύσεως μισοπόνηρον μέχρι θανάτου τοὺς κακοὺς ἀμυνόμενος· ὁ φυγαδευθεὶς παρὰ τῶν εὐεργετηθέντων, καὶ ἀσμένως μὲν τοὺς Αἰγυπτιακοὺς θορύβους ἀπολιπὼν, τὴν δὲ Αἰθιοπίαν καταλαβὼν, κάκει πᾶσαν σχολὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἄγων, καὶ ἐν τεσσαράκοντα ὄλοις ἔτεσιν τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων ἀποσχολάσας (11)· ὅς, ὀγδοηκοστὸν ἤδη γεγονῶς ἔτος, εἶδε Θεὸν ὡς ἀνθρώπων ἰδεῖν δυνατὸν, μᾶλλον δὲ ὡς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὑπῆρξε κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτῆν τοῦ Θεοῦ, ὅτι Ἐάν γένηται προφήτης ὑμῶν τῷ Κυρίῳ, ἐν ὄραματι αὐτῷ γνωσθήσομαι, καὶ ἐν ὕπνῳ λαλήσω αὐτῷ. Οὐχ οὕτως, ὡς ὁ θεράπων μου Μωϋσῆς, ἐν ὄρα τῷ οἴκῳ μου πιστός ἐστι στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἴδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων. Οὗτος τοίνυν ὁ τῆς αὐτοπροσώπου θέας τοῦ Θεοῦ ἐξίσου τοῖς ἀγγέλοις ἀξιωθεὶς, ἐξ ὧν ἤκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ διαλέγεται (12) ἡμῖν. Ἀκούσωμεν τοίνυν ἀληθείας ῥημάτων οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας ἀνθρωπίνης, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος λαληθέντων (13)· ὧν τὸ τέλος οὐχ ὁ τῶν ἀκουόντων ἔπαινος, ἀλλ' ἡ σωτηρία τῶν διδασκομένων.

2. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἰσθησί μου τὸν λόγον τὸ θαῦμα τῆς διανοίας. Τί πρῶτον εἶπω; πόθεν ἀρξομαι τῆς ἐξηγήσεως; Ἐλέγξω τῶν ἔξω (14) τὴν ματαιότητα; ἢ

Act. vii, 20. ¹ Num. xii, 6-8. ² I Cor. ii, 4.

(8) Codex Combef. ἀναχθησόμεθα. Reg. sextus ἀχθησόμεθα.

(9) Respicit Basilus ad versum 20 Actorum c. vii: Καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ Θεῷ, et erat gratus Deo. Auctor vero Actorum respexerat ad versum 2 capituli II Exodi, ἰδόντες δὲ αὐτὸν ἀστεῖον, ἐσκέπασαν αὐτόν, videntes autem eum elegantem, occultaverunt eum. Combefisius verba Basilii sic interpretatur: a Deo testimonium habens, quod elegans: sed mihi persuadere non queo ejus interpretationem cuiquam prohatum iri. Etenim ut locum haberet interpretatio Combefisii, sic debuisset loqui Basilus, ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ μαρτυρηθεὶς ἀστεῖος εἶναι, a Deo testimonium habens, quod, etc.: non autem scripsisset ὁ μαρτυρηθεὶς ἀστεῖος εἶναι παρὰ τῷ Θεῷ, adeo ut illud, παρὰ τῷ Θεῷ, clare et evidenter ad vocem ἀστεῖος, non ad vocem μαρτυρηθεὶς referri debeat. Melius igitur ita interpretare: Testimonium [a Scriptura] habens, quod gratus esset Deo, sive apud Deum:

A pendamus, perscrutemurque quanta his exilibus vocibus significentur, quis nos alloquatur, consideremus. Quanquam enim scriptoris profunda sensa non assequimur ob mentis nostræ infirmitatem, tamen ejus qui loquitur auctoritati intenti, eo adducemur, ut dictis non inviti assentiamus. Moyses igitur is est, qui hanc contexit historiam, Moyses ille, qui dum adhuc infans lactens esset, gratus apud Deum fuisse perhibetur¹: quem sibi adoptavit Pharaonis filia, regalique cultu educavit, magistros et erudiendo præficiens eos qui inter Ægyptios erant sapientes; qui tyrannidis fastum perosus, et ad tribulium humilitatem recurrens, una cum Dei populo divexari maluit, quam temporaria peccati suavitatem frui; qui justitiæ amorem ex ipsa natura sortitus est: quandoquidem prius etiam quam ei committeretur populi principatus, ob naturale nequitiae odium ad mortem usque malis insectatus fuisse comperitur; qui ab iis quos beneficiis affecerat, fugatus, ac lubenter Ægyptiacos tumultus derelinquens, adveniēnsque in Æthiopiā, et illic omnino ab aliis negotiis feriatas, totos quadraginta annos rerum contemplationi impertivit; qui octogesimum jam natus annum, Deum, quantum homini videre licet, vidit; imo quantum nulli alii datum est, juxta ipsum Dei testimonium: Si fuerit propheta vester Domino, in visione ei agnoscar, et in somno loquar ei. Non ita velut servus meus Moyses, in tota domo mea fidelis est: os ad os loquar ei, in specie, et non per ænigmata². Hic itaque divinæ ipsius faciei conspectu perinde ac angeli dignatus, ea quæ a Deo audivit, nobis refert. Audiamus igitur veritatis verba, non in humanæ sapientiæ persuasionibus³, sed in Spiritus doctrina prolata, quorum finis laus non est audientium, sed eorum qui docentur salus.

2. In principio fecit Deus cælum et terram⁴. Orationem meam admiratio hujus sententiæ sistit. Quid primum dicam? unde narrandi sumam exordium? Redarguamne ethnicorum vanitatem? an

2. In principio fecit Deus cælum et terram⁴. Orationem meam admiratio hujus sententiæ sistit. Quid primum dicam? unde narrandi sumam exordium? Redarguamne ethnicorum vanitatem? an

⁴ Gen. i, 1.

Cæterum nemini paulum modo humaniori ignotum est Hebraismum esse, quo in significatione præstantiæ atque dignitatis uti solebant.

(10) Editio Paris. ἐβλετο μᾶλλον. Deest μᾶλλον in editione Basil. et in nostris septem mss.

(11) Reg. sextus τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων ἐνατενίζων καὶ ἀποσχολάζων. Codex alter ἀποσχολήσας. Ibidem Boill. ὀγδοηκοστοῦ... ἔτους. Nec ita multo post mss. tres μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ.

(12) Colb. secundus ταῦτα διαλέγεται.

(13) Editiones Paris. et Basil. λαληθέντων. At octo nostri mss. λαληθεῖσιν. Erratumne sit librario- rum, an hoc dictum sit per attractionem, grammaticorum erit judicium. Est creditu difficile tot librarios simul errasse.

(14) Τῶν ἔξω. Intelligit Basilus aut eos qui omnino Deum esse negabant, aut falsorum deorum cultores.

veritatem nostram laudibus efferam? Prodidērunt 3 A multa Græcorum sapientes de natura: sed ne una quidem opinio, posteriore priorem semper antiquante, fixa inter ipsos atque inconcussa permansit. Quare dicta eorum confutare nihil nobis opus est; si quidem ad mutuam suam eversionem sufficiunt. Etenim Deum qui ignoravere, causam providam ortui præesse universorum non concessere: sed consequentia convenienter primæ suæ inscitiae concludebant. Quamobrem nonnulli, origine universitatis rerum elementis mundi ascripta, ad causas materiales confugerunt: alii vero atomis, et corporibus partium expertibus, mole ac meatibus naturam rerum visibilibus contineri sinxerunt. Nunc quidem insecabilibus corporibus inter se conjunctis, nunc vero rursus discretis, generationes et corruptiones fieri, atque indurabilioribus corporibus diuturnitatis causam ex atomorum inter se complexu validiore proficisci arbitrati sunt. Sane araneæ telam texunt qui talia scribunt, qui cæli terræque et maris principia ponunt adeo tenuia, nec usquam consistentia. Non enim noverunt dicere: *In principio fecit Deus cælum et terram*. Quapropter ob inhabitantem in ipsis divinitatis ignorationem in hunc errorem inciderunt, ut cuncta, tanquam casu et temere mota, credant nec regi nec gubernari. Quod ipsum nobis ne accidat, is qui mundi fabricam conscripsit, statim in primis verbis per Dei nomen mentem nostram illustravit, dicens: *In principio fecit Deus*. Quam pulcher est ordo iste! Primo apposuit principium, ne qui mundum principii expertem esse opinarentur. Deinde adjecit: *Fecit*, ut ostendatur, res conditas minimam esse potentiae opificis partem. Quemadmodum enim figulus qui eadem arte innumera effinxit vasa, neque artem, neque potentiam exhausit: ita et universi hujus opifex effectricem potentiam habens, non uno mundo circumscriptam, sed in infinitum excedentem, rerum quæ conspiciuntur magnitudines solo voluntatis nutu condidit. Itaque, si mundus et principium habet, et factus est, inquire, quis sit qui ei dedit principium, et quis illius sit conditor. Imo ne forte, si humanis inquiras ratiocinationibus a veritate aberres, hoc nos documento præoccupat, dum videlicet præstantissimum Dei nomen tanquam

(15) Sic Regii primus et septimus cum Combef. et cum utroque Coisl. Editio Paris. Οἱ μὲν γὰρ τὰς, non recte.

(16) Ita tres mss. Deest μὲν in editis et in aliquibus mss. Ibidem sex mss. cum editione Basil. συνιόντων. Editio Paris. συνιέντων.

(17) Sic septem mss. præter Bodl. qui mox habet ὑπερτιθέμενοι. Editio Paris. καὶ γὰρ τῶν.

(18) Unus ms. ὡς ἂν τύχοι. Mox editio Paris. ἀπατήθησαν. Editio vero Basil. et duo Regii mss. ἠπατήθησαν.

(19) Ita editio Basil. cum multis mss. At editio Paris. καὶ ἡμεῖς.

(20) Fusius duo Colbertini et Reg. sextus ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Hoc ipso in loco recte et emendate in veteribus editionibus legebatur, Τί καλή; sed, ut verbis utar Combefisii, pro τί

ἀνυμνήσω τὴν ἡμετέραν ἀλήθειαν; Πολλὰ περὶ φύσεως ἐπραγματεύσαντο οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί, καὶ οὐδὲ εἰς παρ' αὐτοῖς λόγος ἔστηκεν ἀκίνητος καὶ ἀσάλευτος, ἀεὶ τοῦ δευτέρου τὸν πρὸ αὐτοῦ καταβάλλοντος· ὥστε ἡμῖν μηδὲν ἔργον εἶναι τὰ ἐκείνων ἐλέγγειν· ἀρκοῦσι γὰρ ἀλλήλοις πρὸς τὴν οἰκείαν ἀνατροπὴν. Οἱ γὰρ Θεὸν ἀγνοήσαντες αἰτίαν ἔμφρονα προστάται τῆς γενέσεως τῶν ὄλων οὐ συνεχώρησαν, ἀλλ' οἰκείως τῇ ἐξ ἀρχῆς ἀγνοίᾳ τὰ ἐφεξῆς συνεπέρανταν. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἐπὶ τὰς (15) ὑλικὰς ὑποθέσεις κατέφυγον, τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις τὴν αἰτίαν τοῦ παντὸς ἀναθέντες· οἱ δὲ ἄτομα καὶ ἀμερῆ σώματα, καὶ ὄγκους καὶ πόρους συνέχειν τὴν φύσιν τῶν ὄρατῶν ἐφαντάσθησαν. Νῦν μὲν (16) γὰρ συνιόντων ἀλλήλοις τῶν ἀμερῶν σωμάτων, νῦν δὲ μετασυγκρινομένων, τὰς γενέσεις καὶ τὰς φθοράς ἐπιγίνεσθαι· καὶ τῶν (17) διαρκεστέρων σωμάτων τὴν ἰσχυροτέραν τῶν ἀτόμων ἀντεμπλοκὴν τῆς διαμονῆς τὴν αἰτίαν παρέχειν. Ὅντως ἰστόν ἀράχνης ὑφαίνουσιν οἱ ταῦτα γράφοντες, οἱ οὕτω λεπτὰς καὶ ἀνυποστάτους ἀρχὰς οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ὑποτιθέμενοι. Οὐ γὰρ ἤδυσαν εἰπεῖν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Διὰ τοῦτο ἀκυβέρνητα καὶ ἀδιοίκητα εἶναι τὰ σύμπαντα, ὡς ἂν τύχη (18) φερόμενα, ὑπὸ τῆς ἐνοικουσίας αὐτοῖς ἀθεότητος ἠπατήθησαν. Ὅπερ ἵνα μὴ πάθωμεν ἡμεῖς (19), ὁ τὴν κοσμοποιίαν συγγράφων εὐθύς ἐν τοῖς πρώτοις ῥήμασι τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τὴν διάνοιαν ἡμῶν κατεφώτισεν, εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός (20). Τί καλή ἡ τάξις; Ἀρχὴν πρῶτον ἐπέθηκεν, ἵνα μὴ ἀναρχὸν αὐτὸν οἰηθῶσιν τινες (21)· εἶτα ἐπήγαγε τὸ, Ἐποίησεν, ἵνα δειχθῆ, ὅτι ἐλάχιστον μέρος τῆς τοῦ δημιουργοῦ δυνάμεως ἐστὶ τὸ ποιηθέν. Ὡς γὰρ ὁ κεραμεύς, ἀπὸ τῆς αὐτῆς τέχνης μυρία διαπλάσας σκεύη, οὔτε τὴν τέχνην οὔτε τὴν δύναμιν ἐξανάλωσεν· οὕτω καὶ ὁ τοῦ παντὸς τούτου δημιουργὸς, οὐχ ἐνὶ κόσμῳ σύμμετρον τὴν ποιητικὴν ἔχων δύναμιν ἀλλ' εἰς τὸ ἀπειροπλάσιον ὑπερβαίνουσιν, τῇ ῥοπῇ τοῦ θελήματος μόνη εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε τὰ μεγέθη τῶν ὄρωμένων. Εἰ οὖν καὶ ἀρχὴν ἔχει ὁ κόσμος, καὶ πεποιήται, ζήτηι, τίς ὁ τὴν (22) ἀρχὴν αὐτῷ δούς, καὶ τίς ὁ ποιητής. Μᾶλλον δὲ, ἵνα μὴ ἀνθρωπίνους λογισμοῖς ἐκζητῶν παρατραπῆς που τῆς ἀληθείας, προέφθασε τῇ διδασκαλίᾳ, οἷον εἰ σφραγίδα καὶ φυλακτήριον ταῖς

legi oportere ὅτι divinavit Morellus; et ita in editione Paris. edendum curavit. Sanam et veterem scripturam τί pariter cum editionibus antiquioribus tuentur et Bodl. et nostri octo mss.

(21) Reg. sextus ἀναρχὸν οἰηθῶσι ταύτην τινές. Sed, nisi valde fallor, ita emendatum est ab aliquo Græculo, ut vox ταύτην ad vocem præcedentem κοσμοποιίαν referri posset. Neque tamen emendatione ulla opus erat. Basilius igitur, meo quidem iudicio, non scripsit ταύτην, sed αὐτόν, uti habent editi et reliqui mss. Respiciebat enim orator optimus ad vocem κόσμος, ex qua vocabulum κοσμοποιία componitur.

(22) Sic codex Combef. et uterque Duc. et Bodl. cum aliis quatuor mss. et cum editione Basil. At editio Paris. cum Anglic. ζητείται ὁ τὴν.

φύλαξ ἡμῶν ἐμβαλὼν τὸ πολυτίμητον ὄνομα (23) τοῦ Θεοῦ, εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός. Ἡ μακαρία φύσις, ἡ ἀφθονος ἀγαθότης, τὸ ἀγαπητὸν πᾶσι τοῖς λόγου μετεληφόσι, τὸ πολυπόθητον κάλλος, ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸ νοερὸν φῶς, ἡ ἀπρόσιτος σοφία, οὗτος Ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

3. Μὴ οὖν ἀναρχα φαντάζου, ἄνθρωπε, τὰ ὁρώμενα, μηδὲ, ἐπειδὴ κυκλῶσε περιτρέχει τὰ κατ' οὐρανὸν κινούμενα, ἡ δὲ τοῦ κύκλου ἀρχὴ τῇ προχειρῶ αἰσθήσει ἡμῶν οὐκ εὐληπτος, ἀναρχον εἶναι νομίσης τῶν κυκλοφορικῶν σωμάτων τὴν φύσιν. Οὐδὲ γὰρ ὁ κύκλος οὗτος, τὸ ἐπίπεδον λέγω σχῆμα τὸ ὑπὸ μιᾶς γραμμῆς περιεχόμενον, ἐπειδὴ διαφεύγει (24) τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν, καὶ οὔτε ὅθεν ἤρξατο ἐξέυρειν (25) δυνάμεθα, οὔτε εἰς ὃ κατέληξεν, ἤδη καὶ ἀναρχον αὐτὸν ὀφείλομεν ὑποτίθεσθαι. Ἄλλὰ κἄν τὴν αἴσθησιν διαφεύγη, τῇ γε ἀληθείᾳ πάντως ἀπὸ τινος ἤρξατο ὁ κέντρον καὶ διαστήματί τινι περιγράφας αὐτόν. Οὕτω καὶ σὺ μὴ, ἐπειδὴ εἰς ἑαυτὰ συννεύει τὰ κύκλω κινούμενα, τὸ τῆς κινήσεως αὐτῶν ὁμαλὸν, καὶ μηδενὶ μέσῳ (26) διακοπτόμενον, τὴν τοῦ ἀναρχον τὸν κόσμον καὶ ἀτελεύτητον εἶναι σοι πλάνην ἐγκαταλίπη. Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· καὶ, Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται (27). Προαναφώνησις τῶν περὶ συντελείας δογμάτων καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου μεταποιήσεως, τὰ νῦν ἐν βραχείᾳ κατὰ τὴν στοιχείωσιν τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας παραδιδόμενα. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός. Τὰ ἀπὸ χρόνου ἀρξάμενα πᾶσα ἀνάγκη καὶ ἐν χρόνῳ C συντελεσθῆναι. Εἰ (28) ἀρχὴν ἔχει χρονικὴν, μὴ ἀμφιβάλλης περὶ τοῦ τέλους. Γεωμετρικαὶ γὰρ καὶ ἀριθμητικαὶ μέθοδοι, καὶ αἱ περὶ τῶν στερεῶν πραγματεῖαι, καὶ ἡ πολυθρύλλητος ἀστρονομία, ἡ πολυάσχολος ματαιότης, πρὸς ποῖον καταστρέφουσι τέλος; Εἴπερ οἱ περὶ ταῦτα ἐσπουδαχότες συναΐδιον εἶναι τῷ κτίστῃ τῶν ὄλων Θεῷ καὶ τὸν ὁρώμενον τοῦτον κόσμον διανοήθησαν, πρὸς τὴν αὐτὴν δόξαν ἀγαγόν-

^a I Cor. vii, 31. ^b Matth. xxiv, 55.

(23) Colb. secundus πολύτιμον ὄνομα. Nec ita multo post idem codex cum Combef. τὸ ἀγαπητὸν... ἀξίωμα, *majestas amabilis*. Ibidem unus Reg. μετεληφόσι. Infra Boudl. cum editis ἐπειδὴ κύκλω σε. Coisl. secundus ἐν κύκλω σε, duabus itidem vocibus. At Reg. sextus unica voce κύκλωσε: sed scribendum, ni fallor, κυκλῶσε, non κύκλωσε.

(24) Editi διαφεύγη. At uterque Duc. et alii duo mss. διαφεύγει. Statim mss. sex καὶ οὔτε. Deest καὶ in editis.

(25) Colb. primus εὐρεῖν. Mox idem ms. τὸ εἶδος διαφεύγη. Editi διαφεύγει. Nec ita multo post mss. quinque ὁ κέντρον. Editi ὁ τῷ κέντρον.

(26) Sic uterque Duc. et Anglic. et Colb. secundus cum Regiis primo et quinto. Editi cum Colb. primo μηδενὶ μέσον, male. Mox editio Basil. cum Colb. primo ἐγκαταλείπη. Reg. secundus ἐγκαταλίποι. Editio Paris. cum aliquibus mss. ἐγκαταλίπη.

(27) Editi cum Reg. primo et cum sacro textu παρελεύσονται. At quinque alii mss. παρελεύσεται. Haud longe Colb. primus παραδεδομένα.

(28) Sic editio Basil. cum sex mss. At editio Paris. εἰ γὰρ. Mox quinque mss. ἀμφιβάλλης. Editi ἀμφιβάλλης. Quod ait Combefisius, hanc Basilii do-

sigillam et antidotum in animis nostris imprimit, dicens: *In principio fecit Deus*. Beata natura, ingens bonitas, idipsum quod omnibus rationis participibus est amabile, pulchritudo valde desiderabilis, eorum quæ existunt principium, fons vitæ, spiritualis lux, sapientia inaccessa, hic, *In principio fecit cælum et terram*.

3. Ne igitur cogites, o homo, ea quæ conspiciuntur, principio carere: et quia ea quæ in cælo moventur, circumaguntur circulatim, circuli que **A** principium prompto sensu a nobis percipi non potest, ne idcirco naturam eorum corporum quæ orbiculatim moventur putaveris principii esse expertem. Neque enim circulum hunc (figuram dico planam una linea circumscriptam), quoniam sensum nostrum effugit, aut quoniam neque unde cœperit, neque in quid desinat invenire possumus, continuo et principii exsortem esse statuere debemus. Verum, tametsi sensum fugit, revera tamen omnino cœpit a quopiam, qui eum centro et quodam intervallo circumscripserit. Sic et tu, quoniam quæ in orbem versantur, eodem redeunt, ne ob hanc motus ipsorum æquabilitatem nullo interstitio interruptam, falso arbitraris, mundum principio ac fine destitui. *Transit enim figura hujus mundi*^a. Et, *Cælum et terra transibunt*^b. Quæ nunc breviter initio doctrinæ divinitus inspiratæ traduntur, dogmata de consummatione, deque mundi immutatione præcinnunt: *In principio fecit Deus*. Quæ a tempore initium duxerunt, ea in tempore etiam necesse est omnino intervenire. Si temporale initium accepere, ne dubites de fine. Nam geometria, rationes arithmeticae, inquisitiones de solidis, astronomia adeo decantata, negotiosissima vanitas, ad qualem finem divertant? Siquidem harumce rerum studiosi hunc mundum visibilem sempiternum esse una cum conditore universorum Deo decreverunt; mundo circumscripto, eidenique corpus ex materia compactum habenti

etrinam nihil firmam esse, id temere dictum putamus. Causa autem cur ita judicet, hæc est, quod angeli anima que cœperint, nec tamen sint unquam desituri. Sed quis non videt immerenti Basilio litem inferri, cum constet eum hoc loco non de angelis aut de anima, sed de solis rebus visibilibus locutum fuisse? Ipsum audiamus: *Siquidem, inquit, harumce rarum studiosi visibilem hunc mundum sempiternum esse una cum conditore universorum Deo decreverunt*.

D Cum igitur angeli et anima per se non sint aspectabiles, nec oculis cerni possint, neque de hac, neque de illis verba Basilii debent accipi. Is unicus scopus est Patris gravissimi ac propositum, ut ostendat, mundum per se et suapte natura æternum non esse, sed quidquid visibile est in mundo atque sensibile, id omne corruptioni subjacere. Hanc autem ejus rei causam Basilius ipse statim affert: *Nec hoc quidem, inquit, animadvertere potuerunt, quod necesse sit totum, cujus partes corruptioni et mutationi subjacent, ipsum quoque aliquando iisdem affectionibus obnoxium esse, atque illius partes*. Quod argumentandi genus pace viri doctissimi dixerim multum habere momenti atque roboris. Basilium secutus est Ambrosius, lib. 1 in *Hexaem.* pag. 6, nam. 10.

eamdem gloriam atque incomprehensibili naturæ et invisibili tribuentes. Ne hoc quidem animadvertere potuerunt, quod necesse sit et totum cuius partes corruptioni et mutationi subjacent, iisdem aliquando obnoxium esse affectionibus, atque ipsius partes. Sed usque adeo *Evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum, et dicentes se esse sapientes*, ita *stulti facti sunt*, ut alii quidem simul cum Deo cælum ab æterno existere affirmarint; alii vero illud ipsum esse Deum sine principio et sine fine, atque gubernationis rerum singularum causam esse statuerint.

4. Profecto isthæc mundanæ sapientiæ copia eis aliquando condemnationem accerset graviolem, quippe quia adeo acutum in vanis rebus cernentes, suapte sponte in intelligenda veritate obcæcati sunt. Qui porro spatia dimetiuntur stellarum, assignantque quænam semper affulgeant, et quænam septentrionales sint, et qui sitas circa austrinum polum stellas illic quidem habitantibus **5** conspicuas, nobis vero ignotas describunt, et latitudinem aquilonarem ac zodiacum circulum innumeris spatiis dividunt, et astrorum conversiones, stabilitatem, declinationes, eorumque omnium ad prima loca motum diligenter observant, et quanto tempore unumquodque siderum errantium circuitum suum expleat; hi unam ex omnibus artem non invenere, qua agnoscerent Deum esse universi opificem, et justum iudicem, actiones vitæ pro merito remunerantem; neque hanc consummationis cogitationem iudicii doctrinæ consentaneam in animum sibi induxerunt, mundum videlicet necessario mutatum iri, si et animarum status ad aliam vitæ rationem sit transiturus. Quemadmodum enim præsens vita naturam huic mundo affinem habebat: ita etiam futura animarum nostrarum vivendi ratio sortem exceptura est suo statui convenientem. At vero tantum abest, ut hi studium impertiant hisce veritatibus, ut etiam effusis cachinnis irrideant nos, cum de mundi huius consummatione et de sæculi regeneratione verba facimus. Cum autem principium secundum naturam prius statuatur, quam ea, quæ ab ipso profisciscuntur, necessario tum cum de his quæ a tempore habent, quod sint, dissereret; hanc omnibus anteposuit vocem, inquit: *In principio fecit.*

Rom. 1, 21, 22.

29) Colb. secundus *ἀγοντες*. Nec ita multo post Colb. primus *καὶ ἀσωμάτω φύσει*.

(30) Sic libri veteres. Deest *τε* in vulgatis.

(31) Colb. secundus *ἄλλοι τῶν*: cui lectioni favet Eustathius, qui sic vertit: *Alii stellarum intervalla dinumerant.*

(32) Ita codices septem. Editi *ὑπογραφόμενοι*. Mox quatuor mss. *εἰσὶ κεῖμενοι*. Vox *εἰσὶ* deest in aliquibus mss. et in editis. Hoc ipso in loco uterque Dnc. cum utroque Colb. et cum Reg. quinto *τοῖς μὲν εἰσὶ φανεροί*. Editi cum Reg. primo *εἰσὶ φαινόμενοι*. Haud longe editio Basil. *ἀποκλείσεις, exclusiones*, corrupte. Editio Paris. cum multis mss. *ἀποκλείσεις*, emendate.

(33) Colb. primus *οἰκείαν τὴν κατάστασιν ἀποδέξεται καὶ τὴν λῆξιν, proprium statum et sedem excipiet.*

τες (29) τὸν περιγεγραμμένον καὶ σῶμα ἔχοντα ὑλικὸν, τῇ ἀπεριλήπτῳ καὶ ἀοράτῳ φύσει, μηδὲ τοσοῦτον δυνηθέντες ἐννοηθῆναι, ὅτι οὐ τὰ μέρη φθοραῖς καὶ ἀλλοιώσεσιν ὑπόκειται, τούτου καὶ τὸ ὅλον ἀνάγκη ποτὲ τὰ αὐτὰ παθήματα τοῖς οἰκείοις μέρεσιν ὑποστῆναι. Ἄλλὰ τοσοῦτον Ἐματαιώθησαν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνητος αὐτῶν καρδία, καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, ὥστε οἱ μὲν συνυπάρχειν ἐξ αἰδίου τῷ Θεῷ τὸν οὐρανὸν ἀπεφήναντο· οἱ δὲ αὐτὸν εἶναι Θεὸν ἀναρχόν τε (30) καὶ ἀτελεύτητον, καὶ τῆς τῶν κατὰ μέρος οἰκονομίας αἴτιον.

4. Ἦπου αὐτοῖς ἡ περιουσία τῆς τοῦ κόσμου σοφίας προσθήκην οἴσει ποτὲ τῆς χαλεπῆς κατακρίσεως, ὅτι οὕτως ὀξὺ περὶ τὰ μάταια βλέποντες, ἔχοντες πρὸς τὴν σύνεσιν τῆς ἀληθείας ἀπετυφλώθησαν. Ἄλλ' οἱ τῶν (31) ἄστρον τὰ διαστήματα καταμετροῦντες, καὶ τοὺς ἀειφανεῖς αὐτῶν καὶ ἀρχτῶους ἀπογραφόμενοι (32), καὶ ὅσοι περὶ τὸν νότιον πόλον κείμενοι τοῖς μὲν εἰσὶ φανεροί, ἡμῖν δὲ ἄγνωστοι· καὶ βόρειον πλάτος, καὶ ζωδιακὸν κύκλον μυρίοις διαστήμασι διαιροῦντες· καὶ ἐπαναφοράς ἄστρον, καὶ στηριγμοὺς, καὶ ἀποκλίσεις, καὶ πάντων τὴν ἐπὶ τὰ προηγούμενα κίνησιν δι' ἀκριθείας τηρήσαντες· καὶ διὰ πόσου χρόνου τῶν πλανομένων ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ περίοδον ἐκπληροῖ· μίαν τῶν πασῶν μηχανῆν οὐκ ἐξεῦρον πρὸς τὸ τὸν Θεὸν ἐννοῆσαι κριτήν τοῦ παντός, καὶ κριτὴν δίκαιον, τὴν ἀξίαν ἀντίδοσιν τοῖς βεβιωμένοις ἐπάγοντα· οὐδὲ τῷ περὶ τῆς κρίσεως λόγῳ τὴν ἀκόλουθον τῆς συντελείας ἔννοιαν ἐπιγνώσκειν, ὅτι ἀνάγκη μεταποιηθῆναι τὸν κόσμον, εἰ μέλλοι καὶ ἡ τῶν ψυχῶν κατάστασις πρὸς ἕτερον εἶδος ζωῆς μεταβάλλειν. Ὡςπερ γὰρ ἡ παρούσα ζωὴ συγγενῆ ἔσχε τοῦ κόσμου τούτου τὴν φύσιν, οὕτω καὶ ἡ μέλλουσα τῶν ψυχῶν ἡμῶν διαγωγὴ οἰκείαν (33) τῇ καταστάσει ὑποδέξεται τὴν λῆξιν. Οἱ δὲ τοσοῦτον ἀπέχουσι ὡς ἀληθεῖς τοῦτοις προσέχειν, ὥστε καὶ πλατὺν γέλωτα καταχέουσι ἡμῶν περὶ συντελείας τοῦ κόσμου τούτου καὶ παλιγγενεσίας αἰῶνος ἀπαγγελλόντων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀρχὴ κατὰ φύσιν προτέτακται τῶν ἀπ' αὐτῆς, ἀναγκαίως περὶ τῶν ἀπὸ χρόνου τὸ εἶναι ἐχόντων διαλεγόμενος, ταύτην ἀπάντων προέταξε τὴν φωνήν, εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν (34).

(34) Antiqui duo libri ἐποίησεν ὁ Θεός. Illud, quod sequitur, ἦν γὰρ τι, etc., male a Combefisio accipitur. Ejus hæc sunt: *Basilii hæc sententia, Græcorum communis, creatos angelos ante mundum corporeum, in quam nihil dum statutum est, sed in carcerem animarum Origenianum.* Sed propterea non statim debuit Combefisius Basilium reponere in numero eorum, qui expresse et asseveranter dicunt angelos ante mundum visibilem corporeumque esse creatos, cum Basilius hanc opinionem non proferat tanquam certam atque indubitatum, sed tanquam verisimilem, et quam multi amplectantur. Addit enim, ὡς ἔοικε, *ut verisimile est, ut videtur, ut conijcere licet.* Imo, quod sæpe fit, si illud, ὡς ἔοικε, ita interpretemur: *ut fertur, ut aiunt*; magis patebit

5. Ἦν γάρ τι, ὡς ἔοικε, καὶ πρὸ τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τῆ μὲν διανοία ἡμῶν ἐστὶ θεωρητὸν, ἀνιστόρητον δὲ κατελείφθη διὰ τὸ τοῖς εἰσχυρομένοις ἔτι καὶ νηπίοις κατὰ τὴν γνῶσιν ἀνεπιτήδειον. Ἦν τις πρεσβυτέρα τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως κατάστασις ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσι πρέπουσα, ἢ ὑπέρχρονος, ἢ αἰωνία, ἢ ἀίδιος. Δημιουργήματα δὲ ἐν αὐτῇ ὁ τῶν ὄλων κτίστης καὶ δημιουργὸς ἀπετέλεσε, φῶς νοητὸν πρέπον τῇ μακαριότητι τῶν φιλοῦντων τὸν Κύριον, τὰς λογικὰς καὶ ἀοράτους φύσεις, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν νοητῶν διακόσμησιν, ὅσα τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ὑπερβίνει, ἢ οὐδὲ τὰς ὀνομασίας ἐξουρεῖν δυνατόν. Ταῦτα (35) τοῦ ἀοράτου κόσμου συμπληροῖ τὴν οὐσίαν, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ὁ Παῦλος, λέγων· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, εἴτε ὄρατά, εἴτε ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, εἴτε δυνάμεις, εἴτε ἀγγέλων στρατιαί, εἴτε ἀρχαγγέλων ἐπιστασίαι· ὅτε δὲ ἔδει λοιπὸν καὶ τὸν κόσμον τοῦτον ἐπεισαχθῆναι τοῖς οὐσι, προηγουμένως (36) μὲν διδασκαλεῖον καὶ παιδευτήριον τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν· ἔπειτα μέντοι καὶ ἀπαξιαπλῶς πάντων τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ ἐπιτήδειον ἐνδιαίτημα. Συμφυῆς ἄρα τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ ζώοις τε καὶ φυτοῖς ἢ τοῦ χρόνου διεξοδος ὑπέστη, ἐπειγομένη αἰὲ καὶ παραρρέουσα, καὶ μηδαμοῦ παυομένη τοῦ δρόμου. Ἦ οὐχὶ τοιοῦτος ὁ χρόνος, οὗ τὸ μὲν παρελθὸν ἠφανίσθη, τὸ δὲ μέλλον οὐπω πάρεστι, τὸ δὲ παρὸν πρὶν γνωσθῆναι διαδιδράσκει τὴν αἴσθησιν; Τοιαύτη δὲ τις καὶ τῶν γινομένων ἢ φύσις, ἢ ἀφανομένη πάντως, ἢ φθίνουσα, τὸ δὲ ἰδρυμένον καὶ στάσιμον οὐκ ἐπίδηλον ἔχουσα. Ἐπρεπεν οὖν τοῖς ζώων τε καὶ φυτῶν σώμασιν, οἷονεὶ (37) ρεύματι τινὶ πρὸς ἀνάγκην ἐνδεδεμένοις, καὶ τῇ πρὸς γένεσιν ἢ φθορᾷ ἀγούσῃ κινήσει συνεχομένοις, ὑπὸ τῆς τοῦ χρόνου φύσεως περιέχεσθαι, συγγενῆ τοῖς ἀλλοιούμενοις κεκτημένου (38) τὴν ιδιότητα. Ἐντεῦθεν οἰκείως ἐπέβαλε τῷ περὶ αὐτὸν λόγῳ ὁ σοφῶς (39) ἡμᾶς τοῦ κόσμου τὴν γένεσιν ἐκδιδάσκων, εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε· τούτεστιν, ἐν ἀρχῇ ταύτῃ τῇ κατὰ χρόνον. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ πρεσβυγένειαν πάντων τῶν γενομένων προέχειν αὐτὸν μαρτυρῶν λέγει ἐν ἀρχῇ γεγονέναι, ἀλλὰ μετὰ τὰ ἀόρατα καὶ νοούμενα τῶν ὄρατῶν τούτων καὶ αἰσθήσει ληπτῶν τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως διηγείται. Λέγεται μὲν οὖν

⁸ Coloss. i, 16.

Basilium hanc sententiam non proprie proposuisse ut suam, sed ut aliorum. Scio quidem voces ὡς ἔοικε reddi posse aliquando ut constat, plane, utique, sed hæc interpretandi ratio rara est et insolita; et solum adhiberi debet tum, cum series orationis ita postulat: id quod hic locum non habere vident, opinor, omnes. Ad hæc Basilium hom. 2, num. 5, se ipse clare ac diserte explicat, dum ait: Ἐπερ τι ἦν πρὸ τῆς αἰσθητοῦ τούτου καὶ φθορῶν κόσμου συστάσεως, Si quid erat ante constitutionem mundi hujus sensibilis atque corruptioni obnoxii, aut si modo fuerit quidpiam, etc. Ex quibus intelligitur, Basilium hanc de angelorum præexistentia sententiam dubitanter, non asseveranter proposuisse.

(35) Ita editio Basil. et mss. septem. Editio Paris. ταῦτα γάρ.

A 5. Nam et ante hunc mundum, ut verisimile est, erat aliquid quod nostra quidem cogitatione possumus assequi, sed narrationem ideo effugit, quod id his, qui instituuntur, suntque adhuc in cognitione infantes, nequaquam congruebat. Erat status quidam mundi ortu antiquior, cœlestibus potestatibus conveniens, transcendens tempus omne, æternus, perpetuus. Opificia autem conditor et artifex omnium eo in statu perfecit, spiritualem lucem, eorum qui Dominum diligunt beatitudini consonam, rationales et invisibiles naturas, et intelligibilium creaturarum quæ nostrum captum superant ornatum omnem: quorum ne nomina quidem possumus excogitare. Hæc complent invisibilis mundi essentiam, velut nos docet Paulus, dicens: Quoniam in ipso condita sunt universa, sive visibilia, sive invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, sive virtutes⁸, sive angelorum exercitus, sive archangelorum præfecturæ. Tum demum operiebatur, et hunc mundum rebus jam exstantibus adjungere, qui esset in primis idoneus locus edocendis animabus hominum atque erudiendis: dein in universum, ut aptum cunctis rebus quæ generationi et corruptioni obnoxia sunt, domicilium foret. Itaque huic mundo productisque in ipso tum animalibus tum plantis **6** affinis facta est temporis successio, quæ semper urgetur, præterfluitque, nec unquam a cursu quiescit. Annon ejusmodi est tempus, cujus pars præterita evanuit, futura nondum adest, præsens sensum prius fugit quam cognoscatur? Quin etiam talis existit eorum quæ fiunt natura, aut augescens omnino, aut deficiens, nec conspicuam firmitatem aut stabilitatem obtinens. Itaque animalium stirpiumque corpora, quæ ad fluxionem quampiam necessitate astringuntur, quæque motioni generationis corruptionisque conciliatrici obnoxia sunt, par erat a temporis natura proprietatem mutabilibus cognatam habente contineri. Hinc qui nos mundi ortum sapienter edocet, habendum de ipso sermonem apte aggressus est, dicens: In principio fecit; hoc est, in eo temporis principio. Etenim non quod mundum rebus omnibus conditis antiquitate præire testetur, ait eum in principio factum fuisse; sed narrat has res visibiles ac sensibiles post invi-

D (36) Reg. quintus προηγουμένως. Editi et multi mss. προηγουμένως. Mox Colb. primus τῶν ἡμετέρων ψυχῶν.

(37) Editi ὄλον. At mss. quatuor ὄλοει. Statim Colb. primus γένεσιν καὶ φθ.

(38) Hic inter se variant nostri tum calamo notati, tum typis descripti libri. Editio Basil. et Regii primus et septimus cum Colb. secundo et cum Coisl. itidem secundo κεκτημένῳ. Editio Paris. κεκτημένης. Colb. primus κεκτημένοι. Reg. sextus κεκτημένοις. Regii secundus et quintus cum Coisl. primo κεκτημένου: quam ultimam lectionem cæteris prætulimus; non quod conveniat magis quam lectio editionis Parisiensis, sed quod aliquot codicum auctoritate nitatur.

(39) Ita mss. quinque. Editi vero ὁ σοφῶς.

sibiles ac spirituales existere cœpisse. Et quidem primus etiam motus principium dicitur: exempli causa: *Principium viæ bonæ, facere justa*⁹. Nam a justis actionibus primum movemur ad beatam vitam. Rursus principium etiam dicitur unde sit aliquid; cum scilicet aliud inest, uti fundamentum in domo, et carina in navi; juxta quam acceptionem dictum est: *Principium sapientiæ, timor Domini*¹⁰. Pietas enim est velut basis ac fundamentum ad perfectionem. Est et artificialium operum principium ars; sicut Beseleelis sapientia, ornatus tabernaculi principium erat. Quin et utilis finis eorum quæ sunt, plerumque actionum est principium, verbi gratia, concilianda Dei gratia eleemosynæ principium est. Item promissorum finis, actionis cujuscunque a virtute proficiscentis est principium.

6. Cum igitur tot modis dicatur principium, consideres velim, eane vox singulis significatis conveniat. Etenim a quo tempore structura mundi hujus cœperit, discere potes; si modo ex præsentis ad superiores ætates progressus, primam originis mundi diem invenire contendas. Hoc namque pacto reperies, unde insit tempori motus primus: deinde, quod tanquam fundamenta quædam et bases cœlum et terra præstructa sint: tum, quod sit industria quædam ratio quæ, uti tibi vox principii indicat, rerum visibilium præest ornatui ac ordini. Denique deprehendes excogitatum fuisse mundum non temere neque frustra, sed ad finem quemdam utilem, et magno usui cunctis rebus futurum: siquidem est revera animarum ratione præditarum gymnasium; et locus est in quo Dei comparatur cognitio: quippe

ἄρχῃ καὶ ἡ πρώτη κίνησις: ὡς, Ἄρχῃ ὁδοῦ ἀγαθῆς τὸ ποιεῖν δίκαια: ἀπὸ γὰρ τῶν δικαίων πράξεων πρῶτον κινούμεθα πρὸς τὸν μακάριον βίον· λέγεται δὲ ἀρχῇ καὶ ὅθεν γίνεται τι, τοῦ (40) ἐνυπάρχοντος αὐτῷ ἑτέρου, ὡς ἐπὶ οἰκίας θεμέλιος, καὶ ἐπὶ πλοίου ἡ τρόπις, καθὼ εἴρηται· Ἄρχῃ σοφίας φόβος Κυρίου. Οἶον γὰρ κρηπίς καὶ βάθρον (41) πρὸς τὴν τελείωσιν ἢ εὐλάβεια. Ἄρχῃ δὲ καὶ τῶν τεχνικῶν ἔργων ἢ τέχνη· ὡς ἡ σοφία Βεσελεὴλ, τοῦ περὶ τὴν σκηπὴν κόσμου. Ἄρχῃ δὲ πράξεων πολλάκις καὶ τὸ εὐχρηστον τέλος τῶν γινομένων· ὡς τῆς ἐλεημοσύνης ἢ παρὰ Θεοῦ ἀποδοχῆ, καὶ πάσης τῆς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας τὸ ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκείμενον τέλος.

6. Τοσαυταχῶς οὖν λεγομένης τῆς ἀρχῆς, σκόπει εἰ μὴ πᾶσι τοῖς σημαινομένοις ἢ παροῦσα φωνὴ ἐφαρμόσει. Καὶ γὰρ ἀφ' οὗ γρόνου ἤρξατο ἡ τοῦ κόσμου τούτου σύστασις, δυνατόν σοι μαθεῖν, ἐάν γε, ἐκ τοῦ παρόντος εἰς τὸ κατόπιν ἀναποδίξων, φιλονεικῆσης (42) εὐρεῖν τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως. Εὐρήσεις γὰρ οὕτως, πόθεν τῷ χρόνῳ ἡ πρώτη κίνησις, ἔπειτα, ὅτι καὶ οἶονεὶ θεμέλιόν τινες καὶ κρηπίδες προκατεβλήθησαν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· εἶτα, ὅτι ἔστι τις τεχνικὸς λόγος ὁ καθηγησάμενος τῆς τῶν ὀρωμένων διακρισμῆσεως, ὡς ἐνδείκνυται σοι ἡ φωνὴ τῆς ἀρχῆς· καὶ τὸ μὴ εἰκῆ μηδὲ μάτην, ἀλλὰ πρὸς τι τέλος ὠφέλιμον καὶ μεγάλην χρεῖαν τοῖς οὖσι συνεισφερόμενον ἐπινοεῖσθαι (43) τὸν κόσμον, εἴπερ τῷ ὄντι ψυχῶν λογικῶν διδασκαλεῖον καὶ θεογνωσίας ἐστὶ παιδευτήριον, διὰ τῶν ὀρωμένων καὶ αἰσθητῶν χειραγωγίαν τῷ νῷ παρεχόμενος (44) πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀοράτων, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι *τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι κρύβεται*. Ἡ τάχα διὰ τὸ ἀκαριαῖον καὶ ἀχρονον τῆς δημιουργίας εἴρηται τὸ, *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν*, ἐπειδὴ ἀμέρες τι καὶ ἀδιάστατον ἡ ἀρχῇ. Ὡς γὰρ ἡ ἀρχῇ τῆς ὁδοῦ οὕτω ὁδὸς, καὶ ἡ ἀρχῇ τῆς οἰκίας οὐκ οἰκία, οὕτω καὶ ἡ τοῦ χρόνου ἀρχῇ οὕτω χρόνος, ἀλλ' οὐδὲ μέρος αὐτοῦ τὸ ἐλάχιστον. Εἰ δὲ φιλονεικῶν τις χρόνον εἶναι λέγοι τὴν ἀρχῇν, γινωσκέτω, ὅτι διαίρησει αὐτὴν εἰς τὰ τοῦ χρόνου μέρη. Ταῦτα δὲ ἐστίν, ἀρχῇ, καὶ μέσα (45), καὶ τελευτῇ. Ἀρχῇν δὲ ἀρχῆς ἐπινοεῖν παντελῶς καταγέλαστον. Καὶ ὁ διχοτομῶν τὴν ἀρχῇν δύο ποιήσει ἀντὶ μιᾶς, μᾶλλον δὲ πολλὰς καὶ ἀπείρους, τοῦ διαιρεθέντος ἀεὶ εἰς ἕτερα τεμνομένου. Ἴνα τοίνυν διδαχθῶμεν ὁμοῦ

⁹ Prov. xvi, 5. ¹⁰ Prov. i, 7. ¹¹ Rom. i, 20.

(40) Editi et mss. nonnulli τὸ τοῦ ἐνυπ. Alii sex mss. τὸ ἐνυπάρχοντος. Addidimus vocem ἑτέρου ex Colb. secundo. Mox Reg. quintus ὡσπερ ἐπὶ οἰκίας θεμέλιοι.

(41) Codex Combef. cum duobus aliis ὑποβάθρα. Ad marginem Coisl. primi in modum scholii apposita sunt illa, ὑποβάθρα, θεμέλιος, ἐστὶ δὲ καὶ εἶδος ὑποδήματος. Illud, ὑποβάθρα, est fundamentum, est quoque genus calceamenti. Beseleel autem, cujus statim commendatur sapientia, ille erat præcipuus ac sapiens artifex, qui præfectus fuerat conficiendo tabernaculo, etc., Exodi xxxi.

(42) Editi cum Colb. secundo φιλονεικήσεις. Alii quinque mss. φιλονεικῆσης.

(43) Codex unus ἐπινοεῖσθαι.

(44) Editi παρεχόμενος. Antiqui octo libri παρεχόμενος: quam scripturam ex eo veram esse intelligitur, quod vox κόσμος subaudiatur, ad quam referri debet vox παρεχόμενος.

(45) Codex Combef. cum aliis sex mss. et cum editione Basil. μέσα: ubi suppleas velim μέρη. Editio Paris. μέσον. Hoc ipso in loco Colb. secundus καὶ τελευταῖα. Coisl. primus τέλη.

τῆ βουλήσει τοῦ Θεοῦ ἀχρόνως συνυφαστάσαι τὸν κόσμον, εἴρηται τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν. Ὅπερ ἕτεροι τῶν ἑρμηνευτῶν (46), σαφέστερον τὸν νοῦν ἐκδιδόντες, εἰρήκασιν· Ἐν κεφαλαίῳ ἐποίησεν ὁ Θεός, τουτέστιν, ἀθρόως καὶ ἐν ὀλίγῳ. Τὰ μὲν οὖν περὶ ἀρχῆς, ὡς ὀλίγα ἀπὸ πολλῶν εἰπεῖν, ἐπὶ τοσοῦτον.

dentes, dixerunt: *In capitulo fecit Deus, hoc est, pauca de multis dicamus.*

7. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν τεχνῶν αἱ μὲν ποιητικαὶ λέγονται, αἱ δὲ πρακτικαὶ, αἱ δὲ θεωρητικαὶ· καὶ τῶν μὲν θεωρητικῶν τέλος ἐστὶν ἡ κατὰ νοῦν ἐνέργεια, τῶν δὲ πρακτικῶν αὐτὴ ἡ τοῦ σώματος κίνησις, ἧς παυσαμένης οὐδὲν ὑπέστη οὐδὲ παρέμεινε τοῖς ὀρωσιν· ὀρχήσεως γὰρ καὶ ἀγλητικῆς τέλος οὐδὲν, ἀλλ' αὐτὴ εἰς ἑαυτὴν ἡ ἐνέργεια καταλήγει· ἐπὶ δὲ τῶν ποιητικῶν τεχνῶν, καὶ παυσαμένης (47) τῆς ἐνεργείας, προκειμένον ἐστὶ τὸ ἔργον· ὡς οἰκοδομικῆς καὶ τεκτονικῆς καὶ χαλκευτικῆς καὶ ὑφαντικῆς, καὶ ὅσαι τοιαῦται, αἷ (48), κἂν μὴ παρῆ ὁ τεχνίτης, ἱκανῶς ἐν ἑαυταῖς τοὺς τεχνικοὺς λόγους ἐμφαίνουσι, καὶ ἔξεστί σοι θαυμάσαι τὸν οἰκοδόμον ἀπὸ τοῦ ἔργου, καὶ τὸν χαλκῆα καὶ τὸν ὑφάντην. Ἴνα οὖν δειχθῆ, ὅτι ὁ κόσμος τεχνικόν ἐστὶ κατασκευάσμα, προκειμένον πᾶσιν εἰς θεωρίαν, ὥστε δι' αὐτοῦ τὴν τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν σοφίαν ἐπιγινώσκεισθαι, οὐκ ἄλλη τι γλῶσση ἐχρήσατο ὁ σοφὸς Μωϋσῆς περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' εἶπεν (49)· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν· οὐχὶ ἐνήργησεν, οὐδὲ ὑπέστησεν, ἀλλὰ Ἐποίησεν. Καὶ καθότι πολλοὶ τῶν φαντασθέντων συνυπάρχειν ἐξ αἰδίου τῷ Θεῷ τὸν κόσμον, οὐχὶ γεγενῆσθαι παρ' αὐτοῦ (50) συνεχώρησαν, ἀλλ' οἶονε ἀποσκίασμα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ὄντα αὐτομάτως παρυποστῆναι· καὶ αἷτιον μὲν αὐτοῦ ὁμολογοῦσι τὸν Θεόν, αἷτιον δὲ ἀπροαιρέτως, ὡς τῆς σκιᾶς τὸ σῶμα, καὶ τῆς λαμπηδόνης τὸ ἀπαυγάζον· τὴν οὖν τοιαύτην ἀπάτην ἐπανορθούμενος ὁ προφήτης, τῇ ἀκριθείᾳ ταύτη τῶν ῥημάτων ἐχρήσατο εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός. Οὐχὶ αὐτὸ τοῦτο (51) τὴν αἷτιαν τοῦ εἶναι παρέσχεν, ἀλλ' ἐποίησεν ὡς ἀγαθὸς τὸ χρήσιμον, ὡς σοφὸς τὸ κάλλιστον, ὡς δυνατὸς τὸ μέγιστον. Μόνον

(46) Veteres quatuor libri ἑρμηνευτῶν. Alius codex τῶν ἑρμηνευόντων. Editi et duo mss. ἑρμηνεύων. Aquilam indicat Basilus, uti ex *Hexaplis* discimus, et ex Hieronymo lib. *Quæst. Hebraic. in Genesim*, initio. Hæc sunt verba Aquilæ: Ἐν κεφαλαίῳ ἐκτίσεν ὁ Θεός σὺν τῶν οὐρανῶν, καὶ σὺν τῇ γῆν· *In capitulo creavit Deus cælum et terram.* Ambrosius, ut alia multa, ita hæc a Basilio mutuatus est. Ejus hæc sunt in *Hexaem.* p. 8, num. 16: *Denique, inquit, alii dixerunt, ἐν κεφαλαίῳ, quasi in capite, quo significatur, in brevi et in exiguo momento, summa operationis impleta.* Hæc Aquilæ interpretatio, in capitulo, in summa, non parum opinioni favet Augustini, qui lib. iv *De Genesi ad litt.*, cap. 33, contendit creata esse omnia simul, et uno eodemque momento. Eidem favet et explicatio Basilii, τουτέστιν, ἀθρόως καὶ ἐν ὀλίγῳ, hoc est, subito et brevi, aut si mavis, *acervatim et brevi.* Lege *Pref.* num. 21.

(47) Antiqui duo libri et editi παυσαμένης. Alii septem παυσαμένων. Lectionem utramque admitti posse arbitramur.

(48) Editi et duo mss. αἷς, male. Rursus duo mss. εἷ, non melius. At Regii secundus et septimus cum utroque Coisl. αἷ, optime. Nec ita multo post, ubi

A qui bipartito principium secat, pro uno duo efficiet; imo multa et infinita; dum quod dividitur, id semper in alia resecabitur. Igitur ut mundum voluntate Dei citra ullam temporis moram simul substituisse edoceamur, dictum est: *In principio fecit.* Quod ipsum interpretes alii sententiam dilucidius redentes, subito et brevi. At enim hactenus de principio, ut

7. Jam vero cum artium aliæ quidem dicantur effectrices, aliæ vero practicæ, aliæ autem speculatricæ; cumque speculatricum finis sit ipsa mentis operatio; practicarum vero, ipse corporis motus, quo cessante nihil subsistit, nihil superest videntibus: finis enim saltationis et artis tibia canendi nullus est, sed ipsa in seipsam desinit actio: contra, in artibus effectricibus, cessante etiam operatione, opus remanet; exempli causa, opus artis ædificandi, fabricandi, excudendi, texendi, et aliarum quarumcunque artium ejus generis: quæ artifice vel absente abunde in seipsis causas solertes ac industrias exhibent; potesque ædificatorem ærariumque et textorem post opus admirari. Proinde ut mundus demonstretur esse artificialis structura, omnibus ad contemplationem proposita, adeo ut per ipsum conditoris ejus sapientia cognoscatur, non alia ulla voce sapiens Moyses usus est, dum de eo sermonem habuit; sed dixit: *In principio fecit.* Non autem dixit, operatus est, aut informavit, sed *fecit.* Et quia complures eorum qui mundum ab æterno una cum Deo existere opinati sunt, ab ipso factum esse nequaquam concesserunt: sed eum per se, quasi esset potentia ipsius adumbratio quædam, quadam rudi ratione substituisse affirmarunt: et quia causam quidem ipsius Deum esse fatentur, sed causam non voluntariam: perinde atque corpus umbræ; aut res quæ illuminat, splendoris causa est; errorem certe ejusmodi corrigens propheta, hoc accurato verborum delectu usus est, dicens: *In principio fecit Deus.* 8 Neque idipsum

in editis legitur ἔξεστί σοι, in octo codicibus scriptum invenimus ἔξεστί σοι.

(49) Editio Basil. et multi mss. ἀλλ' εἶπεν. Editio Paris. ἀλλ' εἰπεῖν. Mox mss. plerique omnes οὐχὶ. Editi οὐκ ἐνήργησεν.

(50) Ita uterque Duc. et alii non pauci. Editio Basil. cum nostra editione Paris. παρ' αὐτῷ.

(51) Reg. primus οὐχὶ αὐτῷ τούτῳ. Reliqui mss. et editi αὐτὸ τοῦτο, neque idipsum in causa fuit cur esset, hoc est, non res cæca, non res coacta, non res invite et præter voluntatem agens in causa fuit, cur mundus exsisterit. Hoc igitur dicit Basilus, Deum aliter agere, atque corpora opaca aut lucida. Nam corpus opacum producit umbram vi atque necessitate, nec liberius agit corpus lucidum: Deus vero omnia nutu conficit et voluntate. Illud, ἐποίησεν ὡς ἀγαθός, etc., *fecit tanquam bonus utile, etc.*, alio modo et intellexit et interpretatus est Eustathius. Illius subjicimus verba: *Non causam præstitit, ut esset solum, sed fecit ut bonus utilem.* Ambrosius pag. 9, num. 18, hunc eundem Basilii locum sic expressit: *Non dixit quia subesse fecit, non dixit quia causam mundo, ut esset, præbuit: sed fecit quasi bonus quod foret utile.* Græca Latinis longe præstare nemo, opinor, non videt. — Οὐχὶ

in causa fuit cur esset; sed uti bonus fecit quod utile est; uti sapiens, quod pulcherrimum est; uti potens, quod maximum est. Nam ostendit tibi artificem tantum non rerum omnium substantiam invadentem, et partes singulas inter se coagmentantem, efficientemque universum mundum concordem sibi et consonum atque concinnum. *In principio fecit Deus cælum et terram.* Extrenis duobus significavit orbis totius substantiam, cælo quidem tribuens ortus prærogativam: terram vero origine secundam esse astruens. Si quid autem in istis medium est, id utique una cum ipsis finibus factum est. Quamobrem etiamsi de reliquis elementis, igne, aqua et aere nihil dixerit, tute tamen omnia in omnibus primum permista fuisse pro tua solertia intellige; atque adeo aquam, aeremque et ignem in terra reperturus es. Nam ex lapidibus quidem ignis exsilit: ex ferro vero, quod ipsum etiam e terra originem trahit, ignis abundans in affricu emicare solet. Id quoque par fuerit admirari, quomodo ignis qui inest corporibus, in ipsis citra detrimentum delitescat: contra ea, a quibus antea servabatur, simul ut foras eductus est, absumat. Demonstrant autem puteorum fossore aquæ naturam terræ insitam esse: quin et aeris naturam terræ inesse comprobant emissæ illæ sursum e terra humectata et a sole calefacta exhalationes. Deinde cum cælum natura locum supernum occupet, terra vero infima sit: quippe feruntur in cælum levia; gravia vero ex se vergunt in terram, cumque maxime contraria sint inter se supernum et infernum; qui rerum longissime inter se natura diversarum mentionem fecit, etiam ea quæ regionem mediam in his

8. *In principio fecit Deus cælum et terram.* Inquisitio quæ de singularum rerum essentia fieret, sive earum quæ sub nostram contemplationem cadunt, sive earum quæ nostris sensibus objiciuntur, sermonem longum et excurrentem in nostram interpretationem induceret, quandoquidem in hoc problemate expendendo verba plura insumenda essent quam in reliquis, quæ de singulis quæsitis dici possunt. Præterea haud operæ pretium fuerit ad Ecclesiæ ædificationem in his tempus terere. Verum circa cæli essentiam satis nobis sunt ea quæ dicta sunt ab Isaia, qui vulgaribus verbis naturæ ipsius cognitionem sufficientem nobis indidit, dum dixit: *Qui firmavit cælum quasi sumum*¹², hoc

¹² Isa. LI, 6.

αὐτὸ τοῦτο τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι παρέσχεν. Verte: *Non hoc solum præstitit, causam ut esset mundus, id est, non nudam et simplicem mundo creationem præstitit, sed ut bonus fecit quod utile est, ut sapiens quod pulcherrimum.* D. Fr. MARANUS.

(52) Editio μονονουχὶ γὰρ. At mss. non pauci ut in contextu. Ibidem unus codex εἰσθεθηκότα. Subinde Colb. primus τὰ καθέχαστα.

(53) Editio Basil. τῶν ἀρχῶν, ex duobus principijs. Ibidem mss. τοῦ παντός. Deest articulus in vulgatis.

(54) Antiqui libri πάντως δέ. Edit. Paris. παντός δέ.

A γὰρ (52) οὐχὶ τεχνίτην σοὶ ἐδειξεν εμβεβηκότα τῆ οὐσία τῶν ὄλων, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον μέρη πρὸς ἀλληλα συναρμύζοντα, καὶ τὸ πᾶν ὁμόλογον ἑαυτῷ καὶ σύμφωνον καὶ ἐναρμονίως ἔχον ἀποτελοῦντα. *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.* Ἐκ δύο τῶν ἀκρῶν (53) τοῦ παντός τὴν ὑπαρξιν παρηγίζατο, τῷ μὲν οὐρανῷ τὰ πρεσβεῖα τῆς γενέσεως ἀποδοῦς, τὴν δὲ γῆν δευτερεύειν φάμενος τῆ ὑπάρξει. Πάντως δὲ (54) καὶ εἴ τι τούτων μέσον, συναπεγενήθη τοῖς πέρασιν. Ὡστε καὶ μηδὲν εἶπη περὶ τῶν στοιχείων, πυρὸς, καὶ ὕδατος, καὶ ἀέρος, ἀλλὰ σὺ τῆ παρὰ σαυτοῦ συνέσει νόει, πρῶτον μὲν ὅτι πάντα ἐν πᾶσι μέμικται, καὶ ἐν γῆ εὐρήσεις καὶ ὕδωρ, καὶ ἀέρα, καὶ πῦρ, εἶγε ἐκ λίθων μὲν πῦρ ἐξάλλεται, ἐκ σιδήρου δὲ, ὃς καὶ αὐτὸς ἀπὸ γῆς ἔχει τὴν

B γένεσιν, πῦρ ἀφθονον ἐν ταῖς παρατρίψεσι πέφυκεν ἀπολάμπειν. Ὁ καὶ θαυμάσαι ἀξιον, πῶς ἐν μὲν τοῖς σώμασιν ὑπάρχον (55) τὸ πῦρ, ἀβλαβῶς ἐμφωλεύει· προκλήθην δὲ ἐπὶ τὸ ἔξω, δαπανητικὸν ἐστὶ τῶν φυλασσόντων τέως. Τὴν δὲ τοῦ ὕδατος φύσιν ἐνυπάρχουσαν τῆ γῆ οἱ φρεωρύχοι δεικνύουσι· καὶ τὴν τοῦ ἀέρος οἱ ἀπὸ νενοτισμένης αὐτῆς ἀτμοὶ ὑπὸ ἡλίου θαλασθεΐσης ἀναπεμπόμενοι. Ἐπειτα μέντοι καὶ εἰ φύσει τὸν ἄνω τόπον οὐρανόθεν ἐπέχει, ἡ δὲ γῆ τὸ κατώτατον ἐστὶ· διότι ἐπὶ μὲν τὸν οὐρανὸν τὰ κοῦφα φέρεται, ἐπὶ δὲ τὴν γῆν τὰ βαρέα πέφυκε καταρρέπειν, ἐναντιώτατα δὲ ἀλλήλοις τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω· ὁ τῶν πλεῖστον διεστώτων κατὰ τὴν φύσιν ἐπιμνησθεὶς, καὶ τὰ τὴν μέσσην τούτοις ἐκπληροῦντα χώραν συνεχδοχικῶς παρεσῆμανεν. Ὡστε μὴ ζητεῖ (56) τὴν τῶν καθ' ἕκαστον ἐπεξήγησιν, ἀλλὰ τὰ σιωπηθέντα νόει διὰ τῶν δηλωθέντων.

C explent, acervatim significavit. Quare ne singulorum præterita, per ea quæ indicata sunt intellige.

8. *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.* Ἡ περὶ τῆς οὐσίας ἔρευνα ἑκάστου τῶν ὄντων, ἢ τῶν κατὰ θεωρίαν ὑποπιπτόντων ἡμῖν, ἢ τῶν προκειμένων ἡμῶν τῆ αἰσθήσει, μακρὸν καὶ ἀπηρητημένον λόγον ἐπεισάγει τῆ ἐξηγήσει, ὡς πλείονας ἐν τῆ περὶ τοῦ προβλήματος τούτου ἀσέψει καταναλίσκεσθαι λόγους τῶν λοιπῶν, ὅσα ἐνδέχεται ῥηθῆναι περὶ ἑκάστου τῶν ζητουμένων· πρὸς τὸ (57), μηδὲ προὔργου τι εἶναι εἰς τὴν τῆς Ἐκκλησίας οἰκοδομήν τὸ περὶ ταῦτα κατασχολεῖσθαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς οὐσίας τοῦ οὐρανοῦ ἀρκούμεθα τοῖς παρὰ τοῦ Ἡσαίου εἰρημένους· ὃς ἐν ἰδιωτικοῖς ῥήμασιν ἱκανὴν ἡμῖν τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἐνεποίησεν, εἰπὼν· Ὁ στερεώσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καπνόν

(55) Veteres duo libri ἐνυπάρχον. Aliquanto post mss. nonnulli ἐπὶ τὰ ἔξω.

(56) Libri Anglici cum Colb. primo et cum Reg. sexto ζητεῖν... νοεῖν. At uterque Duc. cum Coisl. primo et cum aliis quibusdam mss. vulgatam tuetur lectionem: cui lectioni vetus interpret Eustathius favet: *Non ergo quæras, inquit, de singulis rationem: sed illa quoque quæ silentio Scriptura præterit, ex his, quæ relata sunt, debebis advertere.*

(57) Codices nonnulli πρὸς τῷ. Alii cum editis πρὸς τῷ.

τουτέστι, λεπτήν φύσιν καὶ οὐ στερεάν οὐδὲ παχεῖαν εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ σύστασιν οὐσιώσας. Καὶ περὶ τοῦ σχήματος δὲ ἱκανὰ ἡμῖν τὰ παρ' αὐτοῦ, εἰπόντος ἐν δοξολογίᾳ Θεοῦ· Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῆς γῆς συμβουλευόμεν (58) ἑαυτοῖς, μὴ παλυπραγμονεῖν αὐτῆς τὴν οὐσίαν ἥτις ποτέ ἐστι, μηδὲ κατατρίβεσθαι τοῖς λογισμοῖς αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον ἐκζητοῦντας, μηδὲ ζητεῖν τινα φύσιν ἔρημον ποιότητων, ἄποιον ὑπάρχουσαν τῷ ἑαυτῆς λόγῳ, ἀλλ' εὖ εἰδέναι, ὅτι πάντα τὰ περὶ αὐτὴν θεωρούμενα εἰς τὸν τοῦ εἶναι κατατέτακται λόγον, συμπληρωτικὰ τῆς οὐσίας ὑπάρχοντα. Εἰς οὐδὲν γὰρ καταλήξεις, ἐκάστην τῶν ἐνυπαρχουσῶν αὐτῇ ποιότητων ὑπεξαιρεῖσθαι τῷ λόγῳ πειρούμενος. Ἐάν γὰρ ἀποστήσης τὸ μέλαν, τὸ ψυχρὸν, τὸ βαρὺ, τὸ πυκνὸν, τὰς κατὰ γεῦσιν ἐνυπαρχούσας αὐτῇ ποιότητας, ἢ εἰ τινες ἄλλαι περὶ αὐτὴν θεωροῦνται, οὐδὲν ἔσται τὸ ὑποκείμενον (59). Ταῦτά τε οὖν καταλιπόντα σε, μηδὲ ἐκείνο ζητεῖν παραινῶ, ἐπὶ τίνος ἔστηκεν. Ὑλιγγιάσει γὰρ καὶ οὕτως ἡ διάνοια, πρὸς οὐδὲν ὁμολογούμενον πέρας διεξιόντος τοῦ λογισμοῦ. Ἐάν τε γὰρ ἀέρα φῆς ὑπεστρώσθαι (60) πλάτει τῆς γῆς, ἀπορήσεις, πῶς ἡ μαλθακὴ καὶ πολύκενος φύσις ἀντέχει ὑπὸ τοσούτου βάρους συνθλιβομένη, ἀλλ' οὐχὶ διολισθαίνει πάντοθεν τὴν συνίζησιν ὑποφεύγουσα, καὶ ἀεὶ πρὸς τὸ ἄνω ὑπερχομένη τοῦ συμπιέζοντος. Πάλιν, ἐάν ὑποθῆς ἑαυτῷ (61) ὕδωρ εἶναι τὸ ὑπεβλημένον τῇ γῇ, καὶ οὕτως ἐπιζητήσεις, πῶς τὸ βαρὺ καὶ πυκνὸν οὐ διαδύνει τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀσθενεστεράς φύσεως τὸ τοσοῦτον ὑπερφέρον τῷ βάρει κρατεῖται· πρὸς τὸ καὶ (62) αὐτοῦ τοῦ ὕδατος τὴν ἔδραν ἐπιζητεῖν, καὶ πάλιν διαπορεῖν τίνι στεγανῷ καὶ ἀντερείδοντι ὁ τελευταῖος αὐτοῦ πυθμὴν ἐπιθαίνει.

9. Ἐάν δὲ ἕτερον σῶμα τῆς γῆς ἐμβριθέστερον ὑποθῆ κωλύειν τὴν γῆν πρὸς τὸ κάτω χωρεῖν, ἐνθυμηθήσῃ κάκεινο ὁμοίου τινὸς δεῖσθαι τοῦ στέγοντος καὶ μὴ ἐῶντος αὐτὸ καταπίπτειν. Κἂν τι δυντηθῶμεν ἐκείνῳ συμπλάσαντες ὑποθεῖναι, τὸ ἐκείνου πάλιν ἀντέρεισμα ὁ νοῦς ἡμῶν ἐπιζητήσει, καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον ἐκπεσοῦμεθα (63), τοῖς ἀεὶ εὐρισκομένοις βάθροις ἕτερα πάλιν ἐπινοοῦντες. Καὶ ὅσῳ ἐπὶ πλεῖον τῷ λόγῳ προῖμεν, τοσοῦτω μείζονα τὴν συνερευστικὴν ἀναγκαζόμεθα (64) δύναμιν ὑπεισάγειν, ἢ πρὸς ὅλον ὁμοῦ δυνήσεται τὸ ὑπερκείμενον ἀντιβαί-

¹³ Isa. xl, 22.

(58) Codex Combef. et unus Duc. cum Regio sexto et cum editione Basil. συμβουλευόμεν.

(59) Reg. sextus et Colb. primus οὐδὲν ἔσται τὸ ὑπολειπόμενον, quod superest, nihil erit, seu, nihil supererit. Alii mss. et editi οὐδὲν ἔσται τὸ ὑποκείμενον. Id est, ut loquuntur philosophi, nullum supererit subjectum. Est hodieque magnis inter philosophos agitata contentio quæstio, sitne corporis forma *enitas* quædam, an solum diversus partium situs, motus, etc. Videtur Basilii aut nihil, aut non ita multum a recentioribus dissentire.

(60) Editi ὑποστρέφεται, corrupte. Codex unus ὑπεστορήσθαι, corrupte quoque. Alii tres mss. ὑπεστορέσθαι, non male. At Coisl. primus ὑπεστρώσθαι,

A est, qui tenuem, non solidam neque crassam naturam, ad constituendam cœli substantiam condidit. De figura quoque sufficiunt nobis quæ ipse in Dei glorificatione dixit: *Qui statuit cœlum sicut cameram*¹³. Cæterum hæc eadem et de terra nobis ipsi suadeamus, ut ne qualis tandem sit ejus substantia, curiosius perscrutemur, 9 neque in subjecto perquirendo ratiocinatione defatigemur: neque naturam quamquam qualitatibus destitutam, et qualitatum sua ipsius conditione expertem exquiramus: sed probe sciamus omnia quæcumque in ea considerantur, ad ipsius existendi rationem spectare, quippe quæ ipsius compleant essentiam. Etenim, si qualitates singulas, quas obtinet, ratione auferre coneris, es in nihilum desiturus. Nam si amoveris nigritudinem, frigiditatem, gravitatem, densitatem, et qualitates ipsius ad gustum pertinentes, aut si quæ aliæ in ea conspiciuntur, supererit subjectum nullum. His igitur omissis, ne illud quidem inquirendum moneo, videlicet super quo stet fulcimento. Nam et hoc pacto vertigine mens laborabit, quandoquidem ad certum nullum finem perventura est ratiocinatio. Sive enim aerem latitudini terræ substratum esse dixeris; ambiges quæ fieri possit ut natura mollis valdeque inanis tanto pondere compressa renitatur, et non potius dilabatur undelibet, hanc molem subsidentem aufugiens, seque sursum perpetuo super id quod ipsam comprimit diffundens. Rursum, si aquam terræ subjectam esse tecum statueris, etiam sic inquires, quomodo grave et densum corpus non penetret aquam, sed res longe gravior a debiliore natura detineatur. Ad hæc ipsius etiam aquæ investigabis basim, ac rursum dubitabis, cuinam solido et renitenti fulcro ultimum ejus fundum incumbat.

9. Quod si ponas aliud corpus esse terra gravius ac solidius, quo terra ne ad ima decidat impediatur; in animum inducturus es illud etiam aliquo alio simili indigere, quod alterum suffulciat, nec corruere sinat. Et si confictum quid illi substernere poterimus, rursus ejus fulcrum mens nostra inquiret; atque hoc modo in infinitum dilabemur, semper præter inventa fundamenta, alia rursus excogitantes. Et quanto longius ratione progredimur, tanto majorem renitendi ac suffulciendi vim cogimur inducere, quæ toti simul moli superpositæ possit

melius. Aliquanto post sex mss. ἀντέχει. Editi cum Colb. secundo ἀντέχη. Subinde aliquot mss. πανταχόθεν.

(61) Sic uterque Duc. cum aliis tribus codicibus. Colb. secundus σεαυτῷ. Editio Paris. αὐτῷ

(62) Antiqui duo libri πρὸς τῷ καί. Paulo post codex unus εἰς τὸ κάτω.

(63) Uterque Colb. ἐμπεσοῦμεθα. Mox editi cum utroque Colb. προῖμεν. Alii quidam mss. προῖμεν.

(64) Veteres aliquot libri ἀναγκαζόμενοι. Ibidem Regii tres codices cum uno Colb. ἐπεισάγειν. Editi cum uno ms., ὑπεισάγειν.

οἰκιστῶν. Quamobrem modum finesque menti impone; ne quando curiositatem tuam, qui incomprehensibilia perscrutaris, redarguat Johi sententia: neve tu quoque ab eo interrogaris, *Super quo circuli ejus fixi sint*¹⁴. Sed etsi in Psalmis aliquando audieris: *Ego confirmavi columnas ejus*¹⁵; vim illam qua in suo statu confirmatur, columnas dictas esse puta. Nam illud: *Super maria fundavit eam*¹⁶: quid aliud significat, quam aquæ naturam undique terræ esse circumfusam? Quomodo igitur aqua quamvis sit fluida, et in declive suapte natura feratur, manet suspensa, et nusquam defluit? Tu vero non consideras quod terra per se suspensa, eandem aut etiam adhuc majorem pariat rationi hæsitandi locum, quandoquidem natura gravior est. Verum **10** necesse est, sive terram per seipsam concesserimus consistere, sive super aquas jactari dixerimus, nunquam de pia sententia discedere, sed fateri simul omnia per conditoris potentiam contineri. Itaque tum nobis ipsis tum aliis interrogaturis nos, quo fulcro ingens illud nec ulli ferendum terræ onus innixum sit, dicamus hæc oportet: *In manu Dei sunt fines terræ*¹⁷. Hoc nobis tutissimum est ad comparandam intelligentiam, et auditoribus conducibile.

10. Jam vero physici nonnulli etiam ob ejusmodi causas terram immobilem manere magno cum apparatu verborum dicunt. Nimirum quod mediam orbis regionem occupavit, et quod quo se magis inclinet, non habet, utpote ab extremis æqualiter omni ex parte dissita; hinc eam in seipsa necessario permanere asseverant, cum circumjacens undelibet æqualitas faciat, ut non queat omnino in ullam partem declinare. Contendunt itidem terram medium locum non sorte, neque casu nactam esse; sed hunc esse terræ naturalem ac necessarium situm. Nam cum cœleste corpus regionem extremam sursum versum obtineat; quæcunque sane, inquirunt, pondera ex supernis elabi posuerimus, ea undique ad medium deferentur. Et certe, in quod deferuntur partes, in id utique etiam totum detrudetur. Etenim si lapides, et ligna, et terrestria omnia deorsum versus corruunt, hic utique fuerit etiam toti terræ proprius ac conveniens situs: at si quid levium e medio evehatur, profecto suprema petet. Quare motio deorsum tendens, gravium est propria; infl-

Α νειν. Διὰ τοῦτο ὄρους ἐπίθεος τῇ διανοίᾳ, μήποτε σου τῆς πολυπραγμοσύνης ὁ τοῦ Ἰωβ λόγος καθάψηται περισκοποῦντος τὰ ἀκατάληπτα, καὶ ἐρωτηθῆς παρ' αὐτοῦ καὶ σὺ, Ἐπὶ τίνοσ (65) οἱ κρίκοι αὐτῆς πεπλήγασιν. Ἀλλὰ κἄν ποτε ἐν ψαλμοῖς ἀκούσης· Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς· τὴν συνεκτικτὴν αὐτῆς δύναμιν στύλους εἰρῆσθαι νόμισον. Τὸ γάρ, Ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, τί δηλοῖ, ἢ τὸ πάντοθεν περιχεχῆσθαι τῇ γῆ τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν; Πῶς οὖν ῥυτὸν ὑπάρχον τὸ ὕδωρ καὶ ἐπὶ τὸ πρανὲς πεφυκὸς καταπίπτειν, μένει ἀπαιωρούμενον καὶ οὐδαμοῦ ἀπορρέειν; Σὺ δὲ οὐ λογιζῆ (66), ὅτι τὴν αὐτὴν ἢ καὶ ἔτι πλείονα ἀπορίαν τῷ λόγῳ παρέχει ἡ γῆ καθ' ἑαυτὴν κρεμαμένη, βαρυτέρα τὴν φύσιν οὔσα. Ἀλλὰ ἀνάγκη, κἄν γῆν καθ' ἑαυτὴν εἶναι δῶμεν, κἄν ἐπὶ τοῦ ὕδατος αὐτὴν ἀποσαλεύειν εἴπωμεν, μηδαμοῦ ἀναχωρεῖν τῆς εὐσεβοῦς διανοίας, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ συγκρατεῖσθαι ὁμολογεῖν τῇ δυνάμει τοῦ κτίσαντος. Ταῦτα οὖν χρῆ ἑαυτοῖς τε λέγειν καὶ τοῖς διερωτῶσιν ἡμᾶς, ἐπὶ τίνοσ τὸ ἀπλετόν τοῦτο καὶ ἀφόρητον τῆς γῆς ἐρήρυσται βάρος, ὅτι Ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ (67) τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τοῦτο ἀσφαλῆστατον ἡμῖν πρὸς νόησιν καὶ ὠφέλιμον τοῖς ἀκούουσιν.

10. Ἦδη δὲ τινες (68) τῶν φυσικῶν καὶ τοιαύταις αἰτίαις τὴν γῆν ἀκίνητον μένειν κατακομφεύονται. Ὡς ἄρα διὰ τὸ τὴν μέσθην τοῦ παντός εἰληφέναι χώραν, καὶ διὰ τὴν ἴσην πάντοθεν πρὸς τὸ ἄκρον ἀπόστασιν, οὐκ ἔχουσαν ὅπου μᾶλλον ἀποκλιθῆ, ἀναγκαίως μένειν ἐφ' ἑαυτῆς, ἀδύνατον αὐτῇ παντελῶς τὴν ἐπί τε ῥοπήν τῆς πανταχόθεν περικειμένης ὁμοιότητος ἐμποιοῦσης. Τὴν δὲ μέσθην χώραν μὴ ἀποκληρωτικῶς τὴν γῆν, μηδὲ ἐκ τοῦ αὐτομάτου λαχεῖν, ἀλλὰ φυσικὴν εἶναι ταύτην τῇ γῆ καὶ ἀναγκαίαν τὴν θέσιν. Τοῦ γάρ οὐρανίου σώματος τὴν ἐσχάτην χώραν ὡς πρὸς τὸ ἄνω κατέχοντος, ἄπερ ἂν, φησὶν (69), ὑποθώμεθα βάρη ἐκπίπτειν ἀπὸ τῶν ἄνω, ταῦτα πανταχόθεν ἐπὶ τὸ μέσον συνενεχθήσεται. Ἐφ' ὅπερ (70) δ' ἂν τὰ μέρη φέρηται, ἐπὶ τοῦτο καὶ τὸ ὅλον συνωσθήσεται δηλονότι. Εἰ δὲ λίθοι καὶ ξύλα καὶ τὰ γεηρὰ πάντα φέρεται πρὸς τὸ κάτω, αὕτη ἂν εἴη καὶ τῇ ὅλη γῆ οἰκεία καὶ προσήκουσα θέσις· κἄν τι τῶν κούφων φέρηται ἀπὸ τοῦ μέσου, δηλονότι πρὸς τὸ ἀνώτατον κινηθήσεται. Ὡστε οἰκεία φορὰ τοῖς βαρυτάτοις ἢ πρὸς τὸ κάτω· κάτω δὲ ὁ λόγος μέσον ἔδειξε. Μὴ οὖν θαυμάσης εἰ μηδαμοῦ ἐκπίπτει ἡ γῆ, τὴν κατὰ φύσιν χώραν τὸ μέσον ἔχουσα. Πᾶσα γὰρ ἀνάγκη

¹⁴ Job xxxviii, 6. ¹⁵ Psal. lxxiv, 4. ¹⁶ Psal. xliii, 2. ¹⁷ Psal. xciv, 2.

(65) Illa, ἐπὶ τίνοσ, etc., desumpta sunt ex Job, xxxviii, 6, ut legere est apud LXX. Sed Aquila et Theodotio ex Hebræo verterunt, αἱ βάσεις, bases. Nec aliter legitur in Vulgata, *Super quo bases illius soliantur sunt*? Symmachus οἱ κατὰπηγες, pafi. Plura qui cupit, notas Ducæi legere potest, et *Hexapla*.

(66) Veteres quinque libri λογίζη. Editi λογίζαται.

(67) Colb. primus Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ πέρατος. Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρ. *Quia in manu Dei est mare. Quia in manu ejus sunt fines*, etc.

(68) Quod ait Basilius sensisse quosdam philosophos de telluris quiete, id pariter nostra ætate a quibusdam defenditur. Nam utrum terra in centro mundi immota maneat, an sol hunc situm obtineat, quæstio est etiamnum inter philosophos perquam celebris, et magna utrinque contentione agitata.

(69) Editio Basil. et sex mss. ἄπερ ἂν φησιν. Editio Paris. φασίν. Ibidem Colb. primus βάρη ἐμπίπτειν.

(70) Ita sex mss. At editi καὶ ἐφ' ὅπερ. Paulo post Colb. secundus συνωσθήσεται.

μένειν αὐτὴν κατὰ χώραν, ἢ παρὰ φύσιν κινουμένην τῆς οἰκείας ἔδρας ἐξίστασθαι. Τούτων δ' ἂν σοι δοκῆ (71) τι πιθανὸν εἶναι τῶν εἰρημένων, ἐπὶ τὴν οὕτω ταῦτα διαταξαμένην (72) τοῦ Θεοῦ σοφίαν μετὰ τῆς θάυμα. Οὐ γὰρ ἐλαττοῦται ἢ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἔκπληξις, ἐπειδὴν ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι τῶν παραδόξων ἐξευρεθῆ· εἰ δὲ μὴ, ἀλλὰ τό γε ἀπλοῦν τῆς πίστεως ἰσχυρότερον ἔστω τῶν λογικῶν ἀποδείξεων.

plus habeat roboris, quam quæ ex ratione petuntur

11. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα (73) καὶ περὶ οὐρανοῦ εἰποίμεν, ὅτι πολυφωνότατοι πραγματεῖαι τοῖς σοφοῖς τοῦ κόσμου περὶ τῆς οὐρανοῦ φύσεως καταβέβληνται. Καὶ οἱ μὲν σύνθετον αὐτὸν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων εἰρήκασιν, ὡς ἀπτόν ὄντα καὶ ὄρατόν, καὶ μετέχοντα γῆς μὲν διὰ τὴν ἀντιτυπίαν, πυρὸς δὲ, διὰ τὸ καθορᾶσθαι, τῶν δὲ λοιπῶν διὰ τὴν μίξιν (74)· οἱ δὲ τοῦτον ὡς ἀπίθανον παρωσάμενοι τὸν λόγον, πέμπτην τινὰ σώματος φύσιν εἰς οὐρανοῦ σύστασιν ὀκθοθεν καὶ παρ' ἑαυτῶν (75) ἀποσχεδιάσαντες ἐπεισήγαγον. Καὶ ἔστι τι παρ' αὐτοῖς τὸ αἰθέριον σῶμα, ὃ μῆτε πῦρ, φασί, μῆτε ἀήρ, μῆτε γῆ, μῆτε ὕδωρ, μῆτε ὄλως ὅπερ ἐν τῶν ἀπλῶν· διότι τοῖς μὲν ἀπλοῖς οἰκεία κίνησις ἢ ἐπ' εὐθείας, τῶν μὲν κούφων ἐπὶ τὸ ἄνω φερομένων, τῶν δὲ βαρέων ἐπὶ τὸ κάτω. Οὔτε δὲ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω τῇ κυκλικῇ περιδιδήσει ταῦτό· καὶ ὄλως τὴν εὐθείαν (76) πρὸς τὴν ἐν τῷ κύκλῳ περιφορὰν πλείστην ἀπόστασιν ἔχειν. Ὡν δὲ αἱ κατὰ φύσιν κινήσεις παρηλλαγμέναι τυγχάνουσι, τούτων ἀνάγκη, φασί, παρηλλάχθαι καὶ τὰς οὐσίας. Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ ἐκ τῶν πρώτων σωμάτων, ἃ δὴ στοιχεῖα κλοῦμεν, σύνθετον εἶναι δυνατὸν ἡμῖν ὑποθέσθαι τὸν οὐρανὸν, τῷ τὰ ἐκ διαφορῶν συγχεόμενα μὴ δύνασθαι ὁμαλῆν καὶ ἀβίαστον ἔχειν τὴν κίνησιν, ἐκάστου τῶν ἐνυπαρχόντων ἀπλῶν τοῖς συνθέτοις ἄλλην καὶ ἄλλην ὁρμὴν παρὰ τῆς φύσεως ἔχοντος. Διὸ πρῶτον μὲν καμάτῳ συνέχεται ἐν τῇ συνεχεῖ κινήσει τὰ σύνθετα, διὰ τὸ μίαν κίνησιν μὴ δύνασθαι πᾶσιν εὐάρμοστον εἶναι καὶ φίλην τοῖς ἐναντίοις· ἀλλὰ τὴν τῷ κούφῳ οἰκείαν πολεμίαν εἶναι τῷ βαρυτάτῳ. Ὅταν μὲν γὰρ πρὸς τὰ ἄνω κινώμεθα, βαρυνόμεθα τῷ γεῶδει· ὅταν δὲ πρὸς τὰ κάτω (77) φερώμεθα, βιαζόμεθα τὸ πυρῶδες, παρὰ φύσιν αὐτὸ πρὸς τὸ κάτω καθέλκοντες. Ἡ δὲ πρὸς τὰ ἐναντία διολκῆ τῶν στοιχείων διαπτῶσεώς ἐστιν ἀφορμὴ. Τὸ γὰρ ἠναγκασμένον καὶ παρὰ φύσιν, ἐπ' ὀλίγον ἀντισχόν, καὶ τοῦτο βιαίως καὶ μόλις, ταχὺ διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη (78), ἐκάστου τῶν συνελθόντων πρὸς τὴν οἰκείαν χώραν ἐπανιόντος. Διὰ μὲν δὴ ταύτας, ὡς φασί, τῶν λογισμῶν τὰς ἀνάγκας, τοὺς τῶν προαχόντων

(71) Voculam δὲ ex duobus mss. addidimus. Hoc ipso in loco duo mss. σοι δοκοῖη.

(72) Antiqui duo libri οὕτω τὰ πάντα διατ. Mox duo mss. εὐρεθῆ. Alius ἐξευρεθεῖη.

(73) Codices duo τὰ αὐτὰ δὲ πάντα.

(74) Codex Combel. λοιπῶν διὰ τὴν μέθεξιν. Combelisius notat hanc opinionem esse Platonis, in *Timæo*: sequentem, Aristotelis.

(75) Colb. primus παρ' ἑαυτοῖς. Mox editio Basil. et quatuor mss. πῦρ, φησί. Editio Paris.

A dium locum naturæ suæ convenientem occupeis. Omnino enim ipsam in eo loco manere necesse fuerit, aut eam præter naturam motam a propria sede dimoveri. Jam si quid eorum quæ dicta sunt, probabile tibi videatur, ad Dei sapientiam, quæ hæc ita ordinavit, admirationem transfer. Qui enim maximas ob res accedit stupor, nequaquam ideo minuitur quod modus quo quid fiat stupendorum, adinventus est; sin minus, saltem fidei simplicitas demonstrationes.

11. Hæc eadem de cælo quoque dixerimus, clamosissimas scilicet ac verbosissimas de cæli natura a mundi sapientibus propositas fuisse commentationes. Alii quidem ipsum ex quatuor elementis conflatum esse dixere: quippe cum in tangendi ac cernendi sensum cadat, sitque terræ quidem participes ob soliditatem; ignis vero, quia conspicitur; reliquorum tandem, ob misturam. Alii autem hac opinione, tanquam quæ verisimilis non esset, rejecta, quintam quamdam corporis naturam ad constituendum cælum suoapte ingenio, et a seipsis temere atque inconsulte introduxerunt. Est et apud ipsos æthereum **II** quoddam corpus, quod neque ignem dicunt esse, neque aerem, neque terram, nec aquam, nec quidquam omnino ex simplicibus, propterea quod proprius simplicium motus rectus est, levibus quidem sursum, gravibus vero deorsum tendentibus. Neque vero sursum ac deorsum ferri, idem est atque in orbem versari; et in summa, rectum et orbicum motum plurimum inter se differre censent. Quorum autem motiones secundum naturam diversæ sunt, horum etiam necesse est, inquirunt, essentiam esse diversam. Sed ne ex primis quidem corporibus quæ elementa vocamus, cælum componi, statuere possumus; eo quod ea quæ ex diversis constant, motum qui æquabiliter ac sine vi edatur, habere non possunt; cum singula quæ in compositis insunt simplicia, alium atque alium a natura sortiantur impetum. Quocirca res compositæ primum quidem in continuo motu ægre continentur, quod unus motus omnibus contrariis non potest congruus esse et amicus: sed is qui rei levis proprius est, gravissimæ adversatur. Cum enim sursum versus movemur, per id quod terrenum est, gravamur; cum vero deorsum volvitur, vim facimus igneo, quippe qui ipsum deorsum trahamus præter naturam. Hæc autem elementorum in contraria distractio, ruinæ et dissolutionis causa existit. Quod enim coactum est, et præter naturam, cum parum resistat, idque violenter et ægre, brevi

φασί.

(76) Codex unus ἢ εὐθεῖα.... ἔχει. Hoc ipso in loco Colb. secundus ἀποστασίαν ἔχειν. [Cod. 476 a recentiori manu ἔχει.]

(77) In aliquibus mss. legitur πρὸς τὸ ἄνω... πρὸς τὸ κάτω. Aliquanto infra Reg. primus cum altero ms. μεθέλκοντες.

(78) Codices duo ἐξ ὧν σύγκριται καὶ συνετέθη.

in ea quibus constat dissolvitur, dum singula quæ in unum convenerant, ad proprium redeunt locum. Sane ob has, ut aiunt, ratiocinationum angustias, ii qui quintam corporis naturam ad cæli stellarumque ipsius constituendam generationem commenti sunt, rejectis priorum opinionibus, argumentis propriis opus habuere. At quivis alius arte suadendi præpollens, rursus hos adortus, hæc confutavit, dissolvitque, et de suo opinionem propriam invexit. De quibus si nunc dicere aggrediemur, in easdem nugæ atque illi incidemus. Verum sinentes nos, ut sese invicem evertant refellantque, jam omisso de essentia sermone, fidem Moysi adhibentes, quod *Fecit Deus cælum et terram*, artificii optimo pro his quæ sapienter ac industrie peracta sunt, gloriam demus, et ex pulchritudine eorum quæ videntur, eum qui omnem pulchritudinem superat, mente concipiamus; et ex magnitudine sensibilium horum et circumscriptorum corporum, illum qui infinitus est et immensus, quique omnem præ potentia suæ multitudine cogitationem exsuperat, intelligamus. Etsi enim eorum quæ facta sunt naturam ignoramus: at certe quidquid omni ex parte sub nostros sensus cadit, tantum præ se fert admirationis, ut vel acutissima mens impar esse comperiatur, quæ aut minimum quid eorum quæ in mundo sunt, pro rei dignitate explicet, aut debitam laudem rependat Creatori, cui omnis gloria, honor et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA II.

De eo quod invisibilis erat terra et indigesta¹⁸.

12 1. Mane in paucis explicandis verbis immorati, tantam sententiæ profunditatem reconditam invenimus, ut de iis quæ sequuntur, omnino desperemus. Nam si sanctorum atria talia sunt, et templi vestibula adeo veneranda sunt, atque magnifica, ut pulchritudinis suæ præstantia oculos mentis nostræ perstringant, qualia sunt Sancta sanctorum? ecquis tandem comperietur idæus, qui adyta ingredi ausit? aut quis conspiciendus est arcana? Siquidem vel eorum aspectus est inaccessus; et ea quæ mente concepta sunt, ægre omnino verbis possunt explicari. Attamen, cum apud justum judicem vel ob id solum, quod quis officium suum sibi faciendum proposuerit, constituta merces sit, eaque non contemnenda; ne ad perscrutandum fuerimus

¹⁸ Gen. 1, 2.

(79) Colb. secundus αὐτοὶ τοὺς περὶ τῆς οὐσίας ἀφόμενοι λόγους πιστευθέντες Μωϋσεῖ. Alius codex quoque ἀφόμενοι λόγους. At Coisl. primus vulgaram lectionem tuetur.

(80) Editi et duo mss. ἀνφανῆναι. At alii quatuor mss. conjuncte ἀναφανῆναι.

(81) Codices quatuor δόξα, τιμῆ. Coisl. primus ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος.

(82) Titulus nullus legitur neque in Reg. quinto, neque in Colb. secundo. In duobus mss. verba Scripturæ, ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκευάστος, loco sunt tituli. Alii tres mss. cum editis περὶ τοῦ ἀόρατος ἦν ἡ γῆ καὶ ἀκατασκευάστος. Colb. pri-

C

OMILIA B'.

Περὶ τοῦ, Ἄρατος ἦν ἡ γῆ καὶ ἀκατασκευάστος (82).

1. Μικροῖς ἔωθεν (83) ἐνδιατρίψαντες ῥήμασι, τοσοῦτον ἀποκεκρυμμένον τὸ βάθος τῆς διανοίας εὔρομεν, ὥστε τῶν ἐφεξῆς παντελῶς ἀπογνῶναι. Εἰ γὰρ τὰ προαύλια τῶν ἁγίων τοιαῦτα, καὶ τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ οὕτω σεμνὰ καὶ ὑπέρογκα τῇ (84) ὑπερβολῇ τοῦ κάλλους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν περιστράπτοντα, ποταπὰ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων; καὶ τίς ἱκανὸς κατατολμῆσαι τῶν ἀδύτων; ἢ τίς ἐπόψεται τὰ ἀπόρρητα; Ἀπρόσιτος μὲν γὰρ αὐτῶν καὶ ἡ θεά, δυσερμήνευτος δὲ παντελῶς τῶν νοηθέντων ὁ λόγος. Πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ παρὰ τῷ δικαίῳ κριτῇ, καὶ ὑπὲρ μόνου τοῦ προελέσθαι τὰ δέοντα, οὐκ εὐκαταφρόνητοί εἰσιν ἀφωρισμένοι μισθοί, μὴ ἀποκνήσωμεν (85) πρὸς τὴν ἔρευναν. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀξίας ἀπολειπόμεθα, ἀλλ' ἐὰν τοῦ βουλήματος τῆς Γραφῆς μὴ ἐκπέσωμεν

mus τοῦ αὐτοῦ περὶ ὑδάτων καὶ φωτὸς, ὁμιλία δευτέρα. Coisl. primus τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου εἰς τὴν α' ἡμέραν τῆς Ἐξαήμερου. Ὁμιλία δευτέρα. Alter Coisl. εἰς τὰ πρῶτα τῆς γενέσεως.

(83) Reg. sextus cum Colb. primo μικροῖς ἔμπροσθεν, paulo ante. At editi cum utroque Coisl. et cum multis aliis mss. μικροῖς ἔωθεν, mane. Lege Duc.

(84) Sic editio Basil. et mss. plurimi. Editio Paris. ὑπέρογκα καὶ τῇ. Aliquanto post mss. scripti ἀπρόσιτος μὲν γὰρ αὐτῶν καὶ ἡ. Editi ἀπρόσιτος γὰρ αὐτῶν ἡ θεά.

(85) Colb. primus μὴ ἀποκνησαίμην.

τῆ βοηθεία τοῦ Πνεύματος, καὶ αὐτοὶ οὐκ ἀπόβλητοι παντελῶς κριθησόμεθα, καὶ τῆ συνεργίᾳ τῆς χάριτος οἰκοδομήν τινα τῆ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ παρεξόμεθα. Ἡ δὲ γῆ ἦν, φησὶν, ἀόρατος καὶ ἀκατασκευάστος. Πῶς ἀμφοτέρων ὁμοτίμως γενομένων οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ μὲν οὐρανὸς ἀπληρῆσθη, ἡ δὲ γῆ ἔτι ἀτελής ἐστι καὶ ἀνεξέργαστος (86); Ἡ ὅλως, τί τὸ ἀκατάσκευον (87) τῆς γῆς; καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ἀόρατος ἦν; Ἔστι μὲν οὖν τελεία κατασκευὴ γῆς ἢ ἀπ' αὐτῆς εὐθηνία· φυτῶν παντοδαπῶν βλαστήσεις· δένδρων ὑψηλοτάτων προβολαὶ καρπίμων τε καὶ ἀκάρπων· ἀνθῶν εὐχροαὶ καὶ εὐωδαί· καὶ ὅσα μικρὸν ὕστερον (88) μέλλει τῷ προστάγματι τοῦ Θεοῦ ἐπανατεῖλαντα τῆ γῆ τὴν γεννησαμένην κατακοσμεῖν. Ὡν ἐπειδὴ οὐδὲν οὕτω ἦν, ἀκατάσκευον αὐτὴν εἰκότως ὁ λόγος ὠνόμασε. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ (89) οὐρανοῦ εἵπομεν· ὅτι οὐκ ἐξέργαστο οὕτω οὐδὲ αὐτὸς, οὐδὲ τὸν οἰκεῖον ἀπειλήφει κόσμον, ἅτε μήπω (90) σελήνη μῆτε ἡλίω περιλαμπόμενος, μῆδὲ τοῖς χοροῖς τῶν ἀστρῶν κατεστεμμένος. Οὕτω γὰρ ταῦτα (91) ἐγεγόνει. Ὡστε οὐχ ἀμαρτήσεις τῆς ἀληθείας, κἄν τὸν οὐρανὸν ἀκατάσκευον εἴπῃς. Ἀόρατον δὲ τὴν γῆν προσεῖπε διὰ δύο αἰτίας· ἡ ὅτι οὕτω ἦν αὐτῆς ὁ θεατῆς ἀνθρώπος (92), ἡ ἔτι ὑποβρύχιος οὖσα ἐκ τοῦ ἐπιπολάζοντος τῆ ἐπιφανείᾳ ὕδατος οὐκ ἠδύνατο καθορᾶσθαι. Οὕτω γὰρ ἦν συναχθέντα τὰ ὕδατα εἰς τὰ οἰκεῖα συστήματα, ἅπερ ὕστερον ὁ Θεὸς συναγαγὼν προσηγόρευσε θαλάσσης. Ἀόρατον οὖν τί ἐστι; Τὸ μὲν, ὃ μὴ πέφυκεν ὀφθαλμοῖς σαρκὸς καθορᾶσθαι, ὡς ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος· τὸ δὲ, ὃ τῆ φύσει ὀρατὸν ὑπάρχον, διὰ τὴν ἐπιπρόσθεσιν τοῦ ἐπιχειμένου αὐτῷ σώματος ἀποκρύπτεται, ὡς ὁ ἐν τῷ βυθῷ σίδηρος. Καθ' ὃ σημαίνόμενον γῆν ἀόρατον ἠγοῦμεθα προσειρηθῆσθαι τὴν γῆν καλυπτομένην ὑπὸ τοῦ ὕδατος. Ἐπειτα μέντοι, καὶ μήπω τοῦ φωτὸς γενηθέντος, οὐδὲν ἦν θαυμαστὸν τὴν ἐν σκότῳ (93) κειμένην, διὰ τὸ ἀφώτιστον εἶναι τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἀέρα, ἀόρατον καὶ κατὰ τοῦτο παρὰ τῆς Γραφῆς προσειρηθῆσθαι.

terram, utpote quæ ab aquis occultaretur. Deinde vero cum necdum esset facta lux, nihil erat miri si terra in tenebris sita, quod aer super eam non illuminaretur, ob id etiam a Scriptura invisibilis appellata sit.

2. Ἄλλ' οἱ παραχαράκται τῆς ἀληθείας, οἱ οὐχὶ τῆ Γραφῆ τὸν ἑαυτῶν νοῦν ἀκολουθεῖν ἐκδιδάσκοντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ οἰκεῖον βούλημα τὴν διάνοιαν τῶν Γραφῶν διαστρέφοντες, τὴν ὕλην φασὶ διὰ τῶν λέξεων τούτων παραδηλοῦσθαι. Αὕτη γὰρ, φασὶ (94), καὶ ἀόρατος τῆ φύσει καὶ ἀκατασκευάστος, ἅποιος οὖσα

(86) Codex unus cum editis ἀνέργαστος καὶ ἀναπάρτιστος. Alii sex mss. ut in contextu.

(87) Antiqui octo libri ἀκατάσκευον. Editi cum Coisl. primo ἀκατασκευάστων.

(88) Codex unus ὅσα μικρῶς μετ' ὀλίγον ὕστερον. Nec ita multo infra octo mss. ἀκατάσκευον αὐτὴν εἰκότως ὁ λόγος. Editi ἀκατασκευάστων αὐτὴν ὁ λόγος εἰκότως. Coisl. primus ἀκατασκευάστων αὐτὴν εἰκότως ὁ.

(89) Codices septem κἄν περὶ. Editi cum uno aut altero mss. καὶ περὶ. Vox οὕτω paulo post recens accessit ex sex codicibus.

(90) Veteres quinque libri ἅτε μήπω. Editi cum Coisl. primo ὅγε μήπω. Alius codex ὡσγε μήπω.

A segiores. Nam, tametsi rerum non possumus assequi dignitatem; tamen, si a Scripturæ proposito, Spiritu auxiliante, non excidamus, etiam ipsi non omnino rejectanei judicabimur; ac gratia coöperante, non nihil præstabimus ædificationis Ecclesiæ Dei. *Terra autem, inquit, erat invisibilis et incomposita.* Quomodo conditis pariter utrisque cælo et terra, cælum quidem omnibus numeris absolutum est, terra vero adhuc imperfecta est et rudis? Aut omnino, quid est terra incomposita? aut ob quam causam erat invisibilis? Sane perfectus terræ apparatus ipsa illius fertilitas est, generationes quarumcunque plantarum, altissimarum arborum tum frugiferarum tum infecundarum ortus; florum colores speciosi ac odores grati, et quæcun-

B que paulo post Dei jussu e terra emergentia genitricem suam erant ornatura. Quarum rerum quoniam nihilidum erat, merito Scriptura ipsam nominavit incompositam. Hæc eadem et de cælo dixerimus; quandoquidem vel ipsum nondum erat excultum, neque proprium receperat ornatum, utpote quod nondum sole aut luna splendesceret, neque astrorum choris coronaretur. Necdum enim isthæc condita erant. Quare a veritate non aberraveris, si cælum quoque dixeris fuisse incompositum. Terram autem duas ob causas appellavit invisibilem; aut quod nondum esset qui eam conspiceret homo, aut quod ea videri

C submersa. Nondum enim erant aquæ in suas stationes congregatæ: quas postea aggregatas Deus maria nuncupavit. Invisibile igitur quid est? Aliquando quidem id quod ex se oculis carnis cerni non potest, ejusmodi est mens nostra: aliquando vero id quod ex natura sua potest conspici, sed incumbentis ei corporis occultatur interjectum, veluti ferrum, quod in imo gurgite jacet. Juxta quam notionem, nunc invisibilem ducimus vocatam esse

13 minime posset, quippe quæ

2. At vero veritatis adulteratores qui suam ipsorum mentem Scripturæ obtemperare nequaquam docent, sed ad propriam sententiam detorquent Scripturarum sensum, materiam hisce verbis aiunt significari. Hæc enim, inquirunt, est et invisibilis et incomposita suapte natura: quippe cum ex sua

(91) Editi οὕτω γὰρ αὐτὰ. At mss. quinque uti in contextu. Mox mss. octo ἀκατάσκευον. Editi cum Coisl. primo ἀκατασκευάστων.

(92) Sic antiqui septem libri. Vox ἀνθρώπος in editis desiderabatur. Infra Colb. secundus ἐκάλεσε θαλάσσης.

(93) Editi et duo mss. ἐν κόσμῳ, in mundo, depravate. At Regii duo cum Colb. secundo et cum Coisl. itidem secundo ἐν σκότῳ, in tenebris, emendate. Codex Combef. et alii duo mss. ἐν σκότῳ. Nec ita multo post quinque mss. cum editione Basil. ἀόρατον καὶ. Editio Paris. καὶ ἀόρατον.

(94) Editio Basil. cum sex mss. φησὶ. Editio Paris. φασὶ.

ipsius conditione careat quacunque qualitate, atque ab omni forma ac figura sit separata; quam assumptam pro sua sapientia conformavit artifex, et in ordinem redegit, et ita per ipsam rerum visibilibus essentialibus constituit. Quod si ingenita est hæc, primum quidem par ei ac Deo honor tribuendus est: quandoquidem eodem antiquitatis jure dignabitur. Quo quid magis impium esse possit? materiam scilicet qualitatis ac formæ expertem, extremam ipsam deformitatem, foeditatem ipsam figura destitutam (ipsis enim eorum utor vocabulis) pari cum sapienti et potente ac perpulchro opifice ac universorum conditore prærogativa ac dignitate cohonestari? Deinde quidem si tanta est materia ut totam Dei suscipiat scientiam; et sic aliquo pacto ipsi Dei potentiae, quæ investigari nequit, substantiam illius æquiparant, cum omnem Dei intelligentiam per se ipsam abunde possit dimetiri: si vero materia operatione Dei inferior est, sic etiam hæc eis verba in absurdus convicius vertentur, quippe qui Deum a perficiendis et absolvendis suis operibus propter materiæ defectum abarceant. Verum illos decipit humanæ naturæ inopia. Et quoniam ars quælibet apud nos circa aliquam materiam separatim versatur, velut ars ferraria circa ferrum, lignaria vero circa ligna; atque in his aliud est subjectum, aliud forma, aliud id quod ex forma conficitur: et quia materia quidem forinsecus assumitur, ab arte vero aptatur forma, effectus autem ex utrisque, ex materia scilicet et ex forma componitur; sic etiam existimant in divino opificio, mundi quidem figuram a sapientia conditoris universorum esse inductam, materiam autem extrinsecus Creatori advectam ac subjectam fuisse, mundumque compositum existisse, utpote qui subjectum et essentialibus aliunde habeat, figuram vero ac formam a Deo acceperit. Hinc autem fit, ut Deum magnum constitutioni rerum præfuisse negent: sed eum tanquam symbolam quamdam supplementem, modicam quamdam portionem ad rerum generationem de seipso contulisse: quandoquidem præ ratiocinationum ignobilitate, ad veritatis sublimitatem respicere non potuerunt; quia artes hic materia sunt posteriores, utpote ob usus necessitatem in vitam introductæ. Lana enim prius existit: ars vero textoria successit, defectum naturæ ex se expletura. Sic lignum quidem erat: ac succedens ars lignaria, materia ad usus quotidie expeditos conformata, lignorum nobis ostendit utilitatem, nautis remum, agricolis venti-

τῷ ἑαυτῆς λόγῳ, καὶ παντὸς εἶδους καὶ σχήματος κεχωρισμένη, ἣν παραλαβὼν ὁ τεχνίτης τῇ ἑαυτοῦ σοφίᾳ ἐμόρφωσε, καὶ εἰς τάξιν ἤγαγε, καὶ οὕτω δι' αὐτῆς οὐσίωσε τὰ ὁρώμενα. Εἰ μὲν οὖν ἀγέννητος αὕτη, πρῶτον μὲν ὁμότιμος τῷ Θεῷ, τῶν αὐτῶν πρεσβείων (95) ἀξιουμένη. Οὐ τί ἂν γένοιτο ἀσεβέστερον, τὴν ἀποιον, τὴν ἀνείδεον, τὴν ἐσχάτην ἀμορφίαν, τὸ ἀδιατύπωτον αἴσχος (τοῖς γὰρ αὐτῶν ἐκείνων (96) προσρήμασι κέχρηται) τῆς αὐτῆς προεδρίας ἀξιούσθαι τῷ σοφῷ καὶ δυνατῷ καὶ παγκάλῳ δημιουργῷ καὶ κτίστῃ τῶν ὄλων; Ἐπειτα εἰ μὲν τοσαύτη ἐστὶν (97), ὥστε ὅλην ὑποδέχασθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπιστήμην· καὶ οὕτω, τρόπον τινὰ, τῇ ἀνεξιχνιάστῳ τοῦ Θεοῦ δυνάμει ἀντιπαρεξάγουσιν αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν, εἴπερ ἐξαρκεῖ ὅλην τοῦ Θεοῦ τὴν σύνεσιν δι' ἑαυτῆς ἐκμετερεῖν· εἰ δὲ ἐλάττων (98) ἢ ὕλη τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ οὕτως εἰς ἀτοπωτέραν βλασφημίαν αὐτοῖς ὁ λόγος (99) περιτραπήσεται, δι' ἔνδειαν ὕλης ἀπρακτον καὶ ἀνερέργητον τῶν οἰκείων ἔργων τὴν Θεὸν κατεχόντων. Ἄλλ' ἐξηπάτησε γὰρ αὐτοὺς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ πενία. Καὶ ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν ἐκάστη τέχνη περὶ τινα ὕλην ἀφωρισμένως ἠσχόληται, οἷον χαλκευτικὴ μὲν περὶ τὸν σίδηρον, τεκτονικὴ δὲ περὶ τὰ ξύλα· καὶ ἐν τούτοις ἄλλο μὲν τί (1) ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, ἄλλο δὲ τὸ εἶδος, ἄλλο δὲ τὸ ἐκ τοῦ εἶδους ἀποτελούμενον· καὶ ἐστὶν ἡ μὲν ὕλη ἐξωθεν παραλαμβανομένη, τὸ δὲ εἶδος παρὰ τῆς τέχνης ἐφαρμοζόμενον, ἀποτέλεσμα δὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν συντιθέμενον ἐκ τε τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὕλης· οὕτως οἴονται καὶ ἐπὶ τῆς θείας δημιουργίας, τὸ μὲν σχῆμα τοῦ κόσμου παρὰ τῆς σοφίας ἐπῆχθαι (2) τοῦ ποιητοῦ τῶν ὄλων, τὴν δὲ ὕλην ἐξωθεν ὑποβεβλήσθαι τῷ κτίσαντι, καὶ γεγενῆσθαι τὸν κόσμον σύνθετον, τὸ μὲν ὑποκείμενον καὶ τὴν οὐσίαν ἐτέρωθεν ἔχοντα, τὸ δὲ σχῆμα καὶ τὴν μορφήν παρὰ Θεοῦ προσλαβόντα. Ἐκ δὲ τούτου αὐτοῖς ὑπάρχει ἀρνεῖσθαι μὲν τὸν μέγαν Θεὸν τῆς συστάσεως τῶν ὄντων προεστηκέναι, οἷον δὲ ἐράνου τινὸς πληρωτὴν, ὀλίγην τινὰ μοῖραν εἰς τὴν τῶν ὄντων γένεσιν παρ' ἑαυτοῦ συμβεβλήσθαι· οὐ δυναθέντες διὰ λογισμῶν ταπεινότητα πρὸς τὸ ὕψος (3) ἀπίδειν τῆς ἀληθείας· ὅτι ἐνταῦθα μὲν αἱ τέχναι τῶν ὄλων ὕστεραι, διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας παρεισαχθεῖσαι τῷ βίῳ. Τὸ μὲν γὰρ ἔριον προὔπηρχεν, ἡ δὲ ὕφαντικὴ ἐπεγένετο, τὸ τῆς φύσεως ἐνδέον παρ' ἑαυτῆς ἐκπληροῦσα. Καὶ τὸ μὲν ξύλον ἦν, τεκτονικὴ δὲ παραλαβοῦσα, πρὸς (4) τὴν ἐπιζητουμένην ἐκάστοτε χρεῖαν διαμορφοῦσα τὴν ὕλην, τὴν εὐχρηστίαν ἡμῖν τῶν ξύλων ὑπέδειξε, κώπην

(95) Editio Paris. ὁμότιμος ἐστὶ τῶν αὐτῶν πρεσβείων. At editio Basil. ita ut edidimus.

(96) Sic septem mss. Vox ἐκείνων in editis desideratur.

(97) Ita codex Combef. et alii septem. Editio Paris. Ἐπειτα δὲ τοσαύτη ἐστὶν. Editio Basil. Ἐπειτα μὲν τοσαύτη ἐστὶν. Mox Colb. vrimus δυνάμει ἀντεπεξάγουσιν.

(98) Illa, εἰ δὲ ἐλάττων, ita ad verbum interpretati sumus: si vero materia operatione Dei inferior est, hoc est, si vero materia est deterioris conditionis,

quam ut Dei operatio ad eam sese extendat.

(99) Editio Basil. et antiqui sex libri αὐτοῖς 3 λόγος. Editio Paris. αὐτῶν ὁ λόγος.

(1) Ita codices septem. Deest τι in vulgatis.

(2) Colb. primus ὑπῆχθαι. Mox idem codex βεβλήσθαι.

(3) Colb. primus εἰς τὸ ὕψος. Paulo post Colb. secundus παρεισήχθησαν.

(4) Editio Paris. παραλαβοῦσα καὶ πρὸς. Sed conjunctio καὶ in multis mss. non reperitur, neque in editione Basileensi.

μὲν ναύταις, γεωργοῖς δὲ πύρον, ὀπλίταις δὲ δόρυ παρεχομένη. Ὁ δὲ Θεὸς, πρὶν τι τῶν νῦν (5) ὀρωμένων γενέσθαι, εἰς νοῦν βαλόμενος καὶ ὀρμήσας ἀγαγεῖν εἰς γένεσιν τὰ μὴ ὄντα, ὁμοῦ τε ἐνόησεν ὀποῖόν τινα χρὴ τὸν κόσμον εἶναι, καὶ τῷ εἶδει αὐτοῦ τὴν ἀρμόζουσαν ὕλην συναπεγέννησε. Καὶ οὐρανῷ μὲν ἀφώρισε τὴν οὐρανῷ πρέπουσαν φύσιν· τῷ δὲ τῆς γῆς σχήματι τὴν οἰκειάν αὐτῇ καὶ ὀφειλομένην οὐσίαν ὑπέβαλε. Πῦρ δὲ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα διεσχημάτισε τε ὡς (6) ἐβούλετο, καὶ εἰς οὐσίαν ἤγαγεν ὡς ὁ ἐκάστου λόγος τῶν γινομένων ἀπήτει. Ὅλον δὲ τὸν κόσμον ἀνομοιομερῆ τυγχάνοντα ἀρρήκτω τινὶ φιλίας δεσμῷ (7) εἰς μίαν κοινωνίαν καὶ ἀρμονίαν συνέδησεν· ὥστε καὶ τὰ πλεῖστον ἀλλήλων τῇ θέσει διεστηκότα ἠνώσθαι δοκεῖν διὰ τῆς συμπαθείας. Πασάσθωσαν οὖν μυθικῶν πλασμάτων, ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν οἰκειῶν λογισμῶν τὴν ἀκατάληπτον διανοίας (8) καὶ ἄφατον παντελῶς ἀνθρωπίνῃ φωνῇ δύναμιν ἐκμετροῦντες.

5. Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· οὐκ ἐξ ἡμισείας ἐκάτερον, ἀλλ' ὅλον οὐρανὸν καὶ ὅλην γῆν, αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῷ εἶδει συνειλημμένην. Οὐχὶ γὰρ σχημάτων ἐστὶν εὐρέτης, ἀλλ' αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν ὄντων δημιουργός. Ἐπεὶ ἀποκρινέσθωσαν (9) ἡμῖν, πῶς ἀλλήλοις συνέτυχον ἢ τε δραστηκὴ τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ ἡ παθητικὴ φύσις τῆς ὕλης· ἡ μὲν τὸ ὑποκείμενον παρεχομένη χωρὶς μορφῆς, ὁ δὲ τῶν σχημάτων τὴν ἐπιστήμην ἔχων ἄνευ τῆς ὕλης, ἔν' ἐκατέρῳ τὸ ἐνδέον παρὰ θατέρου γένηται· τῷ μὲν δημιουργῷ τὸ ἔχειν ὄπου τὴν τέχνην ἐνεπιδείξεται (10), τῇ δὲ ὕλῃ τὸ ἀποθέσθαι τὴν ἀμορφίαν καὶ τοῦ εἶδους τὴν στέρησιν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον· πρὸς δὲ τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπανίωμεν. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος (11). Εἰπὼν, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, πολλὰ ἀπεσιώπησεν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, τὰ ἐκ τούτων ἀπογεννώμενα πάθη· ἅ πάντα μὲν ὡς συμπληρωτικὰ τοῦ κόσμου συνυπέστη τῷ παντὶ δηλονότι (12)· παρέλιπε δὲ ἡ ἱστορία, τὸν ἡμέτερον νοῦν γυμνάζουσα πρὸς ἐντρέχειαν, ἐξ ὀλίγων ἀφορμῶν παρεχομένη ἐπιλογίζεσθαι τὰ λειπόμενα. Ἐπεὶ οὖν οὐκ εἴρηται περὶ τοῦ ὕδατος, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεός, εἴρηται δὲ, ὅτι ἀόρατος ἦν ἡ γῆ· σκόπει σὺ κατὰ σεαυτὸν τίνι παραπετάσματι

A labrum, et armatis militibus hastam subministrans. At vero Deus, priusquam quidpiam eorum quæ nunc videntur exstitisset, cum in animum induxisset, statuissetque ea quæ non erant in lucem edere: simul atque cogitavit qualemnam mundum esse oporteret, materiam formæ ipsius convenientem produxit. Et cælo quidem naturam assignavit, cælo convenientem: figuræ vero terræ congruam debitamque substantiam subjecit. Ignem autem, aquamque et aerem, uti voluit, conformavit, et ad substantiam evexit, prout singularum rerum quæ fiebant, ratio postulabat. Cæterum mundum totum diversis partibus constantem indissolubili quodam amicitiae vinculo in unam societatem et harmoniam colligavit: adeo ut ea etiam quæ plurimum inter se situ distant, conjungi per concentum videantur. Cesent igitur a fabulosis commentis ii, qui potestatem menti incomprehensibilem, et quam humana vox exprimere nullo modo possit, cogitationum suarum imbecillitate admetiuntur.

5. Fecit Deus cælum et terram; utrumque non ex dimidia parte, sed totum cælum, totamque terram, ipsam substantiam cum forma conjunctam. Non enim inventor est figurarum, sed ipsius naturæ rerum opifex. Alioqui respondeant nobis, quonam pacto inter se tum effectrix Dei potentia, tum passiva materiei natura convenerint, hæc quidem absque forma subjectum exhibens, ille vero sine materia scientiam habens figurarum, ut id quod defuerit alteri, ab altero tribuatur, opifici quidem, ut habeat unde specimen det suæ artis: materiei vero, unde deformitatem et formæ privationem deponat. Sed de his hactenus. Jam ad propositum redeamus. *Erat autem terra invisibilis ac incomposita.* Cum dixit: *In principio fecit Deus cælum et terram*, multa tacuit, aquam, aerem, ignem, emergentes ex his affectiones: quæ sane omnia, tanquam quæ mundi compleant, procul dubio una cum universitate rerum substiterunt; ommissa sunt autem isthæc ab historia, ut dum reliqua ex paucis argumentis tradit æstimanda, mentem nostram ad industriam diligentiamque exerceat. Itaque cum dictum non sit Deum aquam fecisse: sed dictum **15** sit terram fuisse invisibilem; tute tecum reputa quo velamine operta non appareret. Neque igitur ignis operire

(5) Codex Combef. et alii sex τῶν νῦν Vocula D nun in editis deerat. Mox Coisl. primus et Colb. itidem primus cum Regiis quatuor βαλόμενος, aut βαλλόμενος. Editi et duo mss. λαβόμενος.

(6) Antiqui sex libri διεσχημάτισέν τε ὡς. Editi κατεσχημάτισε.

(7) Colb. primus et Coisl. secundus et alii quatuor Regii ἀρρήκτω τινὶ φιλίας δεσμῷ, *invincibili quadam amicitiae lege*. Editio Basil. cum Coisl. primo ἀρρήκτω τινὶ φιλίας δεσμῷ, *occulta quadam amicitiae lege*. Editio Paris. cum Reg. quarto ἀρρήκτω τινὶ φιλίας δεσμῷ, *indissolubili quodam amicitiae vinculo*: quam scripturam ideo secuti sumus, quod ita legerit vetus interpretes Eustathius, cujus hæc sunt verba, *inviolabilibus cujusdam concordiae vinculis*.

(8) Editio Basil. et Bodl. et alii nostri mss. διανοίαις. Editio vero Paris. διανοίᾳ. Mox Colb. primus ἀνθρωπίνῃ φύσει, *et quam humana natura narrare nullo modo possit*.

(9) Veteres aliquot libri ἀποκρινάσθωσαν. Codex alius ἔπειτα ἀποκρ.

(10) Sic Regii primus et quintus. Reg. quartus ἐνεπιδείξεται. Editi cum Colb. secundo ἐπιδείξεται. Colb. primus cum Reg. tertio ἐπιδείξεται.

(11) Illa, ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, desunt quidem in editis: sed in septem mss. reperiuntur.

(12) Codex Bodl. et quatuor alii cum editione Basil. δηλονότι. Editio Paris. et duo mss. δηλον ὅτι.

terram poterat. Ignis siquidem affert lucem, ac ea quibus accedit, illustrat potius, quam tenebras of- fundat. Neque itidem aer erat tunc terræ tegumen- tum. Rara enim et pellucida est aeris natura, quæ cunctas rerum visibilium species excipit, et ad in- tumentium oculos transmittit. Reliquum igitur est, ut cogitemus nos, aquam superficiem terræ innatasse, cum nondum esset liquida ista substantia in pro- priam sedem segregata. Hinc autem terra non erat solum invisibilis, sed erat etiam inornata. Quippe humoris redundantia etiamnum fructuum partem impedit. Eadem igitur causa est, cur et invisibilis esset et incomposita. Nam terræ apparatus, ille ipse est ornatus qui ei proprius est ac naturalis, puta undantes in convallibus segetes, prata viren- tia et diversis floribus referta, floridi saltus ac mon- tium cacumina silvis inumbrata : quorum nondum habebat quidquam, parturiens quidem omnium or- tum, ob inditam sibi ab opifice facultatem, sed tem- pora congrua expectans, ut juxta divinum præcep- tum fetus suos in apertum proferret.

4. *Sed et tenebræ, ait, super abyssum.* Aliæ rursum fabularum occasiones, et commentorum magis impiorum causæ; cum hæc verba ad suas divertant opiniones. Tenebras enim non expo- nunt, ut mos est, aerem quemdam lucis exper- tem, aut locum objectu corporis obumbratum, aut denique locum quacunque ex causa lumine pri- vatum, sed potentiam malam : imo malum ipsum a seipso originem trahens, oppositum Dei bonitati atque contrarium. Etenim si Deus lux est ¹⁹, abs- que dubio, aiunt, adversans ei potentia tenebræ utique fuerint, juxta sententiæ consequentiam. Te- nebræ ab alio non habent quod sint, sed sunt ma- lum per se genitum. Tenebræ hostes animarum, mortis conciliatrices, virtutis adversariæ : quæ per hæc prophetæ verba, ut falso putant, et subsistere, nec tamen a Deo prodiisse indicantur. Ex hoc sane principio quid non pravorum et impiorum dogma- tum confictum est? Qui lupi graves, gregem Dei discerpentes ²⁰, sumpto ab hac parva voce initio, animas non invaserunt? Nonne hinc Marciones? nonne Valentini? nonne abominanda Manichæorum

A καλυπτομένη οὐκ ἐξεφαίνεται. Οὐτε οὖν πῦρ αὐτὴν καλύπτειν ἠδύνατο. Φωτιστικὸν γὰρ καὶ καταφά- νειαν παρέχον οἷς ἂν προσγένηται μᾶλλον (13) ἢ σκοτῶδες τὸ πῦρ. Οὐ μὴν οὐδὲ ἀήρ προκάλυμμα ἦν τότε τῆς γῆς. Ἄραιά γάρ καὶ διαφανὴς τοῦ ἀέρος ἡ φύσις, πάντα τὰ εἶδη τῶν ὁρατῶν δεχομένη, καὶ ταῖς τῶν ὁρώντων ὄψεσι παραπέμπουσα. Λειπόμενον τοίνυν ἐστὶ νοεῖν ἡμᾶς (14) ὕδωρ ἐπιπολάζειν τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς γῆς. οὐπω πρὸς τὴν οἰκείαν λῆξιν τῆς ὑγρᾶς οὐσίας ἀποκριθείσης. Ἐκ δὲ τούτου οὐ μόνον ἀόρατος ἦν ἡ γῆ, ἀλλὰ καὶ ἀκατασκευάστος. Ἡ γὰρ τοῦ ὑγροῦ πλεονεξία ἐτι καὶ νῦν ἐμπόδιον (15) ἐστὶ πρὸς καρπογονίαν τῆ γῆ. Ἡ οὖν αὐτὴ αἰτία καὶ τοῦ μὴ ὁρᾶσθαι, καὶ τοῦ ἀκατασκευάστων εἶναι· εἴπερ κατασκευὴ γῆς, ὁ οἰκεῖος αὐτῇ καὶ κατὰ φύσιν κόσμος, λήϊα μὲν ταῖς κοιλότησιν ἐγκυμαίνοντα, λειμῶνες χλοάζοντες καὶ ποικίλοις ἀνθεσι βρῦοντες, νάπαι εὐθαλαεῖς, καὶ ὄρων κορυφαὶ ταῖς ὕλαις κα- τάσχοι· ὧν οὐδὲν εἶχεν οὐδέπω· ὠδίνουσα μὲν τὴν πάντων γένησιν διὰ τὴν ἐναποτεθειῶσαν αὐτῇ παρὰ τοῦ δημιουργοῦ δύναμιν, ἀναμένουσα δὲ τοὺς καθήκον- τας χρόνους, ἵνα τῷ θεῷ κελύσματι προαγάγῃ (16) ἑαυτῆς εἰς φανερὸν τὰ κυήματα.

B
C
D 4. Ἄλλὰ καὶ σκότος, φησὶν, ἐπάνω τῆς ἀβύσ- σου. Πάλιν ἄλλαι μύθων ἀφορμαὶ, καὶ πλασμάτων δυσσεβεστέρων ἀρχαὶ πρὸς τὰς ἰδίας ὑπονοίας πα- ρατρεπόντων τὰ ῥήματα. Τὸ γὰρ σκότος οὐχ, ὡς πέ- φυκεν, ἐξηγοῦνται ἀέρα τινὰ ἀφώτιστον, ἢ τόπον ἐξ ἀντιφράξεως σώματος σχιαζόμενον (17), ἢ ὅλως καθ' ὅποιαν οὖν αἰτίαν τόπον φωτὸς ἐστερημένον, ἀλλὰ δύ- ναμιν κακὴν, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ κακὸν, παρ' ἑαυτοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχον, ἀντικείμενον καὶ ἐναντίον τῇ ἀγαθό- τητι τοῦ Θεοῦ ἐξηγοῦνται τὸ σκότος. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ, δηλονότι ἡ ἀντιστρατευομένη αὐτῷ δύνα- μὶς σκότος ἂν εἴη, φασὶ (18), κατὰ τὸ τῆς διανοίας ἀκόλουθον. Σκότος, οὐ παρ' ἐτέρου τὸ εἶναι ἔχον, ἀλλὰ κακὸν αὐτογέννητον. Σκότος πολέμιον ψυχῶν, θανάτου ποιητικὸν, ἀρετῆς ἐναντίωσις· ὅπερ καὶ ὑφεισθάναι, καὶ μὴ παρὰ Θεοῦ γεγενῆσθαι, ὑπ' αὐ- τῶν μηνύεσθαι τῶν τοῦ προφῆτου λόγων ἐξαπατῶν- ται. Ἐκ δὲ τούτου τί οὐχὶ συνεπλάσθη τῶν πονηρῶν καὶ ἀθέων δογμάτων; Ποῖοι λύκοι βαρεῖς (19) δια- σπῶντες τὸ ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ, ἀπὸ τῆς μικρᾶς ταύτης φωνῆς τὴν ἀρχὴν λαβόντες, ἐπεπόλασαν ταῖς ψυχαῖς; Οὐχὶ Μαρκίωνες; οὐχὶ Οὐαλεντίνοι ἐντεῦ- θεν; οὐχὶ ἡ βδελυκτὴ τῶν Μανιχαίων αἵρεσις, ἦν ση-

¹⁹ I Joan. 1, 5. ²⁰ Act. xx, 29.

(13) Ita codex Combef. et alii novem mss. cum editione Basil. Editio Paris. sola uberius προσγένηται καὶ ὅτι οὐνε μᾶλλον, et ignis est cujusvis naturæ potius quam tenebrosus.

(14) Codex unus νοεῖν ἡμᾶς. Mox mss. non pauci ἀόρατος ἦν. Deest ἦν in editione Paris.

(15) Antiqui tres libri et editi ἐμπόδιον. Alii quinque mss. ἐμπόδιος. Aliquanto post codex Combef. παντοίοις καὶ ποικίλοις.

(16) Colb. primus προαγάγῃ. Haud longe Colb. secundus σκότος ἦν. Editio Paris. ἐπέκειτο ἐπάνω. Sed sex mss. et sacer textus simpliciter σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου.

(17) Ita sex mss. editi et alius codex ἀποσκιαζόμενον. Mox duo mss. τόπον τινὰ. Subinde Colb. primus ἀντικείμενον καὶ ἐναντιούμενον.

(18) Multi mss. et editio Basil. εἴη φησί. Editio Paris. φασί. Notabo præteriens, vocem φασί raro in mss. nostris legi. Mox Colb. primus παρ' ἐτέρω.

(19) Legitur quoque Actorum xx, 29, in Græco λύκοι βαρεῖς, lupi graves, infesti : at in Vulgata interpretatione pro graves legimus rapaces. Haud longe tres mss. ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ. Aliquanto post mss. nonnulli οὐ Μαρκίωνες, οὐ Οὐαλεντίνοι.

πεδόνα τις τῶν Ἐκκλησιῶν προσειπὼν οὐχ ἀμαρτή-
σεται (20) τοῦ προσήκοντος; Τί μακρὴν ἀποτρέχεις
τῆς ἀληθείας, ἄνθρωπε, ἀφορμὰς σεαυτῷ τῆς ἀπ-
ωλείας ἐπινοῶν; Ἀπλοῦς ὁ λόγος, καὶ πᾶσιν εὐληπτος.
Ἄφρατος ἦν ἡ γῆ, φησί. Τίς ἡ αἰτία; Ἐπειδὴ ἄβυσ-
σον εἶχεν ἐπιπολάζουσαν ἐαυτῇ. Ἀβύσσου δὲ ἔννοια
τίς; Ὑδὼρ πολὺ δυσέφικτον ἔχον ἐαυτοῦ τὸ πέρασ
ἐπὶ τὸ κάτω. Ἄλλ' ἐγνωμεν πολλὰ τῶν σωμάτων καὶ
δι' ὕδατος λεπτοτέρου καὶ διαυγοῦς πολλάκις διαφαν-
νόμενα. Πῶς οὖν οὐδὲν μέρος τῆς γῆς διὰ τῶν ὑδά-
των ἐδείκνυτο; Ὅτι ἀλαμπῆς ἔτι καὶ ἐσκοτισμένος
(21) ἦν ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ κεχυμένος ἀήρ. Ἀκτὶς μὲν γὰρ
ἡλίου, δι' ὑδάτων διακινουμένη, δείκνυσι πολλάκις τὰς
ἐν τῷ βάθει ψηφίδας· ἐν νυκτὶ δὲ τις βαθεῖα οὐδὲν
ἂν τρώπων τὰ ὑπὸ τὸ ὕδωρ κατῖδοι. Ὡστε τοῦ ἀφρα-
τον εἶναι τὴν γῆν κατασκευαστικόν ἐστι τὸ ἐπαγό-
μενον, ὅτι καὶ ἄβυσσος ἦν ἡ ἐπέχουσα (22), καὶ αὕτη
ἐσκοτισμένη. Οὕτε οὖν ἄβυσσος δυνάμεων πλῆθος
ἀντικειμένων, ὡς τινες ἐφαντάσθησαν, οὔτε σκότος
ἀρχικὴ τις καὶ πονηρὰ δύναμις ἀντεξαγομένη τῷ
ἀγαθῷ. Δύο γὰρ ἐξισάζοντα ἀλλήλοις κατ' ἐναντίω-
σιν φθαρτικὰ ἔσται πάντως τῆς ἀλλήλων συστάσεως·
καὶ πράγματα ἕξει διηνεκῶς καὶ παρέξει ἀπαύστως
πρὸς ἀλληλα συνεχόμενα τῷ πολέμῳ. Κἂν ὑπερβάλλη
δυνάμει τῶν ἀντικειμένων (23) τὸ ἕτερον, δαπανητι-
κὸν ἐξ ἅπαντος τοῦ κρατηθέντος γίνεται. Ὡστε εἰ μὲν
ἰσὸρρόπον λέγουσι τοῦ κακοῦ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν
ἐναντίωσιν, ἀπαυστον εἰσάγουσι πόλεμον καὶ διηνεκῆ
τὴν φθορὰν, κρατούντων ἐν μέρει καὶ κρατουμένων·
εἰ δὲ ὑπερέχει δυνάμει τὸ ἀγαθόν, τίς ἡ αἰτία τοῦ
τὴν φύσιν τοῦ κακοῦ μὴ παντελῶς ἀνηρῆσθαι; Εἰ
δὲ, ὃ μὴ (24) θέμις εἰπεῖν, θαυμάζω πῶς οὐχὶ φεύ-
γουσιν αὐτοὶ ἐαυτοὺς πρὸς οὕτως ἀθεμίτους βλασφη-
μίας ὑποφερόμενοι. Οὐ μὴν οὐδὲ παρὰ Θεοῦ τὸ κα-
κὸν τὴν γένεσιν ἔχειν εὐτεβές ἐστι λέγειν, διὰ τὸ μη-
δὲν τῶν ἐναντίων παρὰ τοῦ ἐναντίου γίνεσθαι. Οὕτε
γὰρ ἡ ζωὴ θάνατον γεννᾷ, οὔτε τὸ σκότος φωτὸς ἐστὶν
ἀρχή, οὔτε ἡ νόσος ὑγίειας δημιουργὸς, ἀλλ' ἐν μὲν
ταῖς μεταβολαῖς τῶν διαθέσεων ἐκ τῶν ἐναντίων πρὸς
τὰ ἐναντία αἰ μεταστάσεις· ἐν δὲ ταῖς γενέσεσιν οὐκ
ἐκ τῶν ἐναντίων, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἕκαστον τῶν
γινομένων προέρχεται. Εἰ τοίνυν, φησί (25), μὴτε
ἀγέννητον, παρὰ Θεοῦ γεγονὸς, πόθεν ἔχει τὴν φύ-
σιν; Τὸ γὰρ εἶναι τὰ κακὰ οὐδεὶς ἀντερεῖ τῶν μετε-
χόντων τοῦ βίου. Τί οὖν φαμεν; Ὅτι τὸ κακὸν ἐστὶν
οὐχὶ οὐσία ζῶσα καὶ ἐμψυχος, ἀλλὰ διάθεσις ἐν ψυ-
χῇ ἐναντίως ἔχουσα πρὸς ἀρετὴν, δια τῆς ἀπὸ τοῦ
καλοῦ ἀπόπτωσιν τοῖς βραθύμοις ἐγγινομένη.

Ἰ. Μὴ τοίνυν ἐξώθεν τὸ κακὸν περισκόπει, μηδὲ

(20) Antiqui tres libri ἀμαρτήσεται. Editi ἀμαρ-
τήσει. Colb. primus ἀμαρτήσει τοῦ δέοντος. Mox
Colb. secundus, ἀφορμὰς σεαυτῷ τῆς ἀσεβείας, im-
pietatis occasiones.

(21) Veteres duo libri δισκοτισμένος. Ibidem
editio Basil. et quatuor mss. Regii cum utroque
Colb. ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ· quæ vox αὐτοῦ referri potest
ad vocem ὕδωρ, quæ paulo ante legitur. Editio Pa-
ris. ὁ ὑπὲρ αὐτῆς. Arbitramur autem ita emenda-
tum ab aliquo, qui sibi falso persuasisset necessa-
rio legi oportere αὐτῆς, ut hoc pronomen ad vocem

A siarum, a decoro non aberrabit? Quid procul a
veritate recedis, o homo, tibi ipsi exitii causas ex-
cogitans? Simplex est dictio, et ab omnibus com-
prehendi facile potest. *Erat, inquit, invisibilis terra.*
Quænam est causa? Quia circumfusam sibi aby-
ssum habebat. Quid autem abyssus significat? Co-
piousam aquam, cujus fundus vix potest attingi
deorsum versus. At complura corpora per tenuem
et translucentem aquam scimus non raro videri.

16 Quomodo igitur nulla terræ pars sub aspectum
cadebat per aquas? Quia effusus super eam aer,
obscurus adhuc erat, et tenebris obductus. Nar-
solis radius cum per aquas penetrat, sæpe in imo
gurgite calculos ostendit; at vero in profunda nocte
nemo ea quæ sub aqua sunt, ullo pacto videre po-
test. Itaque id quod subjungitur, abyssus incumbe-
bat, et ea erat tenebris obducta, in causa est cur
terra fuerit invisibilis. Neque igitur abyssus adver-
sariarum potestatum est multitudo, ut quidam ima-
ginati sunt: neque tenebræ sunt principalis quæ-
dam ac mala potentia, bono opposita. Duo enim
inter se contrarietate paria mutuo suam naturam
destruent; ac indesinenter capient, exhibebuntque
molestias, jugi inter se bello implicata. Quod si
adversantium alterum alteri viribus præstet, victum
omnino absunit. Quare si mali contrarietatem cum
bono æquilibrem esse dicant, continuum bellum
perpetuamque corruptionem inducunt; quandoqui-
dem partim vincunt, partim vincuntur. Jam si
viribus præpollet bonum; quid fuit causæ, cur mali
natura non funditus sublata sit? Sin aliter, quod
non licet dicere, miror quomodo se ipsi non abhor-
reant, ad tam nefanda maledicta delapsi. At neque
malum a Deo generatum esse, dicere fas est, pro-
pterea quod nullum contrarium a contrario gigna-
tur. Neque enim vita mortem generat, neque tene-
bræ lucis principium sunt, neque morbus opifex
est sanitatis: sed in affectionum commutationibus,
e contrariis ad contraria fiunt transitiones: in ge-
nerationibus vero, res singulæ quæ fiunt, non ex
contrariis, sed ex congeneribus producuntur. Pro-
inde, inquirunt, si neque ingenitum est malum, ne-
que a Deo genitum, unde naturam habet? Nam
mala esse nemo vitæ particeps negaverit. Quid igi-
tur dicimus? Malum scilicet non substantiam esse
viventem, aut animatam: sed animæ affectionem
virtuti contrariam, desidiosis ac inertibus, propter
ea quod a bono deciderunt, inditam.

5. Malum itaque forinsecus ne circumspicias,

γῆ referretur. Paulo infra quinque mss. ἡλίου ὑδά-
των.

(22) Editi ἦν ἐπέχουσα. At inss. sex ἡ ἐπ-
έχουσα.

(23) Editio Paris. τοῦ ἀντικειμένου. Editio vero
Basil. et codex Combef. cum aliis septem τῶν ἀν-
τικειμένων. Colb. primus τῷ ἀντικειμένῳ.

(24) In mss. non paucis legitur ὃ μηδέ.

(25) Ita mss. cum editione Basil. Editio Paris.
φησί.

neve primigeniam quamdam malignitatis naturam A
 comminiscare : sed sæ quisque malitiæ se ipsum
 agnoscat auctorem. Nam semper eorum quæ fiunt,
 alia quidem a natura nobis contingunt, ut senectus
 et infirmitates : alia vero a casu, puta inopinati
 quarumdam rerum sæpe tristium, aut etiam læta-
 rum eventus, ex alienis principiis adnascentes :
 velut puteum fodienti, thesauri inventio, aut ad
 forum progredienti, rabidi canis occursum; alia
 tandem in nostra potestate et arbitrio sunt posita,
 ut cupiditates superare, aut voluptatibus modum
 non ponere : velut iram continere, vel in eum qui
 injuria lacessivit, manum injicere : item verum
 dicere aut mentiri : mansuetum moribus esse et
 moderatum, aut tumidum et superbia elatum. Quo-
 rum itaque tu ipse dominus es, cave quæras ho-
 rum principia **17** aliunde : sed malum proprie
 dictum noveris a voluntariis lapsibus incepisse.
 Nam si malum non esset voluntarium, nec in nostra
 potestate situm, injuriam inferentibus non impen-
 deret tantus timor a legibus, sicque judiciorum
 pœnæ quæ meritam maleficis rependunt mercedem,
 forent inevitabiles. Atqui hæc mihi de eo quod
 proprie malum est, dicta sint. Morbum enim, pau-
 pertatem, ignominiam, mortem, et omnia quæcun-
 que hominibus molesta sunt in malorum numero
 par non est recensere : eo quod neque ea quæ his
 opponuntur, inter maxima bona annumeramus :
 quorum aliqua insunt natura : aliqua vero etiam
 utiliter multis accidisse constat. Omnem igitur in-
 terpretationem, tropis et allegoriis constantem, in
 præsentia prætermittentes, tenebrarum notionem
 simpliciter et citra curiositatem, sensum Scripturæ
 secuti, accipiamus. Inquirat autem ratio, an simul
 cum mundo factæ sint tenebræ, et utrum antiquio-
 res sint luce, et cur id quod deterius est prius ex-
 stiterit? Dicimus igitur hasce tenebras non secun-
 dum substantiam substituisse : sed fuisse in aere
 affectionem, ex luminis privatione proveniente.
 Et vero mundi locus cujusnam lucis illico inventus
 est exsors, adeo ut tenebræ super aquam essent?
 Sane si quid ante erat, quam hic mundus sensibi-
 lis atque corruptioni obnoxius constitueretur, pro-
 fecto id arbitramur in lumine fuisse. Neque enim
 angelorum dignitates, neque cœlestes quotquot sunt

ἀρχέγονόν τινα φύσιν πονηρίας (26) φαντάζου· ἀλλὰ
 τῆς ἐν ἑαυτῷ κακίας ἕκαστος ἑαυτὸν ἀρχηγὸν γνω-
 ριζέτω. Ἄει γὰρ τῶν γινομένων τὰ μὲν ἐκ φύσεως
 ἡμῖν ἐπιγίνεται, οἷον γῆρας καὶ ἀσθένεια (27), τὰ
 δὲ ἀπὸ ταυτομάτου, οἷον αἱ ἄλογοι περιπτώσεις ἄλλο-
 τρίαῖς ἀρχαῖς ἐπισυμβαίνουσαι, σκυθρωπῶν τινῶν
 πολλάκις ἢ καὶ τῶν φαιδρωτέρων· ὡς τῷ φρέαρ
 ὄρυσσοντι ἢ τοῦ θησαυροῦ εὗρεσις, ἢ τῷ πρὸς τὴν
 ἀγορὰν ὠρμημένῳ ἢ τοῦ λυσσῶντος κυνὸς ἐντευξις·
 τὰ δὲ ἐφ' ἡμῖν τυγχάνει, ὡς τὸ κρατῆσαι τῶν ἐπι-
 θυμιῶν, ἢ μὴ κολάσαι τὰς ἡδονάς· ὡς τὸ κατασεῖν
 ὀργῆς, ἢ χεῖρας ἐπαφεῖναι τῷ παροξύναντι· ἀλη-
 θεύειν, ἢ ψεύδεσθαι· ἐπιεικῆ τὸ ἦθος εἶναι καὶ μέ-
 τριον, ἢ ὑπέρογκον καὶ ἀλαζονείαις ὑπεραιρόμενον.
 Ὡν τοίνυν αὐτὸς εἰ κύριος, τούτων τὰς ἀρχὰς μὴ ζη-
 τήσης (28) ἐτέρωθεν, ἀλλὰ γνώριζε τὸ κυρίως κακὸν
 ἐκ τῶν προαιρετικῶν ἀποπτωμάτων τὴν ἀρχὴν εἰλη-
 φός. Οὐ γὰρ ἂν, εἴπερ ἀκούσιον ἦν (29), καὶ μὴ ἐφ'
 ἡμῖν, τοσοῦτος μὲν ἐκ τῶν νόμων ὁ φόδος τοῖς ἀδι-
 κοῦσιν ἐπήρητο, οὕτω δὲ ἀπαραίτητοι τῶν δικαστη-
 ρίων αἱ κολάσεις, τὸ πρὸς ἀξίαν τοῖς κακούργοις
 ἀντιμετροῦσαι. Ταῦτα δὲ μοι εἰρήσθω περὶ τοῦ κυ-
 ρίως κακοῦ. Νόσον γὰρ καὶ πένιαν καὶ ἀδοξίαν καὶ
 θάνατον, καὶ ὅσα λυπηρὰ τοῖς ἀνθρώποις, οὕτω καὶ
 ἐν τῇ μοίρᾳ τῶν κακῶν καταλογίζεσθαι ἀξίον, διὰ τὸ
 μηδὲ τὰ ἀντικείμενα τούτοις ἐν τοῖς μεγίστοις ἡμᾶς
 τῶν ἀγαθῶν ἀριθμεῖν· ὧν τὰ μὲν ἐκ φύσεως ἐστί,
 τὰ δὲ καὶ συμφερόντως πολλοῖς ἀπαντήσαντα φαίνε-
 ται. Πᾶσαν οὖν τροπικὴν καὶ δι' ὑπονοίας ἐξήγησιν
 ἐν γε τῷ παρόντι κατασιγάσαντες, τοῦ σκότους τὴν
 ἐννοίαν ἀπλῶς καὶ ἀπεριεργάστως (30), ἐπόμενοι τῷ
 βουλήματι τῆς Γραφῆς, ἐκδεξώμεθα. Ἐπιζητεῖ δὲ ὁ
 λόγος, εἰ συγκατεσκευάσθη τῷ κόσμῳ τὸ σκότος, καὶ
 εἰ ἀρχαιότερον τοῦ φωτός, καὶ διὰ τί τὸ χεῖρον πρε-
 σβύτερον. Λέγομεν τοίνυν καὶ τοῦτο τὸ σκότος μὴ
 κατ' οὐσίαν ὑφειστηκέναι, ἀλλὰ πάθος εἶναι περὶ τὸν
 αἴρα στερήσει φωτός ἐπιγινόμενον. Ποίου τοίνυν φω-
 τὸς ἄμοιρος αἰφνιδίως ὁ ἐν τῷ κόσμῳ τόπος εὗρέθη,
 ὥστε τὸ σκότος ἐπάνω εἶναι τοῦ ὕδατος; Λογιζόμεθα
 τοίνυν ὅτι, εἴπερ τι ἦν (31) πρὸ τῆς τοῦ αἰσθητοῦ
 τούτου καὶ φθαρτοῦ κόσμου συστάσεως, ἐν φωτὶ ἂν
 ἦν δηλονότι. Οὔτε γὰρ αἱ τῶν ἀγγέλων ἀξίαι, οὔτε
 πᾶσαι αἱ ἐπουράνιοι στρατιαί, οὔτε ὅλως εἰ τί ἐστιν
 ὠνομασμένον ἢ ἀκατονόμαστον τῶν λογικῶν φύσεων,
 καὶ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων ἐν σκότῳ διήγεν,

26) Colb. secundus φύσιν πονηράν. Aliquanto post tres mss. εἰ γὰρ τῶν. Editi cum Colb. secundo αἰεὶ γὰρ τῶν.

(27) Reg. sextus et Colb. secundus καὶ ἀσθένεια. Mox unus codex τὰ δὲ ἐξ.

(28) Colb. secundus μὴ ζητεῖ.

(29) Codex Bodl. et sex alii ἀκούσιον ἦν. Vox ultima in editis desideratur. Ibidem editio Paris. καὶ μὴ ἐφ' ἡμῖν τὸ κακόν. Montacutius autem, teste Ducæo, affirmat illud, τὸ κακόν, ex aliquibus mss. additum fuisse. Sed tamen hæc duæ voces neque in editione Basil., neque in Ducæi codicibus, neque in Combef., neque in Bodl., neque in septem aliis reperiuntur. Unde eas tot codicum auctoritate expungere non dubitavimus. Possit autem quispiam sus-

D picari, ipsas retinendas esse ob hanc Eustathii interpretationem, *Neque enim si malum ex necessitate descenderet, tantus peccantibus legum metus incumberet* : id tamen non continuo colligi debere putamus. Hinc enim non efficitur Eustathium voces τὸ κακόν invenisse in aliquo exemplari, sed sequitur dumtaxat eum has voces, quæ non obscure subintelligebantur, de suo e superioribus supplevisse. Statim ibi Basilii loquitur de eo quod proprie malum est, ubi intelligi peccatum nemo non videt.

(30) Reg. sextus ἐννοίαν ἅπασαν ἀπεριεργάστως ἐπόμενοι.

(31) Εἴπερ τι ἦν, etc., *Sane si quid ante erat quam hic mundus*, etc. Legas velim notam b, pag. 5 (not. 54, supra col. 12).

ἀλλ' ἐν φωτὶ καὶ πάσῃ εὐφροσύνῃ πνευματικῇ τὴν πρέπουσαν ἑαυτοῖς κατάστασιν εἶχε. Καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ, οὐκ οὐκ ὅστις γε (32) τὸ ὑπερουράνιον φῶς ἐν ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαις ἐκδέχεται, περὶ οὗ Σολομών φησὶ· Φῶς δικαίοις διὰ παντός· καὶ ὁ Ἀπόστολος· *Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ* (33) *τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς ἐν τῇ μερίδι τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί.* Εἰ γὰρ οἱ καταδικαζόμενοι πέμπονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, δηλονότι οἱ τὰ τῆς ἀποδοχῆς ἄξια εἰργασμένοι, ἐν τῷ ὑπερκοσμίῳ φωτὶ τὴν ἀνάπαυσιν ἔχουσιν (34). Ἐπεὶ οὖν ἐγένετο ὁ οὐρανὸς προστάγματι Θεοῦ ἀθρόως περιταθεὶς τοῖς ἐντὸς ὑπὸ τῆς οἰκειᾶς αὐτοῦ περιφερείας ἀπειλημένοις, σῶμα ἔχων συνεχές, ἱκανὸν τῶν ἐξω διαστήσαι τὰ ἐνδον (35), ἀναγκαίως τὸν ἐναπολειφθέντα αὐτῷ τόπον (36) ἀφεγγῆ κατέστησε, τὴν ἐξωθεν αὐγὴν διακόψας. Τρία γὰρ δεῖ συνδραμεῖν ἐπὶ τῆς σκιᾶς, τὸ φῶς, τὸ σῶμα, τὸν ἀλαμπῆ τόπον. Τὸ τοίνυν ἐγκόσμιον σκότος τῇ σκιᾷ τοῦ οὐρανοῦ σώματος παρυπέστη. Νόησον δέ μοι ἀπὸ παραδείγματος ἐναργοῦς τὸ λεγόμενον, ἐν σταθιρᾷ (37) μεσημβρία σκηνὴν τινα ἐκ πυκνῆς καὶ στεγανῆς ὕλης ἑαυτῷ περιστήσαντα, καὶ ἐν σκότῳ αὐτοσχεδίῳ ἑαυτὸν καθειργνύοντα. Τοιοῦτον οὖν χάκεινο τὸ σκότος ὑπόθου, οὐ προηγουμένως ὑφεστηκός, ἀλλ' ἐπακολουθῆσαν ἑτέροις. Τοῦτο δὲ τὸ σκότος καὶ ἐπιβαίνειν λέγεται τῇ ἀβύσσῳ, ἐπειδὴ τὰ ἔσχατα τοῦ ἀέρος πέφυκε ταῖς ἐπιφανείαις τῶν σωμάτων συνάπτεσθαι. Τότε δὲ ὕδωρ ἦν τοῖς πᾶσιν ἐπιπολάζον. Διόπερ ἀναγκαίως τὸ σκότος ἐπάνω ὑπάρχειν εἴρηται τῆς ἀβύσσου.

Quapropter necessario tenebras super abyssum exstitisse dictum est.

6. Καὶ πνεῦμα Θεοῦ, φησὶν, ἐπεφέρετο ἐπάνω

6. Et spiritus Dei, inquit, ferebatur super aquas.

³¹ Prov. xiii, 9. ³² Coloss. i, 12. ³³ Matth. xxi, 13.

(32) Editi ἀντερεῖ ὅστις γε. At Coisl. secundus et Combef. ἀντερεῖ, οὐκ οὐκ ὅστις γε· ubi οὐκ οὐκ male in aliquibus codicibus scribitur cum accentu circumflexo οὐκοῦν. Ibidem editi ἐν ταῖς τῶν ἁγίων ἐπαγγελίαις, in sanctorum promissis. Nostri septem mss. cum codice Combef. et cum utroque Duc. ἐν ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγ., in bonorum promissis, seu in bonis promissis : quæ lectio, uti monet Ducæus, legitur apud Theodoretum. Accedit etiam, quod auctoritate Eustathii confirmari possit, qui sic interpretatur : in bonorum promissionibus operitur.

(33) Codex Combef. cum Reg. quarto τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, quæ lectio notatur in Testamento Oxoniensi. Nec aliter legit Eustathius, qui vertit : *gratias agentes Deo et Patri.*

(34) Codex unus τὴν ἀπόλαυσιν ἔχουσιν. Mox codices duo ὁ οὐρανός. Deest articulus in vulgatis.

(35) Ducæi in hunc locum verba non pigebit referre. Rursus, inquit, quod sequitur, inverso ordine exhibet Theodoretus, ἱκανὸν τῶν ἐνδον διαστήσαι τὰ ἐξω, quod possit ea quæ foris sita sunt, separare ab eis, quæ intra se comprehendit. Et hanc fuisse lectionem Basilii ex Eustathio conjici potest, qui vertit : *Ut possit ea quæ extrinsecus habentur, ab interioribus separare.* Huc usque vir doctissimus. Ut ut hæc sunt, omnes nostri libri tum calamo notati, tum typis excusi habent constanter ἱκανὸν τῶν ἐξω διαστήσαι τὰ ἐνδον.

(36) Theodoretus, editio Basil., uterque Duc. et

exercitus, neque tandem si quæ aliæ sunt rationales naturæ, aut si qui aliæ sunt administri spiritus, sive habeant nomen, sive non, degebant in tenebris : sed in luce et in omni lætitia spirituali statum sibi convenientem habebant. Atque his contradicet nemo, non is certe, qui in bonorum promissis cœlestem lucem exspectat, de qua Salomon ait : *Lux justis semper*³¹; et Apostolus : *Gratias agentes Deo et Patri qui dignos nos fecit in parte sortis sanctorum in lumine*³². Etenim si damnati mittuntur in tenebras exteriores³³ : utique qui opera laude ac commendatione digna peregerunt, in cœlesti lumine requiem possident. Quoniam igitur Dei jussu est cœlum factum, sic ut rebus intra suam ipsius circumferentiam contentis der repente circumfundere-

tur; haberetque corpus continuum quod ab externis interna sejungere posset **18** necessario locum a se derelictum ac separatam obnubilavit, interciso scilicet externo splendore. Tria enim ad umbram concurrere oportet, lucem, corpus, obscurum locum. Itaque per cœlestis corporis umbram mundatæ constiterunt tenebræ. Quod autem dicimus, id intellexeris evidenti exemplo, si in meridie ferventissima tabernaculum aliquod ex densa et impenetrabili materia tibi ipse circumposueris, atque in tenebris extemporalibus teipsum incluseris. Velim igitur ponas et has tenebras tales fuisse, nec per se substitisse, sed alias subsecutas esse. Hæ sane tenebræ etiam abyssso insidere dicuntur, quod extremæ aeris partes cum corporum superficie solent

conjugi. Tunc autem aqua omnibus superstabat.

exstitisse dictum est.

6. Et spiritus Dei, inquit, ferebatur super aquas.

Colb. secundus cum duobus Regiis ἐναπολειφθέντα, relictum a se locum. Editio Paris. et Regii duo ἐναποληφθέντα, comprehensum a se locum. Lectionem primam secutus est Eustathius, qui sic interpretatur : *Ob hoc necessario post se regionem relictam, carentem luce constituit, utpote fulgore qui desuper radiabat, excluso.* Et ita legendum esse puto, cum per lucem externam, τὴν ἐξωθεν, ea debeat intelligi, quæ desuper radiabat. — *Ἐναπολειφθέντα αὐτῷ τόπον, locum a se derelictum.* Legendum potius, ut in edit. Paris. et duobus Regiis codicibus, ἐναποληφθέντα, locum a se comprehensum. Ibidem enim similiter legitur, τοῖς ἐντὸς... ἀπειλημένοις, rebus intra ipsius circumferentiam contentis. Negat Basilius tenebras naturam esse a Deo creatam : sed earum originem sic repetit. Si quid ante mundum sensibilem et corruptibilem exstitit, id in lumine fuit, neque enim angeli in tenebris degebant, sed in luce. Sed hæc lux corporis opaci interjectu intercidi debuit. Quare cum cœlum, quod est corpus opacum, creatum est, quæcunque intra illius circumferentiam comprehensa fuerunt, luce illa, quæ est extra mundum sensibilem et corruptibilem, caruere. Cœlum ergo non locum a se derelictum obnubilavit, sed locum a se comprehensum. **MARAN.**

(37) Reg. sextus ὑπόθου μοι ἐν σταθιρᾷ. Sed illud, ὑπόθου μοι, neque in aliis mss., neque in editis legitur. Voces περιστήσαντα... καθειργνύοντα videntur adhibitæ fuisse in modum casus absoluti.

Sive spiritum hunc dicat diffusionem esse aeris, A partes mundi tibi a scriptore enumerari intelligas : quippe fecit Deus cœlum, terram, aquam, aerem, eumque diffusum jam et diffluentem. Sive, quod et verius est, et majoribus nostris comprobatum, Spiritus Dei, Sanctus ille dictus sit : eo quod observatum est Scripturam eum ejusmodi appellatione peculiariter ac præcipue dignari, ac nullum alium Spiritum Dei nominare, quam sanctum illum, qui divinam et beatam Trinitatem complet. Hanc quoque sententiam si admiseris, plus ex ea percepturus es emolumenti. Quomodo igitur ferebatur super aquas? Dicam tibi non meam, sed viri Syri sententiam, qui tantum a mundi distabat sapientia, quantum ad rerum verarum scientiam appropinquabat. Aiebat igitur vocem Syrorum et significantiorem esse, et ob suam cum Hebraica lingua cognationem, quodam modo ad Scripturarum sensum propius accedere. Itaque talem dicebat esse hujus dicti sententiam. Illud, inquit, verbum *ferebatur*, interpretantes sumunt pro verbo, *confovebat*, et ita naturæ aquarum vim tribuebat fetificandi, instar incubantis avis, et vitalem quamdam facultatem iis quæ soventur impartientis. Talem quandam intelligentiam aiunt hac voce indicari. Nimirum *ferebatur spiritus super aquas*, hoc est, naturam aquæ ad feturam præparabat. Quare quod a quibusdam quæritur, satis ex hoc liquet, nempe ab actu creandi Spiritum sanctum non abfuisse.

7. *Et dixit Deus, Fiat lux* ²⁴. Prima Dei vox lucis naturam creavit, dissipavit tenebras, dispulit moestitiam, mundum illustravit, et acervatim gratum ac jucundum aspectum universis impertivit. Nam et cœlum apparuit, antea in tenebris delitescens; visa est et ipsius pulchritudo, eaque tanta quantam etiam nunc oculi testantur. **19** Illustrabatur autem aer; imo permistam sibi lucem ha-

²⁴ Gen. 1, 3.

(38) Codices non pauci εἶτε. Editi εἶχε. Mox Colb. secundus συγκαταριθμοῦντα.

(39) Sic mss. septem. Editi vero καὶ μάλιστα ἀληθέστερον. Ibidem editi cum aliquibus mss. ἐγκριθέν. Alii mss. ἐκκριθέν.

(40) Colb. secundus μακαρίας καὶ ἁγίας Τρι. Ibidem idem codex μεζονά τινα ἀπ.

(41) Sic multi mss. Deest τοῦτο in editis. Mox ἀλλὰ Σύρου ἀνδρός, sed viri Syri, etc. Monet Tillemontius hic intelligi posse Eusebium Samosatensem; sed convenit sere inter doctos, designari potius Ephrem diaconum Syrum. Quod autem attinet ad viri illius Syri explanationem, eam omnino confirmat Hieronymus, tom. II, *Quæst. Hebr.*, columna 538. « Pro eo, inquit, quod in nostris codicibus scriptum est, *ferebatur*, in Hebræo habet, *marefeth*, quod nos appellare possumus *incubabat*, sive *confovebat*, in similitudinem volucris, ova calore animantis. » Montfauconius noster, qui verbum Hebraicum sic exscribit litteris Græcis *μαραφέθ*, interpretatur locum istum hoc modo : *Et spiritus Dei motitabat super facies aquarum*. LXX verterunt, *ἐπιφέρετο*, *superferebatur*. Alii tres interpretes, Aquila, Symmachus et Theodotio, *ἐπιφερόμενον*. Hunc Basilii

τοῦ ὕδατος. Εἶτε (38) τοῦτο λέγει τὸ πνεῦμα, τοῦ ἀέρος τὴν χύσιν, δέξαι τὰ μέρη τοῦ κόσμου καταριθμοῦντά σοι τὸν συγγραφέα, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς οὐρανὸν, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, καὶ τοῦτον χεόμενον ἦδη καὶ ῥέοντα· εἶτε, ὃ καὶ μᾶλλον ἀληθέστερόν (39) ἐστὶ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν ἐγκριθέν, Πνεῦμα Θεοῦ, τὸ ἅγιον εἶρηται· διὰ τὸ ρετηρῆσθαι τοῦτο ἰδιαζόντως καὶ ἐξαιρέτως τῆς τοιαύτης μνήμης ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἀξιούσθαι, καὶ μηδὲν ἄλλο Πνεῦμα Θεοῦ, ἢ τὸ ἅγιον τὸ τῆς θείας καὶ μακαρίας Τριάδος (40) συμπληρωτικὸν ὀνομάζεσθαι. Καὶ ταύτην προσδεξάμενος τὴν διάνοιαν, μεζονα τὴν ἀπ' αὐτῆς ὠφέλειαν εὐρήσεις. Πῶς οὖν ἐπιφέρετο τοῦτο (41) ἐπάνω τοῦ ὕδατος; Ἐρῶ σοι οὐκ ἐμαυτοῦ λόγον, ἀλλὰ Σύρου ἀνδρός σοφίας κοσμικῆς τοσοῦτον ἀφροσύνητος, ὅσον ἐγγὺς ἦν τῆς τῶν ἀληθινῶν ἐπιστήμης. Ἐλεγε τοίνυν τὴν τῶν Σύρων φωνὴν ἐμφατικωτέραν τε εἶναι, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὴν Ἑβραῖδα γειτνίασιν μᾶλλον πῶς τῇ ἐννοίᾳ τῶν Γραφῶν προσεγγίζειν. Εἶναι οὖν τὴν διάνοιαν τοῦ ῥητοῦ τοιαύτην. Τὸ, *Ἐπιφέρετο*, φησὶν, ἐπιφερόνται ἀντὶ τοῦ, *συνέβαλλε*, καὶ ἐξωγόνει τὴν τῶν ὕδατων φύσιν, κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἐπωαζούσης ὄρνιθος, καὶ ζωτικὴν τινα δύναμιν ἐνείσσης τοῖς ὑποθαλαπομένοις. Τοιοῦτόν τινα φασὶν (42) ὑπὸ τῆς φωνῆς ταύτης παραδηλοῦσθαι τὸν νοῦν, ὡς ἐπιφερόμενον τοῦ πνεύματος· τουτέστι, πρὸς ζωογονίαν τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν παρασκευάζοντος· ὥστε ἰκανῶς ἐκ τούτου τὸ παρά τινων ἐπιζητούμενον δείκνυσθαι, ὅτι οὐδὲ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπολείπεται (43).

7. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς*. Πρώτη φωνὴ Θεοῦ φωτὸς φύσιν ἐδημιούργησε, τὸ σκότος ἠφάνισε, τὴν κατῆφειαν διέλυσε, τὸν κόσμον ἐφαίδρυνε, πᾶσιν ἀθρώως χαρίεσσαν ὄψιν καὶ ἡδέϊαν ἐπήγαγεν. Οὐρανός τε γὰρ ἐξεφάνη κεκαλυμμένος τέως τῷ σκότῳ, καὶ τὸ (44) ἀπ' αὐτοῦ κάλλος τοσοῦτον, ὅσον ἐτι καὶ νῦν ὀφθαλμοὶ μαρτυροῦσι. Περιελάμπετο δὲ ἅηρ, μᾶλλον δὲ ἐγκεκραμένον ἑαυτῷ ὄλον διόλου εἶχε τὸ

locum Ambrosius de more in suum *Hexaemeron* transtulit. Denique Syrus, inquit, qui vicinus Hebræo est, et sermone consonat in plerisque et congruit, sic habet : *Et Spiritus Dei fovebat aquas*, etc., lib. 1 *Hexaem.*, cap. 8, num. 29. Quin etiam Diodorus non aliter intellexit vocem Hebraicam, atque vir ille Syrus, ut videre est in notis tum Ducæi, tum nostri Montfauconii. Haud immerito existimat Tillemontius esse verisimile, Augustinum e Basilii opere excerptisse ea, quæ leguntur de docto quodam Syro lib. 1 *De Genesi ad litt.*, num. 36. Lege *Præf.* num. 22.

(42) Ita mss. septem. Editi et Colb. secundus φησὶν. Ibidem Colb. primus διὰ τῆς φωνῆς.

(43) Sic plures mss. Editi ἀπολείπεται. Mox hæc verba, τὴν κατῆφειαν διέλυσε, desunt in editis, leguntur vero in septem mss., quam lectionem agnovit Eustathius, qui vertit : *Mæroremque dissolvit*.

(44) Sic Regii primus, tertius, quartus, quintus et sextus cum Colb. secundo et cum Coisl. iidem secundo. At editi τέως τῷ κόσμῳ, καὶ τό. Idem ineditum in libros editos paulo ante irrepererat. Coisl. vetustior τέως τῷ σκότει.

φῶς, ὀξείας τὰς διαδόσεις τῆς αὐγῆς ἐπὶ τὰ ὄρια ἑαυτοῦ (45) πανταχοῦ παραπέμπων. Ἄνω μὲν γὰρ μέχρι πρὸς αὐτὸν αἰθέρα καὶ οὐρανὸν ἐφθάνεν· ἐν δὲ τῷ πλάτει πάντα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, βόρεια τε καὶ νότια καὶ τὰ ἑῶα καὶ τὰ ἐσπέρια, ἐν ὀξείᾳ καιροῦ ῥοπῇ κατεφώτιζε. Τοιαύτη γὰρ αὐτοῦ ἡ φύσις, λεπτή καὶ διαφανής, ὥστε μηδεμιᾶς παρατάσεως χρονικῆς προσδεῖσθαι τὸ φῶς δι' αὐτοῦ πορευόμενον. Ὡςπερ γὰρ τὰς ἔψεις ἡμῶν ἀχρόνως παραπέμπει πρὸς τὰ ὁρώμενα, οὕτω καὶ τὰς τοῦ φωτὸς προσβολὰς ἀκαριαίως, καὶ ὡς οὐδ' ἂν ἐπινοήσειέ τις ἐλάττονα χρόνου ῥοπῇ, ἐπὶ πάντα ἑαυτοῦ τὰ πέρατα ὑποδέχεται. Καὶ αἰθὴρ ἡδίων μετὰ τὸ φῶς καὶ ὕδατα φανότερα, οὐ μόνον δεχόμενα τὴν αὐγὴν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἑαυτῶν ἀντιπέμποντα κατὰ τὴν ἀνάκλασιν (46) τοῦ φωτὸς, μαρμαρυγῶν πανταχόθεν ἀποπαλλομένων τοῦ ὕδατος. Πάντα ἡ θεία φωνὴ πρὸς τὸ ἡδίστον καὶ τιμιώτατον μετεσκεύασεν. Ὡςπερ γὰρ οἱ ἐν τῷ βυθῷ ἐνιέντες τὸ ἔλαιον καταφάνειαν ἐμποιοῦσι τῷ τόπῳ, οὕτως ὁ ποιητὴς τῶν ὄλων, ἐμφεγξάμενος (47), τῷ κόσμῳ τὴν τοῦ φωτὸς χάριν ἀθρόως ἐπέθηκε. Γενηθήτω φῶς. Καὶ τὸ πρόσταγμα ἔργον ἦν· καὶ φύσις ἐγένετο (48), ἧς οὐδὲ ἐπινοῆσαι τι τερπνότερον εἰς ἀπόλαυσιν δυνατόν ἐστι λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις. Ὅταν δὲ φωνὴν ἐπὶ Θεοῦ καὶ ῥῆμα καὶ πρόσταγμα λέγωμεν (49), οὐ διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενον ψόφον, οὐδὲ ἀέρα διὰ γλώσσης τυπούμενον, τὸν θεῖον λόγον νοοῦμεν, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ θελήματι ῥοπῇ διὰ τὸ τοῖς διδασκομένοις εὐσύνοπτον (50) ἡγούμεθα ἐν εἶδει προστάγματος σχηματίζεσθαι. Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν. Τίνα ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς τοῦ φωτὸς ἄξιον ἔπαινον, ὃ προλαβὼν τὴν παρὰ τοῦ κτίσαντος μαρτυρίαν ἔχει, ὅτι καλόν; Καὶ παρ' ἡμῖν εἰς ὁ λόγος τοῖς ὀφθαλμοῖς παραπέμπει τὴν κρίσιν, οὕτως οὐδὲν ἔχων εἰπεῖν τοσοῦτον, ὅσον ἡ αἴσθησις μαρτυρεῖ προλαβοῦσα (51). Εἰ δὲ τὸ ἐν τῷ σώματι

²⁵ Gen. 1, 4.

(45) Sic editio Basil. cum utroque Coisl. et cum aliis multis, e quorum numero est ipsissimus codex Combef. Editio Paris. αὐτοῦ. Ibidem editio utraque παραπέμπων, nempe φῶς. At codex Combef. et alii sex παραπέμπων, nempe ἀήρ. Quod autem scribit Combefisius, legi oportere non παραπέμπων, sed παραπέμπων, de eo nobis longe aliter videtur. Nam præterquam quod παραπέμπων in omnibus nostris mss. legitur, præterea non recte diceretur lux celeres fulgoris distributiones ad suos ipsius terminos vibrasse: sed hoc idem optime dici potest de aere, qui acceptos a luce radios in suos ipsius terminos transmittit. Cum igitur vox ἑαυτοῦ debeat referri ad vocem ἀήρ, consequens est ut legamus παραπέμπων, non παραπέμπων· quippe hoc participium ad idem substantivum pertinet, ad quod pertinet vox ἑαυτοῦ. Ibidem codices sex ἄνω μὲν γὰρ μέχρι πρὸς. Vox μέχρι abest ab editis. Colb. secundus ἄνωθεν. Ibidem idem Colb. secundus ἐφθασεν.

(46) Reg. sextus μετὰ τὴν ἀντανάκλασιν. Mox editio Paris. οὕτω πάντα. Sed vox οὕτω deest in editione Basil. inque nostris mss. Infra οἱ ἐν τῷ βυθῷ, etc. Discimus ex Ambrosio, lib. 1 in Hexaem., cap. 9, num. 55, oleum illud quod ad lucem afferendam profunditur, ore emitti. Sic autem habet Doctor eximius: *Quid miramur, si Deus locutus est lucem,*

A bebat totam in se tota, celeres fulgoris distributiones ad suos ipsius terminos quaquaversum transmittens. Sursum enim ad ipsum usque æthera et usque ad cælum pervenit: in latitudine vero omnes mundi partes, tum aquilonares, tum australes, tum orientales, tum occidentales, in brevi temporis momento illuminabat. Talis est enim ipsius natura, tenuis scilicet et pellucida; adeo ut lux per ipsum transiens, nulla temporis mora indigeat. Quemadmodum enim contuitus oculorum nostrorum ad ea quæ sub aspectum cadunt, citra temporis moram deducit: sic etiam luminis accessum minima mora et temporis momento ita brevi, ut a nemine possit excogitari brevius, in omnes suos fines suscipit. Quin etiam æther post ortam lucem jucundior evasit, necnon aquæ limpidiores fuere, non fulgorem modo suscipientes, sed eum ex se ipsis etiam per lucis repercussum remittentes, vibrato undelibet ab aqua splendore. Divina vox ad jucundissimum et præstantissimum statum transmutavit omnia. Ut enim qui oleum in aquæ fundum immittunt, in illum locum inducunt claritatem: ita universorum conditor statim atque locutus est, lucis gratiam mundo repente intulit. *Fiat lux.* Sane hoc præceptum opus erat; et facta est natura, qua jucundius quidquam ad fruendum ne excogitare quidem potest humana ratio. Cum autem in Deo vocem verbumque et præceptum dicimus, non sonum per vocalia organa emissum, non aerem lingua conformatum, divinum sermonem intelligimus: sed voluntatis nutum, ut discentium oculis res subjecta esset, in præcepti speciem adaptari arbitramur. *Et vidit Deus lucem quod esset pulchra* ²⁵. Quasnam laudes luce dignas dixerimus nos: quam pulchram esse conditor in antecessum testatus est? Imo vero apud nos ipsis oculis iudicium defert oratio, cum

et caliganti mundo lumen emicuit, quando si quis inter aquas mersus, oleum ore emiserit, clariora faciat ea quæ profundis tegebantur occultis?

(47) Medic. ἐμφεγξάμενος, *illucens, affulgens.* Hanc lectionem ait Ducæus non esse contemnendam: Combefisius vero affirmat eam purum mendum esse. Ibidem Colb. secundus ἐν φθεγξάμενος ῥῆμα, *verbum unum proferens.*

(48) Reg. quintus φύσις ἐγένετο. Ibidem Colb. secundus ἧς οὐδὲν.

(49) Codices tres λέγομεν. Statim editio Paris. τυπούμενον, *percussum*: sed Duc. uterque et Bodl. et Combef. cum omnibus nostris mss. et cum editione Basil. τυπούμενον. Vox utraque τυπούμενον [sic] et τυπούμενον potest reddi Latine per vocem *percussum, verberatum.* Nam secundum Hesychium, ut monet Combefisius, τυπούται idem valet atque πλήσεται.

(50) Regii tertius et quintus, itemque Coisl. secundus εὐσύνοπτον. Editi cum Reg. quarto et cum Coisl. primo εὐσύνοπτον.

(51) Sic mss. Combef. cum aliis Regiis tribus, et cum utroque Coisl. Editi παραλαβοῦσα. Mox mss. tres ἐν σώματι. Alii quatuor ἐν σώματι. Editi ἐν τῷ σώματι.

tantum nihil queat prædicare, quantum sensus an-
tevertens declarat. Sed si corporis pulchritudo ex
partium inter se symmetria, ac apparente coloris
bonitate oritur, quomodo in luce quæ natura sim-
plex est, similibusque constat partibus, pulchritu-
dinis ratio conservatur? Num propterea quod lucis
temperatio non in propriis ipsius partibus, sed in
quadam hilaritate et lenitate visui se offerente in-
esse perhibetur? Sic enim **20** pulchrum est etiam
aurum, quod non ex partium commensu, sed ex sola
coloris bonitate, illicium, et jucunditatem ad visum
exhilarandum obtinet. Hesperus quoque stellarum
est pulcherrimus, non quod in partibus quibus con-
stat, insit proportio et symmetria, sed quod jucun-
dus quidam et suavis splendor ex ipso ad oculos
accedat. Præterea hoc Dei de pulchritudine judi-
cium, non modo ad visus delectationem respicientis,
sed etiam ad futuram ipsius utilitatem prospicien-
tis, factum est. Nondum enim pulchritudinis lucis
judices erant oculi. *Et divisit Deus inter lucem, et
inter tenebras* ²⁶. Hoc est, utrarumque naturam mi-
sturæ cujuscunque incapacem, et alteram alteri ex
adverso oppositam Deus reddidit. Hæc enim magno
inter se intervallo discrevit ac separavit.

8. *Et vocavit Deus lucem, diem, et tenebras voca-
vit noctem* ²⁷. Nunc quidem de reliquo post solis
generationem dies est aer ipse, a sole illuminatus,
dum in hemisphaerio quod super terram est, lucet:
nox vero est, quæ occultante se sole intervenit tel-
luris obscuratio. Tunc autem non secundam motum
solarem, sed primigenia illa luce effusa, et rursus
contracta, secundum præfinitam a Deo mensuram,
siebat dies, et nox succedebat. *Et facta est vespera,
et factum est mane, dies unus* ²⁸. Vespera igitur diei
ac noctis est communis terminus: et similiter
mane, est noctis cum die vicinitas. Itaque ut prio-
ris generationis prærogativam diei tribueret, prius
commemoravit finem diei, deinde noctis, velut in-
sequente diem nocte. Nam qui status in mundo fuit
ante lucis generationem, is non erat nox, sed tene-
bræ: quod autem a die distinguebatur, eique op-
ponebatur, id nox appellatum est; quod idem re-
centiorem etiam appellationem post diem obtinuit.
Facta est igitur vespera, et factum est mane. Diei

²⁶ Gen. 1, 4. ²⁷ ibid. 5. ²⁸ ibid.

(52) Ita Reg. quintus, Coisl. primus, Colb. se-
cundus et editi. Regii vero tertius, quartus et sex-
tus cum Coisl. secundo τῶν μελῶν, membrorum. Nec
ita multo post Reg. quintus ὁ τοῦ κάλλους.

(53) Sic Regii quartus et sextus et Colb. secun-
dus cum utroque Coisl. Editi cum Regiis tertio et
quinto ἔχειν τὰ μέλη. Quæ lectio vetustissima est,
cum Eustathius interpretatus sit: *Non propter exi-
miam compaginationem membrorum.* Attamen cum hic
agatur de corpore generatim sumpto, μέλη magis
arridet quam μέλη. Non multo post Reg. sextus
αὐγὴν ἐπιπίπτειν.

(54) Ita editi cum quatuor mss. Alii tres mss. δια-
κριτικοί. Mox Reg. quintus ἀνάμικτον αὐτῶν, men-
dose.

A καλὸν ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλά τῶν μερῶν (52) συμμε-
τρίας, καὶ τῆς ἐπιφαινομένης εὐχροίας, τὸ εἶναι
ἔχει, πῶς ἐπὶ τοῦ φωτὸς ἀπλοῦ τὴν φύσιν ὄντος καὶ
ὁμοιομεροῦς, ὁ τοῦ καλοῦ διασώζεται λόγος; "Ἡ ὅτι
τῷ φωτὶ τὸ σύμμετρον οὐκ ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ μέρε-
σιν, ἀλλ' ἐν τῷ πρὸς τὴν ὄψιν ἀλύτῳ καὶ προσηνεῖ
μαρτυρεῖται; Οὕτω γὰρ καὶ χρυσοῦς καλὸς, οὐκ ἐκ
τῆς τῶν μερῶν συμμετρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς εὐχροίας
μόνης, τὸ ἐπαγωγὸν πρὸς τὴν ὄψιν καὶ τὸ τερπνὸν
κεκτημένος. Καὶ "Ἐσπερος ἀστέρων κάλλιστος, οὐ διὰ
τὸ ἀναλογῶντα ἔχειν τὰ μέρη (53) ἐξ ὧν συνέστηκεν,
ἀλλὰ διὰ τὸ ἄλυπὸν τινα καὶ ἡδεῖαν τὴν ἀπ' αὐτοῦ
αὐγὴν ἐπιπίπτειν τοῖς ὄμμασιν. "Ἐπειτα νῦν ἡ τοῦ
θεοῦ κρίσις περὶ τοῦ καλοῦ, οὐ πάντως πρὸς τὸ ἐν
ὄψει τερπνὸν ἀποβλέποντος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν εἰς
B ὕστερον ἀπ' αὐτοῦ ὠφέλειαν προορωμένου γεγένηται.
Ὁφθαλμοὶ γὰρ οὐπω ἦσαν κριτικοὶ (54) τοῦ ἐν φωτὶ
κάλλους. Καὶ διεχώρισεν ὁ θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ
φωτὸς, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκοτοῦς. Τουτέστιν,
ἄμικτον αὐτῶν τὴν φύσιν καὶ κατ' ἐναντίωσιν ἀντι-
κειμένην ὁ θεὸς κατεσκεύασε. Πλείστῳ γὰρ τῷ
μέσῳ διέστηκεν (55) ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ καὶ δι-
ώρισεν.

8. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ
σκοτὸς ἐκάλεσε νύκτα. Νῦν μὲν λοιπὸν μετὰ τὴν
ἡλίου γένεσιν ἡμέρα ἐστὶν ὁ ὑπὸ ἡλίου πεφωτισμένος
ἀήρ, ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαιρίῳ λάμποντος, καὶ νύξ
σκίασμα γῆς, ἀποκρυπτομένου ἡλίου, γινόμενον (56).
Τότε δὲ οὐ κατὰ κίνησιν ἡλιακὴν, ἀλλ' ἀναχαιομένου
C τοῦ πρωτογόνου φωτὸς ἐκείνου. καὶ πάλιν συστελλο-
μένου κατὰ τὸ ὀρισθὲν (57) μέτρον παρὰ θεοῦ, ἡμέρα
ἐγένετο, καὶ νύξ ἀντεπήγει. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ
ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία. Ἑσπέρα μὲν οὖν ἐστὶ
κοινὸς ὄρος ἡμέρας καὶ νυκτός· καὶ πρωία ὁμοίως ἡ
γειτονία νυκτός πρὸς ἡμέραν. Ἴνα τοίνυν τὰ πρὸςθεῖα
τῆς γενέσεως ἀποδοῖ τῇ ἡμέρᾳ, πρότερον εἶπε τὸ
πέρας τῆς ἡμέρας, εἶτα τὸ τῆς νυκτός, ὡς ἐφεπο-
μένης τῆς νυκτός τῇ ἡμέρᾳ. Ἡ γὰρ πρὸ τῆς γενέ-
σεως τοῦ φωτὸς ἐν τῷ κόσμῳ κατάστασις οὐχὶ νύξ
ἦν, ἀλλὰ σκοτὸς· τὸ μέντοι ἀντιδιασταλὲν πρὸς τὴν
ἡμέραν, τοῦτο νύξ ὠνομάσθη· ὅπερ νεωτέρας καὶ τῆς
προσηγορίας μετὰ τὴν ἡμέραν τετύχηκεν. Ἐγένετο
οὖν ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωί. Τὸ ἡμερονύκτιον (58)

(55) Hæc verba, πλείστῳ γὰρ τῷ μέσῳ διέστηκεν
ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ καὶ διώρισεν, desunt in editis, sed
leguntur in omnibus nostris mss. Præterea eadem
vertit Eustathius.

(56) Reg. sextus νύξ ἀποσκίασμα γῆς ὑπὸ ἡλίου
κρυπτομένου γινόμενον.

(57) Reg. sextus τὸ ὀρισθὲν. Statim Reg. qui-
tus ἡμέρα ἐγένετο. Infra Reg. quintus ἡ γειτονία
νυκτός.

(58) Editio Basil. cum sex mss. præter Bodl. πρωί
τὸ ἡμερονύκτιον. Editio Paris. cum Coisl. primo lu-
sius πρωί ἡμέρα μία τό. Mox multi mss. καὶ οὐκέτι.
Ibidem Reg. sextus προσηγόρευσε ἡμέραν καὶ νύκτα.
At editi cum multis mss. ἡμέρα καὶ νύξ.

λέγει. Καὶ οὐκέτι προσηγόρευσεν, ἡμέρα καὶ νύξ, ἀλλὰ τῷ ἐπικρατοῦντι τὴν πᾶσαν προσηγορίαν ἀπένειμε. Ταύτην ἂν καὶ ἐν πάσῃ τῇ Γραφῇ τὴν συνήθειαν εὕροις, ἐν τῇ τοῦ χρόνου μετρήσει ἡμέρας ἀριθμουμένας, οὐχὶ δὲ καὶ νύκτας μετὰ τῶν ἡμερῶν. Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν, ὁ Ψαλμωδός φησι (59). Καὶ πάλιν ὁ Ἰακώβ· Αἱ ἡμέραι τῆς ζωῆς μου μικραὶ καὶ πονηραὶ. Καὶ πάλιν· Πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου. Ὡστε τὰ νῦν ἐν ἱστορίας εἶδει παραδοθέντα νομοθεσία ἐστὶ πρὸς τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα μία. Τίνος ἔνεκεν οὐκ εἶπε πρώτην, ἀλλὰ μίαν; καίτοιγε ἀκολουθότερον ἦν τὸν μέλλοντα ἐπάγειν δευτέραν, καὶ τρίτην, καὶ τετάρτην ἡμέραν, τὴν κατάρχουσαν τῶν ἐφεξῆς πρώτην προσαγορεύσαι. Ἀλλὰ μίαν εἶπεν, ἦτοι τὸ μέτρον ἡμέρας καὶ νυκτὸς περιορίζων, καὶ συνάπτων τοῦ ἡμερονυκτίου τὸν χρόνον, ὡς τῶν εἰκοσιτεσσάρων ὥρῶν μιᾶς ἡμέρας ἐκπληρουσῶν διάστημα, συνυπακουομένης δηλονότι τῇ ἡμέρᾳ καὶ (60) τῆς νυκτὸς, ὥστε καὶ ἐν ταῖς τροπαῖς τοῦ ἡλίου συμβαίνη τὴν ἐτέραν αὐτῶν ὑπερβάλλειν, ἀλλὰ τῷ γε ἀφωρισμένῳ χρόνῳ ἐμπεριγράφεσθαι πάντως ἀμφοτέρων τὰ διαστήματα· ὡσανεὶ ἔλεγε, τὸ τῶν τεσσάρων καὶ εἰκοσιν ὥρῶν μέτρον μιᾶς ἐστὶν ἡμέρας διάστημα· ἢ, ἢ τοῦ οὐρανοῦ (61) ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασις ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ γίνεται· ὥστε ὅσάκις ἂν ἑσπέρα καὶ πρωία κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου περιφορὰν ἐπιλαμβάνη τὸν κόσμον, μὴ ἐν πλείονι χρόνῳ, ἀλλ' ἐν μιᾶς ἡμέρας διαστήματι τὴν περίοδον ἐκπληροῦσθαι. Ἡ κυριώτερος δὲ ἐν ἀπορρήτοις παραδιδόμενος λόγος (62), ὡς ἄρα ὁ τὴν τοῦ χρόνου φύσιν κατασκευάσας Θεὸς, μέτρα αὐτῷ καὶ σημεῖα τὰ τῶν ἡμερῶν ἐπέβαλε διαστήματα, καὶ ἐβδομάδι αὐτὸν ἐκμετρῶν, αἰεὶ τὴν ἐβδομάδα εἰς ἑαυτὴν ἀνακυκλοῦσθαι κελεύει, ἐξαριθμοῦσαν τοῦ χρόνου τὴν κίνησιν· τὴν ἐβδομάδα δὲ πάλιν ἐκπληροῦν τὴν ἡμέραν μίαν, ἐπτάκις αὐτὴν εἰς ἑαυτὴν ἀναστρέφουσαν. Τοῦτο δὲ κυκλικόν ἐστὶ τὸ σχῆμα, ἀφ' ἑαυτοῦ ἀρχεσθαι, καὶ εἰς ἑαυτὸ καταλήγειν. Ὁ δὲ καὶ τοῦ αἰῶνος ἴδιον, εἰς ἑαυτὸν ἀναστρέφειν, καὶ μηδαμοῦ περατοῦσθαι. Διὰ τοῦτο τὴν κεφαλὴν τοῦ χρόνου οὐχὶ πρώτην ἡμέραν, ἀλλὰ μίαν ὠνόμασεν· ἵνα καὶ ἐκ τῆς προσηγορίας τὸ συγγενὲς ἔχη πρὸς τὸν αἰῶνα. Τοῦ γὰρ μοναχοῦ καὶ ἀκοινωνήτου πρὸς ἕτερον ἢ τὸν χαρακτῆρα δεικνύουσα (63) οἰκείως καὶ προσφυῶς προσηγορεύθη μία. Εἰ δὲ πολλοὺς ἡμῖν αἰῶνας παρίστησιν ἡ Γραφή, αἰῶνα αἰῶνος, καὶ αἰῶνας αἰώνων πολλαχοῦ λέγουσα, ἀλλ' οὐκ ἀκαχεῖ οὐχὶ πρῶτος, οὐδὲ δεύτερος, οὐδὲ τρίτος

et noctis dicit spatium. Nec amplius usus est his nominibus, *dies et nox*: sed præstantiori totam tribuit appellationem. Hanc utique consuetudinem invenies in tota Scriptura observatam; nimirum in metiundo tempore dies enumerari, non noctes una cum diebus. *Dies annorum meorum*, ait Psalmorum cantor²⁹. Et iterum Jacob: *Dies vitæ meæ parvi et mali*³⁰. Item rursus: *Omnibus diebus vitæ meæ*³¹. Quare quæ nunc in historiæ speciem tradita sunt, ad ea quæ sequuntur regulæ sunt atque legisationes. *Et facta est vespera, et factum est mane, dies unus*. Quam ob causam non dixit primum, sed unum diem, quanquam erat convenientius, ut is qui secundam, tertiam, et quartam diem subinde memoraturus erat, eam diem, quæ subsequentiū exordium fuit, primam nuncuparet? Sed unam dixit, qui scilicet diei et noctis definierit mensuram, et diei ac noctis tempus simul conjunxerit: quandoquidem unius diei spatium complent viginti quatuor horæ, si videlicet dies et nox simul intelligantur. Quamobrem etiamsi in **21** solstitiis alteram ab altera accidat superari, tamen definito tempore spatium utriusque omnino circumscribitur; tanquam si dixisset: viginti quatuor horarum mensura, unius diei est spatium vel, cœli ab eodem signo ad idem reditus, uno die peragitur. Itaque quoties vespera et mane mudum occupant per solis conversionem, non prolixiore tempore, sed in unius diei spatio expletur circuitio. An ea ratio in arcanis tradita, potior est ac validior, quod Deus qui temporis constituit naturam, mensuras ei ac signa, nimirum dierum spatia imperavit, ac hebdomade ipsum dimetiens, hebdomadem qua temporis motus enumeratur, semper in se ipsam jubet revolvi, rursusque unum diem ubi in se ipsum septies redierit, hebdomadem conficere? Hæc est autem orbiculata figura, quæ a se ipsa incipit, et in se ipsam desinit. Quod sane hujus etiam sæculi proprium est, reverti in se ipsum, nec usquam terminari. Hanc ob causam temporis caput, non primam diem, sed unam vocavit; ut ex ipsa etiam appellatione cognationem cum ævo habeat. Dies enim, qui principii unici et alteri in sociabilis exhibet characterem, proprie et apposite unus nuncupatus est. Quodsi plura sæcula nobis ob oculos ponit Scriptura, dum multis in locis dicit: *Sæculum sæculi, et sæcula sæculorum*; illic tamen neque primum, neque secundum, neque tertium sæculum nobis enumeratum est. Quapropter nobis potius statuum, variarumque rerum differen-

²⁹ Psal. LXXXIX, 10. ³⁰ Gen. XLVII, 9. ³¹ Psal. XXII, 6.

(59) Deest φησίν in editione Basil. et in quatuor mss., legitur vero in editione Paris. et in Reg. quarto. Aliquanto post aliqui mss. πρὸς τό.

(60) Sic editio Basil. cum utroque Duc. et cum Anglie. uno et cum aliis sex mss. Editio vero Paris. τῇ ἡμέρᾳ μιᾶς καί, male. Reg. sextus συνεξακουομένης.

(61) Ita editio Basil. cum sex mss., et ita legit

Tilmannus. Editio Paris. ἡ τοῦ ἡλίου. Ibidem Reg. sextus αὐτὸ πάλιν σημείον.

(62) Hic est ordo multorum mss. Editi κυριώτερος ἐν . . . ὁ λόγος. Ibidem Coisl. primus τὴν τοῦ κόσμου φύσιν. Aliquanto post Reg. sextus αὐτὸν ἀναμετρῶν. Statim quatuor mss. ἀνακυκλοῦσθαι. Ἀξιοῦσι ἀνακυκλεῖσθαι.

(63) Aliquot mss. δεικνύουσα.

ciæ, non autem circumscriptiones finesque et successiones sæculorum ex hoc demonstrantur. *Dies enim Domini, inquit, magna est et illustris* ³². Et iterum : *Ut quid vos quæritis diem Domini? Et ea est tenebræ, et non lux* ³³. Nam utique iis qui digni sunt tenebris, tenebræ sunt. Enimvero illam diem vespera carentem, successionisque et finis expertem Scriptura novit : quam etiam Psalmorum cantor, propterea quod extra hoc tempus septenarium sita sit, octavam vocavit ³⁴. Quare sive diem, sive sæculum dixeris, eandem dices sententiam. Sive igitur dies, status ille dicatur : una est, et non multiplex : sive appelletur sæculum, unicum utique fuerit, et non multiplex. Quare ut ad futuram vitam cogitationem nostram transferret, eam diem unam dixit, quæ sæculi est imago, primitiæ dierum, luci coæva, sancta Dominica, Domini resurrectione honorata. *Facta est igitur vespera, inquit, et factum est mane, dies una*. At enim hi sermones quos de illa vespera instituimus, dum a presenti vespera attinguntur, hic orationi nostræ finem imponunt. Pater autem veræ lucis, qui diem cœlesti lumine decoravit, qui ignis splendoribus illustravit noctem, qui futuri sæculi requiem spirituali jugique luce instruxit, illuminet in agnitione veritatis corda vestra, vestramque vitam conservet inoffensam, largiens vobis, ut in die honeste ambuletis : ut eluceatis in splendore sanctorum veluti sol, ad meam ipsius exultationem, in die Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ἥλιος ἐν τῇ λαμπρότητι τῶν ἁγίων, εἰς καύχημα ἐμολ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἡμῖν αἰὼν ἀπὸριθμηταὶ (64)· ὥστε μᾶλλον καταστάσεων ἡμῖν καὶ πραγμάτων ποικίλων διαφορὰς, ἀλλ' οὐχὶ περιγραφὰς καὶ πέρατα καὶ διαδοχὰς αἰώνων ἐκ τούτου δείκνυσθαι. *Ἡμέρα γὰρ Κυρίου, φησὶ, μεγάλη καὶ ἐπιφανής· καὶ πάλιν· Ἴνα τί ὑμῖν ζητεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ Κυρίου* (65); *Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς*. Σκότος δὲ (66), δηλονότι τοῖς ἀξίοις τοῦ σκότους. Ἐπεὶ ἀνέσπερον καὶ ἀδιάδοχον καὶ ἀτελεύτητον τὴν ἡμέραν ἐκαίνην οἶδεν ὁ λόγος, ἦν καὶ ὀγδόην ὁ Ψαλμωδὸς προσηγόρευσε, διὰ τὸ ἐξωκεῖσθαι τοῦ ἑβδομαδικοῦ τούτου χρόνου. Ὡστε καὶ ἡμέραν εἴπης, καὶ αἰῶνα, τὴν αὐτὴν ἐρεῖς ἐννοίαν. Εἴτε οὖν ἡμέρα ἢ κατάστασις ἐκαίνη λέγοιτο, μία ἐστὶ, καὶ οὐ πολλαί· εἴτε αἰὼν προσαγορεύοιτο, μοναχὸς ἂν εἴη καὶ οὐ πολλοστός. Ἴνα οὖν πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν τὴν ἐννοίαν ἀπαγάγῃ (67), μίαν ὠνόμασε τοῦ αἰῶνος τὴν εἰκόνα, τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἡμερῶν, τὴν ὀμῆλικα τοῦ φωτός, τὴν ἁγίαν Κυριακὴν, τὴν τῇ ἀναστάσει τοῦ Κυρίου τετιμημένην. *Ἐγένετο οὖν ἑσπέρα, φησὶ, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα μία*. Ἀλλὰ γὰρ καὶ οἱ περὶ τῆς ἑσπέρας ἐκαίνης λόγοι (68) ὑπὸ τῆς παρούσης ἑσπέρας καταληφθέντες ἐνταῦθα ἡμῖν τὸν λόγον ἐρίζουσιν. Ὁ δὲ Πατὴρ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, ὁ τὴν ἡμέραν κοσμήσας τῷ οὐρανίῳ φωτὶ, ὁ τὴν νύκτα φαιδρύνας ταῖς ἀύγαις τοῦ πυρός, ὁ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὴν ἀνάπαυσιν εὐτρεπίσας τῷ νοερῷ καὶ ἀπαύστῳ φωτὶ, φωτίζειεν (69) ὑμῶν τὰς καρδίας ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας, καὶ ἀπρόσκοπον ὑμῶν διατηρήσειε τὴν ζωὴν, παρεχόμενος ὑμῖν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατεῖν ἵνα ἐκλάμψητε, ὡς ὁ ἐμολ, εἰς ἡμέραν Χριστοῦ (70), ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κρά-

HOMILIA III.

De firmamento.

22 1. Primæ, seu potius unius diei memorata sunt opera. Absit enim ut ei eam adimamus dignitatem, quam in natura obtinet, utpote a conditore seorsum edita, nec in ordine aliarum annumerata. Attamen postquam ea quæ in ipsa facta sunt recensuit hesternæ oratio; et postquam divisa auditoribus enarratione, ut matutinam animarum alimo-

³² Joel II, 11. ³³ Amos V, 13. ³⁴ Psal. VI, 1; XI, 1.

(64) Reg. sextus cum Colb. primo ἀπαριθμεῖται.

(65) Ad sensum, ut notat Ducæus, respexit Basilus, non ad verba. Sic vertit Ambrosius : *Ut quid vobis quærere diem Domini?* lib. I in *Hexaem.*, cap. 10.

(66) Sic multi mss. Desideratur δὲ in editis.

(67) Reg. sextus ἐπαγάγῃ. Colb. primus ἀγάγῃ.

(68) Ita mss. Combef. cum utroque Coisl. aliisquæ nonnullis. Editio Paris. ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τῆς ἑσπέρας ἐκαίνης λόγοι. Duo mss. ἀλλὰ γὰρ καί. Mox Colb. primus ἑσπέρας καταληφθέντες, male.

(69) Colb. primus φωτίζει. Sicutum Coisl. uterque et alii non pauci ἀπρόσκοπον. Editi ἀπρόσκοπον, male. Mox Colb. primus ὑμῶν χειραγωγήσειε τὴν ζωὴν. *Quasi manu ducat vitam vestram.*

(70) Sic septem mss. Editi ἡμέραν Κυρίου.

(71) Editio Paris. περὶ τῶν πρώτων τῆς γενέσεως.

C

OMILIA Γ'.

Περὶ τοῦ στερεώματος (71).

1. Τὰ τῆς πρώτης ἡμέρας ἔργα, μᾶλλον δὲ τὰ τῆς μιᾶς· μὴ γὰρ οὖν ἀφελώμεθα αὐτῆς τὸ ἀξίωμα, ὃ ἐν τῇ φύσει ἔχει, παρὰ τοῦ κτίσαντος καθ' ἑαυτὴν ἐκδοθεῖσα, οὐκ ἐν τῇ πρὸς τὰς ἄλλας συντάξει ἀριθμηθεῖσα· πλὴν ἀλλ' ὅτι τὰ ἐν αὐτῇ γινόμενα χθὲς ἐπελεθὼν ὁ λόγος καὶ διελθὼν τὴν (72) ἐξήγησεν τοῖς ἀκροωμένοις, τὴν μὲν ἐωθινήν τροφήν τῶν ψυχῶν, τὴν δὲ

Hunc titulum, quem exhibent quoque codices non pauci, emendandum esse putat Ducæus, vultque librarios ex oscitantia scripsisse πρώτων pro τρόπων, de modis generationis. Verum illius conjectura codicis nullius auctoritate stabilitur. Coisl. secundus eis τὰ πρώτα τῆς γενέσεως, in prima generationis. Alicubi loco tituli leguntur verba Scripturæ, Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα. Colb. primus περὶ τοῦ στερεώματος, de firmamento : quem titulum apposuimus uti simpliciore et ad propositum maxime facientem. Cæterum non est quod multum simus solliciti de titulis harum orationum, cum alii alios suo ipsorum arbitrato conflinxisse videantur.

(72) Colb. primus cum Reg. quinto καὶ διελθὼν τὴν. Editi cum quibusdam aliis mss. καὶ διελθὼν τὴν, recte.

ἐσπερινὴν εὐφροσύνην ποιησάμενος, νῦν ἐπὶ τὰ τῆς δευτέρας θαύματα μεταβαίνει. Λέγω δὲ τοῦτο οὐκ ἐπὶ τὴν τοῦ ἐξηγουμένου δύναμιν ἀναφέρων, ἀλλ' ἐπὶ τὴν χάριν τῶν (73) γεγραμμένων, φυσικῶς ἔχουσαν τὸ εὐπαράδεκτον, καὶ πάση καρδίᾳ προσήγες τε καὶ φίλον, τῶν τὸ ἀληθές τοῦ πιθανοῦ προτιμώντων. Καθὼ καὶ ὁ Ψαλμωδὸς (74) ἐμφατικώτατα τὸ ἐκ τῆς ἀληθείας ἡδὺ παριστῶν, Ὡς γλυκέα, φησὶ, τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι τῷ στόματι μου. Χθὲς τοίνυν, καθόσον ἦν δυνατὸν (75), τῇ περὶ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ διατριβῇ τὰς ψυχὰς ὑμῶν εὐφράναντες, πάλιν ἀπηντήσαμεν (76) σήμερον ἐν δευτέρᾳ ἡμέρᾳ, τῶν τῆς δευτέρας ἡμέρας ἔργων τὰ θαύματα κατοφόμενοι. Ἀλλὰ γὰρ οὐ λέληθέ με, ὅτι πολλοὶ τεχνῆται τῶν βαναύσων τεχνῶν, ἀγαπητῶς ἐκ τῆς ἐφ' ἡμέραν ἐργασίας τὴν τροφὴν ἑαυτοῖς (77) συμπορίζοντες, περιστήχασιν ἡμᾶς, οἳ τὸν λόγον ἡμῖν συντέμνουσιν, ἵνα μὴ ἐπὶ πολὺ τῆς ἐργασίας ἀφέλκωνται. Πρὸς οὓς τί φημι; Ὅτι τὸ δανεισθέν τῷ Θεῷ τοῦ χρόνου μέρος οὐκ ἀφανίζεται, ἀλλὰ σὺν μεγάλῃ ἀποδίδεται παρ' αὐτοῦ τῇ προσθήκῃ. Καὶ γὰρ ὄσαι περιστάσεις ἀσχολίας ποιητικαί, ταύτας ὁ Κύριος παραπέμψει· καὶ σώματι τόνον, καὶ ψυχῇ προθυμίαν, συναλλαγμάτων εὐμάρειαν, καὶ τὴν εἰς πάντα τὸν βίον εὐοδίαν τοῖς τὰ πνευματικὰ προτιμότερα ποιουμένοις διδούς. Κἂν ἐν τῷ παρόντι δὲ μὴ κατ' ἐλπίδας ἡμῖν (78) ἐκθῆ τὰ σπουδαζόμενα, ἀλλὰ πρὸς γε τὸν ἐφεξῆς αἰῶνα ἀγαθὸς θησαυρὸς ἢ διδασκαλία τοῦ Πνεύματος. Ἄνελε τοίνυν τῆς καρδίας πᾶσαν τοῦ βίου μέριμναν, καὶ ὄλον μοι σεαυτὸν ἐνταῦθα συναγάγε. Οὐ γὰρ ὄφελός τι τῆς τοῦ σώματος παρουσίας, τῆς καρδίας σου περὶ τὸν γῆϊνον θησαυρὸν πονουμένης.

2. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Ἦδη καὶ χθὲς ἤκούσαμεν Θεοῦ ῥημάτων· Γενηθήτω φῶς· καὶ σήμερον· Γενηθήτω στερέωμα. Πλέον δὲ τι ἔχειν δοκεῖ τὰ παρόντα, ὅτι οὐκ ἀπέμεινεν (79) ὁ λόγος ἐν ψιλῷ τῷ προστάγματι, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν καθ' ἣν ἐπιζητεῖται τοῦ στερεώματος ἢ κατασκευὴ προσδιώρισεν· Ἴνα διαχωρίξῃ, φησὶν, ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Πρῶτον μὲν οὖν ἀναλαβόντες ζητῶμεν, πῶς ὁ Θεὸς διαλέγεται. Ἄρα τὸν ἡμέτερον (80) τρόπον, πρότερον μὲν ὁ ἀπὸ τῶν πραγμάτων τύπος ἐγγίνεται τῇ

aniam, ita vespertinam lætitiā effecit, nunc ad secundæ diei miracula transit. Hoc autem dico, nec tamen refero ad enarrantis facultatem, sed ad eorum quæ scripta sunt gratiam, quæ a natura id habet ut facile excipiat, omnique cordi eorum qui veritatem probabili anteponunt, blanda sit et grata. Juxta quod et Psaltes significantissime suavitatem exhibens veritatis, ait : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo*²⁵. Postquam itaque hesternā de Dei eloquiis tractatione, quantum in nobis situm fuit, animas vestras exhilaravimus : iterum hodie secundā die convenimus, miracula operum secundæ diei spectaturi. At enim non me latet, multos artium mechanicarum opifices circumstare nos, qui sibi ex diurna opera vix parantes victum, nos sermonem discindere ac decurtare cogunt, ut ne diutius ab opera distraherentur. Istis quid dicam ? Nimirum istam temporis partem, Deo scœnori datam, nequaquam perdi, sed magno cum incremento ab ipso rependi. Etenim quicumque casus impedimentum afferunt, eos Deus avertet ; ac corpori robur, animo alacritatem, facilitatem commercii et prosperitatem per totam vitam iis qui spiritualia prætulērunt, largiturus est. Etsi autem in præsentī non secundum spem succedunt nostra studia, at certe Spiritus doctrina pro futuro sæculo thesaurus bonus est. Tolle igitur ex corde omnem victus sollicitudinem, totumque te ipse mihi collige. Nec enim quidquam ex corporis præsentia percipitur emolumentī, si tuum cor in terreno thesauro comparando occupatur.

2. Et dixit Deus : *Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit discernens inter aquam et aquam*²⁶. Jam audivimus heri Dei verba : *Fiat lux*. Et hodie : *Fiat firmamentum*. Amplius autem quiddam habere videntur præsentia : quandoquidem sermo non in nudo præcepto permansit, sed causam etiam cur firmamenti structura requiratur, declaravit, dān ait : *Ut sit discernens inter 23 aquam et aquam*. Primum quidem quod susceptum est, id inquiramus, quomodo Deus loquatur. Num more nostro, prius rerum species imprimatur in intellectu : deinde post conceptam animo imaginem proprias

²⁵ Psal. cxviii, 105. ²⁶ Gen. i, 7.

(73) Colb. primus ἐπὶ τῆς χάριτος τῶν.

(74) Editi cum nonnullis mss. ὁ ψαλμὸς, et ita legit Eustathius. At vero mss. quinque ὁ Ψαλμωδός.

(75) Colb. primus καθόσον πᾶσιν δυνατὸν, *prout quisque poterat*. Haud multo post editio Paris. cum Regiis tertio et quarto ψυχὰς ὑμῶν, et sic legit Eustathius. Sed editio Basil. cum quinque mss. ψυχὰς ἡμῶν.

(76) Colb. primus ἀπαντήσωμεν. Ibidem editi ἐν τῇ δευτέρᾳ. Sed deest articulus in sex mss. Hoc ipso in loco quatuor mss. δευτέρας ἡμέρας ἔργων. Deest ἡμέρας in editis et in nonnullis mss. Colb. secundus ῥων τὰ θαυμάσια.

(77) Colb. primus τροφὴν ἑαυτῶν. Ea videtur esse

vis vocis ἀγαπητῶς· *Qui putantes secum bene actum, si victum ex diurna opera sibi comparent*. Hoc est, victum vix parantes, et parasse satis habentes. Mox mss. septem λόγον ἡμῖν συντ. Editi λόγον ἡμῶν. Infra τὸ δανεισθέν. Lege notam Ducei, qua vim verbi δανειζεσθαι explicat. Sic verit vir doctus : *Quam [portionem] commodarint*.

(78) Ita mss. Combef. cum aliis quinque mss. Editi cum Regio tertio ὑμῖν.

(79) Sic editio Basil. cum septem mss. Editio Paris. ἐπέμεινεν.

(80) Editi κατὰ τὸν ἡμέτερον. Deest κατὰ in mss. Aliquanto post tres mss. φαντασιωθῆναι, non dissimili sensu.

et unicuique subjecto accommodas significationes seligens, enuntiat? num denique vocalium organorum ministerio cogitata committens, ita demum per aeris impressionem, ad vocis motum articulate distinctum accommodatam, cogitationem internam manifestat? Et quomodo non fabulosum est, dicere Deum ad suas cogitationes declarandas circuitione tali indigere? Nonne magis pium est dicere, voluntatem divinam, primumque motionis intelligentis impetum, Verbum esse Dei? Porro verborum ambitu ipsum adumbrat delineatque Scriptura, ut demonstret quod non voluerit solum fieri creaturam, sed eam etiam in lucem edi per quempiam operis sui socium ac sortem. Poterat enim, uti initio locutus fuerat, de singulis dicere: *In principio fecit Deus caelum et terram*; deinde: *Fecit lucem*; tum: *Fecit firmamentum*. Nunc autem Deum imperantem et colloquentem inducens Scriptura, illum cui imperat, et quocum loquitur, tacite subindicat, quippe quæ nobis non invidet cognitionem, sed ad desiderium nos accendat; dum arcani vestigia quædam ac indicia commonstrat. Quod enim labore partum est, cum gaudio suscipitur, et diligenter conservatur: contra, quæ facile comparantur, ea cum contemptu possidentur. Quapropter via quadam et ordine nos ad Unigeniti notitiam perducit. Et certe vocali sermone non erat opus incorporeæ naturæ: quandoquidem quæ fuerant cogitata, isthæc cum eo qui operis socius ac consors erat, poterant communicari. Quamobrem quænam erat sermonis necessitas iis, qui ipsa cogitatione se invicem suorum consiliorum poterant facere participes? Nam vox propter auditum, et auditus propter vocem. Porro ubi non est aer, nec lingua, nec auris, nec meatus intortus sonos ad sensum in capite repositum referens: ibi neque verborum usus est: sed ex ipsa, ut ita dicam, animi cogitatione fit voluntatis communicatio. Quare, quod aiebam, ut ad inquisitionem personæ ad quam hic sermo dirigitur, excitaretur mens nostra, sapienter atque scite illa loquendi forma usurpata est.

3. Disquirendum est secundo loco, an hoc firmamentum sit aliud quid ab eo cælo, quod in principio factum fuerat: quod ipsum itidem appellatum sit cælum, vel, utrum duo omnino sint cæli. Sed qui de cælo disseruere philosophi, amittere linguas suas malint, quam id ceu verum admittere. Ponunt enim cælum unum esse, nec ejus esse naturæ, ut secundam, aut tertium, aut multiplex ei accedat, cum, ut putant, tota cælestis corporis substantia ad unicum consti-

νοήσει, ἔπειτα μετὰ τὸ φαντασθῆναι, ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων τὰς οἰκείας καὶ προσφυσίας ἐκάστου σημασίας ἐκλεγόμενος ἐξαγγέλλει; εἶτα τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων παραδοὺς τὰ νοηθέντα, οὕτω διὰ τῆς τοῦ ἀέρος τυπώσεως, κατὰ τὴν ἑναρθρον τῆς φωνῆς κίνησιν, ἐν τῷ κρυπτῷ νόημα σαφηνίζει (81); Καὶ πῶς οὐ μυθῶδες τῆς τοιαύτης περιόδου λέγειν τὸν Θεὸν χρῆζειν πρὸς τὴν τῶν νοηθέντων δῆλωσιν; Ἡ εὐσεβέστερον λέγειν, ὅτι τὸ θεῖον (82) βούλημα καὶ ἡ πρώτη ὀρμὴ τοῦ νοεροῦ κινήματος, τοῦτο Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ; Σχηματίζει δὲ αὐτὸν διεξοδικῶς ἡ Γραφή, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐχὶ γενέσθαι μόνον ἐβουλήθη τὴν κτίσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τινος συνεργοῦ παραχθῆναι ταύτην εἰς γέννησιν. Ἐδύνατο γὰρ, ὡς ἐξ ἀρχῆς εἶπε, περὶ πάντων ἐπεξελεῖν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· εἶτα· Ἐποίησε φῶς (83)· εἶτα· Ἐποίησε τὸ στερέωμα. Νῦν δὲ τὸν Θεὸν προστάτοντα καὶ διαλεγόμενον εἰσάγουσα, τὸν ᾧ προστάσσει καὶ ᾧ διαλέγεται κατὰ τὸ σιωπώμενον ὑποφαίνει, οὐ βασκαίνουσα ἡμῖν τῆς γνώσεως, ἀλλ' ἐκκαίουσα ἡμᾶς πρὸς τὸν πόθον, δι' ὧν ἔχνη τινὰ καὶ ἐμφάσεις ὑποβάλλει τοῦ ἀπορρήτου. Τὸ γὰρ πόνῳ κτηθὲν περιχαρῶς ὑπεδέχθη καὶ φιλοπόνως διεφυλάχθη· ὧν μέντοι πρόχειρος ὁ πορισμὸς, τούτων ἡ κτήσις εὐκαταφρόνητος. Διὰ τοῦτο ὁδῶ τινι καὶ τάξει ἡμᾶς εἰς τὴν περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔννοιαν προσβιάζει (84). Καίτοιγε τοῦ ἐν φωνῇ λόγου οὐδὲ οὕτως ἦν χρεῖα τῇ ἀσωμάτῳ φύσει, αὐτῶν τῶν νοηθέντων μεταδίδοσθαι δυναμένων τῷ συνεργοῦντι. Ὡστε τίς χρεῖα λόγου τοῖς δυναμένοις ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοήματος κοινωνεῖν ἀλλήλοις τῶν βουλευμάτων; Φωνὴ μὲν γὰρ δι' ἀκοήν, καὶ ἀκοὴ φωνῆς ἕνεκεν· ὅπου δὲ οὐκ ἀήρ, οὐχὶ γλῶσσα, οὐχὶ οὖς, οὐ πόρος σχολιῶς ἐπὶ τὴν ἐν τῇ κεφαλῇ συναίσθησιν ἀναφέρων τοὺς ὄφθους, ἐκεῖ οὐδὲ ῥημάτων χρεῖα, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν, ὡς ἂν εἴποι (85) τις, τῶν ἐν καρδίᾳ νοημάτων τοῦ θελήματος ἢ μετάδοσις. Ὅπερ οὖν ἔφην, ὥστε διαναστῆναι τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς τὴν ἔρευναν τοῦ προσώπου πρὸς ὃν οἱ λόγοι, σοφῶς καὶ ἐντέχνως τὸ σχῆμα τοῦτο τῆς διαλέκτου παρεληπτὰι.

3. Δεύτερον ἐστὶν ἐξετάσαι, εἰ ἕτερον παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ πεποιημένον οὐρανὸν τὸ στερέωμα τοῦτο, ὃ καὶ αὐτὸ ἐπεκλήθη οὐρανός, καὶ εἰ ὅλως οὐρανοὶ δύο· ὅπερ οἱ τὰ περὶ οὐρανοῦ φιλοσοφῆσαντες (86) ἔλαιντ' ἂν μᾶλλον τὰς γλῶσσας προέσθαι, ἢ ὡς ἀληθῆς παραδέξασθαι. Ἐνα γὰρ ὑποτίθενται οὐρανὸν, καὶ οὐκ ἔχειν αὐτῷ φύσιν, δεύτερον, ἢ τρίτον, ἢ πολλοστὸν προσγενέσθαι, πάσης τῆς οὐσίας τοῦ οὐρανοῦ σώματος εἰς τὴν τοῦ ἐνός σύστασιν ἀπαναλωθείσης, ὡς

(81) Colb. primus σαφηνίζεται.

(82) Ita quinque mss. Editi cum uno aut altero ms. τὸ ὄσιον.

(83) Ita codices septem. Illud, εἶτα ἐποίησε φῶς, desideratur in editis. Mox editio Basil. cum Bodd. et cum pluribus aliis mss. προστάσσει. Nec ita multo post voce ἀπορρήτου, arcani, intelligit Basilus Verbum, quasi Deus cum Verbo in condendo mundo fuisset collocutus.

(84) Reg. primus cum Colb. primo προβιάζει.

(85) Sic septem mss. Editi ὡς ἂν εἴπη. Ibidem Regii primus, tertius, quartus et quintus ἐν καρδίᾳ. Editi cum aliquibus mss. τῶν ἐγκαρδίων. Reg. sextus τῶν ἐγκαρδίων θελημάτων.

(86) Colb. primus φιλοσοφοῦντες. Statim Bodd. cum aliis duobus mss. ὡς ἀληθῶς. Ibidem Colb. urimus ὑποδέξασθαι.

οἰονται. Ἐν γὰρ φασὶ (87) τὸ κυκλοφορικὸν σῶμα, καὶ τοῦτο πεπερασμένον· ὅπερ εἰ συναπῆρτισται τῷ πρώτῳ οὐρανῷ, μηδὲν ὑπολείπεσθαι πρὸς δευτέρου ἢ τρίτου γένεσιν. Ταῦτα μὲν οὖν οἱ ὕλην ἀγέννητον ἐπεισάγοντες τῷ δημιουργῷ φαντάζονται, ἐκ τῆς πρώτης μυθοποιίας πρὸς τὸ ἀκόλουθον ψεῦδος ὑποφερόμενοι (88)· ἡμεῖς δὲ ἀξιούμεν τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφοὺς μὴ πρότερον ἡμᾶς καταχλευάζειν πρὶν τὰ πρὸς ἀλλήλους διάθωνται. Εἰσὶ γὰρ ἐν αὐτοῖς οἱ ἀπείρους οὐρανοὺς καὶ κόσμους εἶναι φασιν, ὡς ὅταν ἀπελέγξωσιν τὸ ἀπίθανον οἱ ἐμβριθεστέραις ταῖς ἀποδείξεσι χρώμενοι, καὶ ταῖς γεωμετρικαῖς ἀνάγκαις συστήσωσι μὴ ἔχειν φύσιν ἄλλον οὐρανὸν γενέσθαι, παρὰ τὸν ἕνα, τότε καὶ (89) μᾶλλον καταγελασόμεθα τῆς γραμμικῆς καὶ ἐντέχνου αὐτῶν φλυαρίας, εἴπερ ὁρῶντες πομφόλυγας διὰ τῆς ὁμοίας αἰτίας γινομένης μίαν τε καὶ πολλὰς, εἶτα ἀμφιβάλλουσι περὶ οὐρανῶν πλειόνων, εἰ ἐξαρκεῖ αὐτοὺς ἡ δημιουργικὴ δύναμις παραγαγεῖν εἰς τὸ εἶναι. Ὡς τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ μέγεθος οὐδὲν ἡγούμεθα διαφέρειν τῆς κοίτης νοτίδος τῆς ὑπερφυσωμένης ἐν τοῖς κρουναῖς, ὅταν πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἀποβλέψωμεν. Ὡστε καταγελαστός αὐτοῖς (90) ὁ τοῦ ἀδυνατοῦ λόγος. Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀπέχομεν τῷ δευτέρῳ ἀπιστεῖν, ὥστε καὶ τὸν τρίτον ἐπιζητοῦμεν, οὗ τῆς θεᾶς ὁ μακάριος Παῦλος (91) ἠξιώθη. Ὁ δὲ ψαλμὸς, ὀνομάζων οὐρανοὺς οὐρανῶν, καὶ πλειόνων ἡμῖν ἔννοιαν ἐνεποίησεν. Οὐ δὴπου δὲ ταῦτα παραδοξότερα τῶν ἑπτὰ κύκλων, καθ' ὧν οἱ ἑπτὰ ἀστέρες σχεδὸν παρὰ πάντων συμφώνως ὁμολογοῦνται φέρεσθαι, οὓς καὶ ἐνηρμόσθαι φασὶν ἑτέρῳ τὸν ἕτερον, κατὰ τὴν εἰκόνα τῶν κάδων τῶν εἰς ἀλλήλους ἐμβεθεκῶτων. Τούτους δὲ τὴν ἐναντίαν τῷ παντὶ φερομένους (92), περισχιζομένου τοῦ αἰθέρος αὐτοῖς, εὐηχόν τινα καὶ ἐναρμόνιον ἀποδιδόναι φθόγγον, ὥστε πᾶσαν τὴν ἐν μελωδίαις ἡδονὴν ὑπερβάλλειν. Εἶτα ἐπειδὴν τὴν διὰ τῆς αἰσθήσεως πίστιν οἱ ταῦτα λέγοντες ἀπαιτῶνται, τί φασιν; Ὅτι διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς συνθήειαν πρὸς τὸν ψόφον ἐκ πρώτης γενέσεως συνεθισθέντες αὐτῷ, ἐκ πολλῆς τῆς περὶ τὸ ἀκούειν μελέτης τὴν αἰσθησιν ἀφηρήμεθα· ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς χαλκείοις συνεχῶς τὰ ὦτα κατακρουόμενοι. Ὡς τὸ σεσοφισμένον καὶ σαθρὸν διελέγχειν, οὕτως ἐναργῶς ἐκ πρώτης ἀκοῆς πᾶσι καταφαινόμενον, οὐκ ἔστιν ἀνδρὸς οὔτε χρόνου εἰδότης φεῖδεσθαι, οὔτε τῆς συνέσεως τῶν ἀκουόντων στοχαζομένου. Ἀλλὰ τὰ τῶν ἐξωθεν τοῖς ἐξῶ καταλιπόντες ἡμεῖς ἐπὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ὑποστρέφομεν (93) λόγον. Εἴρηται μὲν οὖν τισὶ τῶν πρό ἡμῶν, μὴ

tuendum fuerit consumpta. Etenim corpus in orbem **24** circumactum, unum esse aiunt, illudque finitum esse : quod sane si omnino insumptum est ad primum coelum conficiendum, consequens fuerit ut nihil jam ad secundi vel tertii generationem supersit. Hæc quidem fingunt, qui opifici ingenitam materiam subministrant, ex hoc primo commento fabuloso ad subsequens mendacium delapsi : nos vero Græcorum sapientes rogamus, ut ne prius nos irrideant, quam inter se convenerint. Sunt enim inter ipsos, qui cœlos et mundos aiunt esse infinitos : quorum cum ineptias redarguerint ii, qui argumentis utuntur gravioribus, atque geometricis demonstrationibus probaverint id naturæ repugnare, ut cœlum aliud præter unum fiat ; tunc eorum lineares artificialesque nugas etiam magis deridebimus. Siquidem etsi ob similem causam fieri vident sive unam, sive multas bullas, nihilominus de cœlorum multitudine dubitant, an potestas effectrix eos in lucem edere potuerit. Quorum robur ac magnitudinem, cum ad divinæ potentiae præstantiam respicimus, ab eo humore concavo qui in fontibus salientibus intumescit, nihil differre putamus. Quare id fieri non posse ridicule dicunt. Sed tantum abest, ut nos de altero cœlo dubitemus, ut etiam tertium cuius aspectu beatus Paulus dignatus est, ³⁷ inquiramus. Psalmus autem dum nominat cœlos cœlorum ³⁸, plurimum etiam tribuit nobis notitiam. Neque vero hæc stupenda sunt magis, quam septem circuli : in quibus stellas septem ferri omnes uno fere consensu confitentur : quos etiam alterum alteri, instar cadorum in se mutuo insertorum, aptatos esse astruunt. Quin etiam hosce circulos contrario universi motui cursu abreptos, diffisso ab ipsis æthere, gratum quemdam ac concinnum sonum contendunt reddere, adeo ut melodiæ suavitate omnem exsuperet. Deinde cum ii qui talia dicunt, sensuum fidem ac testimonium rogantur, quid respondent? Nos ob eam quam initio cum sono habemus consuetudinem, huic eidem sono a primo ertu assuetos, sensu isto præ frequenti audiendi exercitatione privari ; perinde atque hi quorum aures in officinis ærariis assidue obtunduntur. Quorum confutare cavillationem ac futilitatem, ita aperte omnibus ex primo auditu se prodentem, viri non est, qui aut parcere sciat tempori, aut audientium intelligentiam coniectet. Verum externa externis relinquentes, nos ad ecclesiasticum revertimur

³⁷ II Cor. xii, 2. ³⁸ Psal. cxlvi, 4.

(87) Nonnulli mss. φησί

(88) Colb. secundus ἐπιφερομενοι. Ibidem Reg. primus τῶν Ἑλλήνων παιδᾶς, Græcorum pueros.

(89) Sic mss. multi. Deest καὶ in editis. Subinde codices duo τῆς γραμματικῆς καί.

(90) Colb. primus αὐτῶν. Editi cum utroque Coisl. et cum aliis multis αὐτοῖς. Haud multo post editio Basil. cum decem mss. ἀπιστεῖν, ὅτι καὶ τόν. Editio Paris. ὥστε καὶ τόν.

(91) Codices tres ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος. Editi cum Colb. primo ὁ μακάριος Παῦλος. Lege

Ducam, de cœlorum numero. Ibidem Colb. secundus ὁ δὲ Ψαλμῶδός. Aliquanto post sex mss. Οὐ δὴπου δὲ ταῦτα. Editi οὐ δὴποτε δέ.

(92) Colb. primus cum Reg. sexto περιφερομένους. Statim mss. nostri plerique omnes cum Bodl. εὐηχόν τινα. Editio Paris. ἐνηχόν τινα, non ita recte.

(93) Sic codex Combef. cum aliis tribus mss. Editi et Colb. primus ὑποστρέφομεν. Reg. quintus ὑποστρέφομεν. Aliquanto post Colb. primus παραδίδουσθαι. Statim codex idem ἐνταῦθα δὲ ἐπεργαστικώτερον.

sermonem. Dictum est igitur a quibusdam, qui nos præcessere, non secundi cæli generationem hanc esse, sed ampliorem prioris explanationem: propterea quod illic cæli et terræ creatio in summa traditur, hic vero Scriptura modum quo singula facta sunt, accuratius nobis et perfectius exponit. Nos autem, cum et nomen aliud et munus secundi cæli proprium traditum sit, dicimus hoc cælum ab eo quod in principio conditum fuit, aliud esse: si quidem solidioris est naturæ, ac præcipuam universo affert commoditatem.

4. Et dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit discernens inter aquam et **25** aquam. Et fecit Deus firmamentum: et divisit Deus inter aquam quæ erat sub firmamento, et inter aquam quæ erat super firmamentum⁹⁹. Sed antea quam Scripturæ sententiam attingamus, id quod ab aliis objicitur, dissolvere nitamur. Percontantur enim nos, si sphærale est firmamenti corpus, ut ipsi testantur oculi, si itidem aqua distillare et e supernis quaquaversum dilabi soleat, quomodo potuerit in gibba firmamenti circumferentia retineri? Quidnam ad hoc respondebimus? In primis quidem, quod etiamsi quidpiam a nobis rotundum conspiciatur secundum internam convexitatem, nequaquam necesse sit externa etiam superficie ad sphæeræ modum confectum fuisse, aut totum esse perfecte tornatile, ac plane et æquabiliter circumductum: quandoquidem lapidea balnearum tecta, et ædium in antri speciem ædificatarum structuras videmus; quæ licet in semicirculi formam ex parte interni aspectus circumducantur, sæpe tamen in superioribus tecti partibus levem ac planam habent superficiem. Neque igitur hujus rei gratia facessant negotia sibi ipsis, neque nobis exhibeant, quasi aquam in supernis partibus detinere non valeamus. Consequens autem fuerit dicere, quæ sit natura firmamenti, et ob quam causam jussa sit medium quemdam inter aquam locum obtinere. Solet Scriptura in iis rebus quæ robore ac viribus præpollent, nomen firmamenti usurpare: velut cum dicit: Dominus firmamentum meum, et refugium meum⁴⁰; et: Ego confirmavi columnas ejus⁴¹; et illud: Laudate eum in firmamento virtutis ejus⁴². Et quidem philosophi hoc corpus dicunt firmum, quod quasi solidum est et plenum, quod ita appellatur, ut a mathematico distinguatur. Est autem mathematicum, quod in solis consistit di-

A δευτέρου οὐρανοῦ γένεσιν εἶναι ταύτην, ἀλλ' ἐπεξηγήτησιν τοῦ προτέρου, διὰ τὸ ἐκεῖ μὲν ἐν κεφαλαίῳ παραδεδοσθαι οὐρανοῦ καὶ γῆς ποίησιν, ἐνταῦθα δὲ ἐπεξεργαστικώτερον τὸν τρόπον καθ' ὃν ἕκαστον γέγονε τὴν Γραφὴν ἡμῖν παραδιδόναι. Ἡμεῖς δὲ φάμεν ὅτι ἐπειδὴ, καὶ (94) ὄνομα ἕτερον καὶ χρεῖα ἰδιάζουσα τοῦ δευτέρου οὐρανοῦ παραδέδοται, ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ πεποιημένον οὗτος, στερεωτέρας φύσεως, καὶ χρεῖαν ἐξαίρετον τῷ παντὶ παρεχόμενος.

4. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω (95) στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα· καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. Καὶ πρό γε τοῦ ἀψάσθαι τῆς διανοίας τῶν γεγραμμένων, πειραθῶμεν τὸ παρὰ τῶν ἄλλων ἀντεπαγόμενον διαλύσαι. Ἐρωτῶσι γὰρ ἡμᾶς, εἰ σφαιρικὸν μὲν τὸ σῶμα τοῦ στερεώματος, ὡς ἡ ὄψις δηλοῖ, βυτὸν δὲ τὸ ὕδωρ καὶ περιολισθαῖνον τοῖς ὑψηλοῖς, πῶς ἂν ἐδυνήθη (96) ἐπιτῆς κυρτῆς περιφερείας τοῦ στερεώματος ἰδρυνθῆναι; Τί δὴ πρὸς τοῦτο ἐροῦμεν; Ὅτι μάλιστα μὲν οὐκ, εἴ τι πρὸς ἡμᾶς κυκλοτερές ὁράται κατὰ τὴν ἐνδον κοιλότητα, τοῦτο ἀνάγκη καὶ τὴν ἐξωθεν ἐπιφάνειαν (97) σφαιρικῶς ἀπηρτίσθαι, καὶ ὅλον ἀκριθῶς ἔντονον εἶναι καὶ λείως περιηγμένον· ὅπου γε ὁρῶμεν τῶν τε λουτρῶν τοὺς λιθίνους ὀρόφους καὶ τὰς τῶν ἀνθρωπῶν οἰκοδομημάτων κατασκευάς, ἃ κατὰ τὴν ἐνδον ὄψιν εἰς ἡμικύκλιον σχῆμα περιηγμένα, ἐν τοῖς ἄνω τοῦ τέγους (98) ὀμαλήν ἔχει πολλάκις τὴν ἐπιφάνειαν. Ὡστε τοῦτου γε ἕνεκα μήτε αὐτοὶ ἐχέτωσαν πράγματα, μήτε ἡμῖν παρεχέτωσαν, ὡς οὐ δυναμένοις τὸ ὕδωρ κατασχεῖν ἐν τοῖς ἄνω. Ἐξῆς δ' ἂν εἴη λέγειν, τίς ἡ φύσις τοῦ στερεώματος, καὶ διὰ τίνα αἰτίαν μεσιτεύειν ἐτάχθη τῷ ὕδατι (99). Τὸ τοῦ στερεώματος ὄνομα σύνηδες τῇ Γραφῇ ἐπὶ τῶν κατ' ἰσχὺν ὑπερβαλλόντων τάσσειν· ὡς ἔταν λέγει· Κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου· καὶ, Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς· καὶ τὸ, Ἀνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ. Οἱ μὲν γὰρ ἐξωθεν στερεὸν λέγουσι σῶμα τὸ οἶον ναστὸν καὶ πλήρες, ὃ πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ μαθηματικοῦ λέγεται. Ἔστι δὲ τὸ μὲν μαθηματικὸν τὸ ἐν μόναις ταῖς διαστάσει τὸ εἶναι ἔχον, ἐν τῷ πλάτει, λέγω καὶ τῷ βάθει, καὶ τῷ ὕψει (1)· τὸ δὲ στερεὸν δ

⁹⁹ Gen. 1, 6, 7. ⁴⁰ Psal. xvii, 3. ⁴¹ Psal. lxxiv, 4.

⁴² Psal. cl, 1.

(94) Ita mss. plures. Deest xxi in editis.

(95) Sic mss. plerique omnes cum sacro textu. Hæc verba, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος, desiderantur in vulgatis.

(96) Reg. primus πῶς ἂν δυνήθῃ. Reg. sextus ἂν ἐδυνήθη.

(97) Colb. primus ἐξωθεν περιφέρειαν, externam circumferentiam.

(98) Nonnulli mss. τοῦ τέγους. Mox mss. τοῦτου γε ἕνεκεν. Editio Paris. ἕνεκα. Colb. primus τοῦτων γε ἕνεκεν.

(99) Colb. primus τὸ ὕδωρ.

(1) Sic Regii primus, tertius, quartus, quintus

et sextus cum Colb. secundo et cum utroque Coisl. Editio Basil. ἐν τῷ πλάτει λέγω, καὶ τῷ ὕψει, καὶ τῷ βάθει: quibus vocibus per celebres tres dimensiones intelliguntur, latum, profundum et longum. Nam βάθος hic sumi videtur pro μήκος, hoc est, pro longitudine. Et vero docet Budæus, βάθος altitudinem dici, quæ refertur ad τὸ μήκος. Lege *Theaurum* Henrici Stephani ad vocem βάθος. Editio Paris. ἐν τῷ πλάτει λέγω καὶ τῷ μήκει καὶ τῷ βάθει. Optime quidem: sed codex nullus huic lectioni suffragatur. Unde typographi Parisienses sic exendisse videntur non ex fide codicum mss., sed de suo. Nolo tamen eos fraudis accusatos aut falla-

πρὸς τοῖς διαστήμασι καὶ τὴν ἀντιτυπίαν ἔχει. Τῇ δὲ A
Γραφῇ σύνηθες τὸ κραταῖον καὶ ἀνένδοτον στερέωμα
λέγειν, ὡς καὶ ἐπὶ ἀέρος πολλάκις καταπυκνωθέντος
τῇ φωνῇ ταύτῃ κεχρηῆσθαι· ὡς ὅταν λέγῃ· Ὁ στε-
ρεῶν βροντήν. Τὴν γὰρ στερότητα καὶ ἀντιτυπίαν
τοῦ πνεύματος τοῦ ἐναπολαμβανομένου ταῖς κοιλό-
τησι τῶν νεφῶν (2), καὶ διὰ τὸ βιαίως ἐκρήγνυσθαι
τοὺς κατὰ τὰς βροντὰς ἀποτελοῦντος ψόφους, στερέω-
σιν βροντῆς ἡ Γραφή προσηγόρευσε. Καὶ νῦν τοίνυν
ἡγαύμεθα ἐπὶ τινος στερόδᾶς φύσεως στέγειν τοῦ
ὑδατος τὸ ὀλισθηρὸν καὶ εὐδιάλυτον (3) ἐξαρκούσης,
τὴν φωνὴν ταύτην τετάχθαι. Καὶ οὐ δῆπου, ἐπειδὴ
κατὰ τὴν κοινὴν ἐκδοχὴν ἐκ τοῦ ὑδατος δοκεῖ τὴν γέ-
νεσιν ἐσχηκέναι, ἢ ὑδατι πεπηγῶτι ἐμπερές εἶναι
προσῆκει νομίζεσθαι, ἢ τινι τοιαύτῃ ὕλῃ ἐκ τῆς τοῦ
ὑγροῦ διηθήσεως τὴν ἀρχὴν λαμβανούσῃ, ὅποια ἐστὶν B
ἢ τε τοῦ κρυστάλλου λίθου, ὃν δι' ὑπερβάλλουσαν
τοῦ ὑδατος πῆξιν μεταποιεῖσθαι φασιν, ἢ ἢ τοῦ σπέ-
κλου φύσις (4) ἐν μετάλλοις συνισταμένη. Λίθος δὲ
ἐστὶ διαυγής, ἰδιάζουσαν καὶ καθαρωτάτην τὴν δια-
φάνειαν κεκτημένος, ὃς, ἐὰν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν
ἀκριθῆς εὐρεθῇ, μήτε κατεδηδεσμένος σηπεδόνι τινι,
μήτε τὸ βάθος ὑπερῆγγμένος ταῖς διαφύσεσι, μικροῦ
τῷ ἀέρι τὴν διαύγειαν ἔοικεν. Οὐδενὶ οὖν τούτων εἰ-
κάζομεν τὸ στερέωμα. Παιδικῆς γὰρ τῷ ὄντι καὶ
ἀπλῆς διανοίας τοιαύτας ἔχειν περὶ τῶν οὐρανίων (5)
τὰς ὑπολήψεις. Οὐ μὴν οὐδὲ εἰ πάντα ἐν ἅπασι ἐστὶ,
πῦρ μὲν ἐν γῆ, ἀἴρ δὲ ἐν ὑδατι, καὶ τῶν ἄλλων ὡσαύ-
τως ἐν ἐτέρῳ τὸ ἕτερον· καὶ μηδὲν τῶν αἰσθήσει ὑπο-
πιπτόντων στοιχείων εἰλικρινές ἐστὶ καὶ ἀμιγές ἢ C
τῆς πρὸς τὸ μέσον, ἢ τῆς πρὸς τὸ ἀντικείμενον κοι-
νωνίας· τούτου ἕνεκεν καταδεχόμεθα τὸ στερέωμα ἢ
ἐξ ἐνὸς τῶν ἀπλῶν, ἢ τὸ ἀπὸ τούτων μίγμα φῆσαι
ὑπάρχειν, δεδιδαγμένοι παρὰ τῆς Γραφῆς, μηδὲν
ἐπιτρέπειν ἡμῶν τῷ νῦν πέρα τῶν συγκεχωρημένων
φαντασιουῖσθαι. Μὴ παραδράμη δὲ ἡμᾶς μηδὲ ἐκαίνο
ἀπαρασῆμαντον, ὅτι μετὰ τὸ προστάξαι τὸν Θεόν,

mensionibus, in latitudine, inquam, ac profunditate
et longitudine. Firmum autem illud est, in quo præ-
ter dimensiones durities etiam et renixus inest.
Porro Scriptura, quod validum est et inflexibile,
firmamentum vocare consuevit, ita ut etiam aerem
valde densatum designatura, sæpe hac ipsa voce
utatur, velut cum dicit : *Firmans tonitru* ⁴³. Solidi-
tatem enim et renixum spiritus, qui in nubium fini-
bus inclusus, ob violentam eruptionem fragorem
tonitruum edit, tonitruum firmitatem Scriptura appel-
lavit. Itaque et hic hanc vocem pro firma quadam
natura quæ aquam **26** lubricam ac facile dissolu-
bilem continere possit, usurpatam esse arbitramur.
Nec vero, quoniam firmamentum ex communi ac-
ceptione ab aqua ortum traxisse videtur, putandum
est illud simile esse aut aquæ congelatæ, aut tali
cuidam materiæ, ex humore percolato principium
accipienti. Qualis est natura aut crystalli lapidis,
quem ob præstantissimam aquæ congelationem
transmutari aiunt : aut specularis lapidis, qui inter
metalla concrevit. Est autem hic lapis pellucidus,
peculiari ac purissima claritate donatus, qui si pro
sua natura sincerus et absolutus repertus est, ne-
que ulla exesus putredine, neque fissuris sese ad
interiores usque partes extendentibus divisus, splen-
dore aeri fere similis existit. Nulli igitur horum
comparamus firmamentum. Puerilis enim revera et
simplicis animi est, tales de cœlestibus habere opi-
niones. Neque tamen quoniam cuncta in cunctis in-
sunt, ignis quidem in terra, aer vero in aqua, et ex
aliis similiter alterum in altero ; nec ut ullum est
elementorum sub sensus cadentium purum et sin-
cerum, omnem sive cum medio, sive cum opposito
societatem excludens, non idcirco dicere audemus,
firmamentum aut ex uno simplicium conflare, aut ex
his permistionem quamdam esse : quandoquidem
edocti sumus a Scriptura, ut nihil menti nostræ,

⁴³ Amos iv 13.

ciæ, cum per asteriscum eo loci appositum, lecto-
rem monere videantur, se sua, non codicum aucto-
ritate ita edidisse. Illud autem omittere non debe-
mus, codicem Bodleianum habere μήκει καὶ τῷ
ὑψει. Sed, nisi me mea fallit opinio, vox μῆκος pri-
mum apposita est ad marginem, eo consilio, ut
moneretur lector per vocem ὑψος, qua usus erat
Basilus, hic intelligi *profundum* ; deinde hæc ea-
dem vox ὑψος, quod sæpe factum est, in textum ir-
repsit.

(2) Multi mss. νεφελῶν. Mox editio Paris. ἀπο-
τελοῦντος, prout emendaverat Montacutius ex An-
glicis mss. Editio Basil. cum Regiis primo et quinto
et cum duobus Colb. itemque cum Coisl. utroque
et Bodl. ἀποτελοῦντος. Uterque Duc. cum Regiis
tertio et quarto et cum aliis duobus Regiis ἀποτε-
λουμένους. Deest καὶ ante διὰ in mss. nonnullis.
Cornarius hunc locum sic interpretatur : *Eo quod
violenter erumpant strepitus tonitrua efficientes.* Eu-
stathius vero, *qua spiritus conceptus in nubibus, vio-
lenterque proruptus efficit sonum tonitrualem.* An-
glica lectio ἀποτελοῦντος germana est ac genuina :
quippe vox ἀποτελοῦντος ad vocem superiorem
πνεύματος refertur, nisi dicere mavis attractionem
esse.

(3) Reg. sextus ὀλισθηρὸν καὶ εὐδιάλυτον. *Infra
Colb. primus νομίζεσθαι τοῦ ἀέρος τὴν χύσιν.*

(4) Editio Basil. cum quibusdam Anglicis, quibus
adjungendi sunt duo Duc. et Regii primus, tertius,
quartus, quintus et sextus et Bodl. cum utroque
Coisl. τοῦ σπέκλου φύσις· quam lectionem putat
Ducæus mendosam esse atque vitiosam. Hinc, nisi
valde fallor, factum est, ut editio Paris. habeat τοῦ
σπεκλαρίου φύσις. Verum non facile adducar ut
credam cum Ducæo lectionem hanc σπέκλου inter
menda recensendam esse. Libentius tot codicum
sequor auctoritatem, arbitrorque vocem σπέκλου
substantivum esse, unde vox adjectiva σπεκλά-
ριος derivatur. Et vero vox *specularis*, quæ respon-
det voci σπεκλάριος, adjective sumitur apud Plinium
lib. iii, cap. 31, ubi hæc leguntur : *Metallis... tota
ferme Hispania scatet : Citerior et specularibus la-
pidibus.* Et lib. xxi, cap. 14 : *Multa atvearia specu-
lari lapide fecere.* Quamobrem edidimus, uti in codici-
bus mss. legitur, ἢ ἢ τοῦ σπέκλου φύσις, *Aut qualis
est specli natura, hoc est, specularis lapidis.*

(5) Editi cum aliquibus mss. τῶν οὐρανίων· alii
quidam mss. τῶν οὐρανῶν. Mox editio Basil. cum
mss. plurimis inter quos numerantur Coisl. uterque
et Bodl. οὐδὲ εἰ. Editio Paris. οὐδὲ ὄτι.

præter ea quæ concessa sunt, permittamus commi-
nisci. Nos autem ne hoc quidem annotare omitta-
mus, quod posteaquam præceperat Deus : *Fiat firmamentum*, non dictum est simpliciter : Et factum est firmamentum; sed, *Et fecit Deus firmamentum*; et rursum : *Divisit Deus*. Audite, surdi, et cæci, suspicite. Sed equis surdus est, nisi is, qui Spiritum non audit, magna adeo voce inelamantem? Equis vero cæcus est? Ille ipse est qui adeo clara de Unigenito argumenta non videt. *Fiat firmamentum*. Hæc vox est primariæ et principalis causæ. *Fecit Deus firmamentum*. Hoc est effectricis potentiae atque creatricis testimonium.

5. Sed ad interpretationem continuandam sermonem revocemus. *Sit discernens*, inquit, *inter aquam et aquam*. Infinita erat, ut videtur, aquarum effusio, cum quaquaversus inundarent terram, ac supra ipsam suspenderentur : ita ut ipsas inter et cætera elementa videatur esse proportio nulla. Propterea enim dicebatur antea abyssus terram undique circumdedisse. Verum ejus copiae causam in sequentibus proferemus in medium. Profecto autem nemo vestrum, ne eorum quidem qui mentem habent valde exercitatum, atque in hac mortali et fluxa natura acute vident, opinionem hanc impetet, quasi res quæ secundum rationem fieri non possunt, aut quæ commentitiæ sunt, proponamus : neque a nobis exiget, ut **27** supra quo fulero natura aquarum firmata sit, disquiramus. Qua enim ratione terram aqua graviorem ab extremis abducunt et in medio pensilem collocant : eadem sane omnino et infinitam illam aquam tum propter naturalem quendam deorsum versus impetum, tum propter æquale ex omni parte pondus, circum terram quiescere concessuri sunt. Igitur terræ circumfusa erat immensa aquæ natura, nec tamen ipsi cum ea inerat proportio, sed eam longe superabat, opifice magno futurum sic initio prospiciente : ac propter necessitatem consequentem prima ordinante. Quid igitur opus erat, ut aqua amplius quam dici queat exsuperaret? Quoniam ignis substantia necessaria est universo, non ad constituendas solum res terrestres, sed ad universum etiam complendum. Nam mutilum esset totum, si uno hoc maximo et omnium opportunissimo elemento destitueretur. Jam vero hæc sibi mutuo adversantur et alterum alterius parit

(6) Reg. quintus βωώντος. Ibidem deest τις in nonnullis mss. Hoc ipso in loco Anglici libri ἀλλ' ὁ μὴ ἐνορῶν · quam lectionem lectioni vulgatæ præfert Ducæus. Sed puto virum doctum scribere voluisse : ἀλλ' ἢ ὁ μὴ ἐνορῶν. Editi cum ambobus Duc. et cum reliquis nostris mss. simpliciter ὁ μὴ ἐνορῶν.

(7) Sic aliqui mss. Abest ἢ ab editis. Statim codex Combef. ποιητικῆς τοῦ Υἱοῦ καί. Nec ita multo post multi mss. ἐπαναγάγωμεν. Editi ἐπαναγάγωμεν.

(8) Ita mss. plerique omnes. Editi Ἄπειρος μὲν οὖν, ὡς. Mox editi cum mss. nonnullis ὑδάτων ἢ χύσις · alii quidam codices ὑδάτων ἢ φύσις, *aquarum natura*.

A Γερνηθήτω στερέωμα, οὐκ εἴρηται ἀπλῶς, καὶ ἐγένετο στερέωμα · ἀλλὰ, *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα* · καὶ πάλιν, *Διεχώρισεν ὁ Θεός*. Οἱ κωφοὶ, ἀκούσατε, καὶ οἱ τυφλοὶ, ἀναβλέψατε. Καὶ τίς κωφὸς ἀλλ' ἢ ὁ μὴ ἀκούων οὕτω μεγαλοφώνως ἐμβοῶντος (6) τοῦ Πνεύματος; Καὶ τίς τυφλὸς; Ὁ μὴ ἐνορῶν ταῖς οὕτως ἐναργέσι περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἀποδείξεισι. *Γερνηθήτω στερέωμα*. Αὕτη ἡ (7) φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας. Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα. Αὕτη τῆς ποιητικῆς καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως μαρτυρία.

5. Ἄλλ' ἐπὶ τὰ συνεχῆ τῆς ἐξηγήσεως τὸν λόγον ἐπαναγάγωμεν. Ἐστω διαχωρίζον, φησὶν, ἀνά μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Ἄπειρος μὲν ἦν, ὡς (8) εἰκοιζε, τῶν ὑδάτων ἢ χύσις, πανταχόθεν ἐπικυμαινόντων τῇ γῆ καὶ ἀπαιωρουμένων αὐτῆς· ὡς καὶ τὴν πρὸς τὰ ἄλλα στοιχεῖα δοκεῖν ἀναλογίαν ἐκβαίνειν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς κατόπιν ἐλέγετο ἄβυσσος (9) πανταχόθεν περιβεβλησθαι τῇ γῆ. Τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ πλήθους ἐν τοῖς ἐξῆς ἀποδώσομεν. Πάντως δὲ οὐδεὶς ὑμῶν οὐδὲ (10) τῶν πάνυ κατησκημένων τὸν νοῦν, καὶ περὶ τὴν φθειρομένην ταύτην καὶ ρέουσαν φύσιν ὄξυωπόντων, ἐπισκήψει τῇ δόξῃ (11), ὡς ἀδύνατα ἢ πλασματώδη ὑποτιθεμένων κατὰ τὸν λόγον· οὐδὲ ἀπαιτήσει ἡμᾶς εὐθύνας, ἐπὶ τίνος ἢ τῶν ὑδάτων ἡδραστο (12) φύσις. Ὡ γὰρ λόγῳ τὴν γῆν βαρυτέραν οὔσαν τοῦ ὕδατος ἀπαιωροῦσι τοῦ μέσου τῶν ἐσχάτων ἀπάγοντες, τῷ αὐτῷ δήπου πάντως καὶ τὸ μυρίον ὕδωρ ἐκεῖνο διὰ τε τὴν κατὰ φύσιν ἐπὶ τὸ κάτω φοράν καὶ διὰ τὴν πανταχόθεν ἰσορροπίαν περὶ τὴν γῆν ἀτρεμεῖν συγχωρήσουσιν. Οὐκοῦν ἄπλετος ἢ τοῦ ὕδατος φύσις τῇ γῆ περιεκέχυτο (13), οὐχὶ συμμέτρως ἔχουσα πρὸς αὐτήν, ἀλλ' εἰς τὸ πολλαπλάσιον ὑπερβάλλουσα, οὕτως ἐξ ἀρχῆς τοῦ μεγάλου τεχνίτου προβλεψαμένου τὸ μέλλον, καὶ διὰ τὴν ἐφεξῆς χρεῖαν τὰ πρῶτα διαθεμένου. Τίς οὖν χρεῖα τοῦ ἀμύθητον ὄσον ὑπερβάλλειν τὸ ὕδωρ; Ἐπειδὴ ἀναγκαῖα τῷ παντὶ τοῦ πυρὸς ἢ οὐσίας, αὐτὸ μόνον πρὸς τὴν τῶν περιγείων οἰκονομίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ παντός. Κολοθὸν γὰρ ἂν ἦν τὸ ὄλον ἐνὶ τῷ μεγίστῳ καὶ καιριωτάτῳ πάντων (14) ἐλλείπον. Ἀντικείμενα δὲ ταῦτα ἀλλήλοις, καὶ φθαρτικὸν ἕτερον τοῦ ἐτέρου· πῦρ μὲν τοῦ ὕδατος, ὅταν ἐπικρατῆ δυνάμει· ὕδωρ δὲ πυρὸς, ὅταν ὑπερβάλλῃ τῷ πλήθει.

(9) Reg. sextus ἐλέγετο ἄβυσσον. Infra Colb. secundus ἐν τοῖς ἐφεξῆς.

(10) Editio Basil. et sex mss. οὐδεὶς ἡμῶν, οὐδέ. Codex Combef. et Regii sextus et neivanus οὐδεὶς ὑμῶν, οὐδέ. Editio Paris. οὐδεὶς, οὐδέ. Aliquanto post Colb. secundus ρέουσαν σοφίαν.

(11) Sic mss. plerique omnes cum editione Basil. Editio Paris. τῇ δόξῃ ἡμῶν. Bene, sed non favent mss.

(12) Reg. sextus ἡδραστὰι. Aliquanto post idem ms. ἀπάγοντες καὶ τὴν μέσην στάσιν αὐτῆς διδόντες, *et medium situm ei tribuentes*.

(13) Sic multi mss. Editi περικέχυτο.

(14) Colb. secundus καὶ καιριωτάτῳ πάντων, *optimum potissimum*.

Ἔδει δὲ μήτε στάτιν εἶναι πρὸς ἄλληλα, μήτε ἐν τῇ παντελεῖ τοῦ ἐτέρου ἐκλείψει ἀφορμὴν παρασχεθῆναι τῷ παντὶ πρὸς διάλυσιν. Τοσαύτην (15) τοῦ ὑγροῦ τὴν φύσιν οἰκονομῶν τὸ πᾶν προαπέθετο, ὥστε μέχρι τῶν τεταγμένων ὄρων τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως κατὰ μικρὸν τῇ δυνάμει τοῦ πυρὸς ἐξαναλισκόμενον ἀντισχεῖν. Ὁ τοίνυν ἅπαντα σταθμῶ καὶ μέτρῳ διατάξάμενος (ἀριθμηταὶ γὰρ αὐτῷ, κατὰ τὸν Ἰωβ, καὶ σταγόνες εἰσὶν ὕδατος) ἤδει πόσον τῷ κόσμῳ χρόνον ἀφώρισεν εἰς διαμονήν, καὶ πόσῃν χρῆ τῷ πυρὶ προαποθέσθαι δαπάνην. Οὗτος ὁ λόγος τῆς τοῦ ὕδατος περιουσίας κατὰ τὴν κτίσιν. Ἄλλὰ μὴν τό γε τοῦ πυρὸς ἀναγκαῖον τῷ κόσμῳ, οὐδεὶς οὕτως ἔξω τοῦ βίου παντάπασιν, ὥστε τῆς ἐκ τοῦ λόγου διδασκαλίας προσδεῖσθαι· οὐ μόνον ὅτι αἱ συνεκτικαὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν τέχναι τῆς ἐμπύρου ἐργασίας ἐπιδέονται πᾶσαι, ὑφαντικὴ, λέγω, καὶ σκυτοτομικὴ, καὶ οἰκοδομικὴ, καὶ γεωργία, ἀλλ' ὅτι οὔτε δένδρων βλάστησις (16), οὐ καρπῶν πέψις, οὐ ζώων ἐγγείων ἢ τῶν ἐν ὕδρῳ γένεσις, οὐχ αἱ τούτων τροφαὶ ἢ ἐξ ἀρχῆς ἂν συνέστησαν, ἢ πρὸς χρόνον διήρκεσαν, τοῦ θερμοῦ μὴ παρόντος. Οὐκοῦν ἀναγκαῖα μὲν τοῦ θερμοῦ ἢ κτίσις διὰ τὴν τῶν γιγνομένων σύστασιν τε καὶ διαμονήν· ἀναγκαῖα δὲ τοῦ ὑγροῦ ἢ ἀψίλεια, διὰ τὸ ἀπαυστον εἶναι καὶ ἀπαραίτητον τοῦ πυρὸς τὴν δαπάνην.

guntur, et coagmentari possint et permanere. Rursus aquæ abundantia erat pernecessaria, quod vis ignis consumens interquiescere non queat, neque vitari.

6. Περιβλεψαὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, καὶ ἕψει τοῦ θερμοῦ τὴν δυνάμιν τοῖς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ πᾶσιν ἐνδυναστεύουσαν. Διὰ τοῦτο πολὺ τὸ ὕδωρ ὑπὲρ γῆς κεχυμένον, καὶ ὑπερέκεινα τῶν ὄρωμένων ἀπενεχθὲν, καὶ προσέτι παντὶ τῷ βάθει τῆς γῆς ἐνεσπαρμένον. Ὅθεν πηγῶν ἀφθονία, καὶ φρεάτων σύρροισι, καὶ ποταμῶν ρεύματα, χειμάρρων τε καὶ ἀενάων, ὑπὲρ τοῦ ἐν πολλοῖς καὶ ποικίλοις ταμείοις διατηρεῖσθαι τὴν ὑγρασίαν (17). Ἐκ μὲν γε τῆς ἑω ἀπὸ μὲν χειμερινῶν τροπιῶν ὁ Ἰνδὸς ρεῖ ποταμὸς, ρεῦμα πάντων ποταμῶν ὕδατων πλεῖστον, ὡς οἱ τὰς περιόδους τῆς γῆς ἀναγράφοντες ἱστορήχασιν· ἀπὸ δὲ τῶν μέσων τῆς ἀνατολῆς ὁ τε Βάκτρος, καὶ ὁ Χοάσπης, καὶ ὁ (18) Ἀράξης, ἀφ' οὗ καὶ ὁ Τάναϊς ἀποσχιζόμενος εἰς τὴν Μαυῶτιν ἔξεισι λίμνην καὶ πρὸς τούτοις ὁ Φάσις, τῶν Καυκασίων ὄρων ἀπορρέων, καὶ μυριοῖ ἕτεροι ἀπὸ τῶν ἀρκτῶν τόπων ἐπὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον φέρονται· ἀπὸ δὲ (19) δυσμῶν τῶν θερινῶν ὑπὸ τὸ Πυρηναιῖον ὄρος Ταρτησός τε καὶ Ἰστρος· ὧν ὁ μὲν ἐπὶ τὴν ἔξω Στηλῶν ἀφίεται θάλασσαν, ὁ δὲ Ἰστρος, διὰ τῆς Εὐρώπης ῥέων, ἐπὶ τὸν Πόντον ἐκδίδωσι. Καὶ τί δεῖ τοὺς ἄλλους ἀπαριθμεῖσθαι, οὐς αἱ Ῥιπαὶ γεννῶ-

A corruptionem : corrumpit nimirum aquam ignis, cum præstat viribus : destruit vero ignem aqua, cum copia prævalet. Oportebat autem neque seditionem inter se esse, neque dissolutionis dari occasionem universo, ob integrum alterius defectum. Tantam humoris naturam præstituit totius gubernator, ut usque ad statutos constitutionis mundi terminos, dum paulatim ignis vi absimitur, resisteret. Et vero qui cuncta pondere et mensura disposuit ⁴⁴ (numerabiles enim sunt ipsi secundum Job vel pluvie guttæ ⁴⁵), noverat ille quanto tempore secundum præscriptum suum duraturus esset mundus, quantumque pabuli oporteret igni præparatum. Eam ob causam aqua in creatione sic abundavit. Atqui nullus usque adeo extra vitam positus est, ei ut sit opus, ut ignem mundo necessarium esse ratione edoceatur : non solum quod artes quibus nostra vita conservatur, ignis efficientia indigeant omnes, textoria, inquam, sutoria, architectonice et agricultura, sed quod neque arborum germinatio, neque maturitas fructuum, neque aut terrestrium aut aquatiliū animalium generatio, neque horum alimenta, aut constitissent ab initio, aut ad tempus perseverassent, calore non præsentē. Necessaria igitur est caloris creatio ; ut ea quæ gi-

C 6. Circumspice omnes res creatas, et caloris vim in omnibus quæ generantur ac corrumpuntur, videbis dominari. Idcirco multa aqua effusa est super terram, atque ultra ea quæ sub aspectum veniunt, transvecta est, et insuper toti terræ profunditati fuit inspersa. Unde fontium copia, congeriesque puteorum, et fluentia fluviorum, tam eorum qui torrentes sunt, quam eorum qui perennes, ut in multis et variis promptuariis conservaretur humiditas. Et quidem ex oriente ab hiberno solstitio Indus fluvius manat, flumen omnium fluvialium aquarum maximum, velut hi qui terræ circuitum describere, prodiderunt : a medio autem Orientis Bactrus, et Choaspes, et Araxes, a quo et Tanais difflissus in Mæotidem **28** paludem dilabatur. Et præter hos Phasis a Caucasiis montibus effluens, et innumeri alii a septentrionalibus locis in Pontum Euxinum feruntur. Contra, ab occasu æstivo sub Pyrenæo monte et Tartessus et Ister : quorum ille quidem in mare extra Columnas exoneratur ; Ister vero per Europam fluens, in Pontum effuditur. Et quid attinet alios enumerare, quos Ripæi montes,

⁴⁴ Sap. xi, 21. ⁴⁵ Job xxxvi, 27.

(15) Editio Paris. τοσαύτην οὖν. At desideratur οὖν in editione Basil. inque codicibus mss. Haud longe Colb. secundus et Reg. octavus ὁ οἰκονομῶν. Infra idem Colb. secundus πάντα σταθμῶ.

(16) Ita multi mss. Editi cum Reg. octavo βλαστήσεις... πέψεις... γενέσεις.

(17) Colb. primus et Reg. octavus cum ms. Combel. τὴν ὑγρὰν οὐσίαν, humidam substantiam.

(18) Ita codices non pauci. Abest articulus ab edit.

(19) Editi cum aliquibus mss. ἀπὸ δέ. Abest δέ ab aliis mss. Monitum lectorem volo, hic multa dici a Basilio ex opinione vulgi : quæ si diligentius expendantur, a vero longe abesse constabit. Quare si quis vult edoceri ortum, cursum, magnitudinem fluminum eorum, de quibus hic fit mentio, ei auctor sum ut consulat Ptolemæum, Strabonem, aliosque geographiæ peritos.

qui ultra intimam Scythiam siti sunt, generant? Quorum ex numero est et Rhodanus cum infinitis aliis fluviis, iisque navigabilibus, qui occidentales Galatas Celtasque et vicinos ipsis barbaros præterlabentes, in occidentale pelagus omnes influunt. Alii e meridie a supernis plagis per Æthiopiam partim in nostrum perveniunt mare, partim in illud quod extra navigabile jacet, exonerantur; Ægon nimirum et Nysea, et Chremes quem vocant, et Nilus quoque, qui neque fluviis natura est similis, cum instar maris inundet Ægyptum. Sic hujus terræ nostræ habitabilis locus aqua circumseptus est, et adeo multiplici alligatus mari, ac innumeris fluviis perennibus irriguus per ineffabilem sapientiam ejus, qui adversam igni naturam consumi vix posse statuit. Erit quidem tempus cum et igne ardebunt omnia; velut ait Isaias, ubi Deum alloquitur universorum: *Qui dicis abyssis, Desolaberis, et omnes fluviis tuos arefaciam* ⁴⁶. Quamobrem sapientia, quæ infatuata est, abjecta, suscipe nobiscum veritatis doctrinam, imperitam quidem sermone, stabilem vero firmamque cognitione.

7. Idcirco *Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit discernens inter aquam et aquam*. Dictum est quid significet in Scriptura firmamenti vocabulum. Nimirum firmamentum non dicit quamdam esse naturam resistantem ac solidam, gravitate et renixu præditam. Alioqui hoc pacto id sibi nominis potius vindicasset terra. Sed quia natura superiorum corporum tenuis est et rara, nec ullo potest sensu percipi, ideo firmamentum hoc vocavit, comparatione eorum quæ tenuissima sunt, nec sub ullum sensum cadunt. Porro quemdam mihi locum cogita, humoris discernendi facultate præditum, qui humorem quidem tenuem et percolatum sursum transmittat, crassissimum vero et terreum deorsumversus demittat, ut, subtrahentibus se paulatim humoribus, ab initio ad finem usque temperies eadem

⁴⁶ Isa. XLIV, 27.

(20) Variant inter se codices. Reg. sextus cum Coisl. vetustiore ὁ Ῥοδανός, *Rhodanus*. Editi cum Regii tertio et octavo, itemque cum Colb. secundo ὁ Ἡριδανός, *Padus*. Coisl. alter ὁ Ἰροδιανός. Regii primus et quintus ὁ Παδανός pro Ῥοδανός. Credere par est priorem lectionem germanam esse ac genuinam, cum huic lectioni faveat Eustathius, qui sic interpretatus est: *Quorum est Rhodanus*. Adde sermonem institui de Galliæ flumine, non de Italiæ fluvio, qualis est Eridanus, seu Padus. Ambrosius neutri lectioni favet, cum de utroque fluvio Pado et Rhodano mentionem faciat. Sic enim loquitur lib. II, cap. 3, num. 12: *Padus maritimum commeatum Italicis subsidiis fidus invector, Rhodanus rapido concitus cursu Tyrrheni aquoris freta scindens*. Verum sive legas Ῥοδανός, sive Ἡριδανός, fatendum est ea quæ hic narrantur, falsa esse. Nam fluvius neuter ex montibus Riphæis oritur, aut in occidentalem Oceanum influit. Lege Ducæum et Lexicon Michaelis Baudran.

(21) Ita editi cum Reg. tertio et cum Coisl. primo. Reg. primus ἀλλ' ἐκ τῆς: alii tres mss. ἀλλὰ καὶ ἐκ. Colb. secundus ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκ.

(22) Sic editio Basil. et alter Duc. et Boill., et

σι, τὰ ὑπὲρ τῆς ἐνδοτάτῳ Σκυθίας ἕρῃ; Ὡν ἐστὶ καὶ ὁ Ῥοδανός (20) μετὰ μυρίων ἄλλων ποταμῶν, καὶ αὐτῶν ναυσιπόρων, οἱ, τοὺς ἐσπερίους Γαλάτας καὶ Κελτοὺς, καὶ τοὺς προσεχεῖς αὐτοῖς βαρβάρους παραμειψάμενοι, ἐπὶ τὸ ἐσπέριον πάντες εἰσχέονται πέλαγος. Ἄλλοι ἐκ (21) τῆς μετημβρίας ἀνωθεν διὰ τῆς Αἰθιοπίας, οἱ μὲν ἐπὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔρχονται θάλασσαν, οἱ δὲ ἐπὶ τὴν ἔξω τῆς πλεομένης (22) ἀποκενοῦνται· ὃ τε Αἰγῶν καὶ ὁ Νύσης, καὶ ὁ καλούμενος Χρεμέτης, καὶ πρὸς γε ἔτι ὁ Νεῖλος, ὅς οὐδὲ ποταμοῖς τὴν φύσιν ἔοικεν, ὅταν ἴσα θαλάσση πελαγίζῃ τὴν Αἴγυπτον. Οὕτως ὁ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης τόπος ὕδατι περιεληπταί, πελάγεσσι τε ἀπλέτοις ἐνδεδεμένος καὶ μυρίοις ποταμοῖς ἀενάοις κατάρβυτος, διὰ τὴν ἀβρῆτον σοφίαν τοῦ τὴν ἀντίπαλον τῷ πυρὶ φύσιν δυσεξανάλωτον εἶναι οἰκονομήσαντος. Ἔσται μέντοι οὕτως καὶ πάντα καταφρυγῆσεται τῷ πυρὶ, ὡς φησὶν Ἡσαΐας ἐν οἷς πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεὸν διαλέγεται· Ὁ λέγων (23) τῇ ἀθύσσω· Ἐρημωθήσῃ, καὶ πάντα τοὺς ποταμοὺς σου ξηρανῶ. Ὡστε, ἀπορήψας τὴν μωρανθεῖσαν σοφίαν, κατὰδεξαι μεθ' ἡμῶν τὸ διδασκάλιον τῆς ἀληθείας, ἰδιωτικὸν μὲν τῷ λόγῳ, ἀδιάπτωτον δὲ κατὰ τὴν γνῶσιν.

7. Διὰ τοῦτο Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Εἴρηται τί τὸ σημαίνον παρὰ τῆ Γραφῆ τὸ τοῦ στερεώματος ὄνομα. Ὅτι οὐχὶ τὴν ἀντίτυπον καὶ στερέμνιον φύσιν, τὴν ἔχουσαν βάρος καὶ ἀντέρεισιν, οὐ ταύτην (24) λέγει στερέωμα. Ἡ οὕτως ἂν κυριώτερον ἢ γῆ τῆς τοιαύτης κλίσεως ἤξιώθη. Ἀλλὰ διὰ τὴν φύσιν τῶν ὑπερκειμένων λεπτῆν οὔσαν καὶ (25) ἀραιὰν καὶ οὐδεμιᾶ αἰσθήσει καταληπτῆν, στερέωμα τοῦτο ὠνόμασε, συγκρίσει τῶν λεπτοτάτων καὶ τῆ αἰσθήσει ἀκαταλήπτων. Καὶ νόει μοι τόπον τινὰ διακριτικὸν τοῦ ὑγροῦ· τὸ μὲν λεπτὸν καὶ διηθούμενον ἐπὶ τὰ ἄνω διένετα, τὸ δὲ παχύτατον καὶ γεῶδες ἐναφιέντα τοῖς κάτω, ἔν' ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους ἢ αὐτὴ εὐκрасία συντηρηθῆ, κατὰ μέρος τῆς ὑφαιρέσεως (26) τῶν ὑγρῶν γινομένης. Σὺ δὲ τῷ μὲν

Regii primus, tertius, quintus, sextus et octavus, cum Colb. secundo et cum utroque Coisl. Editio Paris. ἔξω τοῖς πλεομένοις, mendose. Mox Colb. secundus ὅς οὐδὲ ποταμός. Subinde mss. plerique omnes ἴσα θαλάσση. Editi ἴσα θαλάσσης.

D (23) Ὁ λέγων, *Qui dicis*. Interpretati sumus ad sensum Basilii, non ad sensum prophetæ. Nam, ut notat Ducæus, neque jam propheta πρὸς τὸν Θεὸν διαλέγεται, aut, ut volunt quidam, προφήτης περὶ τοῦ Θεοῦ, sed potius πρὸς τὸν λαὸν ὁ Θεός, *populum Deus alloquitur*. Itaque recte Vulgata Latina, *Qui dico profundo, Desolare*. Unde et sequitur Græce, καὶ τοὺς ποταμοὺς σου ξηρανῶ et *flumina tua arefaciam*. Huc usque vir doctissimus, cujus notam legas suadeo.

(24) Editi cum Reg. tertio et cum Coisl. vetustiore οὐ ταύτην. Deest οὖν in aliis quatuor mss. et in Combef.

(25) Ita codices octo. Editi διὰ τὸ τὴν φύσιν τῶν ὑπερκειμένων λεπτῆν εἶναι καὶ. Mox editi cum Reg. primo et Colb. secundo καταλήπτων, male. Regii tertius, quintus, sextus et octavus, cum utroque Coisl. et cum Combef. ἀκαταλήπτων, bene.

(26) Editi cum uno aut altero ms. ὑφαιρέσεως:

πλήθει τοῦ ὕδατος ἀπιστεῖς, πρὸς δὲ τοῦ θερμοῦ τὸ πλῆθος οὐκ ἀποβλέπεις· ὁ, κἂν ὀλίγον ἢ τῷ μεγέθει, πολλῆς ἐστὶ διὰ τὴν δύναμιν ἀναλωτικὸν ὑγρασίας. Ἐφέλκεται μὲν γὰρ τὸ παρακείμενον ὑγρὸν, ὡς δηλοῖ ἡ σικύα δαπανητικὸν δὲ ἐστὶ τοῦ ἐλκυσθέντος κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ λυχνιαίου πυρός, ὁ, διὰ τῆς θρυαλλίδος τὴν παρακείμενὴν τροφὴν ἐπισπασάμενον, ταχέως διὰ τῆς μεταβολῆς ἀπηθάλωσε. Τὸν δὲ αἰθέρα τίς ἀμφιβάλλει μὴ οὐχὶ πυρώδη εἶναι καὶ διακαῆ; ὅς εἰ μὴ τῷ ἀναγκαίῳ τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν ὄρω κατείχετο, τί ἂν ἐκώλυσεν αὐτὸν πάντα φλογίζοντα (27) καὶ καταπιμπρῶντα τὰ συνεχῆ, πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐξαναλῶσαι νοτίδα; Διὰ ταῦτα ὕδωρ ἀέριον (28), νεφουμένου τοῦ ἄνω τόπου ἐκ τῆς ἀναφορᾶς τῶν ἀτμῶν, οὓς ποταμοί, καὶ κρήναι, καὶ τενάγη, καὶ λίμναι, καὶ πελάγη πάντα προΐενται, ὡς ἂν ἢ πάντα πυρακτῶν ὁ αἰθήρ ἐπιλάβοι ὄρου γε καὶ τὸν ἥλιον τοῦτον ὀρώμεν ὄρω θερούς διάβροχον πολλάκις καὶ τεναγώδη χώραν ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ῥοπῇ ἀνιχμον παντελῶς καὶ ξηρὰν καταλιμπάνοντα. Ποῦ τοίνυν ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ; Δεικνύτωσαν ἡμῖν οἱ τὰ πάντα δεῖνοι. Ἄρ' οὐχὶ παντὶ δῆλον, ὅτι τῆ θερμότητι τοῦ ἡλίου διατμηθὲν ἀνηλώθη; Καίτοιγε οὐδὲ θερμὸν (29) εἶναι τὸν ἥλιον ἐκεῖνοι λέγουσι· τασοῦτον αὐτοῖς τοῦ λέγειν περίεστι. Καὶ σκοπεῖτε ποταπῆ ἀποδείξει εἰρηδόμενοι πρὸς τὴν ἐνάργειαν (30) ἀντιθαίνουσιν. Ἐπειδὴ λευκός ἐστι, φασὶ, τὴν χροιάν, ἀλλ' οὐχὶ ὑπέρυθρος, οὐδὲ ξανθός, τούτου ἕνεκεν οὐδὲ πυρώδης τὴν φύσιν· ἀλλὰ καὶ τούτου φασὶ τὸ θερμὸν ἐκ τῆς ταχείας εἶναι περιστροφῆς. Τί ἐντεῦθεν ἑαυτοῖς διοικούμενοι; Ὡς μηδὲν δόξαι τῶν ὑγρῶν ἀπαναλίσκειν τὸν ἥλιον. Ἐγὼ δὲ, κἂν μὴ ἀληθὲς ἢ τὸ λεγόμενον, ἀλλ' ὡς συγκατασκευάζον ἐμοὶ τὸν λόγον οὐκ ἀπωθοῦμαι. Ἐλέγετο γὰρ διὰ τὴν ἐκ τοῦ θερμοῦ δαπάνην ἀναγκαῖον εἶναι τῶν ὑδάτων τὸ πλῆθος. Διαφέρει δὲ οὐδὲν ἐκ φύσεως εἶναι θερμὸν, ἢ ἐκ πάθους ἔχειν τὴν πύρωσιν πρὸς γε τὸ τὰ αὐτὰ συμπτώματα περὶ τὰς αὐτὰς ὕλας ἀπογεννᾶν. Ἐάν τε γὰρ τριβόμενα ξύλα πρὸς ἄλληλα πῦρ καὶ φλόγα ἀνάψῃ, ἐάν τε ἐκ φλογὸς ἀναπτομένης κατακαυθῆ, ἴσον ἐστὶ καὶ παραπλήσιον ἐξ ἀμφοτέρων τὸ τέλος. Καίτοιγε ὀρώμεν τὴν μεγάλην τοῦ τὰ πάντα κυβερνῶντος σοφίαν, μετατιθεῖσαν (31) τὸν ἥλιον ἐξ ἐτέρων εἰς ἕτερα, ἵνα μὴ, τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ προσδιαιτρίβων, τῆ πλεονεξία τοῦ θερμοῦ λυμῆνται τὴν διακό-

A conservetur. Tu **29** vero hanc aquæ copiam a fide abhorrere censes : sed ad copiam non respicis caloris, qui tametsi quantitate parvus, multum tamen humoris vi sua consumere potest. Attrahit quidem adjacentem humorem, velut indicat cucurbitula . consumit vero attractum, instar videlicet ignis lucernarum, qui per ellyebnium alimentum vicinum attrahens, cito illud in fuliginem transmutat. Jam vero æthera quis ambigit esse ignitum et ardentem? qui nisi ineluctabili Conditoris præscripto coerceretur, quidnam eum prohibuisset, contiguibus omnibus rebus inflammatis ac combustis, omnem simul earum humiditatem absumere? Quapropter aqua aëria oritur tum, cum locus supernus ab evecis sursum vaporibus, quos fluvii, fontes, vada, paludes ac maria omnia emittunt, obnubilatur, ut ne æther invadat, concremetque universa : cum hunc etiam solem videamus in æstiva tempestate madidam et cœnosam regionem plerumque humoris prorsus expertem ac siccam brevissimo temporis momento relinquere. Quo quæso abiit aqua illa? Ostendant nobis illi rerum omnium scientia præditi. Annon cuivis liquet, eam calore solis in vaporem solutam esse atque consumptam? Quamobrem ne calidum quidem solem esse illi dicunt : adeo loqui ipsis vacat. Verum considerate quali demonstratione nixi, evidentix reluctantur. Quoniam, inquit, colore albus est, non autem subruber, nec flavus, ideo neque suapte natura ignitus est : sed et ejus calorem ex veloci circumactu affirmant oriri. Quid sibi inde commodi asciscunt? Ut nihil consumere humorum sol existimetur. Ego vero, tametsi id quod ab ipsis dicitur, verum non est, tamen id ipsum, tanquam quod meam sententiam comprobet, non respuo. Nam aquarum copia ob eam quæ a calore efficitur consumptionem, necessaria esse dicebatur. Jam vero ad eosdem in eisdem materiis producendos effectus nihil interest, utrum sol suapte natura sit calidus, an ex affectione ardor ei accesserit. Sive enim ligna inter se mutuo confrieta, ignem ac flammam exsuscitent, sive accensa flamma combusta fuerint, par et consimilis finis ex utroque resilit. Cæterum magnam ejus qui omnia gubernat sapientiam cernimus, solem aliunde alio transmoventem, ut ne in iisdem locis semper com-

D esse nisi velocem quemdam circumactum et motum, temporibus nostris viget maxime, placetque quam plurimis.

sex alii codices ἀφαιρέσεως. Statim Bodl. cum aliis octo mss. et cum editione Basil. ὕδατος ἀπιστεῖς, bene. Editio Paris. ὕδατος οὐκ ἀπιστεῖς. Nec aliter legisse videtur Eustathius, qui sic vertat : *Sed tu quidem liquoris amplitudini non discredis.* Unde patet mendum illud in aliquot codices irrepsisse.

(27) Colb. secundus καταφλογίζοντα. Mox mss. plerique omnes τὰ συνεχῆ. Abest articulus ab editione Paris.

(28) Editio Paris. ἀέριον γίνεται. Deest γίνεται in editione Basil. et in octo mss. præter Bodl. Aliquanto post Reg. tertius ἐπιλάβῃ. Statim editi ἐν ὄρω. Abest ἐν ab octo mss.

(29) *Καίτοιγε οὐδὲ θερμὸν.* Vetus illa quorundam philosophorum opinio, qui, solem calidum esse negantes, affirmabant illius calorem nihil aliud

esse nisi velocem quemdam circumactum et motum, temporibus nostris viget maxime, placetque quam plurimis.

(30) Sic Regii primus et octavus cum Colb. secundo et cum Coisl. itidem secundo; et ita legit Eustathius, cujus hæc sunt : *Et considerate quo freti documento, rebus evidentissimis adversantur.* Editi cum Regiis tertio et quinto cumque Coisl. primo πρὸς τὴν ἐνέργειαν. Mox multi mss. ἀλλ' οὐχί. Editio Paris. ἀλλὰ οὐχί. Subinde Colb. secundus τοῦτο τὸ θερμὸν.

(31) Sic nostra editio Basil. cum septem mss. Editio Paris. μετατιθεῖσαν. Morellus citat nescio quam editionem Basil. in qua legitur μετατιθέντος, hæcque subdit : *Favent tot gignendi casus mox subjecti, Ἄττικῶς.* Bene, sed refragantur mss.

devastet. Sed nunc quidem ad austrinam partem circa hiberna solstitia transvehit, nunc vero ad æquinoctialia transfert signa : et inde ad septentrionalia in æstivis solstitiis reducit : adeo ut, eo transeunte, in locis terrenis temperies conservetur. Videant autem an ipsi secum non **30** pugnent, qui scilicet mare dicant fluminibus non redundare ob eam quæ a sole sit consumptionem, ac insuper salsum et amarum relinqui, eo humore qui tenuis est ac potui aptus, absumpto, quod ipsum accidit maxime ex ea quam sol habet discernendi facultate, qua id quod leve est, abripit, crassum vero et terrestre tanquam limum et sæcem relinquit : unde amaritudo, et salsugo, et siccandi facultas mari inest. Porro qui talia de mari garrunt, rursus mutata sententia humorem a sole nihil imminui affirmant.

8. *Et vocavit Deus firmamentum cælum*⁴⁷; ita ut proprie quidem conveniat alteri isthæc appellatio, similitudine vero firmamentum quoque hujus nominis sit particeps. Cæterum aspectabilem hunc locum dici cælum sæpe observavimus, ob densitatem continuitatemque aeris, offerentis se clare nostro aspectui, et ex eo quod videtur, cæli nomen obtinentis, ubi videlicet ait Scriptura : *Volucres cæli*⁴⁸. Et iterum : *Volantia secundum firmamentum cæli*⁴⁹. Tale est et illud : *Ascendant usque ad cælos*⁵⁰. Et Moyses benedicens tribui Joseph, a fructibus cæli et rore, et a solstitiis et coitionibus lunarum, et a vertice montium, et collium æternorum benedictiones impertit⁵¹ : quippe quod circumjacens telluri locus per

σημειον· ἀλλὰ νῦν μὲν αὐτὸν ἐπὶ τὸ νότιον μέρος κατὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς ἀπάγοντα (52), νῦν δὲ ἐπὶ τὰ ἰσημερινὰ σημεῖα μετατιθέντα, κάκειθεν ἐπὶ τὰ προσάρκτικα ὑπὸ τὰς θερινὰς τροπὰς ἐπανάγοντα· ὥστε τῇ κατὰ μικρὸν αὐτοῦ μεταβάσει τῷ περὶ γῆν τόπῳ τὴν εὐκрасίαν φυλάσσεσθαι. Σκοπεῖτωσαν δὲ εἰ μὴ αὐτοὶ ἑαυτοῖς περιπίπτουσιν, οἱ γὰρ τὴν θάλασσαν λέγουσι μήτε πλημμυρεῖν τοῖς ποταμοῖς ἐκ τῆς τοῦ ἡλίου διαπάνης, καὶ προσέτι ἀλμυρὸν καὶ πικρὸν ἀπολείπεσθαι, τοῦ λεπτοῦ καὶ ποτίμου ὑπὸ τῆς θερμῆς ἀναλωθέντος· ὅπερ ἐκ τῆς τοῦ ἡλίου μάλιστα γίνεται διακρίσεως, τὸ μὲν κοῦφον ἀπάγοντος (53), τὸ δὲ παχὺ καὶ γεῶδες οἷόν τινα ἰλὸν καὶ ὑποστάθμην ἐναφιέντος· ἐξ οὗ τὸ πικρὸν καὶ ἀλμυρὸν καὶ ξηραντικὸν τῇ θαλάσσει προσεῖναι (54). Οἱ δὲ ταῦτα περὶ θαλάσσης λέγοντες, πάλιν μεταβαλλόμενοι, μηδεμίαν τοῦ ὑγροῦ γίνεσθαι μείωσιν ἐκ τοῦ ἡλίου φασί.

8. *Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν*· ὡς κυρίως μὲν ἐτέρῳ τῆς προσηγορίας ἐφαρμοζούσης, καθ' ὁμοίωσιν δὲ καὶ τοῦτου μεταλαμβάνοντος τῆς κλήσεως (55). Τετηρήκαμεν δὲ πολλαχοῦ τὸν ὀρώμενον τόπον οὐρανὸν λεγόμενον (56) (διὰ τὸ ναστὸν καὶ συνεχές τοῦ ἀέρος ἐναργῶς ἡμῶν ταῖς ὕψεις ὑποπίπτοντος, καὶ παρὰ τὸ ὄρασθαι τῆς τοῦ οὐρανοῦ (57) προσηγορίας ἀξιουμένου ἐν οἷς φησι· *Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ πάλιν· Τὰ πετόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ*. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ· *Ἀγαθὰνουσιν ἕως τῶν οὐρανῶν*. Καὶ Μωϋσῆς, εὐλογῶν τὴν φυλὴν τοῦ Ἰωσήφ, ἀπὸ ὠρῶν (58) οὐρανοῦ, καὶ ὄρωτος, καὶ ἀπὸ ἡλίου τροπῶν, καὶ συνόδων μηνῶν, καὶ ἀπὸ κορυφῆς ὄρεων καὶ βουνῶν ἀεν-

⁴⁷ Gen. 1, 8. ⁴⁸ Psal. viii, 9. ⁴⁹ Gen. 1, 20. ⁵⁰ Psal. cvi, 26. ⁵¹ Dent. xxiii, 13-15.

(52) Editio Paris. τροπὰς ἀπάγοντος... σημεῖα μετατιθέντος... τροπὰς ἐπανάγοντος. Nostra editio Basil. et uterque Coisl. et Bodl. cum Regiis primo, tertio, quinto et sexto, et cum Colb. secundo, prout edidimus. Cæterum arbitramur, editores Marte proprio non ex fide codicum mss. edidisse μετατιθέντος... ἀπάγοντος, etc., ut ne videretur Basilus contra regulas grammaticas peccasse. Et vero si ratio haberetur regularum grammaticarum, debuisset Basilus scribere ἀπάγουσαν, nempe σοφίαν. Sed constat exemplis multis insignes magnosque oratores ad præcepta grammatica non semper attendere, sed ea nonnunquam negligere. Itaque non jam ea participia ἀπάγοντα, etc., referas ad vocem σοφίαν, sed ad vocem subintellectam, κυβερνήτην.

(53) Colb. secundus κοῦφον ἀνάγοντος.

(54) Reg. primus προσεῖναι.

(55) Colb. secundus κλήσεως· οὕτως ὡς εἴρηται. Vult Basilus firmamentum non proprie cælum nominari, sed duntaxat cæli nomine insigniri per quamdam similitudinem.

(56) Colb. secundus et Reg. octavus cum Coisl. secundo τὸν ὀρώμενον τοῦτον ἀέρα οὐρανὸν λεγόμενον, Cæterum aspectabilem hunc aerem dici cælum sæpe observavimus. Editi et Regii primus et quintus cum Coisl. vetustiore τὸν ὀρώμενον τόπον οὐρανὸν λεγόμενον, Observavimus autem non raro visibilem hunc locum cælum appellari. Equidem non iusticias iherim, admitti posse lectionem utramque : mihi tamen nescio quomodo verisimilius sit, posteriorem priori esse antepouendam. Suspicio enim librarium

quempiam e regione vocis τόπον per modum scholii ad marginem sui codicis apposuisse τοῦτον ἀέρα, et hinc factum esse, ut librarii alii hanc lectionem inseruerint textui. Nec parum hanc nostram conjecturam adjuvat, quod Eustathium constet τόπον legisse, cum sic vertat : *Scimus tamen sæpissime cælum dici locum spissum densatumque aeris*. Vocem autem aeris, ut alias permultas, videtur de suo addidisse Eustathius, explanationis causa.

(57) Hæc quidem sonant optime in Græcis, quod vox οὐρανός et verbum ὄρασθαι habeant inter se cognationem quamdam : in Latinis non item, quod inter vocem cælum et verbum videri convenientia nulla sit.

(58) Ἀπὸ ὠρῶν, a fructibus. Quam lectionem non editi solum exhibent, sed etiam Sixt. Biblia, Coisl. secundus, Colb. secundus, Regii quintus et octavus cum Medicæo. Henricianus vero cum Regiis primo et tertio ὄρωτος, a montibus, quæ ultima lectio, teste Flaminio Nobilio, reperitur in quibusdam Deuteronomii codicibus. Ambrosius procul dubio legit ἀπὸ ὄρων, cum lib. ii in *Hexaem.*, cap. 4, num. 16, sic habeat : *Denique et Moyses benedictiones tribui Joseph a finibus cæli*. Nec aliter legit Eustathius, qui vertat : *ex finibus cæli*. Vulgata, *de pomis cæli*. Vox Hebrææ, inquit Ducæus, delicias et delicatos fructus significat. Unde Pagninus ad verbum, *de delicatis cælorum*. Cæterum ad exemplum aliorum vertimus, a fructibus : quamquam ὠρα non tam significet fructum, quam maturi fructus eximium colorem atque gratiam. Lege Ducæum.

νάων τὰς εὐλογίας δίδωσιν, ὡς τοῦ περὶ γῆν τόπου διὰ τῆς ἐν τούτοις εὐταξίας εὐθιγουμένου. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς κατάραις τῷ Ἰσραὴλ (39), "Ἐστὶ σοι, φησὶν, ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς οὐρανὸς χαλκοῦς. Τί τοῦτο λέγων; Τὴν παντελῆ ξηρασίαν καὶ ἐπίλειψιν τῶν ἀερίων ὑδάτων, δι' ὧν τῆ γῆ τὸ γόνιμον τῶν καρπῶν ἐνυπάρχει. "Ὅταν οὖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φέρεσθαι λέγη δρόσον ἢ ὑετὸν, περὶ ὑδάτων νοοῦμεν ὅσα τὴν ἀνω κατέχειν διατέτακται χώραν. Συναγομένων γὰρ τῶν ἀναθυριάσεων περὶ τὸ ὕψος, καὶ πυκνουμένου τοῦ ἀέρος ταῖς ἐκ τῶν πνευμάτων πλῆσεσιν, ὅταν μὲν αἱ τέως ἀτμοσιδῶς καὶ λεπτῶς ἐνεσπαρμέναι τῷ νέφει νοτίδες ἀλλήλαις προσχωρήσωσι, σταγόνες γίγνονται, τῷ βάρει τῶν συγκριθέντων φερόμεναι πρὸς τὸ κάτω· καὶ αὕτη ὑετοῦ γένεσις· ὅταν δὲ τὸ ὑγρὸν ἐξαφρισθῆ, ταῖς βίαις τῶν ἀνέμων ἀνακοπὴν, εἶτα εἰς ἄκρον καταψυχθὲν, ὄλον διόλου παγῆ, θραυομένου τοῦ νέφους, ἡ χιών καταφέρεται. Καὶ ὅλως, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἐξεστὶ σοι ὁρᾶν πᾶσαν τοῦ ὑγροῦ τὴν φύσιν περὶ τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν ἀέρα συνισταμένην. Καὶ μηδεὶς τῆ περιεργίᾳ τῶν περὶ οὐρανοῦ φιλοσοφησάντων τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀκατάσκευον τῶν πνευματικῶν λόγων παραβαλλέτω. "Ὅση γὰρ τὸ ἐν ταῖς σώφορσι (40) κάλλος τοῦ ἐταιρικοῦ προτιμότερον, τοσοῦτον καὶ τῶν ἡμετέρων λόγων πρὸς τοὺς ἐξώθεν τὸ διάφορον. Οἱ μὲν γὰρ κατηναγκασμένον τὸ πιθανὸν τοῖς λόγοις ἐπάχουσιν· ἐνταῦθα δὲ γυμνὴ τεχνασμάτων ἢ ἀλήθεια πρόκειται. Καὶ τί δεῖ πράγματα ἔχειν ἡμᾶς τὸ ψευδὲς αὐτῶν διελέγοντας, οἷς ἐφαρκεῖ τὰς αὐτῶν ἐκείνων βίβλους ἀλλήλαις ἀντιπαράθενας ἐν ἡσυχίᾳ πολλῇ θεατὰς αὐτῶν τοῦ πολέμου καθῆσθαι (41); Οὔτε γὰρ ἀριθμῶ ἐλάττους, οὔτε ἀξιώματι ὑφειμένοι, πολυφωνία δὲ καὶ παρὰ πρὸς διαφέροντες πρὸς τὸν ἐναντίον αὐτοῖς ἀντικαθίστανται λόγον, οἱ τὸ πᾶν ἐκπυροῦσθαι λέγοντες, καὶ ἀναβιώσασθαι πάλιν ἐκ τῶν σπερματικῶν λόγων τῶν ἐναπομενόντων τοῖς ἐκπυρωθεῖσιν· ὅθεν καὶ ἀπείρους φθορὰς κόσμου καὶ παλιγγενεσίας εἰσάγουσιν. Ἀλλ' ἐκαῖνοι μὲν, ἐφ' ἑκάτερα τῆς ἀληθείας ἀποσχίζόμενοι, ἐνθεν καὶ ἐνθεν τὰς ἐπὶ τὴν πλάνην ἑαυτοῖς ἐκτροπὰς ἐξευρίσκουσιν.

9 Ἡμῖν (42) δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ τις λόγος περὶ τῶν διακριθέντων ὑδάτων, οἱ προφάσει ἀναγωγῆς, καὶ νοημάτων ὑψηλοτέρων, εἰς ἀλληγορίας κατέφυγον, δυνάμεις λέγοντες πνευματικὰς καὶ ἀσωμάτους τροπικῶς ἐκ τῶν ὑδάτων σημαίνεσθαι· καὶ ἀνω μὲν ἐπὶ τοῦ στερεώματος μεμενηκέναι τὰς κρείττονας, κάτω δὲ τοῖς περιγελοῖς καὶ ὑλικοῖς τόποις προσαπομείναι (43) τὰς πονηράς. Διὰ τοῦτο δὴ, φασὶ, καὶ τὰ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν ὕδατα αἰνεῖν τὸν Θεόν· τουτέστι, τὰς ἀγαθὰς δυνάμεις ἀξίας οὔσας διὰ καθαρότητα τοῦ ἡγεμονικοῦ τὸν πρέ-

⁵² Dent. xxvii, 23.

(39) Ita editi cum Reg. tertio et cum Coisl. vetustiore. Reg. sextus τῷ Ἰσραὴλ ὁ Ἱερεμ. ἔσται. Alii quatuor miss. habent Ἱερεμῆα pro Ἰσραὴλ.

(40) Editi et Coisl. vetustior ἐν ταῖς σώφορσι. Alii septem miss. ἐν τοῖς σώφορσι. Mox duo miss. τοσοῦτον καὶ

A horum temperiem secundetur. Quin et in maledictis Israeli, *Et erit, inquit, tibi cælum quod super caput est, æneum* ⁵². Quid his verbis indicare vult? Omnimodam siccitatem, et aquarum aeriarum defectum, quibus telluri fertilitas fructuum confertur. Cum igitur deferri de cælo rorem aut pluviam dicit, tum aquas eas quæ supernam regionem occupare jussæ sunt, intelligimus. Collectis enim in sublimi vaporibus, et aere per ventorum compressionem condensato, ubi humiditates, prius in modum vaporis tenuiterque nubi inspersæ, inter se mutuo cohæserunt, tunc gignuntur guttæ, ad ima concretorum humorum pondere decidentes; atque hic est pluviae ortus. Cum vero humor vi ventorum dissectus, in spumam redactus est, cumque deinceps summe refrigerescens, totus omnino congelatus est, tum fracta nube nix delabitur. Et in summa, ob eandem rationem licet tibi omnem humoris naturam circum aerem capiti nostro superstantem cernere. Nemo autem spiritualium sermonum simplicitatem ac incultum cum curiositate eorum qui de cælo philosophati sunt, comparet. Quanto enim castarum pulchritudo meretricia præstabiliior est, tanto sermones nostri externis præstant. Hi namque probabilitatem vi extortam suis sententiis conciliant: hic vero nuda **31** et ab artificiis vacua proponitur veritas. Sed quid opus est nos in mendaciis ipsorum confutandis fatigari, quibus satis fuerit, si libris ipsorum inter se collatis, belli ipsorum spectatores in summo otio sedeamus? Nam neque numero pauciores neque dignitate inferiores, sed loquacitate etiam longe præstantes contrariæ sibi opinioni refragantur, ii qui universum aiunt comburi, ac iterum ex seminalibus quibusdam rationibus quæ in rebus exustis remanent, reviviscere. Unde etiam infinitas mundi corruptiones et regenerationes inducunt. Verum illi quidem utrinque a veritate dissi, hinc et inde ad errorem sibi ipsis diverticula inveniunt.

9. Quinetiam aliquis nobis adversus ecclesiasticos quosdam scriptores de discretis aquis habendus est sermo: qui anagoges et sublimioris intelligentiæ nomine confugerunt ad allegorias, adeo ut spirituales et incorporeas virtutes asserant per aquas tropice significari: et sursum quidem supra firmamentum mansisse præstabiliores, deorsum vero in terrestribus crassisque locis malignas subsedis. Propterea dicunt et eas aquas quæ supra cælos locatæ sunt, Deum laudare, hoc est, bonas potestates, ob mentis munditiam dignas, quæ convenientem Conditori lau-

(41) Reg. sextus πολέμου καθίστασθαι.

(42) In confesso est apud omnes tum antiquos tum recentiores hic coargui Origenem. Lege Præf. num. 25.

(43) Reg. sextus προσαναμείναι.

dem exsolvant : aquas vero infra cœlos constitutas, spirituales malignitates esse, a naturali sublimitate ad imam nequitiam delapsas : quas, utpote turbulenta seditiosasque et affectuum tumultibus exæstantes, docent maris nomine fuisse vocatas, ob motuum a voluntate proficiscentium instabilitatem atque inconstantiam. Tale porro sermones veluti somniorum interpretationes et aniles fabulas rejicientes, aquam aquam intelligamus, et secretionem a firmamento factam juxta allatam rationem accipiamus. Verum etiamsi aquæ illæ supra cœlos constitutæ nonnunquam ad universorum communem Dominum laudandum adhibeantur ; non idcirco eas naturam rationalem esse putamus. Neque enim animati sunt cœli, eo quod *Dei enarrant gloriam*⁵³ : neque firmamentum animal est sensu præditum, eo quod *Opus manuum ipsius annuntiat*⁵⁴. Et si dicat quis cœlos quidem esse contemplativas virtutes, firmamentum vero potestates actuosas, et eorum quæ decent effectrices : hunc sermonem quidem tanquam solerter confictum suscipimus, sed verum esse non omnino concedemus. Sic enim et ros, et pruina, et frigus, et æstus, propterea quod apud Danielem laudare universorum Opificem jussa sint⁵⁵, erunt spiritualis quædam et invisibilis natura. Sed hæc loquendi ratio, si in illis locis a sagacibus modo spiritali accipiatur, Creatoris laudationem complet. Etenim non solum aqua supra cœlos reposita⁵⁶, tanquam quæ præcipuis honoribus ob præstantiam in se ex virtute insidentem condecoretur, Deo laudem persolvit : sed etiam, *Laudate eum, inquit, et quæ ex terra estis, dracones et omnes abyssi*⁵⁷. Quare et abyssus quam in pejorem **32** partem ii qui allegoriis utuntur, rejecerant, ne ipsa quidem Psalmorum cantori visa est aspernabilis et rejectanea, cum in communem ascita sit chorum creaturarum : imo etiam illa pro indito sibi modo concinne hymnorum eantum impertit Conditori.

10. *Et vidit Deus, quia pulchrum est*⁵⁸. Oculis Dei jucunditatem res ab ipso factæ nequaquam afferunt : neque talis est apud ipsum rerum pulchrarum commendatio, qualis apud nos : sed id pulchrum est, quod ad artis rationem perfectum et absolutum est, atque ad finis utilitatem tendit. Qui igitur manifestum eorum quæ fiunt finem sibi proposuit, res singulas uti finem complentes ad artis suæ rationes recognoscens, comprobavit. Etenim si manus seorsum, aut oculus privatim, aut

παντα αἶνον (44) ἀποδιδόναι τῷ κτίσαντι· τὰ δὲ ὑποκάτω τῶν οὐρανῶν ὕδατα τὰ πνευματικὰ εἶναι τῆς πονηρίας, ἀπὸ τοῦ κατὰ φύσιν ὕψους εἰς τὸ τῆς κακίας βάθος καταπετόντα· ἅπερ, ὡς παραχόδη ὄντα καὶ στασιαστικὰ, καὶ τοῖς θορύβοις τῶν παθῶν κυμαινόμενα, θάλασσαν ὠνομάσθαι διὰ τὸ εὐμετάβλητον καὶ ἄστατον τῶν κατὰ προαίρεσιν κινήματων. Τοὺς δὲ τοιοῦτους λόγους ὡς ὄνειράτων συγκρίσεις καὶ γραῶδεις μύθους ἀποπεμφάμενοι, τὸ ὕδωρ ὕδωρ νοήσωμεν, καὶ τὴν διάκρισιν τὴν ὑπὸ τοῦ στερεώματος γενομένην κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αἰτίαν δεξώμεθα (45). Καὶ μέντοι, κἂν εἰς δοξολογίαν ποτὲ τοῦ κοινοῦ τῶν ὄλων Δεσπότου τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν παραλαμβάνηται ὕδατα, οὐ λογικὴν αὐτὰ φύσιν παρὰ τοῦτο τιθέμεθα. Οὐτε γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἐμφυχοὶ, ἐπειδὴ *Διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ*· οὐτε τὸ στερέωμα ζῶν ἐστὶν αἰσθητικόν, ἐπειδὴ *Ἀναγγέλλει ποίησιν τῶν χειρῶν αὐτοῦ*. Κἂν λέγῃ τις οὐρανοὺς μὲν εἶναι τὰς θεωρητικὰς δυνάμεις, στερέωμα δὲ τὰς πρακτικὰς καὶ ποιητικὰς τῶν καθηκόντων, ὡς κεκομφευσμένον μὲν τὸν λόγον ἀποδεχόμεθα, ἀληθῆ δὲ εἶναι οὐ πάνυ τι δώσομεν. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ δρόσος, καὶ πάχνη, καὶ ψυχὸς, καὶ καῦμα, ἐπειδὴ ὑμνεῖν παρὰ τῷ Δανιὴλ (46) τὸν τῶν ὄλων Δημιουργὸν ἐπετάχθη, νοερά τις ἔσται καὶ ἀόρατος φύσις. Ἄλλ' ὁ ἐν τούτοις λόγος, παρὰ τῶν νοῦν ἐχόντων θεωρητικῶς ἐκλαμβανόμενος, συμπληρωτικὸς ἐστὶ (47) τῆς δοξολογίας τοῦ κτίσαντος. Οὐ μόνον γὰρ τὸ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν ὕδωρ, ὡς προηγούμενον ταῖς τιμαῖς διὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς προσοῦσαν αὐτῷ ὑπεροχὴν τῷ Θεῷ τὸν αἶνον ἀποπληροῖ, ἀλλ', *Ἀνεῖτε γὰρ αὐτὸν*, φησὶ, *καὶ τὰ ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσι ἄβυσσοι*. Ὡστε καὶ ἡ ἄβυσσος, ἣν εἰς τὴν χεῖρονα μοῖραν οἱ ἀλληγοροῦντες ἀπέρριψαν, οὐδὲ αὐτὴ ἀπόβλητος ἐκρίθη τῷ ψαλμοῦ (48), εἰς τὴν κοινὴν τῆς κτίσεως χοροστασίαν παραληφθεῖσα· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ κατὰ τοὺς ἐνυπάρχοντας αὐτῇ λόγους ἀρμονίως συμπληροῖ τὴν ὑμνωδίαν τῷ ποιητῇ.

10. *Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς, ὅτι καλόν*. Οὐχὶ ὀφθαλμοῖς Θεοῦ τέρψιν παρέχει τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα, οὐδὲ τοιαύτη παρ' αὐτῷ ἡ ἀποδοχὴ τῶν καλῶν, οἷα καὶ παρ' ἡμῖν· ἀλλὰ καλὸν τὸ τῷ λόγῳ τῆς τέχνης ἐκτελεσθῆν, καὶ πρὸς τὴν τοῦ τέλους εὐχρηστίαν συντεῖνον. Ὁ τοίνυν ἐναργῆ (49) τὸν σκοπὸν τῶν γινομένων προθέμενος, τὰ κατὰ μέρος γινόμενα ὡς συμπληρωτικὰ τοῦ τέλους τοῖς τεχνικοῖς ἑαυτοῦ λόγοις ἐπελθὼν (50) ἀπεδέξατο. Ἐπεὶ καὶ χεῖρ καθ' ἑαυτὴν, καὶ ὀφθαλμὸς ἰδίᾳ, καὶ ἕκαστον τῶν τοῦ

⁵³ Psal. xviii, 2. ⁵⁴ ibid. ⁵⁵ Dan. iii, 67, 68. ⁵⁶ Psal. cxlviii, 4. ⁵⁷ ibid. 7. ⁵⁸ Gen. i, 10.

(44) Ita mss. octo. Editi πρόποντα ὕμνον.

(45) Reg. sextus γινομένην κατὰ τὴν δοθεῖσαν αἰτίαν δεξόμεθα.

(46) Reg. sextus παρὰ τοῦ Δαν. Statim Reg. primus τῶν ὄλων Θεὸν ἐπετ.

(47) Duo mss. e nostris cum Combef. συμπληρωτικὸς ἐστὶ. Nec ita multo post editi cum Reg. octavo et cum utroque Coisl. προηγούμενον. Alii tres mss. προηγμένον. Colb. secundus προηγούμενος.

(48) Sic codices sex. Editi cum duobus aut tribus mss. παρὰ τῷ ψάλμ.

(49) Ita uterque Duc., uterque Coisl., Regii primus, tertius, quintus, sextus et octavus, cum Colb. secundo. Nec aliter legit Eustathius. Editio Paris. ἐν ἀρχῇ, in principio. Editio Basil. uno verbo ἐναργῆ.

(50) Reg. sextus ἐπανελθὼν. Aliquanto post editi cum aliquibus mss. διηρημένως. Regii tertius, quintus et sextus διερριμμένως, *fortuito!*

ἀνδριάντος μελῶν διηρημένως κείμενα, οὐκ ἂν φα-
νεῖη καλὰ τῷ τυχόντι· πρὸς δὲ τὴν οἰκείαν τάξιν
ἀποτεθέντα, τὸ ἐκ τῆς ἀναλογίας, ἐμφανές (51) μό-
λις ποτὲ, καὶ τῷ ἰδιώτῃ παρέχεται γνώριμον. Ὁ
μέντοι τεχνίτης καὶ πρὸ τῆς συνθέσεως οἶδε τὸ ἐκά-
στου καλόν, καὶ ἐπαινεῖ τὰ καθ' ἕκαστον, πρὸς τὸ
τέλος αὐτῶν ἐπαναφέρων τὴν ἔννοιαν. Τοιοῦτος οὖν
δὴ τις καὶ νῦν ἔντεχνος ἐπαινέτης τῶν κατὰ μέρος
ἔργων ὁ Θεὸς ἀναγέγραπται· μέλλει δὲ τὸν προσ-
ήκοντα (52) ἐπαινον καὶ παντὶ ὁμοῦ τῷ κόσμῳ ἀπαρ-
τισθέντι πληροῦν. Ἀλλὰ γὰρ ἐνταῦθα ἡμῖν οἱ περὶ
τῆς δευτέρας ἡμέρας καταληξάτωσαν λόγοι, ὥστε
τοῖς μὲν φιλοπόνοις ἀκρόαταις καιρὸν παρασχεῖν τῆς
ῶν ἤκουσαν ἐξετάσεως, ὥστε εἴ τι χρήσιμον ἐν αὐ-
τοῖς, τοῦτο τῇ μνήμῃ συσχεῖν (53), καὶ διὰ τῆς φιλο-
πόνου μελέτης, οἷον διὰ τινος πέψεως, τὴν τῶν ὠφε-
λίμων ἀνάδοσιν ἀναμεῖναι· τοῖς δὲ περὶ τὸν βίον
ἀσχολουμένοις δοῦναι σχολὴν διὰ τοῦ μέσου χρόνου
τὰς φροντίδας διαθεμένοις (54), καθαρὰ μεριμνῶν τῇ
ψυχῇ πρὸς τὴν ἐσπερινὴν τῶν λόγων ἐστίασιν ἀπαν-
τῆσαι. Ὁ δὲ τὰ μεγάλα δημιουργήσας Θεὸς, καὶ τὰ
μικρὰ ταῦτα λεχθῆναι οἰκονομήσας, δῶν ἡμῖν σύνεσιν
ἐν παντὶ τῆς ἐαυτοῦ ἀληθείας, ἔν' ἐκ τῶν ὀρωμένων
τὸν ἀόρατον ἐννοῆτε, καὶ ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς
τῶν κτισμάτων τὴν πρέπουσαν δόξαν περὶ τοῦ κτί-
σαντος ἡμᾶς ἀναλαμβάνητε (55). *Τὰ γὰρ ἀόρατα*
αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι κορύ-
μενα καθορίζεται, ἢ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ
θειότης· ὥστε καὶ ἐν γῆ, καὶ ἐν ἀέρι, καὶ ἐν οὐρανῷ,
καὶ ἐν ὕδατι, καὶ ἐν νυκτὶ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, καὶ ἐν πᾶσι
τοῖς ὀρωμένοις ἐναργῆ λαμβάνειν ἡμᾶς τοῦ εὐεργέ-
του τὰ ὑπομνήματα (56). Οὔτε γὰρ ἀμαρτίαις καιρὸν
τινα δώσομεν, οὔτε τῷ ἐχθρῷ τρόπον ἐν ταῖς καρδίαις
ἡμῶν καταλείψομεν, διὰ τῆς συνεχοῦς μνήμης ἔνοι-
κον ἔχοντες ἑαυτῶν (57) τὸν Θεόν· ᾧ πᾶσα δόξα καὶ
προσκύνησις νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

A unumquodque statuæ membrum separatim jaceret,
hæc utique non cuivis pulchra viderentur: si vero
in proprium locum ac ordinem reponantur, tum
pulchritudo ex proportione emergens, quæ modo vix
in conspectum veniebat, jam vel cuivis rudi et im-
perito manifesta evadit. Verum artifex ante com-
missuram novit ejusque partis pulchritudinem, lau-
datque singula, utpote qui ad eorum finem animum
intendat. Deus itaque et nunc depingitur ceu talis
quispiam artifex, qui opera singula laudat, imo
etiam toti simul mundo absoluto congruam laudem
non dubitat tribuere. Cæterum nostri de secunda
die sermones hic desinant, quo studiosis auditori-
bus temporis opportunitas præbeatur ea quæ audi-
verunt expendendi, ut si quid utile in ipsis sit, idi-
ipsum memoria conservent, ac per sedulam medita-
tionem velut per quamdam coctionem, eorum quæ
utilia sunt expectent digestionem: utque detur
otium his qui victu comparando occupantur, ut in-
termedio tempore negotia disponentes, anima curis
purgata ad vespertinas sermonum epulas occurrant.
Deus autem qui tanta effecit, et quo disponente
pauca hæc dicta sunt, tribuat vobis in omnibus suæ
veritatis intelligentiam, ut per visibilia invisibilem
cognoscatis, atque ex magnitudine ac pulchritudine
creaturarum decentem de Conditore nostro opinionem
concipiatis. *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi,*
per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sem-
*piterna quoque ejus virtus et divinitas*⁵⁹: adeo ut
in terra, in aere, in cœlo, in aqua, in nocte, in die,
et in omnibus visibilibus, non obscure ejus qui no-
bis benefecit recordemur. Neque enim peccatis oc-
casionem ullam sumus daturi, neque inimico in
nostris cordibus locum relicturi, si modo per assi-
duam memoriam Deum in nobis inhabitantem ha-
beamus: cui omnis gloria et adoratio, nunc et
semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Περὶ συναγωγῆς τῶν ὑδάτων (58).

1. Εἰσὶ τινες πόλεις παντοδαποῖς θεάμασι θαυμα-
τοποιῶν ἀπὸ βαθέος ὄρθρου μέχρις ἐσπέρας αὐτῆς
ἐστιῶσαι τὰς ὕψεις. Καὶ μέντοι καὶ μελῶν τινῶν (59)
κεκλασμένων καὶ διεφθαρμένων καὶ παντάπασι πολλὴν
ἀκολασίαν ταῖς ψυχαῖς ἐντικτόντων, ἐπὶ πλεῖστον ἀκού-

⁵⁹ Rom. 1, 20.

(51) Regii primus et sextus cum Colb. secundo et cum utroque Coisl. ἐμφανές. Editi cum duobus mss. εὐφανές. Codex Combef. cum Reg. octavo συμ-φυές.

(52) Sic Regii primus, tertius, quintus, sextus, octavus, Colb. secundus et Combef. cum utroque Coisl. Editio Paris. ὁ Θεός. Ἀναγέγραπται δὲ τοῦτο τὸν πρὸς. Editio vero Basil. ἀναγέγραπται δὲ τὸν πρὸς. Utraque male.

(53) Sic codices sex. Editi et Coisl. primus συν-έχειν.

(54) Ita quatuor mss. Editi διατιθεμένοις.

(55) Sic Regii primus, tertius, sextus et Colb. secundus, bene. Coisl. uterque et editi, et Reg. quin-
tus ἀναλαμβάνειν.

HOMILIA IV.

De aquarum congregatione.

33 1. Sunt quædam civitates, quæ omnigenis præ-
stigiatorum spectaculis a summo mane ad ipsam
usque vesperam oculos pascunt. Et certe quamvis
cantilenas quasdam dissolutas corruptasque et om-
nibus modis multam in animis impuritatem gignentes.

(56) Ita mss. octo. Eustathius vertit, *monumenta certissima*. Editi ὑποδείγματα, *exempla*.

(57) Colb. secundus ἔχοντες ἑαυτοῖς. Mox editi cum Reg. tertio εἰς τοὺς σύμπαντας καὶ ἀτελευτή-
τους αἰῶνας. Voces σύμπαντας καὶ ἀτελευτήτους
desunt in quinque codicibus.

(58) Reg. octavus περὶ συναγωγῶν ὑδάτων. Coisl. primus simpliciter ὁμίλια τετάρτη.

(59) Sic octo mss. Editi τινές. Verisimile mihi fit, typographos sua ipsorum auctoritate contra fidem mss. edidisse τινές pro τινῶν, ne mendum subesse videretur, et ut vox τινές cum voce ἀκούοντες con-
strui posset. Sed hæc eorum emendatio necessaria non erat, cum vox ἀκούοντες queat referri ad gene-
rale quoddam nom.en, puta πολῖται.

vel diutissime audiant, nequaquam exsatiantur. Quin etiam tales populos multi prædicant beatos, quod, relictis fori mercaturis, aut artium ad vitam tutandam spectantium inventionibus neglectis, in omni otio atque voluptate tempus vitæ sibi præstitutum transigunt; nescientes orchestram quæ spectaculis impuris abundat, his qui illuc consistunt communem ac publicam esse lasciviæ officinam. Quin et illæ tibiarum modulationes perquam concinnæ, ac meretriciæ cantiones, audientium animis insidentes, cunctis, utpote citharædorum aut tibicinum pulsum æmulantibus, nihil aliud quam obscenitatem suadent. Jam vero nonnulli qui equis supra modum delectantur, vel in somnis pro equis contendunt, transjungentes currus, aurigas transmutantes, et in summa ne in somniorum quidem visis a diurna insipientia vacant. Nos autem, quos Dominus, magnus rerum mirabilium effector ac opifex, ad sua commendanda opera convocavit, num in contemplantis et auscultandis Spiritus eloquiis aut fatiscemus, aut pigri erimus? Nonne potius, magnam illam variamque divini opificii officinam circumstantes, et unusquisque ad transacta tempora mente regressi, mundi totius ordinationem contemplantur? cælum quidem juxta propheticum sermonem in modum fornacis conflatum⁶⁰: terram vero magnitudine ac gravitate infinitam, ipsam seipsa innixam: diffusum aerem, mollem et suapte natura humidum, proprium et perpetuum respirantibus alimentum suppeditantem, cedentem autem, et præ mollitia a corporibus motis sese interseindi sinentem, nihil ut impedimenti sit per ipsum meantibus; cum ad tergum eorum qui ipsum findunt, recipiat se facile ac diffluat. Aquæ denique naturam, tum ejus quæ alimentum subministrat, tum ejus quæ ad alios nostros usus destinatur, simulque ordinatam ejusdem ad definita loca congregationem, ex his quæ modo nobis lecta sunt, conspicias.

2. **34** *Et dixit Deus: Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et appareat arida. Et factum est sic: et congregata est aqua quæ sub cælo erat in congregationes suas: et apparuit arida. Et vocavit Deus aridam, terram, et collectiones aquarum vocavit maria*⁶¹. Quanta mihi in superioribus sermonibus exhibuisti negotia, dum causam requireres, quomodo terra fuerit invisibilis: quandoquidem cui-libet corpori naturaliter inest color, et omnis color

⁶⁰ Isa. XL, 22. ⁶¹ Gen. 1, 9, 10.

(60) Nonnulli mss. καταλείποντες.

(61) Colb. secundus ἀκουόντων.

(62) Sic mss. quinque. Editi cum duobus mss. κρούσματα. Lege Ambrosium lib. III *In Hexaem.*, cap. 1, num. 5, in quo legendum suspicor: *mortiferi cantus cromatum scenicorum*, aut potius *crumatum scenicorum*, ob auctoritatem Basilii, qui hic hac ipsa voce utitur.

(63) Colb. secundus θέαν καὶ ἔρευναν, *contemplantis et scrutandis*, etc.

(64) Regii sextus et octavus cum Colb. secundo ἰστάμενον. Editi cum aliquibus mss. ἰστώμενον.

(65) Sic mss. quinque. Editi περισταμένου. Reg.

οντες οὐκ ἐμπέμπανται. Καὶ τοὺς τοιοῦτους δῆμους πολλοὶ μακαρίζουσιν, ὅτι, τὰς κατ' ἀγορὰν ἐμπορίας, ἢ τὰς ἐκ τῶν τεχνῶν πρὸς τὸ ζῆν ἐπινοίας καταλείποντες (60), διὰ ῥαθυμίας πάσης καὶ ἡδονῆς τὸν τεταγμένον ἑαυτοῖς τῆς ζωῆς χρόνον διαπερῶσιν, οὐκ εἰδότες ὅτι ὄρχήστρα εὐθηνουμένη θεάμασιν ἀκολάστοις κοινὸν καὶ δημόσιον διδασκαλεῖον ἀσελγείας τοῖς συγκαθημένοις ἐστὶ, καὶ τὰ παναρμόνια τῶν αὐλῶν μέλη καὶ ἄσματα πορνικὰ, ἐγκαθεζόμενα ταῖς τῶν ἀκουσάντων (61) ψυχαῖς, οὐδὲν ἕτερον ἢ πάντας ἀσχημονεῖν αναπεῖθει, τὰ τῶν κιθαριστῶν ἢ τὰ τῶν αὐλητῶν κρούματα (62) μιμούμενους. Ἦδη δὲ τινες τῶν ἵππομανούντων καὶ ἄναρ ὑπὲρ τῶν ἵππων μάχονται, ἄρματα μεταζευγνύντες καὶ ἡνιόχους μετατιθέντες, καὶ ὅλως τῆς μεθήμερινῆς ἀφροσύνης οὐδὲ ἐν ταῖς καθ' ὕπνον φαντασίαις ἀφίστανται. Ἡμεῖς δὲ ἄρα, οὓς ὁ Κύριος, ὁ μέγας θαυματοποιὸς καὶ τεχνίτης, ἐπὶ τὴν ἐπίδειξιν συνεκάλεσε τῶν οἰκείων ἔργων, ἀποκαρούμεθα πρὸς τὴν θέαν (63), ἢ ἀποκνήσομεν πρὸς τὴν ἀκρόασιν τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος; Ἄλλ' οὐχὶ τὸ μέγα τοῦτο καὶ ποικίλον τῆς θείας δημιουργίας ἐργαστήριον περιστάντες, καὶ πρὸς τοὺς ἄνω χρόνους ἐπανελθόντες τῇ διανοίᾳ ἕκαστος, ὀφόμεθα τὴν διακόσμησιν τοῦ παντός; οὐρανὸν μὲν ἰστάμενον (64), κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον, ὡσεὶ καμάραν· γῆν δὲ, τὴν ἀπειρον μεγέθει καὶ βάρει, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἐδραζομένην· ἀέρα κεχυμένον μαλακὸν καὶ ὑγρὸν τῇ φύσει, οἰκείαν μὲν καὶ διηνεκῆ τροφήν τοῖς ἀναπνεύουσι παρεχόμενον, ὑπέκοντα δὲ καὶ περισχιζόμενον τοῖς κινουμένοις δι' ἀπαλότητα, ὡς μηδὲν ἐμπόδιον εἶναι παρ' αὐτοῦ τοῖς ὀρμῶσιν, ἀεὶ πρὸς τὸ κατόπιν τῶν τεμνόντων αὐτὸν ἀντιπερισταμένου (65) ῥαδίως καὶ περιβρέοντος. Ὑδατος δὲ φύσιν τοῦ τε τροφίμου καὶ τοῦ κατὰ τὰς ἄλλας χρεῖας ἡμῖν εὐτρεπισθέντος, καὶ τὴν εὐτακτον τούτου πρὸς τοὺς ἀφωρισμένους τόπους συναγωγῆν, ἐκ τῶν ἀρτίως ἡμῖν ἀνεγνωσμένων κατόψει.

2. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω (66) ἢ ξηρά. Καὶ ἐγένετο οὕτως, καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρά. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεός τὴν ξηρὰν, γῆν, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας. Πῶσα μοι πράγματα παρείχες ἐν τοῖς κατόπιν λόγοις, ἀπαιτῶν τὴν αἰτίαν πῶς ἀόρατος ἡ γῆ (67), παντὶ σώματι

primus ἀντιδιισταμένου.

(66) Regii primus et quintus εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὀφθήτω. Editi cum multis mss. et cum sacro textu εἰς συναγωγὴν μίαν. Mox sacer textus et editi et mss. multi hoc secundo loco habent εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἢ, etc. Reg. sextus in utroque loco habet εἰς συναγωγὴν μίαν. Infra Anglici mss. θάλασσαν, contra fidem reliquorum mss. in quibus legitur θαλάσσας.

(67) Reg. quintus ἦν ἡ γῆ. Ibidem Colb. secundus παντὶ μὲν. Alii duo mss. simpliciter παντὶ σώματι φυσικῶς χρώματος αἰσθητοῦ τῇ ὀράσει καθ' ἑστιακότος. Editi cum aliis mss. fusius et rectius.

φυσικῶς χρώματος συμπαρόντος, παντός δὲ χρώματος αἰσθητοῦ τῇ ὀράσει καθεστηκότος; Καὶ τάχα σοὶ οὐκ ἐδόκει αὐτάρκως ἔχειν τὰ εἰρημένα, ὅτι πρὸς ἡμᾶς τὸ ἀόρατον, οὐ πρὸς τὴν φύσιν εἴρητο (68) διὰ τὴν τοῦ ὕδατος ἐπιπρόσθησιν, ὃ τότε τὴν γῆν πᾶσαν περιεκάλυπτεν. Ἴδού νῦν ἄκουε αὐτῆς ἑαυτὴν τῆς Γραφῆς φανερούσης. *Συναχθήτω τὰ ὕδατα, καὶ ὀρθήτω ἡ ξηρά.* Συνέλκεται τὰ παραπετάσματα, ἵνα ἐμφανῆς γένηται ἡ τέως μὴ ὀρωμένη. Ἴσως δ' ὅν τις κάκεινο πρὸς τούτοις ἐπιζητήσει. Πρῶτον μὲν, διὰ τί ὃ κατὰ φύσιν ὑπάρχει τῷ ὕδατι φέρεσθαι πρὸς τὸ κάτω, τοῦτο ἐπὶ τὸ πρόσταγμα τοῦ Δημιουργοῦ ὁ λόγος ἀνάγει; Ἔως μὲν γὰρ ἂν ἐπὶ τοῦ ἰσοπέδου κείμενον τύχη (69) τὸ ὕδωρ, στάσιμόν ἐστιν, οὐκ ἔχων ὅπου μεταρρῶνῃ· ἐπειδὴν δὲ τινος πρηνούς λάβηται, εὐθὺς ὀρμήσαντος τοῦ προάγοντος, τὸ συνεχὲς αὐτῷ τὴν βᾶσιν τοῦ κινηθέντος ἐπιλαμβάνει, καὶ τὴν ἐκείνου τὸ ἐφεπόμενον· καὶ οὕτως ὑπεκφεύγει μὲν αἰεὶ τὸ προάγον, ἐπωθεῖ δὲ τὸ ἐπερχόμενον· καὶ τοσοῦτω ὀξυτέρα ἡ φορὰ γίνεται, ὅσω περ ἂν καὶ τὸ βάρος ἢ πλεῖον τοῦ καταφερομένου, καὶ τὸ χωρὶον κοιλότερον, πρὸς ὃ ἡ ἐπιρρῶσις. Εἰ οὖν οὕτω πέφυκε τὸ ὕδωρ, παρέλκοι ἂν τὸ πρόσταγμα τὸ κελεῦον συναχθῆναι εἰς συναγωγὴν μίαν. Ἐμελλε γὰρ πάντως διὰ τὸ κατὰ φύσιν τῆς φύσεως, ἐπὶ τὴν πάντων κοιλοτέραν χώραν αὐτομάτως συνδίδοσθαι, καὶ μὴ πρότερον στήσεσθαι πρὶν ὀμαλισθῆναι τὰ νῶτα. Οὐδὲν γὰρ οὕτω χωρὶον ἰσόπεδον, ὡς ἡ τοῦ ὕδατος ἐπιφάνεια. Ἐπειτα πῶς, φησὶν, εἰς συναγωγὴν μίαν ἐκελεύσθη τὰ ὕδατα συνδραμεῖν, ὅπου φαίνονται πολλαὶ οὐσαι θάλασσαί, καὶ πλεῖστον ἀλλήλων τῇ θέσει διωρισμέναι; Πρὸς μὲν οὖν τὸ πρότερον τῶν ἐπιζητηθέντων ἐκεῖνό φαμεν· ὅτι μάλιστα μὲν σὺ μετὰ τὸ πρόσταγμα τὸ δεσποτικὸν ἐπέγνωσ τοῦ ὕδατος τὰς κινήσεις, ὅτι τε περιρρῶπές (70) ἐστὶ καὶ ἀστήρικτον, καὶ πρὸς τὰ πρηνῆ καὶ κοῖλα φέρεται κατὰ φύσιν· πρὸ τούτου δὲ, πῶς εἶχε δυνάμειος πρὶν αὐτῷ τὸν ἐκ τοῦ προστάγματος τούτου ἐγγενέσθαι δρόμον, οὔτε εἶδες αὐτὸς, οὔτε ἰδόντος ἤκουσας. Νόησον γὰρ, ὅτι Θεοῦ φωνὴ φύσεώς ἐστι ποιητικὴ, καὶ τὸ γινόμενον τότε τῇ κτίσει πρόσταγμα τὴν πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἀκολουθίαν τοῖς κτιζομένοις παρέσχετο. Ἡμέρα καὶ νύξ ἀπαξ ἐδημιουργήθη, καὶ ἐξ ἐκείνου καὶ νῦν ἀλλήλας διαδεχόμεναι, καὶ κατ' ἰσομοιρίαν διαιρούμεναι τὸν χρόνον οὐκ ἀπολήγουσιν.

3. *Συναχθήτω τὰ ὕδατα.* Ἐκελεύσθη τρέχειν τῶν ὑδάτων ἡ φύσις (71), καὶ οὐδέποτε κάμνει τῷ προστάγματι ἐκείνῳ κατασπευδομένη διηνεκῶς. Τοῦτο δὲ λέγω, πρὸς τὴν ῥυθὴν ἀφορῶν τῶν ὑδάτων μοῖραν. Τὰ μὲν γὰρ αὐτόματα ῥεῖ, ὅσον τὰ κρηναῖα καὶ τὰ ποτάμια· τὰ δὲ συλλογιμαῖά ἐστι καὶ ἀπόρευτα. Ἄλλ' ἐμοὶ νῦν περὶ τῶν ὀρμητικῶν ὑδάτων ὁ λόγος.

(68) Reg. sextus εἴρηται.

(69) Sic quinque mss. Editi τύχοι. Mox quatuor mss. cum Bodl. μεταρρῶνῃ, bene. Editi μεταρρῶνῃ.

(70) Reg. primus cum Combef. ὅτι περ περιρρῶ-

A visus sensu apprehenditur? Et forte quæ prolata sunt satis esse tibi non videbantur, cum diceremus videlicet vocem, *invisible*, non respectu naturæ, sed respectu nostri, ob aquæ terram omnem tunc operientis interpositum, adhibitam fuisse ac usurpatam. Ecce nunc audi ipsam Scripturam, seipsam explanantem, *Congregentur aquæ, et appareat arida.* Contrahuntur vela, ut aspectui sese objiciat ea, quæ antea non conspiciebatur. Fortassis autem quispiam illud etiam præter hæc inquisierit. Primum quidem, cur quod ex natura competit aquæ, ut scilicet ad declivem feratur, id ipsum referat Scriptura ad Opificis imperium. Quandiu enim in æquo planoque solo sita est aqua, stabilis est, quippe quia non habet quo diffluat: sed posteaquam declivem aliquem locum nacta est, statim ut præcedens est concitata, ea quæ ipsi coheret, sedem ejus quæ mota est, occupat: illius itidem locum ea quæ consequitur: et sic semper aufugit quidem quæ præcedit, adurgit vero quæ insequitur; et impetus tanto sit velocior, quanto amplior fuerit gravitas ejus quæ defertur, locusque ad quem fit fluxio, fuerit depressior. Itaque si hæc est aquæ natura, præceptum quod ipsam jubet in unam cogi collectionem, inane est utique ac supervacaneum. Nam profecto futurum erat ut, propter naturalem suam ad ima proclivitatem, ad locum maxime omnium declivem sponte sua concederet, et non prius stabilis permaneret, quam ejus exæquaretur superficies. Nulla enim exstat regio peræque plana, ac ipsa est aquæ superficies. Deinde, inquiet quis, quomodo jussæ sunt aquæ in unam concurrere collectionem, cum multa conspiciantur maria, plurimoque inter se intervallo ac situ disparata? Ad id igitur quod primo quæsitum est, dicimus, quod tu optime quidem post Dominicum imperium motum aquæ cognoveris, aquam videlicet quoquo versum fluere, instabilemque esse, et suapte natura ad devexa et concava loca dilabi. Sed quid prius obtinuerit virium, ante nimirum quam cursus hic ei isto præcepto ingigneretur, nec nosti ipse, nec quemquam qui noverit, audisti. Cogita enim Dei vocem naturæ esse effectricem, ac per præceptum illud, quod creaturæ datum tunc est, modum ac ordinem creatis rebus in futurum imponi. D Creatæ sunt enim semel dies et nox; et ex illo momento etiam nunc sibi invicem succedere, ac in partes æquales tempus dividere non desinunt.

3. *Congregentur aquæ.* Jussa est currere aquarum natura, nec unquam præcepto illo eam semper urgente fatigatur. Hoc autem dico, ad fluidam aquarum sortem respiciens. Aliæ quidem sua sponte fluunt, cujusmodi sunt fontanæ et fluviatiles: aliæ vero sunt collectitiæ et stabiles. Atqui nunc mihi sermo est de aquis impetu quodam commotis. Con-

πές. Reg. tertius ὅτι διερρῶπές. Ibidem deest ἐστὶ in editis: sed reperitur in mss. omnibus.

(71) Editi ὑδάτων φύσις. At mss. multi ὑδάτων ἡ φύσις.

gregentur aquæ in congregationem unam. Num unquam tibi propter **35** fontem aquam copiosam egerentem stanti insedit cogitatio, quis ex terræ sinu impellat illam aquam? quis ipsam ulterius adurgeat? qualia sint promptuaria unde procedit? quis sit locus ad quem festinat? quomodo tandem neque hæc deficiant, neque illa expleantur? Ist hæc ex prima illa voce dependent. Inde incitata aqua est ad currendum. Ad omnem aquarum historiam, primæ illius vocis, *Congregentur aquæ*, memor esto. Oportebat eas, ut proprium locum occuparent, decurrere; deinde ipsas in statutis locis coactas, in seipsis manere, nec ulterius progredi. Quapropter secundum hanc Ecclesiastæ sententiam, *Omnes torrentes vadunt in mare, et mare non est impletum*⁶². Nam et fluunt aquæ vi divini præcepti, et maris intra suos terminos circumscriptio a prima legis sanctione pendet: *Congregentur aquæ in congregationem unam.* Ut ne diffluens aqua, in regiones ipsam excipientes effusa, transgrediens semper, atque alias post alias explens, omnem terram continentem inundaret, jussa est in unam congregationem colligi. Ob id sæpenumero ventis-furens mare, et præ fluctibus in maximam altitudinem exurgens, ubi littora solum attingit, impetu in spumam dissoluto, revertitur. *An me non timebitis, dicit Dominus, qui posui arenam terminum mari*⁶³? Mare cujus violentia ferri non potest, re omnium invalidissima, arena scilicet refrenatur ac coercetur. Alioqui quid prohiberet mare Rubrum omnem Ægyptum se ipso demissiores invadere, eique pelago, quod Ægypto adjacet conjungi, nisi esset Conditoris præcepto alligatum? Nam qui maria Ægyptiacum et Indicum, in quo est mare Rubrum, inter se conjungere voluerunt, ii Ægyptum mari Rubro demissiores esse nobis re ipsa persuaserunt. Quamobrem destitit ab incepto Ægyptius ille Sesostrius, qui id aggressus est primus, tumque Darius Medus, qui hoc ipsum perficere in animum induxerat. Hæc a me dicta sunt, ut vim atque efficaciam intelligamus illius, *Congregentur aquæ in congregationem unam.* Hoc est, Alia post hanc congregatio minime fiat, sed id quod collectum est, in prima collectione permaneat.

4. Deinde qui aquas dixit congregari in unam

⁶² Eccle. 1, 7. ⁶³ Jer. v, 22.

(72) Ita mss. permulti. Deest τοῦτο in editis.

(73) Ita plurimi mss. Editi cum Reg. tertio ἐπιλείπει.

(74) Reg. sextus καταλάβοι. Aliquanto post Reg. primus μὴ συγχωρεῖν.

(75) Sic mss. nostri. Deest τοῦ in editione Paris. Anglici quidam in Ducæi notis Ἐκκλησιαστικοῦ, contra auctoritatem librorum tum excusorum, tum calamo exaratorum.

(76) Sic quinque mss. Editi περιγράφεσθαι.

(77) Reg. quintus εἰ ἐμὲ οὐ. LXX μὴ ἐμὲ οὐ. Statim Reg. quintus ὄρια τῆ. Mox editio Paris. χαλινουται θάλασσα: quæ vox θάλασσα reperitur quidem in Anglicis libris: sed deest in utroque Duc. et in

A *Συναχθῆτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν.* Εἰ ποτέ σοι ἐπὶ κρήνης ἐστῶτι ἀφθονον ὕδωρ ἀναδιδοῦσης ἔννοια ἐγένετο, τίς ὁ ὠθῶν ἐκ τῶν λαγόνων τῆς γῆς τοῦτο (72) τὸ ὕδωρ; τίς ὁ ἐπιέγων ἐπὶ τὰ πρόσω; ποῖα ταμεία ἔθεν προέρχεται; τίς ὁ τόπος ἐφ' ὃν ἐπιέγεται; πῶς καὶ ταῦτα οὐκ ἐκλείπει (73), κάκεινα οὐκ ἀποπίμπλαται; Ταῦτα τῆς πρώτης ἐκείνης φωνῆς ἤρτηται. Ἐκεῖθεν τοῦ τρέχειν τῷ ὕδατι τὸ ἐνδόσιμον. Κατὰ πᾶσαν ἱστορίαν ὑδάτων, μέμνησο τῆς πρώτης φωνῆς. *Συναχθῆτω τὰ ὕδατα.* Ἔδει δραμεῖν αὐτά, ἵνα τὴν οἰκείαν καταλάβῃ (74) χώραν· εἶτα γενόμενα ἐν τοῖς ἀφωρισμένοις τόποις, μένειν ἐφ' ἑαυτῶν, καὶ μὴ χωρεῖν περαιτέρω. Διὰ τοῦτο, κατὰ τὸν τοῦ (75) Ἐκκλησιαστοῦ λόγον, *Πάντες οἱ χειμαρροὶ ἐπὶ τὴν θάλασσαν πορεύονται, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἐμπιμπλαμένη.* Ἐπειδὴ καὶ τὸ ῥεῖν τοῖς ὕδασι διὰ τὸ θεῖον πρόσταγμα, καὶ τὸ εἶσω τῶν ὄρων περιγεγράφθαι (76) τὴν θάλασσαν, ἀπὸ τῆς πρώτης ἐστὶ νομοθεσίας. *Συναχθῆτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν.* Ἴνα μὴ τὸ ἐπιῥέον ὕδωρ, τῶν δεχομένων αὐτὸ χωρίων ὑπερχεόμενον, μετεχθαῖνον αἰεὶ καὶ ἄλλα ἐξ ἄλλων πληροῦν, πᾶσαν κατὰ τὸ συνεχὲς ἐπικλύσῃ τὴν ἡπειρον, ἐκελεύσθη συναχθῆναι εἰς συναγωγὴν μίαν. Διὰ τοῦτο μαινομένη πολλάκις ἐξ ἀνέμων ἡ θάλασσα, καὶ εἰς ὕψος μέγιστον διανισταμένη τοῖς κύματιν, ἐπειδὴν μόνον τῶν αἰγιαλῶν ἀψήται, εἰς ἀφρὸν διαλύσασα τὴν ὁρμὴν ἐπανῆλθεν. Ἡ ἐμὲ οὐ (77) φοβηθήσεσθε, λέγει Κύριος, τὸν τιθέντα ἄμμον ὄριον τῆ θάλασσης; Τῷ ἀσθενεστάτῳ πάντων τῆ φάμμῳ ἡ ταῖς βίαις ἀφόρητος χαλινουται. Ἐπεὶ τί ἐκόλυε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον κοιλοτέραν οὔσαν ἑαυτῆς ἐπελθεῖν, καὶ συναφθῆναι τῷ παρακειμένῳ τῆ Αἰγύπτῳ πελάγει, εἰ μὴ τῷ προστάγματι ἦν πεπεδημένη τοῦ κτίσαντος; Ὅτι γὰρ ταπεινότερα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἡ Αἴγυπτος, ἔργῳ ἐπεισαν ἡμᾶς οἱ θελήσαντες ἀλλήλοις τὰ πελάγη συνάψαι, τὸ τε Αἰγύπτιον καὶ τὸ Ἰνδικόν, ἐν ᾧ ἡ Ἐρυθρὰ ἐστὶ (78) θάλασσα. Διόπερ ἐπέσχον τὴν ἐπιχείρησιν ὅτε πρῶτος (79) ἀρξάμενος Σέσωστρις ὁ Αἰγύπτιος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα (80) βουλευθεὶς ἐπεξεργάσασθαι Δαρειὸς ὁ Μῆδος. Ταῦτά μοι εἴρτηται, ἵνα νοήσωμεν τοῦ προστάγματος τὴν δύναμιν. *Συναχθῆτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν.* Τοῦτο ἐστὶν, Ἄλλη ἀπὸ ταύτης μὴ ἀπογεννηθῆτω, ἀλλ' ἐν

D τῆ πρώτῃ συλλογῇ ἀπομεινάτω τὸ συναγόμενον.

4. Ἐπειτα ὁ εἰπὼν συναχθῆναι τὰ ὕδατα εἰς συν-

sex aliis mss. non secus ac in editione Basil. Eustathius tamen interpretatur, *Jussu Dei violentiam maris frenat.* Aristotelem secutus Basilus affirmavit Ægyptum mari Rubro depressiores esse atque humiliorem: sed Strabo natione Ægyptius falsum id esse tradit lib. xvii. Legas velim Ducæum ea de re erudite disserentem.

(78) Ita editio Basil. cum sex mss. Deest ἐστὶ in editione Paris.

(79) Ita codices sex. Reg. octavus ὅτε πρώτως. Deest ὅτε in editis.

(80) Καὶ ὁ μετὰ ταῦτα. Reg. sextus εἶτα ὁ. Infra idem ms. εἶχον πᾶσαν τῶν ὑδάτων συλλογὴν.

αγωγὴν μίαν. Ἐδειξέ σοι ὅτι πολλὰ ἦν κατὰ πολλοὺς τόπους διηρημένα τὰ ὕδατα. Αἷ τε γὰρ τῶν ὄρων κοιλότητες, φάραγξι βαθύταις ὑπεβήγγενοι, εἶχον τῶν ὑδάτων τὴν συλλογὴν. Καὶ προσέτι πεδία πολλὰ τε καὶ ὑπὲρ οὐδὲν (81). τῶν μεγίστων πελαγῶν κατὰ τὸ μέγεθος ἀποδέοντα, καὶ αὐλῶνες μυρίοι, καὶ αἱ κοιλάδες κατ' ἄλλα καὶ ἄλλα σχήματα κοιλινοόμενοι, πάντα ὑδάτων τότε πεπληρωμένα, ἀπεκνώθη τῷ θεῷ προστάγματι, πρὸς μίαν συναγωγὴν τοῦ πανταχόθεν ὕδατος συνελασθέντος. Καὶ μηδεὶς λεγέτω, ὅτι, Εἴπερ ἦν ὕδωρ ἐπάνω τῆς γῆς, πάντως πᾶσαι αἱ κοιλότητες, αἱ νῦν τὴν θάλασσαν ὑποδεξάμενοι, πεπληρωμένοι ὑπῆρχον. Ποῦ τοίνυν ἐμελλον γίνεσθαι τῶν ὑδάτων αἱ συλλογαί (82), προκατειλημμένων τῶν κοίλων; Πρὸς δὴ τοῦτο ἐρωῦμεν, ὅτι τότε καὶ τὰ ἀγγεῖα συγκατεσκευάσθη, ὅτι ἔδει μίαν σύστασιν ἀποκριθῆναι τὸ ὕδωρ. Οὐ γὰρ ἦν ἡ ἔξω Γαδείρων θάλασσα· οὐδὲ τὸ μέγα ἐκεῖνο καὶ ἀτόλητον πλωτῆρσι πέλαγος, τὸ τὴν Βρεττανικὴν νῆσον καὶ τοὺς ἑσπερίους Ἰθῆρας περιπτυσσόμενον· ἀλλὰ τότε τῆς εὐρυχωρίας τῷ προστάγματι τοῦ θεοῦ δημιουργηθείσης, ἐπ' αὐτὴν συνεδόθη τῶν ὑδάτων τὰ πλήθη. Πρὸς δὲ τὸ, ὅτι ὑπεναντίως ἔχει τῇ πεύρα ὁ τῆς παρ' ἡμῖν κοσμοποιίας λόγος (οὐ γὰρ εἰς μίαν συναγωγὴν ὑδάτων τὸ ὕδωρ ἅπαν φαίνεται συνδραμὸν), πολλὰ μὲν ἔστιν εἰπεῖν, καὶ πᾶσιν αὐτόθεν γνώριμα· μήποτε δὲ καὶ τὸ διαμάχεσθαι τοῖς τοιούτοις γελοῖον. Οὐ δὴπου γὰρ καὶ τὰ τελευταῖα, καὶ τὰ ἐξ ὀμβρῶν συναθροίζόμενα προφέρειν ἡμῖν ὀφείλουσι, καὶ διὰ τούτων τὸν λόγον ἡμῶν ἐλέγχειν οἴεσθαι; Ἀλλὰ τὴν μεγίστην καὶ τελευτάτην (83) συνδρομὴν τῶν ὑδάτων ὠνόμασε συναγωγὴν μίαν. Καὶ γὰρ τὰ φρέατα συναγωγαὶ ὑδάτων εἰσι χειροποίητοι, ἐπὶ τὸ κοιλιανθὲν τῆς γῆς τῆς ἐνεσπαρμένης νοτίδος ἐπιβροῦσης. Οὐ τοίνυν τὰ τυχόντα τῶν ὑδάτων ἀθροίσματα ἢ τῆς συναγωγῆς (84) ἐμφαίνει προσηγορία, ἀλλὰ τὴν ἐξέχουσαν καὶ μεγίστην, ἐν ἣ ἅπαν τὸ στοιχεῖον ἀθρόον διαδείκνυται. Ὡσπερ γὰρ τὸ πῦρ καὶ εἰς μικρὰ κατακεκερματισμένον ἔστιν ἐπὶ τῆς ὄψεως χρείας, καὶ ἀθρόον ἐπὶ τοῦ αἰθέρος κέχυται· καὶ ὁ ἀῆρ διήρηται μὲν καὶ κατὰ μικρὰ, καὶ ἀθρόως δὲ τὸν περιγίειον ἐκπεριεῖληφε τόπον· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ὕδατος, εἰ καὶ μικραὶ τινὲς εἰσι διηρημέναι συστάσεις, ἀλλὰ μία γέ ἐστι συναγωγὴ (85) ἢ τὸ ὅλον στοιχεῖον τῶν λοιπῶν ἀποκρίνουσα (86). Αἱ μὲν γὰρ λίμναι, αἷ τε κατὰ τὰ μέρη τῆς ἄρκτου, καὶ ὅσαι περὶ τὸν Ἑλληνικόν εἰσι τόπον, τὴν τε Μακεδονίαν, καὶ τὴν Βιθυνῶν χῶραν, καὶ τὴν Παλαιστίνων κατέχουσαι, συναγωγαὶ εἰσι δηλονότι· ἀλλὰ νῦν περὶ τῆς μεγίστης ἀπασῶν καὶ τῷ μεγέθει τῆς γῆς παρισουμένης ὁ λόγος. Ὡς πλῆθος (87) μὲν ἔχειν ὕδατος οὐδεὶς ἀντιρεῖ· οὐ μὴν θαλάσ-

A congregationem, plurimas fuisse aquas per multa loca divisas tibi indicavit. Nam montium concava, profundis convallibus perrupta, collectitias aquas continebant. Quin et campi multi, iique supini, nihil maximis pelagis magnitudine impares, et valles innumeræ, convallesque aliis et aliis modis excavatæ, quæ omnia tunc aquis replebantur, præcepto divino evacuata sunt, aqua undelibet in unam congregationem conveniente. Et nemo dicat omnino necesse esse, si aqua terræ superstaret, cava omnia quæ tunc pelagus suscepere, fuisse referta. Quo igitur, concavis jam occupatis, collecturæ se erant aquæ? Ad hoc sane respondebimus, præparata tunc fuisse receptacula, cum **36** aquam oporteret in unam secerni coacervationem. Neque enim erat illud quod est extra Gades mare, neque magnum illud et horrendum navigantibus pelagus, quod Britannicam insulam et occidentales Hispanos ambit: sed posteaquam Dei mandato instructus est locus amplissimus, tunc in ipsum se recepere aquarum copiarum. Ad hoc autem, quod nostra de mundi opificio sententia experientiæ adversetur (constat enim non in unam congregationem aquam omnem concurrisset), multa dicere licet, eaque omnibus per se nota. Sed fortasse etiam cum talibus certare ridiculum est. Nunquid debent palustres aquas, et eas quæ ex imbribus aggregantur, nobis opponere, atque arbitrari, se nostram sententiam ope illarum refellere? Enimvero maximum amplissimumque aquarum concursum congregationem unam occupavit. Nam putei, collectiones aquarum sunt manufactæ, cum in cavatam terræ partem humor ei inspersus influit. Non ergo quaslibet aquarum coacervationes congregationis appellatio indicat, sed præcipuam et maximam, in qua totum elementum coacervatum ostenditur. Quemadmodum enim ignis et in minutas partes pro nostro usu dissectus est, et acervatim in æthere diffusus; item quemadmodum aer divisus quidem est in exiguas partes, et tamen adjacentia telluri loca acervatim occupavit: ita et in aqua tametsi parvæ quædam collectiones fuerunt separatæ, tamen una est congregatio, quæ totum a cæteris segregat elementum. Nam stagna tum ea quæ ad partes septentrionales sita sunt, tum ea quæ jacent circa Græcorum tractum, tum quæ Macedoniam ac Bithynorum Palæstinorumque regionem obtinent, sunt quidem congregationes: sed nunc de ea quæ omnium maxima est, quæque magnitudine telluri æqualis est, habetur sermo. Copiam autem in illis contineri aquarum negabit nemo, nec tamen quisquam eas congrua appellatione maria vocaverit,

(81) Ita sex mss. Editi οὐδέ.

(82) Regii quintus, sextus et octavus ὑδάτων συναγωγαί. Editi cum aliis quibusdam mss. αἱ συλλογαί.

(83) Omnes fere mss. cum editione Basil. καὶ τελευτάτην. Editio Paris. cum Reg. tertio τελειοτάτην.

(84) Reg. primus ὁ τῆς μιᾶς συναγ. Statim idem coilex ἐξέχουσαν καὶ ἀρίστην ἐν ἣ.

(85) Regii quintus et sextus ἐστὶν ἀγωγή.

(86) Ita mss. quinque cum Combef. Editi cum Colb. secundo ἀποκρίνασα. Mox Reg. sextus αἷ τε κατὰ μέρος τῆς.

(87) Editio Basil. et Bodl., et alii plurimi mss. ἄς πλῆθος. Editio Paris. ἐκείνας δὲ πλῆθος. Aliquanto post mss. plerique omnes θαλάσσης γε. Abest γε ab editis

etiamsi nonnullæ plurimum salsi ac terreni perinde atque magnum mare habeant : uti est in Judæa Asphaltitis lacus, et Serbonitis ille, qui Ægyptum inter et Palæstinam per Arabiam desertam protenditur. Hæc enim stagna sunt : at mare, ut qui terram lustravere narrant, unum est. Quanquam sunt qui Hyrcanum et Caspium mare in seipsis circumscripta esse arbitrentur; si qua tamen fides iis qui geographiam conscripserunt, adhibenda est, inter se mutuo perforata sunt, et omnia in maximum mare per angusta quædam ostia concidunt, quemadmodum et mare Rubrum cum eo quod ultra Gades est, connecti ferunt. Quomodo igitur, inquit, Deus collectiones aquarum nuncupavit maria? Quia concurrerunt quidem aquæ in unam congregationem : sed aquarum coacervationes, id est sinus, qui secundum propriam figuram a terra circumjacente comprehensi sunt, maria Dominus appellavit. Sunt quippe mare septentrionale, mare austrinum, orientale mare, et occidentale **37** rursum aliud est. Sunt itidem nomina marium propria : Pontus Euxinus, Propontis, Hellespontus, Ægæum et Ionium, Sardonium pelagus et Siculum, et Tyrrhenum aliud est. Quin et infinita sunt marium nomina, quæ longum nunc fuerit ac plane ineptum accurate recensere ac numerare. Idcirco Deus coacervationes aquarum maria nuncupavit. Verum ad hoc quidem nos deduxit orationis series : sed ad id quod initio proposuimus, redeamus.

5. *Et dixit Deus, Congregentur aquæ in congregationem unam, et appareat arida.* Non dixit : Et appareat terra; ne iterum ipsam ostendat incompositam, cœnosam, aquæ immistam, necdum propria forma aut virtute indutam. Simul etiam, ne ariditatis causam soli attribueremus, terræ ariditatem generatione solis effecit Opifex venustiore. Attende autem eorum quæ scripta sunt, sententiam, quod non solum redundans aqua e terra deflaxerit, sed etiam quod quidquid per profundiora loca ipsi admistum erat, id quoque inevitabili Domini imperio obtemperans recesserit. *Et factum est ita.* Hæc inductio sat demonstrabat Opificis vocem ad effectum pervenisse; adjectum est tamen in multis exemplaribus : *Et congregata est aqua quæ sub cælo erat in congregationes suas, et apparuit arida.* Quæ sane ver

σας γε ἂν τις αὐτὰς κατὰ τὸν εἰκότα λόγον προείποι οὐδ' ἂν ὅτι μάλιστα τὸ ἀλμυρὸν καὶ γεῦδες τινες παραπλήσιον ἔχωσι τῇ μεγάλῃ θαλάσῃ, ὡς ἦ τε Ἀσφαλιτῆτις λίμνη ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἡ Σερβωνίτις ἡ μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης τὴν Ἀραβικὴν ἔρημον παρατείνουσα. Λίμναι γὰρ εἰσὶν αὐταί, θάλασσα δὲ μία, ὡς οἱ τὴν γῆν περιοδεύσαντες ἱστοροῦσιν. Εἰ καὶ τὴν Ὑρκανίαν οἰονταί τινες, καὶ τὴν Κασπίαν περιγεγράφθαι καθ' ἑαυτὰς· ἀλλ' εἰ γέ τι (88) χρήταις τῶν ἱστορησάντων προσέχειν γεωγραφίαις, συντέτρηνται πρὸς ἀλλήλας, καὶ πρὸς τὴν μεγίστην θάλασσαν ἅπασαι συνανεστόμωνται (89)· ὡς καὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν φασὶ πρὸς τὴν ἐπέκεινα Γαδείρων συνάπτεσθαι. Πῶς ὁῦν, φησὶν, ὁ Θεὸς τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας; Ὅτι συνέδρομε μὲν (90) εἰς συναγωγὴν μίαν τὰ ὕδατα· τὰ δὲ συστήματα τῶν ὑδάτων, τουτέστι τοὺς κόλπους τοὺς κατ' ἴδιον σχῆμα ὑπὸ τῆς περικειμένης γῆς ἀποληφθέντας, θαλάσσας ὁ Κύριος προσηγόρευσε. Θάλασσα βόρειος, θάλασσα νότιος, ἑῷα θάλασσα, καὶ ἐσπερία πάλιν ἑτέρα. Καὶ ὀνόματα τῶν πελαγῶν ἰδιάζοντα· Πόντος Εὐξείνιος, καὶ Προποντίς (91), Ἑλλήσποντος, Αἰγαῖος καὶ Ἴόνιος, Σαρδονικὸν πέλαγος καὶ Σικελικὸν, καὶ Τυρρηνικὸν ἕτερον. Καὶ μυρία γε ὀνόματα πελαγῶν, ἃ μακρὸν ἂν εἴη νῦν (92) καὶ ἀπειροκαλίας μεστὸν δι' ἀκριβείας ἀπαριθμήσασθαι. Διὰ τοῦτο ὠνόμασεν ὁ Θεὸς τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων θαλάσσας. Ἄλλ' εἰς τοῦτο μὲν ἡμᾶς ἐξήνεγκεν ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου, ἡμεῖς δὲ πρὸς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπανέλθωμεν.

5. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Συναχθήτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά.* Οὐκ εἶπε· Καὶ ὀφθήτω ἡ γῆ, ἵνα μὴ πάλιν αὐτὴν ἀκατάσχευον ἐπιδείξῃ, πηλώδη οὔσαν, καὶ ἀναμειγμένην τῷ ὕδατι, οὕτω τὴν οἰκείαν ἀπολαβοῦσαν μορφήν οὐδὲ δύναμιν. Ὅμοῦ δὲ, ἵνα μὴ τῷ ἡλίῳ τὴν τοῦ ἀναξηραίνειν τὴν γῆν αἰτίαν προσθῶμεν, πρεσβυτέραν τῆς τοῦ (93) ἡλίου γενέσεως τὴν ξηρότητα τῆς γῆς ὁ Δημιουργὸς παρεσκεύασεν. Ἐπίστησον δὲ τῇ ἐννοίᾳ τῶν γεγραμμένων, ὅτι οὐ μόνον τὸ πλεονάζον ὕδωρ ἀπερρύθη τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀνεμείκτο αὐτῇ διὰ βάθους, καὶ τοῦτο ὑπεξῆλθε τῷ ἀπαραιτήτῳ προστάγματι τοῦ Δεσπότου πεισθέν. *Καὶ ἐγένετο οὕτως.* Ἀρχοῦσα αὕτη ἡ ἐπαγωγή πρὸς τὸ δεῖξαι εἰς ἔργον ἐλθεῖσαν τοῦ Δημιουργοῦ τὴν φωνήν. Πρὸσκεινται δὲ ἐν (94) πολλοῖς τῶν ἀντιγράφων· *Καὶ συνήχθη*

(88) Sic mss., Editi ἀλλά γε εἰ τι.

(89) Sic quatuor mss. cum Bodl. Excusi cum Reg. primo συνανεστόμωνται.

(90) Ita multi mss. e nostris præter Bodl. Editi συνέδρομεν εἰς.

(91) Editio Basil. cum aliquibus mss. Προπόντιος. Editio Paris. cum aliis mss. Προποντίς.

(92) Ita codices sex. Deest νῦν in editis. Mox quinque mss. ἀπαριθμῆσθαι. Editi cum Reg. primo et cum Coisl. primo ἀπαριθμήσασθαι. Mox editio Basil. cum quinque mss. ὠνόμασεν. Editio Paris. ὠνόμασεν. Subinde codex Combef. ἡμᾶς ἐξήγαγον.

(93) Reg. quintus πρεσβυτέραν αὐτῆς τοῦ. Infra multi mss. ὅσον ἀνεμείκτο. Statim Reg. quintus τοῦτο ὑπεξῆλθεν.

(94) Sic Regii primus, tertius, quintus, sextus et octavus cum utroque Coisl. et Colb. secundo. Editi ἐν τισι. Paulo post mss. habent ἡ ξηρά. Deest ἡ in editione Paris. Verba illa, καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ξηρά, *Et congregata est aqua, quæ sub cælo, in congregationes suas, et apparuit arida*, etiamnum legitur apud LXX. Sed neque Hebræorum exemplar, neque Vulgata, neque Aquila, neque Symmachus, neque Theodolius ea agnoscunt. Ambrosius tamen lib. iii in *Hexaem.*, initio capitis quinti, hoc LXX. interpretum adiamentum comprobati. *Multa enim, inquit, non otiose a Septuaginta viris Hebraicæ lectioni addita et adjuncta comperimus.*

τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συν-
 ἀγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὄφθη ἡ ξηρὰ· ἄπερ οὔτε τινὲς
 τῶν λοιπῶν ἐκδεδώκασι ἐρμηνέων (95), οὔτε ἡ χρῆ-
 σις τῶν Ἑβραίων ἐχουσα φαίνεται. Καὶ γὰρ τῷ ὄντι
 παρέλκει μετὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ, ὅτι Ἐγένετο οὐ-
 τως, ἡ τῶν αὐτῶν πάλιν ἐπεκδιήγησις. Τὰ τοίνυν
 ἀκριβῆ τῶν ἀντιγράφων ὠθέλιται· ὁ δὲ ὀβελὸς ἀθε-
 τήσεως σύμβολον. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν,
 γῆν, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θα-
 λάσσης (96). Διὰ τί καὶ ἐν ταῖς κατόπιν εἴρηται·
Συναχθήτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ
ὄφθητω ἡ ξηρὰ, ἀλλ' οὐχὶ γέγραπται, Καὶ ὄφθητω
ἡ γῆ; καὶ ἐνταῦθα πάλιν· Ὁφθη ξηρὰ, καὶ ἐκάλε-
σεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν, γῆν; Ὅτι ἡ μὲν ξηρὰ τὸ ἰδίω-
 μά ἐστι, τὸ οἶονεὶ χαρακτηριστικὸν τῆς φύσεως τοῦ
 ὑποκειμένου· ἡ δὲ γῆ προσηγορία τίς ἐστι ψιλὴ τοῦ
 πράγματος. Ὡς γὰρ τὸ λογικὸν ἰδίον ἐστὶ τοῦ ἀνθρώ-
 που, ἡ δὲ ἀνθρώπος φωνὴ σημαντικὴ ἐστὶ τοῦ ζώου ἢ
 ὑπάρχει τὸ ἰδίον· οὕτω καὶ τὸ ξηρὸν ἰδίον ἐστὶ τῆς γῆς
 καὶ ἐξαιρετικόν. Ὡς τοίνυν ἰδίως ὑπάρχει τὸ ξηρὸν, τοῦτο
 ἐπικέκληται γῆ· ὡσπερ ἢ ἰδίως πρόσεστι τὸ χρεμετι-
 στικόν, τοῦτο ἐπικέκληται ἵππος. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῆς
 γῆς ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων ἕκαστον
 ἰδιάζουσαν καὶ ἀποκεκληρωμένην ἔχει ποιότητα, δι'
 ἧς τῶν τε λοιπῶν ἀποκρίνεται, καὶ αὐτὸ ἕκαστον
 ὁποῖόν ἐστιν ἐπιγινώσκειται. Τὸ μὲν ὕδωρ ἰδίαν ποιό-
 τητα τὴν ψυχρότητα ἔχει· ὁ δὲ ἀήρ τὴν ὑγρό-
 τητα· τὸ δὲ πῦρ τὴν θερμότητα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν
 ὡς πρῶτα στοιχεῖα τῶν συνθέτων κατὰ τὸν εἰρη-
 μένον τρόπον τῷ λογισμῷ θεωρεῖται, τὰ δὲ ἤδη
 ἐν σώματι κατατεταγμένα καὶ ὑποπίπτοντα τῇ αἰ-
 σθήσει συνεζευγμένας ἔχει τὰς ποιότητας. Καὶ οὐδὲν
 ἀπολελυμένως ἐστὶ μοναχὸν οὐδὲ ἀπλοῦν καὶ εἰλι-
 κρινὲς τῶν ὁρωμένων καὶ αἰσθητῶν· ἀλλ' ἡ μὲν
 γῆ-ξηρὰ καὶ ψυχρὰ, τὸ δὲ ὕδωρ ὑγρὸν καὶ ψυχρὸν,
 ὁ δὲ ἀήρ θερμὸς καὶ ὑγρὸς, τὸ δὲ πῦρ θερμὸν καὶ
 ξηρὸν. Οὕτω γὰρ διὰ τῆς συζύγου ποιότητος ἡ
 δύναμις προέρχεται (97) τοῦ ἀναμιχθῆναι ἕκαστῶ
 πρὸς ἕκαστον· τῷ τε γὰρ γείτονι στοιχείῳ διὰ τῆς
 κοινῆς ποιότητος ἕκαστον ἀνακίρναται, καὶ διὰ τῆς
 πρὸς τὸ σύνεγγυς κοινωνίας τῷ ἀντικειμένῳ (98)
 συνάπτεται. Οἶον, ἡ γῆ, ξηρὰ οὔσα καὶ ψυχρὰ,
 ἐνοῦται μὲν τῷ ὕδατι κατὰ τὴν συγγένειαν τῆς ψυ-
 χρότητος, ἐνοῦται δὲ διὰ τοῦ ὕδατος τῷ ἀέρι· ἐπειδὴ
 μέσον ἀμφοτέρων τεταγμένον τὸ ὕδωρ, οἶονεὶ χειρῶν
 δύο ἐπιβολῇ ἕκατέρᾳ ποιότητι τῶν παρακειμένων
 ἐφάπτεται, τῇ μὲν ψυχρότητι τῆς γῆς, τῇ ὑγρότητι
 δὲ τοῦ ἀέρος. Πάλιν ὁ ἀήρ τῇ ἑαυτοῦ μεσιτεῖα δια-
 λακτῆς γίνεται τῆς μαχομένης φύσεως ὕδατος καὶ

(95) Reg. sextus ἐρμηνευτῶν. Putat Ducæus verba illa quæ sequuntur, τὰ τοίνυν ἀκριβῆ, etc., ad finem usque periodi, a Basilio inter concionandum prolata non fuisse; cum, inquit, verba ista non agnoscat Eustathius. Sed ea in re viro doctissimo non queo assentiri. Nam fieri potuit ut verba illa ex oscitantia librarii ommissa sint in eo codice, ad cuius fidem interpretatio Eustathii excusa typis est. Imo nihil mirum videri debet, si Eustathius ipse in codicem mutilum vitiatumque incidit. Fit certe alterutrum par est cogitare, cum verba laudata

ba nulli ex reliquis interpretibus tradidere, nec usus Hebræorum habere videtur. Nam revera post testimonium illud, *Factum est ita*, eadem iterum narrare est supervacaneum. Notata sunt igitur obelo exemplaria accuratiora: obelus autem signum est repudiationis. *Et vocavit Deus aridam, terram; et collectiones aquarum vocavit maria.* Cur et supra dictum est: *Congregentur aquæ in congregationem unam, et appareat arida*; non autem scriptum est: *Et appareat terra*? et hic rursus: *Apparuit arida, et vocavit Deus aridam, terram*? Quia arida quidem, est velut proprietas quædam, quæ subjecti naturam quasi exprimit ac designat: terra vero, nuda quædam est rei appellatio. Quemadmodum enim rationale hominis proprium est: hæc vero vox, *homo*, animal ipsum cui illa proprietas inest, significat: sic etiam aridum, proprium est terræ, eique peculiare. Cui igitur proprie inest ariditas, id vocatum est terra: perinde atque cui proprie *hinnibile* adest, id nuncupatum est equus. Nec in terra solum id se ita habet: sed cuilibet etiam aliorum elementorum suppetit propria et sorte obtenta qualitas, qua et secernitur a cæteris, et quale unumquodque sit, internoscitur. Aqua quidem habet propriam qualitatem, *frigiditatem*: aer vero, *humiditatem*: ignis autem, *caliditatem*. Ratio autem ad eum quem diximus modum isthæc **38** tanquam prima rerum compositarum elementa speculatur: quæ vero jam in corporibus digesta sunt, et sub sensum cadunt, conjunctas inter se qualitates habent. Nec quidquam eorum quæ visui ac sensibus subjacent, est absolute singulare, aut simplex, aut purum: sed terra quidem arida et frigida est: aqua vero humida et frigida: rursus aer calidus et humidus, ignis autem calidus et siccus. Sic enim per conjugatam qualitatem singula singulis possunt permisceri: siquidem vicino elemento unumquodque commiscetur per communem qualitatem, et per eam quam cum affini habet societatem contrario jungitur. Exempli gratia: terra, quæ arida est et frigida, cum aqua ob *frigiditatis* affinitatem copulatur: jungitur autem per aquam aeri; quandoquidem aqua, inter utrumque media constituta, velut duabus injectis manibus per utramque qualitatem elementa proxima attingit, terram per frigiditatem, aerem per humiditatem. Aer iterum pugnantem aquæ et ignis naturam suo interposito conciliat, cum aquæ per humiditatem, igni vero per calorem conjungatur. Ignis autem qui suapte natura

legantur et in editis libris, et in mss. codicibus omnibus, puta in utroque Coisl., in Regiis tertio, quinto et octavo, atque in reliquis. Addam reperisse nos verba controversa in iis ipsis quos Ducæus contulit codicibus.

(96) Editio Paris. ἐκάλεσε θάλασσαν. At mss. et editio Basil. θαλάσσης.

(97) Duo mss. προέρχεται. Editi cum aliis quibusdam mss. προέρχεται, longe melius.

(98) Ita ms. Combef. cum aliis quinque. Editi τῶν ἀντικειμένων.

calidus est et siccus, colligatur cum aere per calorem, ac rursus per siccitatem ad terræ societatem redit. Atque ita omnibus consentientibus ac mutuum quemdam ordinem inter se habentibus, circulus fit, ac concinnus chorus. Unde et proprie ipsis adaptata fuit appellatio elementorum. Hæc a me dicta sunt, ut causam afferrem cur vocaverit Deus aridam, terram; nec tamen terram, aridam appellaverit. Nimirum quia aridum non ex his est quæ terræ in posterum accesserunt, sed ex his quæ ab initio essentiam ipsius constituunt. Porro quæ in causa sunt cur aliquid existat, iis quæ postea accedunt, natura sunt priora ac præstantiora. Quamobrem notæ aliquæ ex anterioribus et vetustioribus ad terram designandam sunt jure excogitatae.

6. *Et vidit Deus, quod pulchrum esset.* Non hoc indicat Scriptura, nempe jucundum quemdam maris aspectum fuisse Deo exhibitum. Non enim oculis pulchritudinem creaturæ intuetur Conditor, sed quæ fiunt, sapientia ineffabili contemplatur. Est quidem gratum spectaculum æquor inalbescens, cum stabilis tranquillitas ipsum occupat: rursus est etiam gratum, cum ipsius superficies lenibus auris exasperata, cernentibus purpureum aut cæruleum colorem offert: quando neque violenter verberat vicinam terram, sed velut pacificis quibusdam amplexibus eam complectitur. Non tamen putandum est, ad hunc modum dixisse Scripturam, mare Deo visum fuisse pulchrum ac jucundum: sed hic ex opificii ratione dijudicatur pulchritudo. Primum quidem, quia maris aqua totius terreni humoris fons et origo est. Hæc quidem per occultos meatus distribuitur; uti laxæ atque hiantes terræ, quas fluidum mare subit, indicant: quod ubi in obliquis, non autem recta tendentibus, diverticulis **39** inclusum est, impulsumque fuit a vento illud movente, tum superficie disrupta foras erumpit; atque emendante amaritudinem pereolatione, potui aptum evadit. Jam vero calidiorē qualitate etiam ex metallis in transitu accepta, ex eadem moventis causa fervidum fit ut plurimum et ardens: id quod in multis insulis, multisque maritimis locis fas est intueri. Quinetiam, ut parva magnis comparemus, in mediterraneis regionibus simile quiddam perpetiuntur loca quædam aquis fluvialibus confinia. Quid est igitur cur hoc a me dictum sit? Quod tota tellus, aqua per occultos meatus ex maris principiis subtermeante, cuniculis referta est ac repleta.

7. Pulchrum itaque est mare Deo, ob humorem

(99) Duo mss. τὸ μὲν θερμόν: quorum alter habet τὸ ξηρὸν δὲ πάλιν. Alii tres mss. τῷ μὲν θερμῷ.... τῷ ξηρῷ δέ. Mox Reg. primus χορδὸς παναρμόνιος.

(1) Reg. tertius στοιχείων προσήρμοσται.

(2) Multi mss. ὕστερον. Editi ὑστέρως.

(3) Reg. sextus τῷ Θεῷ πεφυκέναι.

(4) Codices duo προβάλλη.

(5) Ita editio Basil. et ms. Combef. cum aliis

A πυρὸς, τῷ ὕδατι μὲν διὰ τῆς ὑγρότητος, τῷ πυρὶ δὲ διὰ τοῦ θερμοῦ συμπλεκόμενος. Τὸ δὲ πῦρ, θερμὸν καὶ ξηρὸν ὑπάρχον τὴν φύσιν, τῷ μὲν θερμῷ (99) πρὸς τὸν ἀέρα συνδεῖται, τῷ ξηρῷ δὲ πάλιν πρὸς τὴν κοινωνίαν τῆς γῆς ἐπανέρχεται. Καὶ οὕτω γίνεται κύκλος καὶ χορδὸς ἐναρμόνιος, συμφωνούντων πάντων καὶ συστοιχούντων ἀλλήλοις. "Ὅθεν κυρίως αὐτοῖς καὶ ἡ προσήγορία τῶν στοιχείων ἐφήρμοσται (1). Ταῦτά μοι εἴρηται παριστῶντι τὴν αἰτίαν δι' ἣν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν ἐκάλεσε γῆν, ἀλλ' οὐχὶ τὴν γῆν προσεῖπε ξηρὰν. Διότι τὸ ξηρὸν οὐχὶ τῶν ὕστερον (2) προσγινομένων ἐστὶ τῇ γῆ, ἀλλὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς συμπληρούντων αὐτῆς τὴν οὐσίαν. Τὰ δὲ αὐτὴν τοῦ εἶναι αἰτίαν παρέχοντα, πρότερα τῇ φύσει τῶν μετὰ ταῦτα προσγινομένων καὶ προτιμότερα. "Ὡστε εἰκότως ἐκ τῶν προὑπαρχόντων καὶ πρεσβυτέρων ἐπενεόθη τῇ γῆ τὰ γνωρίσματα.

B
6. Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς, ὅτι καλόν. Οὐκ αὐτὸ τοῦτο τερπνὴν τινα ἔψιν θαλάσσης ὁ λόγος ἐνδείκνυται τῷ Θεῷ πεφυκέναι (3). Οὐ γὰρ ὀφθαλμοῖς βλέπει τὰ κάλλη τῆς κτίσεως ὁ ποιητὴς, ἀλλὰ τῇ ἀρόρητῳ σοφίᾳ θεωρεῖ τὰ γινόμενα. Ἡδὺ μὲν γὰρ θέαμα λευκαῖνομένη θάλασσα, γαλήνης αὐτὴν σταθερᾶς κατεχούσης· ἡδὺ δὲ καὶ ὅταν πρᾶξιαις αὔραις τραχυνομένη τὰ νῶτα, πορφύρουσαν χροῖαν ἢ κυανῆν τοῖς ὀρῶσι προσβάλλη (4)· ὅτε οὐδὲ τύπτει βιαίως τὴν γείτονα χέρσον, ἀλλ' οἶον εἰρηρικαῖς τισιν αὐτὴν περιπλοκαῖς κατασπάζεται. Οὐ μὲν οὕτω καὶ Θεῷ οἶεσθαι χρὴ τὴν Γραφὴν εἰρηκεῖναι καλὴν καὶ ἡδέϊαν ὡφθαι τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ τὸ καλὸν ἐκεῖ τῷ λόγῳ τῆς (5) δημιουργίας κρίνεται. Πρῶτον μὲν, ὅτι πηγὴ τῆς περὶ γῆν ἀπάσης νοτίδος ἐστὶ τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ· τοῦτο μὲν ἐν τοῖς ἀφανέσι πόροις διαδιδόμενον, ὡς δηλοῦσιν αἱ σομφώδεις τῶν ἡπείρων καὶ ὑπαντροί, ὑφ' ἧς ἡ ῥαώδης διαυλωνίζουσα θάλασσα, ἐπειδὴν σχολιαῖς καὶ οὐ (6) πρὸς τὸ ὄρθιον φερομέναις ἐναποληφθῆ διεξόδοις, ὑπὸ τοῦ κινουῦντος αὐτὴν πνεύματος ὠθουμένη, φέρεται ἔξω τὴν ἐπιφάνειαν διαβρήξασα, καὶ γίνεται πότιμος ἐκ τῆς διηθήσεως τὸ πικρὸν ἰαθεῖσα. Ἡδὲ καὶ θερμότερας ἐκ μετὰλλων ποιότητος κατὰ τὴν διεξοδὸν προσλαβοῦσα, ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ κινουῦντος αἰτίας ζέουσα γίνεται, ὡς τὰ πολλὰ, καὶ πυρῶδης· ὅπερ πολλαχοῦ μὲν τῶν νήσων, πολλαχοῦ δὲ τῶν παραλίων τόπων ἐξεστὶν ἱστορῆσαι. "Ὅπου γε καὶ κατὰ τὴν μεσόγειαν (7) τόποι τινὲς τῶν ποταμίων ὑδάτων γείτονες, ὡς μικρὰ μεγάλοις εἰκάσαι, τὰ παραπλήσια πάσχουσι. Πρὸς οὖν τί τοῦτο εἴρηται μοι; "Ὅτι πᾶσα ὑπόνομός ἐστιν ἡ γῆ, διὰ πόρων ἀφανῶν ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς θαλάσσης ὑπονοστοῦντος τοῦ ὕδατος.

7. Καλὴ τοίνυν ἡ θάλασσα τῷ Θεῷ καὶ διὰ τὴν ἐν

quinque mss. Reg. sextus ἀλλὰ τὸ καλὸν ἐκεῖ, τῷ καλῷ τῆς, etc. Editio Paris. καλὸν ἐκεῖνῳ τῷ λόγῳ.

(6) Sic Combef. cum Reg. octavo et cum Colb. secundo. Deest οὖν in editis et in multis mss.

(7) Sic Regii tertius, quintus et sextus cum utroque Coisl. Editi cum quibusdam aliis mss. κατὰ τὴν μεσόγειον.

τῷ βάθει τῆς ἰκμάδος ὑποδρομήν· καλὴ καὶ διότι, ὡς ποταμῶν οὕσα (8) δοχεῖον, εἰς ἑαυτὴν τὰ παντὰ χόθεν καταδέχεται ρεύματα, καὶ μένει τῶν ὄρων εἴσω τῶν ἑαυτῆς καλὴ καὶ διότι τοῖς ἀερίοις ὕδασι ἀρχὴ τίς ἐστὶ καὶ πηγὴ, θαλπομένη μὲν τῇ ἀκτίνι τοῦ ἡλίου, ἀποτιθεμένη δὲ τὸ λεπτὸν τοῦ ὕδατος διὰ τῶν ἀτμῶν, ὕπερ ἔλκυσθὲν εἰς τὸν ἄνω τόπον, εἶτα, καταψυχθὲν διὰ τὸ ὑψηλότερον γενέσθαι τῆς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀνακλάσεως τῶν ἀκτίνων, καὶ ὁμοῦ τῆς ἐκ τοῦ νέφους σκιᾶς τὴν φύξιν ἐπιτεινούσης, ὑετὸς γίνεται, καὶ παίει τὴν γῆν. Καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀπιστεῖ πάντως τοὺς ὑποκαιομένους λέβητας ἐννοήσας, οἱ, πλήρεις ὄντες ὑγροῦ, πολλάκις κενοὶ κατελείφθησαν (9), εἰς ἀτμὸν παντὸς τοῦ ἐφομένου διακριθέντος. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ ἐστὶν ἰδεῖν τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ παρὰ τῶν ναυτιλλομένων ἐφόμενον· οἱ, τοὺς ἀτμοὺς σπάγγοις ὑποδεχόμενοι (10), τὴν χρεῖαν μετρίως ἐν ταῖς ἀνάγκαις παραμυθοῦνται. Καλὴ δὲ καὶ ἄλλως παρὰ Θεῶ, ὅτι περισφίγγει τὰς νήσους, ὁμοῦ μὲν κόσμον αὐταῖς, ὁμοῦ δὲ καὶ ἀσφάλειαν παρεχομένη δι' ἑαυτῆς· Ἐπειτα καὶ ὅτι τὰς πλεῖστον ἀλλήλων διεστῶσας ἠπείρους συνάπτει δι' ἑαυτῆς, ἀχώλυτον τοῖς ναυτιλλομένοις τὴν ἐπιμιξίαν παρεχομένη· δι' ὧν καὶ ἱστορίας τῶν ἀγνωστούμενων χαρίζεται, καὶ πλούτου πρόξενος ἐμπόροις γίνεται, καὶ τὰς τοῦ βίου χρεῖας ἐπανορθοῦται ῥαδίως, ἐξαγωγὴν μὲν τῶν περιττῶν τοῖς εὐθηνουμένοις παρεχομένη, ἐπανόρθωσιν δὲ τοῦ λείποντος χαριζομένη τοῖς ἐνδεέσι. Καὶ πόθεν ἐμοὶ ὄλον ἰδεῖν μετὰ ἀκριθείας τῆς θαλάσσης τὸ κάλλος, ὅσον τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ποιήσαντος κατεφάνη; Εἰ δὲ θάλασσα καλὴ καὶ ἐπαινετὴ τῷ Θεῷ, πῶς οὐχὶ καλλίων ἐκκλησίας τοιαύτης σύλλογος, ἐν ἣ συμμιγῆς ἦχος, οἶόν τινος κύματος ἤϊον προσφερομένου, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ νηπίων, κατὰ τὰς πρὸς τὸν Θεόν (11) ἡμῶν δεήσεις, ἐκπέμπεται; Γαλήνη δὲ βαθεῖα ἀσάλευτον αὐτὴν διασώζει, τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας ταραξάει αὐτὴν τοῖς αἰρετικοῖς λόγοις μὴ δυνηθέντων. Γένοισθε οὖν ἄξιοι τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Κυρίου, τὴν εὐταξίαν ταύτην ἐπὶ τὸ εὐπρεπέστατον διασώσαντες (12), ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A per intima loca subeuntem: pulchrum item, quod cum sit fluviorum receptaculum, fluentia undelibet in se recipit, atque intra suos terminos manet. Pulchrum etiam, quoniam aeriarum aquarum origo quaedam ac fons est, tepescens quidem solis radio, emittens vero per vapores aquam tenuiorem: quæ in supernum locum attracta, deinde refrigerens eo quod radiorum a solo reflexorum repercussu altior evasit, simulque nubis umbra refrigerationem intendente, pluvia fit, ac terram pinguefacit. Atque his nemo prorsus fidem detracturus est, qui admotos igni lebetes consideraverit: qui humore pleni, eo toto quod coquebatur, in vapores resoluti, sæpe vacui remanere. Quinetiam ipsam maris aquam a navigantibus concoqui videre licet, qui vapores spongiis excipientes, in necessitatibus utcumque penuriam elewant. Pulchrum est autem et alio modo apud Deum quod constringit et coerces insulas, eis tum ornatum, tum securitatem simul per seipsum imperitans: deinde etiam, quod terras plurimum a se invicem distantes per se conjungit, ac navigantibus expeditum commercium præstat: per quos et historias rerum ignotarum largitur, et divitias mercatoribus parit, et facile vitæ medetur necessitatibus: quippe iis qui rerum copia affluunt, id largitur ut res superfluas alio exportent: indigentibus vero, ut id quod sibi deest comparent. Sed unde mihi licet totam maris pulchritudinem, quanta Conditoris oculo visa est, sedulo atque accurate conspiciere? Quod si mare pulchrum ac laudabile est apud Deum, nonne pulchrior est hujusce consessus frequentia: in quo permistus sonus virorum mulierumque et infantium, velut fluctus cujusdam ad littus illisi, per nostras ad Deum preces emittitur? Hunc autem conservat inconcussam profunda tranquillitas, cum malignitatis spiritus eum hæreticis dogmatibus perturbare non potuerint. Fiatis igitur Domini laude digni, disciplinam istam decentissime observantes, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA E'.

(13) Περὶ βλαστήσεως γῆς.

1. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Βλαστήσάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ (14) ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν κατὰ γένος, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ. Ἀκολούθως μετὰ τὸ ἀναπαύσασθαι τὴν γῆν (15) ἀποσκευασμένην τὸ βάρος τοῦ ὕδατος, τὸ πρόσταγμα αὐτῇ γέγονε βλαστή-

⁶⁴ Gen 1, 11.

(8) Reg. sextus ποταμοῖς οὕσα.

(9) Ita mss. sex e nostris præter Combef. Editi κατελήφθησαν.

(10) Reg. sextus σπάγγοις ἀποδεχόμενοι.

(11) Multi mss. πρὸς τὸν Θεόν. Abest articulus ab editis. Paulo post Reg. quintus αἰρετικοῖς λογισμοῖς.

(12) Colb. secundus διασώζοντες.

(13) Deest titulus in aliquibus mss. Coisl. primus 'Ομιλία ε'.

D

HOMILIA V.

De germinatione terræ.

40 1. Et dixit Deus: Germinet terra herbam seni, seminans semen juxta genus, et lignum fructiferum, faciens fructum juxta genus, cujus semen in ipso ⁶⁴. Haud inepte posteaquam terra, deposito aquæ pondere, interquievit, jussa est primo herbam, deinde lignum germinare; quod ipsum sane etiamnum fieri

(14) Ita editio Basil. et Vulgata cum nostris octo mss., quibus adjungendi sunt Combef. et Bodl. Editi cum LXX κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα. Sed in sequentibus illa, καὶ καθ' ὁμοιότητα, reperiuntur et in editis et in mss.

(15) Regii quintus et sextus et Colb. secundus cum Coisl. secundo μετὰ τὸ ἀναπαύσασθαι τὴν γῆν. Editi cum aliis quatuor mss. non malæ notæ ἀναπνεῦσαι. Sensus eodem redit.

videmus. Vox enim illa tunc ommissa, ac primum illud præceptum, velut lex quædam naturæ evasit, inhæsitque terræ, ac ei generandi, fructusque in posterum ferendi vim contulit. *Germinet terra.* Primum quiddam est in graminis generatione germinatio: deinde, cum prominuerint paululum germina, herba fit: post capto incremento, fenum est tum, cum paulatim gramina suis jam articulis distinguuntur, et ad seminis usque perfectionem perveniunt. Herbescent enim pari prorsus ratione ac virescunt omnia. *Germinet terra herbam feni.* Terra per seipsam proferat germinationem, nullo auxilio aliunde indigens. Quoniam arbitrantur nonnulli solem, dum per caloris attractionem vim ex imis partibus ad superficiem trahit, eorum quæ ex terra producuntur causam esse: ideo telluris ornatus sole est antiquior; ut ii qui errore decepti sunt, solem tanquam rerum ad vitam pertinentium auctorem desinant adorare. Itaque, si persuasum ipsis fuerit, omnem terram ante ipsius solis exortum fuisse excultam, etiam immodicam de ipso conceptam admirationem remittent, dum veniet eis in mentem, ortum illius feno et herba esse posteriorem. Num igitur pecoribus quidem præparatus est pastus, nostrum vero alimentum providentia nulla visum est dignum? Imo qui bovis equisque præparavit pastionem, tibi maxime divitias ac comoda parat. Nam pecora tua qui pascit, tibi suppellectilem vitæ adauget. Deinde seminum ortus quid aliud est, nisi vitæ tuæ apparatus? Accedit quod plura eorum quæ adhuc herbæ et olera sunt, hominum exstant alimentum.

σῆς διαγωγῆς παρασκευῆ; πρὸς τῷ πολλὰ τῶν ἐν ὑπάρχειν.

2. *Germinet terra herbam feni, seminans semen,* inquit, *secundum genus.* Quoniam igitur aliquod herbæ genus animantibus reliquis prodest, tamen illorum utilitas ad nos revertitur, nobisque seminum assignatus est usus; adeo ut talis sit eorum quæ dicta sunt, sensus: *Germinet terra herbam feni, et semen seminificans secundum genus.* Nam ita et verborum ordo ac series resitui poterit (nunc enim constructio inepta ac incongruens esse videtur),

(16) Anglici mss. τοῦ γεννᾶν αὐτῆς. Plurimi mss. αὐτῆ, bene. Alii duo mss. αὐτῆν καί.

(17) Editi cum quinque mss. συνεργείας. Reg. quintus antiquissimus cum Reg. sexto συνεργασίας, *cultura nulla indigens.* Haud contemnenda lectio. Reg. octavus ἐνεργείας.

(18) Ita multi mss. Editi τὰ περὶ γῆν ἅπαντα. Ibidem Colb. secundus διακεκόσμητο. Editi cum aliquibus mss. Ionico more διακεκόσμητο. Reg. tertius διακεκόσμηται.

(19) Editio Paris. ὁ γὰρ τὰ κτήνεά σου διατρέφων, τὴν σῆν. Optime quidem: sed nullus ms. hanc tuetur scripturam. Regii primus, tertius, quintus et sextus, cum Colb. secundo ὁ γὰρ τὰ κτήματά σου παρασκευάζων καὶ διατρέφων, etc. Coisl. secundus τὰ κτήματα, mendose, pro κτήματα. In reliquis vero consentit cum prioribus codicibus. Reg. octavus ὁ γὰρ τὰ κτήματά σου αὔξων καὶ διατρέφων, etc. Ex quibus intelligitur in codicibus omnibus legi κτήματα, non κτήνεα. Hinc suspicio oritur, hic eve-

σαι πρῶτον βοτάνην, ἔπειτα ξύλον ὅπερ ἔτι καὶ νῦν ὀρῶμεν γινόμενον. Ἡ γὰρ τότε φωνή, καὶ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο πρόσταγμα, οἷον νόμος τις ἐγένετο φύσεως, καὶ ἐναπέμεινε τῇ γῆ, τὴν τοῦ γεννᾶν αὐτῆ (16) καὶ καρποφορεῖν δύναμιν εἰς τὸ ἐξῆς παρεχόμενος. *Βλαστησάτω ἡ γῆ.* Πρῶτόν ἐστιν ἐν τῇ γενέσει τῶν φυομένων ἡ βλάστησις: ἔπειτα, ὅταν προκύβῃ μικρὸν τὰ βλαστήματα, βοτάνη γίνεται: εἴτ' ἐπειδὴν αὔξηθῆ, χόρτος ἐστὶ, κατὰ μικρὸν διαθροόμενων τῶν φυομένων, καὶ μέχρι τῆς ἐπὶ τὸ σπέρμα τελειώσεως προϊόντων. Τὸ γὰρ χλοερὸν καὶ ποάζον παραπλήσιόν ἐστιν ἁπάντων. *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου.* Καθ' ἑαυτὴν ἡ γῆ προφερέτω τὴν βλάστησιν, οὐδεμιᾶς συνεργείας (17) ἐτέρωθεν δεομένη. Ἐπειδὴ τινες οἴονται τὸν ἥλιον αἴτιον εἶναι τῶν ἀπὸ τῆς γῆς φυομένων, τῇ ὀλίγῃ τοῦ θερμοῦ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τὴν ἐκ τοῦ βάθους δύναμιν ἐπισπώμενον: διὰ τοῦτο πρεσβυτέρα τοῦ ἡλίου ἡ περὶ γῆν διακόσμησις: ἵνα καὶ τοῦ προσκυνεῖν τὸν ἥλιον, ὡς αὐτὸν τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς παρεχόμενον, οἱ πεπλανημένοι παύσωνται. Ἐὰν ἄρα πεισθῶσιν, ὅτι πρὸ τῆς ἐκεῖνου γενέσεως τὰ περὶ τὴν γῆν πάντα (18) διακεκόσμητο, καὶ τοῦ ἀμέτρου περὶ αὐτὸν θαύματος καθυψῶσιν, ἐνθυμηθέντες, ὅτι χόρτου καὶ βοτάνης νεώτερός ἐστι κατὰ τὴν γένεσιν. Ἄρα οὖν τοῖς μὲν βοσκήμασιν ἡ τροφή προαπετέθη, τὸ δὲ ἡμέτερον οὐδεμιᾶς ἐφάνη προνοίας ἄξιον; Ἀλλὰ μάλιστα μὲν ὁ βοῦσι καὶ ἵπποις τὸν χιλὸν προαποθέμενος, σοὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀπόλαυσιν παρασκευάζει: ὁ γὰρ τὰ κτήνεά σου διατρέφων τὴν σῆν (19) συναύξει τοῦ βίου κατασκευῆν: ἔπειτα ἡ τῶν σπερμάτων γένεσις τί ἄλλο ἐστὶ, καὶ οὐχὶ τῆς πόαις ἔτι καὶ λαχάνοις ὄντων τροφὴν ἀνθρώπων (20)

2. *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα, φησὶ, κατὰ γένος.* Ὡστε, κἂν τι γένος βοτάνης ἐτέροις διαφέρῃ, κάκεινων τὸ κέρδος πρὸς ἡμᾶς ἐπανέρχεται, καὶ ἡμῖν ἡ χρῆσις τῶν σπερμάτων ἀφώριστα: ὥστε εἶναι (21) τὸν νοῦν τῶν εἰρημέων τοιοῦτον. *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ σπέρμα σπείρον κατὰ γένος.* Οὕτω γὰρ καὶ τὸ τῆς λέξεως ἀκόλουθον ἀποκαταστήναι δυνήσεται, ἀκαταλλῆως νῦν τῆς συντάξεως ἔχειν δοκούσης, καὶ

nisse quod alias sæpe, ut typographi rati aliquot vitium inesse, immutarint de suo nonnihil, et vocem unam in alterius locum suffecerint. Quare non longe absum ut credam κτήματα legi oportere, non κτήνεα. Eoque magis confirmor in sententia, quod κτήμα generale nomen sit, quo significatur quidquid a quopiam possidetur, et quod ut reliqua, ita τὰ κτήνεα ipsa comprehendat. Ut ut hæc sunt, nihil in textu mutandum esse putavimus. Ut quisque affectus erit, ita leget.

(20) Colb. secundus τροφὴν ἀνθρώποις.

(21) Ita codices non pauci. Editio Paris. ὡς εἶναι. Hæc Scripturæ verba, βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος, visa sunt Basilio ab usitato loquendi genere deflectere. Igitur ea ad grammaticas regulas redigere atque revocare conatur. Quod ut præstet, primum de suo particulam καί addit: deinde harum vocum σπείρον σπέρμα ordinem invertit. Lege textum.

τὸ ἀναγκαῖον τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως οἰκονομουμένων A
 διασωθήσεται. Πρῶτον μὲν γὰρ βλάστησις, εἶτα
 χλόη, εἶτα χόρτου αὔξησις, εἶτα ὁ ἀπκρτισμὸς τῶν
 αὔξομένων (22) διὰ τοῦ σπέρματος. Πῶς οὖν, φασί,
 πάντα εἶναι τὰ ἐκ τῆς γῆς φυόμενα σπερματικά ὁ
 λόγος ἐνδείκνυται, ὅπου γε οὔτε κάλαμος, οὔτε ἀγρω-
 σις, οὔτε ἡ μίνθη, οὐ κρόκος, οὐ σκόροδον, οὐ βού-
 τομον, οὐδ' ἄλλα μυρία γένη φυτῶν σπερματίζοντα
 φαίνεται; Πρὸς δὲ τοῦτο φαμεν, ὅτι πολλὰ τῶν φυο-
 μένων ἐκ τῆς γῆς ἐπὶ τοῦ πυθμένος καὶ τῆς (23) ρί-
 ζης ἔχει τὴν δύναμιν τῶν σπερμάτων. Ὡσπερ ὁ κά-
 λαμος μετὰ τὴν ἐπέτειον αὔξησιν ἀπὸ τῆς ρίζης ἀφ-
 ἰρσί τινα προβολὴν, σπέρματος λόγον ἔχουσαν πρὸς
 τὸ μέλλον. Τοῦτο δὲ ποιεῖ καὶ ἄλλα μυρία, ὅσα διὰ
 γῆς νεμόμενα ἐν ταῖς ρίζαις τὴν διαδοχὴν κέκτηται.
 Ὡστε παντός ἐστὶν ἀληθέστερον τὸ ἐκάστῳ τῶν φυο-
 μένων ἢ σπέρμα εἶναι, ἢ δύναμιν τινα σπερματικὴν
 ἐνυπάρχειν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ, Κατὰ γένος. Οὐ γὰρ
 ἡ προβολὴ τοῦ καλάμου ἐλαίας ἐστὶ ποιητικὴ, ἀλλὰ
 ἐκ καλάμου μὲν ἕτερος κάλαμος, ἐκ δὲ τῶν σπερμάτων
 τὰ συγγενῆ τοῖς καταβληθεῖσιν ἀποβλαστάνει. Καὶ
 οὕτω τὸ ἐν τῇ πρώτῃ γενέσει προβληθὲν παρὰ τῆς
 γῆς μέχρι νῦν διασώζεται, τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς διαδοχῆς
 φυλασσομένου τοῦ γένους. Βλαστησάτω ἡ γῆ. Νόη-
 σὸν μοι ἐκ μικρᾶς φωνῆς, καὶ προστάγματος οὕτω
 βραχέος, τὴν κατεψυγμένην καὶ ἀγονον ὠδίνουσαν
 ἀθρόως καὶ πρὸς καρπογονίαν συγκινουμένην, ὥσπερ
 τινὰ σκυθρωπὴν καὶ πενθήρη ἀποβρίψασαν περιβο-
 λὴν, μεταμφιεννυμένην τὴν φαειροτέραν καὶ τοῖς οἰ-
 κείοις κόσμοις ἀγαλλομένην, καὶ τὰ μυρία γένη τῶν
 φυομένων προβάλλουσαν. Βούλομαι σοι σφοδρότερον
 τῆς κτίσεως ἐνιδρυθῆναι τὸ θαῦμα, ἐν' ὅπου περ ἂν
 εὐρεθῆς, καὶ ὁποῖω δῆποτε γένοι τῶν φυομένων παρα-
 στής, ἐναργῆ λαμβάνης τοῦ ποιήσαντος τὴν ὑπό-
 μνησιν. Πρῶτον μὲν οὖν ὅταν ἴδῃς βοτάνην χόρτου
 καὶ ἄνθος, εἰς ἔννοιαν ἔρχου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως,
 μεμνημένος τῆς εἰκόνας τοῦ σοφοῦ Ἰσαίου, ὅτι Πᾶ-
 σα σὰρξ ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς
 ἄνθος χόρτου. Τὸ γὰρ ὀλιγοχρόνιον τῆς ζωῆς, καὶ
 τὸ ἐν ὀλίγῳ περιχαρὲς καὶ ἱλαρὸν τῆς ἀνθρωπίνης
 εὐημερίας, καιριωτάτης παρὰ τῷ προφήτῃ τετύχηκε
 τῆς εἰκόνας. Σήμερον εὐθαλῆς τῷ σώματι, κατασε-
 σαρκωμένος ὑπὸ τρυφῆς, ἐπανθοῦσαν ἔχων τὴν εὐ-
 χροίαν ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν ἀκμῆς, σφριγῶν
 καὶ σύντονος, καὶ ἀνυπόστατος (24) τὴν ὀρμὴν, αὐριον D
 ὁ αὐτὸς οὗτος ἐλεεινός, ἢ τῷ χρόνῳ μαρανθεῖς, ἢ νό-
 σῳ διαλυθεῖς. Ὁ δεινὰ περίβλεπτος ἐπὶ χρημάτων
 περιουσίᾳ· καὶ πλῆθος περὶ αὐτὸν κολάκων· δορυφο-
 ρία φίλων προσποιητῶν τὴν ἀπ' αὐτοῦ χάριν θηρεύον-
 των (25)· πλῆθος συγγενείας, [καὶ ταύτης κατεσχι-
 ματισμένης· ἐσμὸς τῶν ἐφεπομένων μυρίας τῶν τε

atque necessaria quædam eorum quæ a natura dis-
 pensantur, consecutio conservabitur. Primum qui-
 dem germinatio, deinde virens herba : tum feni
 incrementum, postremo absolutio perfectioque au-
 gescentium per semen. Quomodo igitur, inquit,
 omnia ex terra nascentia, in semen abire ostendit
 Scriptura, cum neque arundo, neque gramen, neque
 mentha, non crocus, non allium, non butomon, ne-
 que innumera alia plantarum genera semen produ-
 cere videantur? Sane ad hoc dicimus, multa ex terra
 nascentia in imis suis partibus et in radice vim ac
 virtutem seminum includere. Exempli causa, arun-
 do, post annum auctum, projectum quemdam, qui
 in futurum rationem seminis habet, a radice emit-
 tit. Id autem faciunt et alia innumera, quæ per ter-
 ram dispersa, in radicibus successionem conclu-
 dunt. Quare omni re id verius est, in singulis stir-
 pibus aut semen, aut seminalem quamdam virtutem
 inesse. Atque hoc est quod dicitur, *Juxta genus*.
 Siquidem ille arundinis projectus nequaquam oli-
 vam producit : sed ex arundine arundo alia nasci-
 tur; atque ex seminibus, cognata iis quæ fuerant
 jacta, germinant. Et ita quod in prima generatione
 a terra editum est, id etiamnum, servato per suc-
 cessionis consecutionem genere, conservatur. *Ger-
 minet terra*. Cogites velim terram frigescentem et
 infecundam, hac voce parva præceptoque adeo
 brevi confestim parturientem, et ad edendum fru-
 ctum concitatam, et veluti mæsto quodam ac lu-
 gubri amicto abjecto, splendidiore veste indui, ac
 propriis ornamentis exsultantem, infinita plantarum
 genera procreare. Volo imprimi in te vehementius
 creaturæ admirationem, quo, ubicunque reperiaris,
 et cuicunque occurreris plantarum generi, plane
 Creatoris memineris. Primum quidem cum herbam
 feni et florem conspexeris, veniat tibi in mentem
 humana natura, hanc sapientis Isaiaë imaginem re-
 cordanti : *Omnis caro ut fenum, et omnis gloria ho-
 minis ut flos feni* ⁶⁵. Nam vitæ brevitatis, et prospere-
 ritatis humanæ lætitia hilaritasque haud diu dura-
 tura accommodatissimam apud prophetam sortita
 est similitudinem. Hodie qui floret corpore, qui præ
 deliciis carnosus est, qui colorem præ ætatis flore
 efflorescentem præ se fert, qui viget et acer est, et
 cujus nequit sustineri impetus, hic idem cras mi-
 serabilis est, aut tempore marcidus, aut morbo dis-
 solutus. Quispiam divitiarum copia inclaruit, ipsum-
 que adulatorum circumstat multitudo : adest ficto-
 rum amicorum gratiam illius venantium comitatus :
 frequentes sunt consanguinei, sique simulationis ar-
 tificio eruditi : adest agmen sequacium innumero-

⁶⁵ Isa. xl, 6.

(22) Colb. secundus cum Reg. octavo τῶν αὔξα-
 νομένων.

(23) Sic multi mss. Deest τῆς in editione Pa-
 ris.

(24) Regii primus et quintus ἀνυπόστατος. Editi
 cum aliis mss. ἀνυπόστατος, bene. Mox tres mss.
 αὐριον αὐτός. Codex Combef. αὐριον οὗτος.

(25) Editio Paris. χάριν θηρευόντων. Regii primus,
 tertius, quintus et sextus, itemque Colb. secundus
 cum Coisl. utroque et cum éditione Basil. χάριν
 θεραπευόντων, haud dissimili sensu. Reg. octavus
 τὴν αὐτοῦ χρεῖαν θεραπευόντων. Codex Combef. τὴν
 ἀπ' αὐτοῦ χρεῖαν θηρευόντων.

rum, qui partim parandi cibi gratia, partim ob alias necessitates ipsi astant: quos dum et abiens, et iterum **42** rediens secum trahit, in se occurrentium concitat invidiam. Adde divitiis etiam civilem aliquam potestatem, aut etiam delatos a regibus honores, aut gentium gubernationem, aut exercituum imperium: præconem magna voce ante ipsum clamantem: lictores hinc et inde subditis timorem gravissimum inferentes: plagas, publicationes bonorum, exsilia, vincula: e quibus intolerabilis ille subjectorum metus concreescit. Quid vero post hoc? Una nox, aut una febris, aut pleuritis, aut pulmonis inflammatio, hunc hominem ex hominibus abreptum abducit, illico omnem illius scenam nudat, atque gloria illa ceu somnium esse convincitur. Quare propheta humanam gloriam cum debilissimo flore comparavit.

3. *Germinet terra herbam feni, seminans semen secundum genus et secundum similitudinem.* Etiamnum nascentium ordo ordinationem primam testatur: quippe herbam omnem, omneque gramen antecedit germinatio. Sive enim quidpiam a radice ex interiori projectu prorumpit, ut crocus et gramen, id oportet germinare, et foras prominere: sive a semine gignitur, etiam sic necessario sit primum germinatio; deinde herba, tum virescit fenum, postremo fructus in arido jam et crasso culmo iurgescit. *Germinet terra herbam feni.* Cum semen in terram humore et calore moderato præditam incidit, laxum evadens, ac plurimis plenum meatibus terram adjacentem complexum, propria sibi et cognata ad se attrahit. Verum tenuissimæ terræ partes meatibus illis allapsæ, et eis sese inserentes, amplius molem ipsius dilatant: adeo ut deorsum quidem agat radices, sursum vero promineat, tot culmis videlicet, quot radices sunt, emergentibus. Tepescente autem semper germinæ, attractus per radices humor, per caloris attractionem moderatum de terra alimentum adducit; idque in culmum, et in corticem, et in frumenti thecas, et in ipsum triticum, et in aristas dispertitur. Atque quælibet res nascens, incremento sic paulatim accepto, ad idoneam propriamque pervenit mensuram, sive ad frumenti, aut leguminis, aut oleris, aut fruticis genus pertineat. Unum fenum, herbaque una totam tuam mentem in ea, ex qua prodiit, arte consideranda, occupare potest: quomodo geniculis præcingatur frumenti culmus, quo veluti vincula quæ-

A ἐπὶ σιτίων καὶ τῶν κατὰ τὰς χρείας αὐτῶ προσεῶ
ρευόντων, οὓς καὶ προῖων καὶ πάλιν ἐπανικῶν ἐπισυρό-
μενος ἐπίφθονός ἐστι τοῖς ἐντυγχάνουσι. Πρόσθετες τῶ
πλούτῳ καὶ πολιτικῆν τινα δυναστείαν, ἢ καὶ τὰς ἐκ
βασιλέων τιμὰς· ἢ ἐθνῶν (26) ἐπιμέλειαν· ἢ στρατο-
πέδων ἡγεμονίαν· τὸν κήρυκα μέγα βοῶντα πρὸ αὐ-
τοῦ· τοὺς ῥαβδούχους ἔνθεν καὶ ἔνθεν βαρυτάτην κα-
τάπληξιν τοῖς ἀρχομένοις ἐμβάλλοντας· τὰς πληγὰς·
τὰς δήμεύσεις· τὰς ἀπαγωγὰς (27)· τὰ δεσμοτήρια,
ἐξ ὧν ἀφόρητος ὁ παρὰ τῶν ὑποχειρίων συν-
αθροίζεται φόβος. Καὶ τί μετὰ τοῦτο; μία νύξ, ἢ
πυρετός εἷς, ἢ πλευρίτις, ἢ περιπνευμονία, ἀν-
άρπαστον ἐξ ἀνθρώπων ἀπάγουσα τὸν ἀνθρωπον
οἴχεται, πᾶσαν τὴν κατ' αὐτὸν σκηνὴν ἐξαπίνης
ἀπογουινώσασα, καὶ ἡ δόξα ἐκείνη ὡσπερ ἐνύπνιον
B ἀπὴλέγχθη. Ὡστε ἐπιτέτευκται (28) τῷ προφήτῃ ἡ
πρὸς τὸ ἀδρανέστατον ἄνθος ὁμοίωσις τῆς ἀνθρωπίνης
δόξης.

3. *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον
σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα.* Ἔτι καὶ
νῦν ἡ τάξις τῶν (29) φουμένων μαρτυρεῖ τῇ πρώτῃ
διακοσμήσει. Ἡ γὰρ βλάστησις καθηγείται πάσης
βοτάνης καὶ πάσης πόας. Εἴτε γὰρ ἀπὸ ρίζης ἐκδίδο-
ται τι ἐκ τῆς κάτωθεν προβολῆς, ὡς κρόκος καὶ
ἄγρωστις, ἀναπλαστῆσαι δεῖ καὶ ἐπὶ τὸ ἐξω προκύ-
ψαι· εἴτε ἀπὸ σπέρματος, καὶ οὕτως ἀνάγκη πρώτον
βλάστησιν, εἶτα βοτάνην γενέσθαι, εἶτα χόρτον χλοά-
ζοντα, εἶτα τὸν καρπὸν ἐπὶ ξηρᾶς ἤδη καὶ παχείας
τῆς καλάμης ἀδρυνόμενον (30). *Βλαστησάτω ἡ γῆ
βοτάνην χόρτου.* Ὅταν εἰς γῆν καταπέσῃ τὸ σπέρ-
C μα συμμέτρως νοτίδος καὶ θέρμης ἔχουσαν, χαῦνον
γενόμενον καὶ πολύπορον, τῆς παρακειμένης γῆς πε-
ριδραξάμενον, τὰ οἰκεῖα καὶ σύμφυλα πρὸς ἑαυτὸ
ἐπισπᾶται. Ἐμπίπτοντα δὲ τοῖς πόροις καὶ περιολι-
σθαίνοντα τῆς γῆς τὰ λεπτότατα μόρια, ἐπὶ πλέον
ἀνευρύνει τοὺς ὄγκους αὐτοῦ (31)· ὥστε ριζοῦσθαι
μὲν εἰς τὸ κάτω, ἐπὶ τὸ ἄνω δὲ προκύπτειν, ἰσαριθμῶν
ταῖς ρίζαις τῶν καλάμων προβαλλομένων· θαλαπομέ-
νου δὲ ἀεὶ τοῦ βλαστήματος, συρομένην διὰ τῶν ρι-
ζῶν τὴν νοτίδα, τῇ ὀλκῇ τοῦ θερμοῦ συνεπάγεσθαι
τοῦ τροφίμου τῆς γῆς ὅσον μέτριον, καὶ τοῦτο κατα-
μερίζειν εἰς καλάμην καὶ φλοιὸν, καὶ τὰς θήκας τοῦ
σίτου, καὶ αὐτὸν τὸν σῖτον καὶ τοὺς ἀνθήρικας· καὶ
οὕτω κατὰ μικρὸν τῆς αὐξήσεως γινομένης, ἐπὶ τὸ οἰ-
D κεῖον μέτρον ἕκαστον τῶν φουμένων ἀποκαθίστασθαι,
εἴτε τι τῶν σιτηρῶν, εἴτε τῶν χεδρόπων, εἴτε τῶν
λαχανωδῶν ἢ φρυγανικῶν τυγχάνοι. Εἷς χόρτος καὶ
μία βοτάνη ἐξαρκεῖ τὴν διάνοιάν σου πᾶσαν εἰς τὴν
θεωρίαν τῆς ἐξεργασαμένης (32) αὐτὰ τέχνης ἀπ-

(26) Ita mss. multi. Deest ἢ in editis ante ἐθνῶν. Paulo post editi cum quatuor mss. τοὺς ῥαβδούχους. Alii quatuor τοὺς ῥαβδοφόρους.

(27) Reg. sextus et uterque Coisl. cum Colb. secundo τὰς ἀπαγωγὰς, id est, pœnas, captivitatem, et omnia quæ inferri possunt mala. Statim mss. sex συναθροίζεται. Editi ἀθροίζεται.

(28) Ita codices sex. Editi ἐπιτέτακται, male. Mox Colb. secundus πρὸς τὸ ἀδρανέστερον.

(29) Sic mss. Deest τῶν in editis. Statim mss. μῦθον ἐκδίδοται τι. Desideratur τι in editis.

(30) Reg. sextus καλάμης βαρυνόμενον.

(31) Editi τοὺς ὄγκους αὐτοῦ, videlicet σπέρματος· quam lectionem exhibet quoque Coisl. primus, secunda manu emendatus. Alii septem codices αὐτῆς, videlicet βοτάνης. Statim duo mss. ἄνω δὲ προκύπτειν. Editi cum aliis mss. προκύπτειν, rectius.

(32) Sic mss. sex, optime. Editio Paris. ἐξεργασμένης. Editio Basil. cum duobus mss. ἐξεργασμένης.

ασχολῆσαι· πῶς γόνασι διαζώννυται ἡ καλάμη τοῦ σίτου, ἵνα ὡσπερ σύνδεσμοί τινες βραδίως τὸ βάρος τῶν ἀσταχῶν φέρωσιν, ὅταν πλήρεις ὄντες καρπιῶν πρὸς τὴν γῆν κατακλίνωνται. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν βρόμος διόλου κενός, ἅτε μηδενὶ τὴν κεφαλὴν βαρυνόμενος· τὸν δὲ σίτον τοῖς συνδέσμοις τούτοις ἡ φύσις κατησαλίσατο. Ἐν θήκη δὲ τὸν κόκκον ἀποθεμένη, ὡς μὴ εὐδιάρπαστον εἶναι τοῖς σπερμολόγοις (33)· ἔτι καὶ τῇ προβολῇ τῶν ἀνθερίκων οἶον ἀκίσι τὰς ἐκ τῶν μικρῶν ζώων ἀφίστησι βλάβας.

4. Τί εἶπω; τί σιωπήσω; Ἐν πλουσίοις τῆς κτίσεως θησαυροῖς ἄπορος μὲν ἡ εὐρεσις τοῦ τιμιωτέρου, δυσφορωτάτη δὲ ἡ ζημία τοῦ παρεθέντος. *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου.* Καὶ εὐθέως συνεξεδόθη τοῖς τροφίμοις τὰ δηλητήρια· μετὰ τοῦ σίτου τὸ κώνειον, μετὰ τῶν λοιπῶν τροφίμων ἑλλέβορος, καὶ ἀκόνιτον, καὶ μανδραγόρας, καὶ ὁ τῆς μήκωνος ὄπος. Τί οὖν; ἀφέντες τὸ ἐπὶ τοῖς χρησίμοις τὴν χάριν ὁμολογεῖν, ἐγκαλέσομεν τῷ Δημιουργῷ ἐπὶ τοῖς φθαρτικοῖς ἡμῶν τῆς ζωῆς; ἐκεῖνο δὲ οὐ λογισόμεθα, ὅτι οὐ πάντα τῆς γαστρὸς ἕνεκεν τῆς ἡμετέρας δεδημιούργηται; Ἄλλ' ἡμῖν μὲν αἱ ἀποτεταγμένα τροφαὶ πρόχειροι, καὶ πᾶσιν εὐγνωστοί· ἕκαστον δὲ τῶν γενομένων ἰδίον τινα λόγον ἐν τῇ κτίσει πληροῖ. Μὴ γάρ, ἐπειδὴ σοι δηλητήριον τὸ ταύριον αἷμα, τούτου ἕνεκεν ἔδει ἢ μὴ παραχθῆναι τὸ ζῶον, ἢ παραχθὲν ἀναιμον (34) εἶναι, οὗ τῆς ἰσχύος πρὸς τοσαῦτα ἡμῶν ἐπιδειτῆται ὁ βίος; Ἄλλὰ σοὶ μὲν αὐτάρκης ὁ σύνοικος λόγος πρὸς τὴν φυλακὴν τῶν ὀλεθρίων. Οὐ δὲ που γὰρ πρόβατα μὲν καὶ αἴγες ἴσασιν ἀποφεύγειν τὰ κακοῦντα αὐτῶν τὴν ζωὴν, μόνη τῇ αἰσθήσει τὸ βλαβερὸν διακρίνοντα· σοὶ δὲ, ὧ καὶ λόγος πάρεστι, καὶ ἰατρικὴ τέχνη τὸ χρήσιμον ἐκπορίζουσα, καὶ ἡ τῶν προλαβόντων πείρα, τῶν βλαπτόντων τὴν φύγην ὑποβάλλουσα, χαλεπὸν ἔστιν, εἰπέ μοι, ἐκκλίνειν τὰ δηλητήρια; Ἔστι δὲ τούτων οὐδὲν ἀργῶς, οὐδὲν ἀχρήστως γεγεννημένον. Ἡ γὰρ τροφήν παρέχει τινὶ τῶν ἀλόγων, ἢ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς παρὰ τῆς ἰατρικῆς τέχνης εἰς παραμυθίαν τινῶν ἀρρώσθημάτων (35) ἐξεύρηται. Τὸ μὲν γὰρ κώνειον οἱ ψᾶρες βόσκονται, διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σώματος τὴν ἐκ τοῦ δηλητηρίου βλάβην ἀποδιδράσκοντες· λεπτοὺς γὰρ ἔχοντες τοὺς ἐπὶ (36) τῆς καρδίας πόρους, φθάνουσιν ἐκπέψαι τὸ καταποθὲν, πρὶν τὴν ἀπ' αὐτοῦ ψύξιν τῶν καιρίων καθάψασθαι. Ἐλλέβορος δὲ ὀρτύγων ἔστι τροφή, ἰδιότητι κράσεως τὴν βλάβην ἀποφευγόντων. Ἔστι δὲ καὶ αὐτὰ ταῦτα ἐν καιρῷ ποτε καὶ ἡμῖν χρήσιμα. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ μανδραγόρου ὕπνον ἰατροὶ κατεπάγουσιν· ὀπίω δὲ τὰς σφοδρὰς ὀδύνας τῶν σωματίων κατακοιμίζουσιν. Ἡδὲ τινες τῷ κωνεῖω καὶ τὸ λυσοῦδες τῶν ὀρέξεων κατεμάραναν· καὶ τῷ ἑλλεβῶρι πολλὰ τῶν χρονίων παθῶν ἐξεμόχλευσαν. Ὅσατε ὁ ἐνόμιζες ἔχειν κατὰ τοῦ κτίσαντος ἐγκλη-

(33) Colb. secundus τοῖς σπερμολόγοις τῶν ὀρνίθων. Mox Colb. secundus cum Reg. octavo ἄπορος μὲν ἡ εὐρεσις, *difficilis est optio meliorum*. Lectio optima. Editi et Coisl. uterque, et Regii primus et tertius ἄπορος μὲν ἡ εὐρεσις· cui lectioni favet Eustathius, dum vertit: *Est quidem difficilis assecutio meliorum*. Ibidem codex Combz. τοῦ τιμιωτάτου.

A dam facilius spicarum pondus ferant, cum fructibus plenæ, in terram proclinantur. Quapropter avena quidem omnino est vacua, cujus scilicet caput re nulla gravetur: contra, vinculis his triticum communivit natura. In theca vero granum recondidit, ne facile a frugilegis avibus diripiatur. Insuper et aristarum eminentia, quasi cuspidibus, animalium parvorum noxam arceat atque detrimenta.

4. Quid dicam? quid silentio præteribo? In opulentis creationis thesauris perdifficile quidem est rem præstantiorem invenire: si tamen omittitur, vix jactura illius potest tolerari. *Germinet terra herbam seni.* Et statim una cum edulibus 43 prolata sunt nociva, cicuta cum frumento, cum esculentis reliquis helleborus, aconitum, mandragora, papaveris succus. Quid igitur? gratiam ob utilia confiteri omittentes, Conditorem ob ea quæ nostræ vitæ exitiosa sunt, accusabimus? illud autem non reputabimus, quod non omnia ventris nostri gratia creata sunt? Porro nobis quidem destinata alimenta obvia sunt, et omnibus præbe nota: singula vero quæ condita sunt, propriam quamdam rationem in creatione explent. Num enim quia taurinus sanguis toxicum tibi est, ideo animal illud, cujus robore in tot et tantis rebus vita nostra indiget, aut non produci, aut productum exsanguie esse oportuit? Sed tibi contubernalis ac domestica ratio ad res exitiales vitandas sufficit. Nunquid enim oves quidem et capræ sciunt ea quæ suæ vitæ nocent, declinare, solo sensu noxia discernentes: tibi vero, cui adest et ratio, et ars medica, quod utile est offerens, et eorum qui te anteverterunt exemplum, quo de fuga nocivorum admoneris, difficile est, dic, quæso, a venenis cavere? Nihil autem horum frustra, nihil est inutiliter in lucem editum. Aut enim alicui brutorum animalium subministrant alimentum, aut etiam nobis ipsis a medica arte ad deliniendas quasdam ægrotationes inventa sunt. Nam cicuta vescuntur sturni, et tamen veneni exitium declinant ob corporis constitutionem: cum enim in eorum corde insint tenues meatus, devorata cicutam prius concoxere, quam ipsius frigus principales partes attingat. Helleborus vero coturnicum, quæ per temperationis proprietatem noxam effugiunt, alimentum est. Quinetiam sunt hæc ipsa pro temporis opportunitate nonnunquam nobis conducibilia. Nam per mandragoram inducunt somnum medici: consopiant itidem vehementes corporum dolores opio. Jam vero nonnulli cicuta obtulerunt rabiosam appetentiam, atque inveteratas ægrotationes nec paucas helleboro extirparunt. Quare, quam te existi-

(34) Sic Regii primus et octavus cum Coisl. secundo et cum Colb. itidem secundo. Editi cum aliquot mss. ἢ ἀναιμον, inutile.

(35) Ita sex mss., bene. Vox ἀρρώσθημάτων desideratur in editis.

(36) Codices sex τοὺς ἐπὶ. Editi τοὺς ἀπὸ.

malas habere contra Creatorem accusationem, ea tibi in gratiarum actionis additamentum cessit.

5. *Germinet terra herbam feni.* Quot alimenta sponte naturæ emergentia his verbis complectitur, tum in radicibus, tum in ipsa herba, tum in fructibus! quot vero sunt, quæ ex diligentia et agricultura nobis accedunt! Non statim jussit semen et fructum proferri, sed germinare et virescere terram, tumque ad semen pervenire; ut prima illa præceptio ad futuram successionem esset naturæ documentum loco. Quomodo igitur, inquit, tellus secundum genus edit semina, cum, disseminato sæpe tritico, nigrum hoc frumentum colligamus? Verum hoc ipsum nequaquam est ad aliud genus transmutatio, sed velut morbus quidam, **44** ac seminis ægritudo. Non enim frumentum esse desiit, sed, ut et ex ipsa appellatione discere est, per adustionem nigrum evasit. Nam nimio frigore adustum, in alium colorem ac saporem degeneravit. Atque etiam si modo idoneam terram, ac bene temperatum aerem nactum sit, rursus ad pristinam formam redire ferunt. Quare nihil præter præceptum illud in rebus nascentibus fieri comperias. Porro lolium quod dicitur, et reliqua adulterina semina, quæ cum esculentis commiscuntur, quæque nuncupare zizania consuevit Scriptura, non ex frumenti commutatione proveniunt, sed ex proprio subsistunt principio, propriumque genus obtinent. Quæ profecto imaginem exprimunt eorum, qui documenta Domini adulterantes, nec legitime sermonem edocti, sed a maligni doctrina corrupti, tamen cum sano Ecclesiæ corpore seipsos permiscunt, ut clanculum errores suos in simpliciores transfundant. Jam vero Dominus perfectionem etiam eorum qui in ipsum crediderunt, seminum incremento comparat, dicens: *Quemadmodum si homo projecit semen in terram, et dormiat, et exsurgat nocte et die, et semen surgat, et increseat, dum nescit ipse. Ultro enim terra fructificat primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica*⁶⁶. *Germinet terra herbam.* In minimo etiam temporis momento a germinatione exorsa terra, ut Conditoris leges servaret, per omnem accretionis speciem progrediens, confestim germina deduxit ad perfectionem. Atque prata quidem feni copia erant depressa; ac

⁶⁶ Marc. iv, 26-28.

(37) Reg. primus et Colb. secundus ἡμῶν τελειωθῆναι. Ibidem editio Basil. cum multis mss. ἵνα τό. Abest articulus ab editione Paris. Hoc ipso in loco Regii sextus et octavus διδασκαλίον. Editi cum quibusdam aliis mss. διδασκαλείον, non ita recte. Hoc enim nomen scholam, in qua juvenus docetur, proprie significat: quam notionem huic loco non belle convenire vident, ut opinor, omnes.

(38) Editio Basil. cum multis mss. φησὶν. Editio Paris. φασὶν. Monere libet, illud, φασὶν, rarissime legi in antiquis mss., sed semper fere reperiri φησὶν. Nihil tamen impedit quominus illud, φησὶν, possit verti, aiunt, inquit, cum non raro nomen collectivum sit subintelligendum. Exempli causa: Secta philosophorum ait, aut aiunt. Quod cum non animadvertent editores Parisienses, videntur Marte proprio contra lidem mss. φησὶν in φασὶν

μα, τοῦτό σοι εἰς προσθήκην εὐχαριστίας περιελήλυθεν.

5. *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου.* Πόσῃν αὐτόματον λέγει τροφήν ἐν τούτοις, τὴν τε ἐν ῥίζαις, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ τῇ βοτάνῃ, καὶ τὴν ἐν καρποῖς ἤδη! πόσῃν δὲ τὴν ἐξ ἐπιμελείας καὶ γεωργίας ἡμῶν προσγυνομένην! Οὐκ εὐθύς ἐκέλευσε σπέρμα καὶ καρπὸν ἀναδοθῆναι, ἀλλὰ βλαστῆσαι καὶ χλοᾶσαι τὴν γῆν, καὶ τότε εἰς σπέρμα τελειωθῆναι (37), ἵνα πρῶτον ἐκείνο πρόσταγμα διδασκαλίον τῇ φύσει γένηται πρὸς τὴν ἐξῆς ἀκολουθίαν. Πῶς οὖν κατὰ γένος, φασὶν (38), ἡ γῆ προσφέρει τὰ σπέρματα, ὁπότε, σίτον πολλάκις καταβαλόντες, τὸν μέλανα τοῦτον πυρὸν συκοριζόμεν; Ἄλλὰ τοῦτο οὐχὶ πρὸς ἕτερον γένος ἐστὶ μεταβολή, ἀλλ' οἶοναί νόσος τις καὶ ἀρρώστια τοῦ σπέρματος. Οὐ γὰρ ἀπέθετο τὸ εἶναι (39) σίτος, ἀλλ' ἐμελάνθη διὰ τῆς καύσεως, ὡς καὶ ἐξ αὐτῆς ἐστὶ τῆς προσηγορίας μαθεῖν. Τῇ ὑπερβολῇ γὰρ τοῦ κρύους ὑπερκαεῖς (40), πρὸς ἕτερον καὶ χροᾶν καὶ γεῦσιν μετέπεσε. Καὶ μέντοι καὶ πάλιν λέγεται, ἐπειδὴν γῆς ἐπιτηδείας καὶ ἀέρων εὐκράτων λάβηται, πρὸς τὸ ἀρχαῖον εἶδος ἐπανιέναι. Ὡστε οὐδὲν παρὰ τὸ πρόσταγμα εὐροῖς ἂν ἐν τοῖς φυσόμενοις ἐπιτελούμενον. Ἡ δὲ λεγομένη αἶρα, καὶ ὅσα λοιπὰ νόθα σπέρματα τοῖς τροφίμοις ἐγκαταμέμικται, ἅπερ ζιζάνια προσαγορεύειν σύνηθες τῇ Γραφῇ, οὐκ ἐκ τῆς τοῦ (41) σίτου μεταβολῆς γίνεται, ἀλλ' ἐξ οἰκείας ἀρχῆς ὑπέστη, ἴδιον ἔχοντα γένος. Ἄπερ τὴν εἰκόνα πληροῦ τῶν παραχαρασσόντων τὰ τοῦ Κυρίου διδάγματα, καὶ μὴ γνησίως μαθητευομένων τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πονηροῦ διδασκαλίας διεφθαρμένων, καταμιγνόντων δὲ ἑαυτοὺς (42) τῷ ὑγιαίνοντι σώματι τῆς Ἐκκλησίας, ἵν' ἐκ τοῦ ἀφανοῦς τὰς παρ' ἑαυτῶν βλάβας τοῖς ἀκεραιωτέροις ἐμβάλωσιν. Ἡδὴ δὲ ὁ Κύριος καὶ τὴν τελείωσιν τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων τῇ τῶν σπερμάτων αὐξήσει παρεικάζει, λέγων· Ὡς ἔταν ἄνθρωπος βάλη τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ καθεύδῃ, καὶ ἐγειρῆται νύκτα καὶ ἡμέραν, καὶ ὁ σπόρος ἐγειρῆται, καὶ μηκύνηται, ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός. Αὐτομάτη γὰρ ἡ γῆ καρποφορεῖ πρῶτον χόρτον, εἶτα στάχυν, εἶτα πλήρη σίτον ἐν τῷ στάχυϊ. *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην.* Καὶ ἐν ἀκαριαίᾳ χρόνου ῥοπῇ ἀπὸ τῆς βλαστήσεως ἀρξαμένη ἡ γῆ, ἵνα φυλάξῃ τοὺς νόμους τοῦ κτίσαντος, πᾶσαν ἰδέαν αὐξήσεως διεξελοῦσα, εὐθύς πρὸς τὸ τέλειον

sæpius permutasse, quoties videlicet sensus numerum multitudinis postulabat. De his semel monuisse satis sit. Tempus male locare arbitraremur, si deinceps editorum et codicum mss. ea in re discrepantiam accurate notaremus, cum nihil intersit hoc an illo modo legatur.

(39) Sic mss. plerique omnes. Editio Paris. ἀπέθετο τοῦ εἶναι. Editio Basil. ἀπέθετο εἶναι.

(40) Ita quinque mss. Editi vero ὑπερκαεῖς. Ambrosius sic ad verbum interpretatur: *Si aut frigore adurantur*: in quo videtur, Virgilium imitatus, qui i Georg. scripserat,

Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Ibidem Reg. primus εἰς ἕτερον.

(41) Sic editio Basil. cum multis mss. Editio Paris. ἐκ τοῦ. Mox Colb. secundus εἰκόνα δηλοῖ.

(42) Ita quatuor mss. Editi et unus ms. αὐτοῦς.

ἵγγαγε τὰ βλαστήματα. Καὶ λειμῶνες μὲν ἦσαν βα-
θεῖς τῇ ἀφθονίᾳ τοῦ χόρτου, τῶν δὲ πεδίων τὰ εὐ-
καρπα φρίσσοντα τοῖς λήϊοις (43), εἰκόνα πελάγου
χυμαίνοντος ἐν τῇ κινήσει τῶν ἀσταχύων ἀπέσωζε.
Πᾶσα δὲ βοτάνη καὶ πᾶν λαχανηρὸν γένος, καὶ εἴ τι
ἐν φρυγάνοις, καὶ εἴ τι ἐν ὄσπριοις, κατὰ πᾶσαν
ἀφθονίαν τότε τῆς γῆς ὑπερεῖχεν. Οὐδὲ γὰρ ἀπό-
τευγμά τι ἦν ἐν τοῖς τότε προβληθεῖσιν, οὔτε γεωρ-
γῶν ἀπειρίας, οὔτε ἀέρων δυσκρασίας, οὔτε τινὸς
ἄλλης αἰτίας τοῖς γινομένοις λυμαινομένης. Οὐ μὴν
οὐδὲ ἡ καταδίκη ἐνεπόδιζε τῇ εὐθηνίᾳ τῆς γῆς.
Πρεσβύτερα γὰρ ταῦτα τῆς ἀμαρτίας, δι' ἣν κατεκρί-
θημεν ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου ἡμῶν ἐσθίειν τὸν
ἄρτον.

6. Ἀλλὰ καὶ ξύλον κάρπιμον, φησὶ, ποιοῦν
καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος,
καὶ καθ' ὁμοίτητα ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπὶ τούτῳ τῷ
ρήματι πᾶσαι μὲν λόχμαι κατεπυκνοῦντο· πάντα δὲ
ἀνέτρεχε δένδρα, τὰ τε πρὸς μῆξιμον ὕψος διαν-
στασθαι (44) πεφυκότα, ἐλάται καὶ κέδροι, καὶ κυ-
πάρισσοι, καὶ πεῦκαι· πάντες δὲ θάμνοι εὐθύς ἦσαν
ἀμφίκομοι καὶ δασεῖς· καὶ τὰ στεφανωματικὰ λε-
γόμενα τῶν φυτῶν, αἵ τε ῥωδιοναὶ, καὶ μυρσίνας, καὶ
δάφνας, πάντα ἐν μίᾳ καιροῦ ῥοπῇ, οὐκ ὄντα πρό-
τερον ὑπὲρ τῆς γῆς, εἰς τὸ εἶναι παρῆλθε (45) μετὰ
τῆς οἰκείας ἕκαστον ἰδιότητος, ἐναργεστάταις μὲν δια-
φοραῖς ἀπὸ τῶν ἑτερογενῶν χωριζόμενα, οἰκείῳ δὲ
ἕκαστον γνωριζόμενον χαρακτῆρι. Πλὴν γε ὅτι τὸ ῥό-
δον (46) τότε ἀνευ ἀκάνθης ἦν, ὕστερον δὲ τῷ κάλλει
τοῦ ἄνθους ἡ ἀκάνθα παρεζεύχθη, ἵνα τῷ τερπνῷ
τῆς ἀπολαύσεως ἐγγύθεν ἔχωμεν παρακειμένην τὴν
λύπην, μεμνημένοι τῆς ἀμαρτίας, δι' ἣν ἀκάνθας καὶ
τριβόλους ἡμῖν ἀνατέλλειν κατεδικάσθη ἡ γῆ. Ἀλλὰ
προσετάχθη, φησὶ, ξύλον κάρπιμον, ποιοῦν καρ-
πὸν ἐπὶ τῆς γῆς, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ,
ἐκδοῦναι ἡ γῆ· πολλὰ δὲ τῶν δένδρων ὀρώμεν οὔτε
καρποῖς οὔτε σπέρματι (47) κεχρημένα. Τί οὖν ἐροῦ-
μεν; Ὅτι τὰ τιμώτερα τῇ φύσει προηγούμενης τῆς
μνήμης τετύχηκεν· ἔπειτα, ὅτι ἀκριβῶς θεωροῦντι
καὶ πάντα φανήσεται ἡ σπέρματι κεχρημένα, ἢ τὰ
ἰσοδυναμοῦντα τοῖς σπέρμασιν ἔχοντα. Αἴγειροι γὰρ
καὶ ἰτέαι, καὶ πελέαι, καὶ λεῦκαι, καὶ ὅσα τοιαῦτα,

A fertiles campi, segetibus horrescentes, pelagi flu-
ctuantis imaginem per spicarum motum representa-
runt. Omnis autem herba, ac omne oleraceum ge-
nus, et si quid in fruticibus aut in leguminibus re-
peritur, omni cum ubertate tunc supra terram emi-
cabat. Neque enim infelix ullus successus iis quæ
tunc producebantur, erat extimescendus, cum ne-
que agricolarum imperitia, neque aeris intemperies,
neque alia ulla causa rebus nascentibus noceret.
Verum enim vero damnatorium iudicium tum impe-
dimento non erat telluris fertilitati. Isthæc enim
antiquiora sunt peccato, cujus gratia ad hoc sumus
damnati, ut panem in sudore nostri vultus comeda-
mus ⁶⁷.

B 6. Sed Et lignum fructiferum, inquit, faciens fru-
ctum, cujus semen ejus sit in ipso secundum genus et
secundum similitudinem super terram ⁶⁸. Sane hoc
verbo densabantur nemora omnia; omnesque emer-
sere arbores, quæ scilicet in longissimam altitudi-
nem exurgere solent, abietes, cedri, cupressi, pi-
cæ: item, frutices omnes illico comati fiebant et
densi. Prodiere etiam plantæ quæ dicuntur coro-
narie, roseta, myrti et lauri. Omnia quæ prius
super terram non exstabant, in uno temporis pun-
cto eo devenere ut essent, cum sua quæque pro-
prietate, manifestissimis quidem 45 differentiis ab
iis quæ diversi generis sunt, discreta, singula ta-
men proprio caractere insignita. Verum rosa tunc
sine spina erat, postea vero floris pulchritudini
fuit spina adjuncta, ut fruendæ voluptati foret dolor
contiguus, dum recordaremur peccati, cujus causa
ad hoc damnata terra est, ut nobis spinas profer-
ret atque tribulos ⁶⁹. Sed, inquit, jussa est terra
producere Lignum fructiferum, faciens fructum su-
per terram, cujus semen ejus sit in ipso; et tamen
complures arbores cernimus, neque fructibus, ne-
que seminibus præditas. Quid ergo dicturi sumus?
Quod res quæ natura præstant, primaria mentione
dignatæ sunt: deinde, quod accurate consideranti
constabit, aut omnia semen ferre, aut vim quam-
dam seminibus æqualem habere. Nam populi nigræ,
salices, ulmi, albæ populi, et aliæ ejusdem generis,

⁶⁷ Gen. iii, 19. ⁶⁸ Gen. i, 11. ⁶⁹ Gen. iii, 18.

(43) Colb. secundus βρήθοντα τοῖς λήϊοις, *segetibus onusti*. Haud mala lectio. Editi cum aliis mss. φρίσσοντα, *horrescentes*. Sic Virgilius in *Georg.*, 39: *Horrescunt segetes et campi*. Ad marginem Reg. primi in modum scholii apposita sunt illa: Ἡ φρίξις λέγεται ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ πυκνότης τῶν ἀσταχύων· *Horror dicitur agitatio atque densitas spicarum*.

(44) Reg. quintus ὕψος ἀνίστασθαι. Mox editio Paris. καὶ τὰ ταπεινά· πάντες δὲ· sed illud, τὰ ταπεινά, desideratur in editione Basil. et in octo mss. Colb. vetustior πεῦκαι καὶ πάντες δὲ θάμνοι· at particula καὶ deest in aliis mss. Suspiciamus autem illud, τὰ ταπεινά, additum fuisse a typographis, aut a quibusvis, eo consilio, ut antithesis quædam in Basilii verbis reperiretur: sed propterea quidquam addi necesse non fuit, cum sine ulla accessione satis superque conspicua sit antithesis. Postquam enim

D locutus est Basilus de altis arboribus, statim loquitur de plantis coronariis, quarum pleræque fere repunt humi. Animadvertas velim illud, τὰ ταπεινά, a veteri interprete agnitum non fuisse.

(45) Reg. sextus παρῆλθε. Editi cum aliis mss. παρῆλθε. Reg. tertius εἰς τὸ εἶναι παρῆλθη. Statim editi cum tribus aut quatuor mss. χαριζόμενα. Regii primus, quintus et octavus cum Colb. secundo χαριζόμενον.

(46) Ὅτι τὸ ῥόδον. Secutus est Basilium Ambrosius lib. iii in *Hexaem.*, cap. 11. Idem docet Augustinus quoque lib. i *De Genesi contra Manichæos*, cap. 13. Sed postea, ut notat Duceas, lib. iii *De Genesi ad litteram*, cap. 18, sententiam mutavit.

(47) Colb. secundus οὔτε σπέρμασι. Aliquanto post idem codex cum Reg. sexto ἢ σπέρμασι κεχρ.

fructum quidem nullum aperte afferre videntur; hæc tamen si quis diligenter expendit, singulas istas arbores semen habere comperiet. Enimvero granum illud quod folio subjectum est, quodque nonnulli in nominibus confingendis operam navantes, *mischon* appellant, vim seminis atque virtutem obtinet. Quæcunque enim a ramis solent oriri, inde ut plurimum radices emittunt. Fortassis autem seminis rationem habent, et ipsi qui ex radicibus pululant surculi: quos dum avellunt plantarum cultores, genus earum multiplicant. Prius tamen, uti diximus, eæ arbores memoratæ sunt, quæ nostram vitam magis conservant, quæque propriis fructibus hominem donantes, luculentum illi victum erant suppeditaturæ: vitis quidem, generatura vinum, quod erat cor hominis lætificandum: olea vero, cum qui vultum in oleo exhilarare potest, fructum allatura. Quot festinanter in unum concurrerunt, producta a natura! Radix vitis, palmites orbiculatim virecentes, valdeque super terram diffusi, germen, claviculæ, uva acerba, racemi. Vitem si tuis oculis attente conspexeris, vel ipsa te satis ad naturæ memoriam revocat. Meministi enim Domini similitudinem, qua se ipsum vitem, et Patrem agricolam nuncupat⁷⁰: nos item singulos Ecclesiæ per fidem insertos, palmites appellavit, atque ad multum fructum afferendum invitat nos⁷¹, ne inutilitatis damnati, igni tradamur; nec cessat hominum animas ubique vitibus comparare. *Vinea namque, inquit, facta est dilecto in cornu, in loco pingui*⁷²; et, *Vineam plantavi, et sepem circumdedi*⁷³. Animas humanas plane vineam dicit, quas sepe, mandatorum scilicet tutela et angelorum custodia circumdedit. *Immittet enim angelus Domini in circuitu timentium eum*⁷⁴. Deinde etiam, constitutis in Ecclesia primum apostolis, secundo prophetis, tertio doctoribus⁷⁵, quasi valla nobis defixit. Atque antiquorum ac beatorum virorum exemplis in sublime evehit nostram mentem, nec eam prosterni humi, aut conculeatione dignam esse sivit. Vult autem nos charitatis amplexibus ceu quibusdam clavicularibus proximum nostrum complecti, ac in ipsis acquiescere, ut jugi impeti sursum versus contententes, instar vinearum quarundam arbores conscendentium, nosmetipsos rerum altissimarum verticibus adæquemus. Quin et a nobis exposcit, ut dum defodimur, sustineamus. Defoditur autem anima, cum mundi curis, quæ cordibus nostris sunt oneri, se-

καρπὸν μὲν οὐδένα δουκὲ φέρειν ἐκ τοῦ προδήλου, σπέρμα δὲ ἕκαστον τούτων ἔχον ἀκριβῶς ἂν τις ἐξετάζων ἐξεύροι (48). Ὁ γὰρ ὑποκείμενος τῷ φύλλῳ κόκκος, ἢν μίσχον τινὲς τῶν περὶ τὰς ὀνοματοποιίας ἐσχολακῶτων προσαγορεύουσι, τοῦτο σπέρματος ἔχει δύναμιν. Ὅσα γὰρ ἀπὸ (49) κλάδων γίνεσθαι πέφυκεν, ἐντεῦθεν ὡς τὰ πολλὰ προβάλλει τὰς ῥίζας. Τάχα δὲ σπέρματος ἐπέχουσι λόγον καὶ αἱ τῶν ῥιζῶν ἀποφύσεις, ἃς παρασπῶντες οἱ φυτοκόμοι (50) τὸ γένος αὐξοῦσι. Πρότερον μέντοι, ὡσπερ ἔφαμεν, μνήμης ἤξιώθη τὰ συνεκτικώτερα τῆς ζωῆς ἡμῶν, ὅσα ἔμελλε, τοῖς οἰκείοις καρποῖς τὸν ἄνθρωπον δεξιούμενα, ἄφθονον αὐτῷ παρασκευάζειν τὴν διαίταν· ἄμπελος μὲν οἶνον γεννώσα εὐφραίνειν μέλλοντα καρδίαν ἀνθρώπου· ἐλαία δὲ καρπὸν παρεχομένη ἱλαρύνειν δυνάμενον πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ. Πόσα συνέτρεχε κατὰ ταυτὸν ἠπειγμένως ὑπὸ τῆς φύσεως παραγόμενα! Ἡ ῥίζα τῆς ἀμπέλου· τὰ κλήματα ἐν κύκλῳ εὐθαλῆ καὶ μεγάλα ὑπὲρ γῆς κεχυμένα· ὁ βλαστὸς, οἱ ἔλικες, ὁ ἄμπελος, οἱ βότρυες (51). Ἀρκεῖ σου τῆ ὕψει καὶ ἄμπελος συνετῶς δραθείσα ὑπόμνησίν σοι τῆς φύσεως ἐμποιῆσαι. Μέμνησαι γὰρ δηλονότι τῆς τοῦ Κυρίου εἰκόνης, ὅτι ἄμπελον ἑαυτὸν λέγει, καὶ τὸν Πατέρα τὸν γεωργὸν, καὶ τοὺς καθ' ἕνα ἡμῶν διὰ τῆς πίστεως εὐεφυτευμένους (52) τῇ Ἐκκλησίᾳ κλήματα προσηγόρευσε· καὶ προσκαλεῖται ἡμᾶς εἰς πολυκαρπίαν, ἵνα μὴ ἀχρηστίαν καταγνωσθέντες τῷ πυρὶ παραδοθῶμεν· καὶ οὐ παύεται πανταχοῦ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων (53) ταῖς ἀμπέλοις ἐξομοιῶν. Ἀμπελῶν γὰρ ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ, φησὶν, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλουσίῳ· καὶ, Ἀμπελῶνα ἐφύτευσα, καὶ περιέθηκα φραγμὸν. Τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς δηλονότι λέγει (54) τὸν ἀμπελῶνα, αἷς φραγμὸν περιέθηκε τὴν ἐκ τῶν προσταγμάτων ἀσφάλειαν καὶ τὴν φυλακὴν τῶν ἀγγέλων. Παρεμβαλεῖ (55) γὰρ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν. Ἐπειτα καὶ οἰονεὶ χάρακας ἡμῖν παρακατέπηξε θέμενος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους. Καὶ τοῖς τῶν παλαιῶν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν (56) ὑποδείγμασιν εἰς ὕψος ἡμῶν ἀνάγων τὰ φρονήματα, οὐκ ἀφῆκεν ἐρριμμένα χαμαὶ, καὶ τοῦ πατεῖσθαι ἄξια. Βούλεται δὲ ἡμᾶς καὶ οἰονεὶ ἕλιξί τι-σι ταῖς περιπλοκαῖς τῆς ἀγάπης τῶν πλησίων ἀντέχεσθαι, καὶ ἐπαναπαύεσθαι αὐτοῖς, ἵν' αἰετὸς πρὸς τὸ ἄνω τὴν ὁρμὴν ἔχοντες, οἷον τινες ἀναδενδράδες ταῖς κορυφαῖς τῶν ὑψηλοτάτων ἑαυτοὺς παρισάζωμεν. Ἀπαιτεῖ (57) δὲ ἡμᾶς καὶ τὸ καταδέχεσθαι σκαπτομένους. Ἀποσκάπτεται δὲ ψυχὴ ἐν τῇ ἀποθέσει τῶν

⁷⁰ Joan. xv, 1. ⁷¹ ibid. 5. ⁷² Isa. v, 1. ⁷³ Matth. xxi, 33. ⁷⁴ Psal. xxxiii, 8. ⁷⁵ I Cor. xii, 28.

(48) Mss. duo ἐξευρίσχοι. Alii duo εὔροι.

(49) Ita editio Basil. cum octo mss. e nostris præter Bodl. Editio Paris. ὅσα δὲ ἀπὸ.

(50) Editio Basil. cum Combef. et cum multis aliis mss. φυτοκόμοι. Editio Paris. φυτηκόμοι, male. Infra Colb. secundus συνέτρεχε κατὰ ταυτὸν τὸν καιρὸν.

(51) Quatuor mss. οἱ βότρυες. Editi cum uno aut altero ms. βότρυς.

(52) Codices aliquot ἐμφυτευμένους. Mox editi προκαλεῖται· at sex mss. προσκαλεῖται.

(53) Codices tres ψυχὰς ἡμῶν τῶν ἀνθρ.

(54) Reg. sextus ἀνθρωπίνας δυνάμεις ψυχὰς δηλονότι λέγει.

(55) Παρεμβαλεῖ, etc. Vulgata, Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum.

(56) Vox ἀνδρῶν deest in editis et in multis mss., sed legitur in Regiis tertio et sexto. Paulo post codex Combef. cum Reg. octavo ἐρριμμένους, male.

(57) Reg. sextus ἀπαιτεῖται.

τοῦ κόσμου μεριμνῶν, ἀλλ' βάρος εἰς ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ὡστε ὁ τὴν σαρκίνην ἀγάπην ἀποθέμενος, καὶ τὴν πρὸς τὰ χρήματα φιλίαν, ἢ τὴν περὶ τὸ δύστηνον δοξάριον τοῦτο πτόησιν ἀπόπτυστον καὶ εὐκαταφρόνητον ἡγησάμενος, ὡσπερ ἐσκάφη καὶ ἀνέπνευσεν ἀποσκευασάμενος τὸ μάταιον βάρος τοῦ γηίνου φρονήματος. Δεῖ δὲ, κατὰ τὸν λόγον τῆς παροιμίας, μηδὲ ὑλομανεῖν, τουτέστι, μὴ ἐπιδεικτικῶς πολιτεῦσθαι, μηδὲ τὸν παρὰ τῶν ἐξωθεν ἔπαινον θηρᾶσθαι (58), ἀλλ' ἐγκαρπον εἶναι, τῷ ἀληθινῷ γεωργῷ τὴν ἐπίδειξιν τῶν ἔργων ταμιευόμενον. Σὺ δὲ καὶ Ὡς ἐλαία κατάκαρπος ἔσο ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, μηδέποτε γυμνούμενος τῆς ἐλπίδος, ἀλλ' ἀεὶ θάλλουσαν ἔχων περὶ σεαυτὸν τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν. Οὕτω γὰρ τὸ ἀειθαλὲς τοῦ φυτοῦ μιμήση, καὶ τὸ πολύκαρπον δὲ αὐτοῦ ζηλώσεις, ἄφθονον τὴν ἐλεημοσύνην ἐν παντὶ καιρῷ παρεχόμενος.

7. Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν πρὸς τὴν ἔρευναν τῶν τεχνικῶν διατάξεων. Πόσα τότε γένη φυτῶν ἐπανέδραμε, τὰ μὲν ἐγκαρπα, τὰ δὲ ἐρέφιμα, ἄλλα πρὸς ναυπηγίαν ἐπιτήδεια, ἄλλα πρὸς καῦσιν! Ἐν τούτοις πάλιν ποικίλη μὲν ἐν ἐκάστῳ δένδρῳ ἢ τῶν μερῶν αὐτοῦ διακόσμησις, δυσέφικτος δὲ καὶ ἡ ἐξεύρεσις τῆς ἐκάστου ιδιότητος, καὶ ἡ θεωρία τῆς πρὸς ἕκαστον τῶν ἑτερογενῶν διαφορᾶς. Πῶς τὰ μὲν αὐτῶν βαθύρριζα, τὰ δὲ ἀκρόρριζα· καὶ τὰ μὲν ὀρθοφυῆ καὶ μονοστέλεχα, τὰ δὲ χαμαιζήλα καὶ εὐθύς ἀπὸ τῆς ρίζης εἰς πολλὰς ἐκφύσεις διηρημένα. Πῶς ὅσων μὲν (59) οἱ κλάδοι προμήκεις ἐπὶ πολὺ τοῦ ἀέρος ἐκτεταμένοι, τούτων καὶ αἱ ρίζαι βαθεῖαι, ἐπὶ πλεῖστον ἐν κύκλῳ διανεμόμεναι, ὡς ἰσον θεμελίους τινὰς ἀναλογούντας τῷ βάρει τῶν ἄνωθεν ὑποτιθείσης τῆς φύσεως. Πόσαι τῶν φλοιῶν αἱ διαφοραὶ! Τὰ μὲν γὰρ λειόφλοια τῶν φυτῶν, τὰ δὲ ῥηξίφλοια· καὶ τὰ μὲν μονόλοπα αὐτῶν, τὰ δὲ πολύπτυχα. Ὁ δὲ θαυμαστόν, ὅτι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης νεότητος καὶ τοῦ γήρωτος εὐροῖς ἂν καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς παραπλήσια τὰ συμπτώματα. Τοῖς μὲν γὰρ νέοις καὶ εὐθαλέσιν ὁ φλοιὸς περιτέταται (60)· τοῖς δὲ γηράσκουσιν ὡς ἰσον ῥυσοῦται καὶ ἐτραχύνεται. Καὶ τὰ μὲν κοπέντα ἐπιπλαστάνει· τὰ δὲ μένει ἀδιάδοχα, ὡσπερ τινὰ θάνατον τὴν τομὴν ὑπομείναντα. Ἦδη δὲ τινες τετηρηκάσιν ἐκτεμνομένας ἢ καὶ ἐπικαιομένας τὰς πίτυς εἰς δρυμῶνας μεθίστασθαι. Τινὰ δὲ καὶ τὴν ἐκ φύσεως κακίαν ἐπιμελείαις γεωργῶν θεραπευόμενα ἔγνωμεν· ὡς τὰς ὀξείας ροιάς, καὶ τῶν ἀμυγδαλῶν τὰς πικροτέρας, ὅταν διατρηθεῖσαι τὸ πρὸς τῆ ρίζῃ στέλεχος σφῆνα πεύκης (61) λιπαρὸν τῆς ἐντεριώνης μέσης διαλαθέντα δέξωνται, εἰς εὐχρηστίαν μεταβάλλουσι τότε τοῦ χυμοῦ τὴν δυσχέρειαν. Μηδεὶς οὖν ἐν κακίᾳ διάγων, ἑαυτὸν ἀπογινωσκέτω, εἰδὼς ὅτι γεωργία (62) μὲν τὰς τῶν φυτῶν ποιότητας μεταβάλλει, ἢ δὲ

A ipsam exuit. Quamobrem qui carneum amorem, aut suum erga divitias studium deposuit, aut qui miseræ hujus gloriolæ libidinem conspuendam et aspernabilem duxit, is veluti defossus est, ac, terrenæ affectionis inani pondere excusso, respiravit. Oportet autem secundum proverbii sententiam, ut neque silvescamus, hoc est, minime jactanter degamus, neque ab externis aucupemur laudem, sed simus fructuosi, veroque agricolæ specimina operum asservemus. Tu vero *Sicut oliva fructifera sis in domo Dei*⁷⁵, nec unquam spe denuderis, sed semper in teipso habeas floridam salutem per fidem. Sic enim hujus plantæ perpetuam imitaturus es viriditatem; ac ejus fecunditatem æmulabere, si uberrimam omni tempore largiāre eleemosynam.

B 7. Verum ad artificiosas ordinationes perquirendas redeamus. Quot tunc arborum genera emersere, alia quidem frugifera, alia vero construendis tectis idonea, hæc ad fabricandas naves apta, illa ad cremationem destinata! In his rursus varia est partium uniuscujusque arboris dispositio: singularum autem arborum proprietas vix invenitur; et earum quæ diversi generis sunt, discrimen vix animadvertitur. Quomodo aliæ arbores in profundum agant radices, aliæ easdem in superficie habeant: hæc rectæ assurgant, sintque unistirpes, illæ deprimantur humi, atque statim a radice in plures caudices dividantur. Quomodo quarum rami prolixi sunt, ac in aerem valde expansi, harum etiam profundæ sint radices, et latissime in orbem distributæ: perinde quasi fundamenta quædam oneri impendentium accommodata subjecisset natura. Quot corticum sunt discrimina! Nam aliis arboribus levis, aliis scaber est cortex: aliæ unico, aliæ multiplici teguntur cortice. Quod vero mirandum est, ea quæ plantis accidunt, ea comperias modo haud dispari juventuti hominum ac senectuti accidere. Enimvero novellis ac vigentibus cortex circum extenditur: ubi senuerint, quasi rugosus et asper evadit. Et aliæ germinant licet incisæ: aliæ autem citra successionem et propaginem remanent, cæsuram perinde ut mortem quamdam perpressæ. Jam vero succisas, aut etiam combustas pinus quidam observarunt in querceta D verti. Porro naturalia quarundam arborum vitia agricolarum diligentia curari novimus; cujusmodi sunt mali punicæ acidæ, et amygdalæ amarioræ, quæ, ubi perforato ad radicem trunco pinguem piceæ cuneum per mediam medullam adactum susceperint, tunc succi 47 acerbitem in bonum

⁷⁵ Psal. LI, 10.

(58) Coll. secundus ἔπαινον θηρᾶσαι.

(59) Ita quatuor mss. Deest μὲν in editis et in Coll. secundo.

(60) Ita sex mss. Editi παρατέταται, non ita recte.

(61) Ὅταν ... σφῆνα πεύκης, etc. Hunc locum paulo aliter exprimit Ambrosius lib. III in Hexaem., cap. 13, num. 56: Amygdalis quoque, inquit, hoc

genere medicari feruntur agricolæ, ut ex amaris dulces fiant fructus, ut et terebrent ejus radicem arboris, et in medium inserant surculum ejus arboris, quam Græci πεύκην, nos piceam dicimus: quo facto succi amaritudo deponitur.

(62) Reg. quintus, ὁ γεωργός, agricola.

usum transmutant. Nemo igitur in vitio degens, de se ipse desperet : haud nescius, plantarum qualitates ut agricultura commutari : ita animi diligentia, quæ in consequenda virtute adhibenda est, infirmitates omnes superari posse. At vero tanta est frugiferarum arborum in edendis fructibus differentia, ut ne possit quidem quisquam eam verbis explicare. Non enim solum in arboribus genere diversis diversitas reperitur fructuum : sed in ipsa etiam arboris specie multum est discriminis ; quandoquidem alia in marium, alia in feminarum fructu nota distincta est a stirpium cultoribus, qui scilicet palmas etiam in mares ac feminas dividant. Atque aliquando videas eam quæ ab ipsis femina nuncupatur, demittentem ramos, velut libidine concitatam, marisque amplexum appetentem. Videas itidem harumque arborum cultores velut quædam masculinarum semina quæ *pænes* vocantur, ramis ejus immittere ; sicque ipsam quasi in fructificationis sensu constitutam, iterum ramos erigere, et hujus arboris comam ad propriam formam redire. Porro idipsum etiam narrant de ficis. Unde aut quidem ficos silvestres juxta hortenses conserunt : alii vero grossos caprifici fructuosos ac domesticis ficis alligantes, ipsarum medentur infirmitati, jamque defluentem ac evanescentem fructum grossis caprifici continent. Quid vult sibi illud naturæ exemplum ? Quod nos vel ab iis qui a fide alieni sunt, impetum quemdam ac vigorem ad dandum bonorum operum specimen sæpe accipere debemus. Etenim si videris eum, qui aut vitam ethnicam agit, aut ob perversam quamdam hæresim ab Ecclesia abscissus est, probæ ac continentis vitæ, et reliquæ moralis disciplinæ studiosum esse ; tuam magis intende sedulitatem, ut fructiferæ fico ex caprificorum præsentia colligenti vires et defluvium evadas.

8. Tales igitur sunt circa generationis modum differentiæ plantarum, ut pauca admodum de plurimis dicamus. Ipsorum autem fructuum varietatem, figuras, colores, saporum proprietatem, uniuscujusque utilitatem quis recensere possit ? Quomodo quidam nudi coquantur a sole, quidam vero putaminibus contacti, compleantur ; et quarum arborum tener est fructus, in iis crassum sit folii tegumentum, velut in fico : quarum vero fructus sunt firmiores, leve sit foliorum tutamen, uti in nuce. Nam illis ob debilitatem subsidio majore opus erat : his vero amictus crassior propter frondium umbram nocuisset. Quomodo diffusum sit vitis folium, ut uva et aeris injuriis resistat, et radium solis per illius raritatem ubertim suscipiat. Nihil sine

κατ' ἀρετὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλεια δυνατὴ ἐστὶ παντοδαπῶν ἀβρώσθημάτων ἐπικρατῆσαι. Ἡ δὲ περὶ τὰς καρπογονίας διαφορὰ τῶν καρπίμων φυτῶν τοσαύτη, ὅσῃ οὐδ' ἂν ἐπελθεῖν τις δυνηθεῖ τῷ λόγῳ. Οὐ γὰρ μόνον ἐν τοῖς ἑτερογενέσιν αἱ διαφοραὶ τῶν καρπῶν, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν αὐτῷ τῷ εἶδει (63) τοῦ δένδρου πολὺ τὸ διάφορον· ὅπουγε καὶ (64) ἄλλος μὲν χαρακτήρ τοῦ καρποῦ τῶν ἀβρένων, ἄλλος δὲ τῶν θηλειῶν, παρὰ τῶν φυτουργῶν διακέκριται, οἳ γε καὶ τοὺς φοίνικας εἰς ἀβρένας καὶ θηλείας διιστῶσι. Καὶ ἴδοις ἂν ποτε τὴν παρ' αὐτῶν ὀνομαζομένην θηλειαν καθιεῖσαν τοὺς κλάδους, οἷον ὀργῶσαν, καὶ τῆς συμπλοκῆς ἐφιεμένην τοῦ ἀβρένος, τοὺς δὲ θεραπευτὰς τῶν φυτῶν ἐμβάλλοντας τοῖς κλάδοις, οἷον τινα σπέρματα τῶν ἀβρένων, τοὺς λεγομένους ψῆνας· καὶ οὕτως οἷον ἐν συναισθήσει τῆς ἀπολαύσεως γίνεσθαι καὶ ἀνορθοῦσθαι πάλιν τοὺς κλάδους, καὶ πρὸς τὸ οἰκεῖον σχῆμα τοῦ φυτοῦ τὴν κόμην ἀποκαθίστασθαι. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῶν συκῶν φασιν. Ὅθεν οἱ μὲν τὰς ἀγρίας (65) συκᾶς παραφυτεύουσι ταῖς ἡμέροις· οἱ δὲ τοὺς ὀλύνθους ἐκδήσαντες, τῶν εὐκάρπων καὶ ἡμέρων συκῶν τὴν ἀτονίαν ἰῶνται, ῥέοντα ἤδη καὶ σκεδαννύμενον τὸν καρπὸν τοῖς ὀλύνθοις ἐπέχοντες. Τί σοι τὸ παρὰ τῆς φύσεως αἰνίγμα βούλεται (66) ; Ὅτι χρὴ πολλάκις ἡμᾶς καὶ παρὰ τῶν ἀλλοτρίων τῆς πίστεως εὐτονίαν τινὰ προσλαμβάνειν εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐπίδειξιν. Ἐὰν γὰρ ἴδῃς τὸν ἐν βίῳ ἐθνικῷ, ἢ ἀπὸ τινος αἰρέσεως ἐνδιαστροφῆς τῆς Ἐκκλησίας ἀπεσχισμένῳ, βίου σώφρονος καὶ τῆς λοιπῆς κατὰ τὸ ἦθος εὐταξίας ἐπιμελούμενον, πλείον ἑαυτοῦ τὸ σπουδαῖον ἐπίτεινον, ἵνα γένη παραπλήσιος τῇ καρποφόρῳ συκῇ, ἐκ τῆς τῶν ἀγρίων παρουσίας ἀθροιστοῦσθαι τὴν δύναμιν, καὶ τὴν μὲν ῥύσιν ἐπεχούσθαι, ἐπιμελέστερον δὲ τὸν καρπὸν (67) ἐκτρέφούσθαι.

colibenti, fructumque diligentius enutrienti, similis

8. Τοιαῦται μὲν οὖν αἱ περὶ τὸν τρόπον τῆς γενέσεως αὐτῶν διαφοραὶ, ὡς ἐλάχιστα εἰπεῖν ἀπὸ πλείστων. Αὐτῶν δὲ τῶν καρπῶν τίς ἂν ἐπέλθοι τὴν ποικιλίαν, τὰ σχήματα, τὰς χροᾶς, τῶν χυμῶν τὴν ιδιότητα, τὸ ἀπ' ἐκάστου χρήσιμον ; Πῶς τινὰ μὲν γυμνὰ πέπτεται τῷ ἡλίῳ (68), τινὰ δὲ ἐν ἐλύττοις κεκαλυμμένα πληροῦται ; καὶ ὧν μὲν ἀπαλδὸς ὁ καρπὸς, παχὺ τοῦ φύλλου τὸ σκεπαστήριον, ὡς ἐπὶ τῆς συκῆς, ὧν δὲ οἱ καρποὶ στεγανώτεροι, ἐλαφρὰ τῶν φύλλων ἡ προβολή (69), ὡς ἐπὶ τῆς καρύας ; Ὅτι ἐκεῖνα μὲν διὰ τὸ ἀσθενὲς πλείονος ἐδεῖτο τῆς βοηθείας· τοῦτοις δ' ἂν προσβλαβῆς ἐγένετο ἡ παχυτέρα περιβολή ἐκ τῆς ἀπ' αὐτῶν σκιᾶς. Πῶς κατέσχισται τῆς ἀμπέλου τὸ φύλλον, ἵνα καὶ πρὸς τὰς ἐκ τοῦ ἀέρος βλάβας ὁ βότρυς ἀντέχη, καὶ τὴν ἀκτίνα τοῦ ἡλίου διὰ τῆς

(63) Editio Basil. cum octo mss., ἐν αὐτῷ τῷ εἶδει. Editio Paris., ἐν τῷ αὐτῷ εἶδει.

(64) Sic mss. tres. Deest καὶ in excensis.

(65) Ita sex mss. Editi ἀγρίου.

(66) Ita Reg. octavus cum Colb. secundo et Combef. Abest βούλεται ab editis.

(67) Editi cum uno aut altero ms. τοὺς καρπούς. At Combef. cum aliis quatuor mss. τὸν καρπὸν.

(68) Colb. secundus γυμνὰ πεπαίνεται τῷ ἡλίῳ παραδεικνύμενα, nuda coquantur, si soli exponantur. Reg. tertius πέπτεται τῷ ἡλίῳ παραδεικνύμενα.

(69) Colb. secundus φύλλων ἡ προβολή, foliorum amictus. Lectio optima. Editi cum aliis mss. ἡ προβολή. Reg. tertius αἱ ἐλαφρὰ τῶν φύλλων αἱ προβολαί.

ἀραιότητος δαψιλῶς ὑποδέχεται; Οὐδὲν ἀναίτιον· οὐδὲν ἀπὸ ταυτομάτου· πάντα ἔχει τινὰ σοφίαν ἀπόρρητον. Τίς ἂν ἐφίκοιτο λόγος; Πῶς ἀνθρώπινος νοῦς πάντα μετ' ἀκριθείας ἐπέλθοι, ὥστε καὶ κατ-ιδεῖν τὰς ἰδιότητας, καὶ τὰς πρὸς ἕκαστον διαφορὰς ἐναργῶς διακρίναι, καὶ τὰς κεκρυμμένας αἰτίας ἀνευ-δεῶς παραστήσαι; Ἐν ὕδωρ, διὰ τῆς ρίζης ἐλκόμε-νον, ἄλλως μὲν τρέφει τὴν ρίζαν αὐτὴν, ἄλλως δὲ τὸν φλοιὸν τοῦ στελέχους, καὶ ἄλλως τὸ ξύλον, καὶ τὴν ἐντεριώνην ἑτέρως. Τὸ αὐτὸ καὶ φύλλον γίνεται, καὶ εἰς ἀκρέμονας καὶ κλάδους κατασχίζεται, καὶ τοῖς καρποῖς παρέχει τὴν αὐξήσιν, καὶ δάκρυον τοῦ φυτοῦ καὶ ὁπὸς ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας (70) προέρχεται· οἷς πόση πρὸς ἄλληλά ἐστιν ἡ διαφορὰ, οὐδεὶς ἂν λόγος ἐξίκοιτο. Ἄλλο γὰρ τοῦ σχίνου τὸ δάκρυον, καὶ ἄλλος ὁ ὁπὸς τοῦ βαλσάμου· καὶ νάρθηκός τινες ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ Λιβύης ἑτερον ὁπῶν γένος ἀποδα-κρύνουσι. Λόγος δὲ τίς ἐστὶ καὶ τὸ ἤλεκτρον ὁπὸν εἶναι φυτῶν εἰς λίθου φύσιν ἀποπηγνύμενον. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὰ ἐμφαινόμενα κάρφη καὶ τὰ λεπτότατα τῶν ζώων, ἅπερ, ἀπαλοῦ ὄντος τοῦ ὁποῦ, ἐναπο-ληφθέντα κατέχεται. Καὶ ὅλως τὴν κατὰ τὰς ποιότη-τας τῶν ὁπῶν διαφορὰν ὁ μὴ τῇ πείρᾳ διδαχθεὶς οὐδ-ένα λόγον εὐρήσει τὴν ἐνέργειαν παριστῶντα. Πῶς πάλιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς νοτιδὸς ἐν μὲν τῇ ἀμπέλῳ οἶνος συνίσταται, ἐν δὲ τῇ ἐλαίᾳ τὸ ἔλαιον; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον θαυμαστὸν, πῶς ὧδε μὲν τὸ ὑγρὸν ἀπεγλυ-κάνθη, ἐκεῖ δὲ λιπαρὸν γέγονεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τοῖς γλυκέσι καρποῖς ἀμύθητος ἡ παραλλαγή τῆς ποιότη-τος. Ἄλλο γὰρ τὸ ἐν ἀμπέλῳ γλυκὺ, καὶ ἄλλο τὸ ἐν C μηλέᾳ, καὶ σύκῳ, καὶ φοίνικι. Ἐτι· σὺ βούλομαι περὶ τὴν ἐξέτασιν ταύτην φιλοτεχνῆσαι, πῶς τὸ αὐτὸ ὕδωρ νῦν μὲν λεῖδόν ἐστὶ τῇ αἰσθήσει, ὅταν ἐν τοῖσδε τισι τοῖς φυτοῖς γενόμενον ἀπογλυκανθῇ· νῦν δὲ πληκτι-κὸν ἐστὶ τῆς γεύσεως, ὅταν δι' ἄλλων φυτῶν ἐνεχθὲν ἀποζύνηται. Καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐσχάτην πικρότητα μεταβάλλον ἐκτραχύνει τὴν αἰσθησίν, ὅταν ἐν ἀψίνθῳ ἢ σκαμμωνίᾳ (71) γένηται· καὶ ἐν μὲν ταῖς βαλάνοις ἢ τῷ καρπῷ τῆς κρανείας πρὸς τὴν στυφὴν καὶ αὐστη-ρὰν ποιότητα μεταβάλλει· ἐν δὲ ταῖς τερεβίνθοις καὶ ταῖς καρύαις πρὸς ἀπαλὴν καὶ ἐλαιώδη φύσιν μεθ-ίσταται.

9. Καὶ τί δεῖ τὰ πόρρω λέγειν, ὅπου γε ἐπὶ τῆς αὐτῆς συκῆς πρὸς τὰς ἐναντιωτάτας μεταβαίνει ποιό-τητας; Πικρότατον μὲν γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ ὁπῷ, γλυκὺ D τατον δὲ ἐν αὐτῷ (72) τῷ καρπῷ. Καὶ ἐπὶ τῆς ἀμπέ-λου στυπτικώτατον μὲν ἐπὶ τῶν ἀκρεμόνων, ἡδιστον δὲ ἐν τοῖς βότρυσιν. Αἱ δὲ κατὰ τὰς χροῖας διαφορὰς πόσαι! Ἴδοις ἂν ἐν λειμῶνι τὸ αὐτὸ ὕδωρ ἐρυθραι-νόμενον μὲν ἐν τῷδε τῷ ἄνθει, καὶ ἐν ἄλλῳ πορφυ-ροῦν (75), καὶ κυανὸν ἐν τῷδε, καὶ ἐν ἑτέρῳ λευκόν· καὶ πλείονα πάλιν τῆς ἐν ταῖς χροαῖς ποικιλίας τὴν κατὰ τὰς ὁδοὺς διαφορὰν παρεχόμενον. Ἄλλὰ γὰρ

(70) Reg. tertius ἐκ τῆς τοιαύτης αἰτίας. Ibidem Reg. quintus προσέρχεται.

(71) Colb. secundus ἢ ἀσκομμωνίᾳ· quam quo- que lectionem exhibet quidem Reg. sextus, sed se- cundis curis. Editi, Coisl. uterque, et Regii tertius et quintus σκαμμωνίᾳ. Scammonea autem, seu scammonia, herba est regionum transmarinarum,

A causa, nihil temere factum est : omnia ab ineffabili quodam sapientia proficiscuntur. Quænam oratio possit omnia assequi? Quomodo omnia accurate re- censere possit mens humana, adeo ut proprietates cognoscat, secernat clare singulorum differentias, et occultas causas certo proferat? Una aqua per radicem attracta, aliter nutrit ipsam radicem, aliter trunci corticem, aliter lignum, aliter medullam. Eadem et folium fit, et in majores ac in minores ramos discinditur, 48 et præstat fructibus incre- mentum : lacrymæ etiam et succus plantæ ex ea- dem causa proveniunt : quæ quantum inter se dif- ferant, nullus sermo explicare possit. Alia est enim lentisci lacryma, alius balsami succus : quædam etiam ferulæ in Ægypto et in Libya stillant aliud succorum genus. Ferunt quoque electrum, succum esse plantarum, in lapidis naturam concretum. Porro opinionis hujus testimonium sunt festucæ in ipso apparentes, ac bestiolæ tenuissimæ, quæ, pro- pterea quod in tenero ac molli succo consederint, detinentur inclusæ. Et in summa, qui non experi- mento edoctus est, quantum inter se discrepent succorum qualitates, is ad eorum vim et effica- ciam explicandam nullum reperturus est sermo- nem. Quomodo iterum ab eodem humore in vite quidem vinum producitur, in olea autem oleum? Atque non id solum mirandum est, quoniam pacto humor hic dulcis, illic pinguis evaserit : sed quod etiam in dulcibus fructibus inenarrabilis est qua- litatis commutatio. Alia est enim in vite dulcedo, alia in malo, in fico, ac in palma. Volo insuper, ut hæc majori studio et arte perscruteris : quomodo aqua eadem nunc sensui lenis sit, cum in quibus- dam plantis commorans dulcescit : nunc vero pungat gustum, cum per alias plantas diducta acescit. Ac rursus in extremam amaritudinem versa, sensum exasperat, cum in absinthio aut scammonia insederit. Quinetiam in glandibus, aut in corni fructu, ad astringentem asperamque qua- litatem transit : in terebinthis vero et nucibus, in teneram et oleosam naturam transmutatur.

9. Et quid opus est procul dissita proferre, cum in eadem licu in qualitates maxime contrarias commigret? Est enim in succo amarissima : con- tra, dulcissima est in ipso fructu. Et in vite, astringentissima est in ramis, in uvis vero suavissima. Quot autem differentiæ sunt colorum! Videas enim in prato eandem aquam in hoc quidem flore rube- scentem, in alio purpuream, in hoc cæruleam, in alio albam : atque iterum differentiam majorem exhibet in odoribus, quam ipsa est colorum va- rietas. Sed enim orationem meam cerno ob inex-

quæ præsertim in Asia et in agro Colophonio cre- scit, cujus succus valet ad medicinas. Pura qui cupiet, Ruellium legere poterit.

(72) Ita editio Basil. cum codice Combef. et cum aliis sex mss. Editio Paris. ἐν αὐτοῦ τῷ.

(75) Codex Combef. cum Reg. octavo πορφυροῦν. Editi cum Reg. quinto πορφυρόν.

plebile ista speculandi desiderium, ultra modum A
 exerescere: quam nisi astrinxero, revocaveroque
 ad creationis legem, dies me deficiet magnam
 vobis sapientiam ex minimis rebus exhibentem.
*Germinet terra lignum fructiferum, faciens fructum
 super terram.* Et subito montium cacumina co-
 miantia comparebant, et solerter concinnabantur
 horti, et fluviorum ripæ infinitis adornabantur
 plantarum generibus. Atque hæc quidem ad exor-
 nandam hominum mensam ordinabantur: illæ vero
 ex frondibus fructibusque alimentum pecoribus
 præstabant. Aliæ conferunt nobis medicinæ subsi-
 dia, succos, liquores, festucas, cortices, fructum:
 et uno verbo, quæcumque nobis invenit diutina ex-
 perientia, dum **49** ex singulis casibus id quod
 utile est colligit; hæc omnia perspicax Providentis
 providentia, ab initio res prospiciens, edidit ac
 produxit. Tu vero cum videris hortensia, silvestria,
 aquatica, terrestria, florifera aut non florentia, in
 parvo magnum agnoscens, semper tuam magis ac
 magis intendas admirationem, ac velim augeas
 amorem in Creatorem tuum. Expende, quomodo
 alias arbores perpetuo virentes, alias vero nuda-
 tioni obnoxias condiderit: et quomodo inter eas
 quæ semper virescunt, aliæ amittant frondes, aliæ
 semper ipsas servant. Enimvero olea et pinus
 exuuntur foliis; tametsi sensim occulteque frondes
 alternant, adeo ut nunquam coma denudari videan-
 tur. Palma autem perpetuo folia retinet, utpote
 quæ cum eisdem foliis a prima germinatione ad
 finem usque permaneat. Deinde et illud animad-
 verte, quomodo myrica est veluti anceps: annu-
 meratur nimirum et inter aquatica, et in solitudi-
 nibus abundat. Quapropter etiam Jeremias peiores et

40. *Germinet terra.* Hoc perbreve præceptum
 statim magna natura et artificiosus sermo erat, in-
 numeras stirpium proprietates cogitatione nostra
 citius proferens. Præceptum illud, quod etiam nunc
 terræ inest, eam quotannis urget, ut facultatem
 suam omnem, qua ad herbas, semina, arboresque
 generandas prædita est, exserat. Quemadmodum
 enim turbines ex primo ictu ipsis incusso, eos qui
 deinceps sequuntur gyros conficiunt, cum in se-
 lipsis, fixo centro, circumferuntur: sic et naturæ
 ordo ab hoc primo præcepto exorsus, ad omne
 deinceps tempus transit, donec ad communem uni-
 versi consummationem pervenerit. Ad quam et nos
 omnes referti fructibus, ac bonorum operum pleni
 festinemus, ut plantati in domo Domini, in atriiis
 Dei nostri ⁷⁶ efflorescamus, in Christo Jesu Domino

⁷⁶ Jer. xvii, 6. ⁷⁷ Psal. xci, 14.

(74) Reg. primus ὁρῶ μου τόν. Editi cum multis
 mss. ὁρῶ μοι τόν.

(75) Colb. secundus cum Reg. sexto σοφίαν τοῦ
 κτίσαντος. Sed illud, τοῦ κτίσαντος, desideratur in
 editis et in aliis mss.

(76) Reg. quintus τοῦ κτίσαντος.

(77) Reg. sextus ὁ φοίνιξ τὸ αὐτὸ φύλλον ἐκ τῆς
 πρώτης βλαστῆσεως εἰς τέλος συμπαραμένον ἔχων.
 Ἐπειτα, etc. *Palma quæ easdem frondes a prima*

ὁρῶ μοι τόν (74) λόγον τῆ ἀπληστία τῆς θεωρίας εἰς
 ἀμετρίαν ἐκπίπτοντα, ὃν ἐάν μὴ δῆσας πρὸς ἀνάγκην
 ἀπαγάγω τῆς κτίσεως, ἐπιλείψει με ἡ ἡμέρα τὴν με-
 γάλην σοφίαν (75) ἐκ τῶν μικροτάτων ὑμῖν παριστῶν-
 τα. *Βλαστησάτω ἡ γῆ ξύλον κάρπιμον, ποιῶν
 καρπὸν ἐπὶ τῆς γῆς.* Καὶ εὐθύς αἱ κορυφαὶ τῶν
 ὄρεων ἐκόμων· καὶ ἐφιλοτεχνοῦντο παράδεισοι, καὶ
 ποταμῶν ἔχθαι μυρίοις γένεσι φυτῶν ὠραίζοντο.
 Καὶ τὰ μὲν τὴν ἀνθρωπίνην ἠὺτρέπιστο κατακοσμή-
 σαι τράπεζαν· τὰ δὲ βοσκήμασι τροφήν παρεσκεύαζεν
 ἐκ τῶν φύλλων, ἐκ τῶν καρπῶν. Ἄλλα τὰς ἐκ τῆς
 λατρικῆς ὠφελείας ἡμῖν προεξένει· τοὺς χυλοὺς, τοὺς
 ὀπούς, τὰ κάρφη, τοὺς φλοιούς, τὸν καρπὸν· καὶ
 ἀπαξαπλῶς ὅσα ἡμῖν ἡ χρονία πείρα ἐξεῦρεν, ἐκ τῶν
 κατὰ μέρος περιπτώσεων συλλεγομένη τὸ χρήσιμον,
 ταῦτα ἡ δόξα τοῦ κτίσαντος (76) πρόνοια, ἐξ ἀρχῆς
 προβλεψαμένη, εἰς γένεσιν ἤγαγε. Σὺ δὲ ὅταν εἶδῃς
 τὰ ἡμέρα, τὰ ἄγρια, τὰ φιλυδρα, τὰ χερσαῖα, τὰ
 ἀνθοφοροῦντα, ἢ τὰ ἀνανθῆ, ἐν μικρῷ τὸν μέγαν
 ἐπιγινώσκων, πρόσθεσ ἀεὶ τῷ θαύματι, καὶ αὐξησὸν
 μοι τὴν ἀγάπην τοῦ κτίσαντος. Ἐξέταζε, πῶς τὰ μὲν
 ἀειθαλῆ ἐποίησε, τὰ δὲ γυμνούμενα· καὶ τῶν ἀειθα-
 λῶν τὰ μὲν φυλλοδόλα, τὰ δὲ ἀείφυλλα. Φυλλοδολεῖ
 γὰρ καὶ ἐλαία καὶ πίτυς, εἰ καὶ λεληθότως ὑπαλλάσ-
 σει τὰ φύλλα, ὥστε μηδέποτε δοκεῖν τῆς κόμης ἀπο-
 γυμνοῦσθαι. Ἀείφυλλον δὲ ὁ φοίνιξ, τῷ αὐτῷ φύλλῳ
 ἐκ τῆς πρώτης βλαστῆσεως εἰς τέλος συμπαραμένων.
 Ἐπειτα (77) κάκεινο σκόπει, πῶς ἡ μυρική ὡσπερ
 ἀμφιδιόν ἐστι, καὶ τοῖς φιλυδροῖς συναριθμούμενον,
 καὶ κατὰ τὰς ἐρήμους πληθυνόμενον. Διὸ καὶ ὁ Ἱε-
 ρεμίας δικαίως τὰ πονηρότερα (78) καὶ ἐπαμφοτε-
 ρίζοντα τῶν ἡθῶν τῷ τοιοῦτῳ φυτῷ παρεικάζει.

ambiguos mores huic plantæ merito comparat ⁷⁶.

40. *Βλαστησάτω ἡ γῆ.* Τὸ μικρὸν τοῦτο πρόσ-
 ταγμα εὐθύς φύσις μεγάλη καὶ λόγος ἔντεχνος ἦν,
 θάττον τοῦ ἡμετέρου νοήματος τὰς μυρίας τῶν
 φουμένων ιδιότητας ἐκτελῶν. Ἐκεῖνο ἐστὶ καὶ νῦν
 ἐνυπάρχον (79) τῆ γῆ τὸ πρόσταγμα, ἐπιείγει αὐτὴν
 καθ' ἐκάστην ἔτους περίοδον ἐξάγειν τὴν δύναμιν
 ἑαυτῆς ὅσῃν ἔχει πρὸς τε βοτανῶν καὶ σπερμάτων
 καὶ δένδρων γένεσιν. Ὡς γὰρ οἱ στρόβιλοι ἐκ τῆς
 πρώτης αὐτοῖς ἐνδοθείσης πληγῆς τὰς ἐφεξῆς ποιῶν-
 ται περιστροφάς, ὅταν πῆξαντες τὸ κέντρον ἐν ἑαυ-
 τοῖς περιφέρωνται· οὕτω καὶ ἡ τῆς φύσεως ἀκολου-
 θία, ἐκ τοῦ πρώτου προστάγματος τὴν ἀρχὴν δεξα-
 μένη (80), πρὸς πάντα τὸν ἐφεξῆς διεξέρχεται χρό-
 νον, μέχρις ἂν πρὸς τὴν κοινὴν συντέλειαν τοῦ παν-
 τὸς καταντήσῃ. Ἐφ' ἣν καὶ ἡμεῖς πάντες ἐγκαρποὶ
 καὶ πλήρεις ἔργων ἀγαθῶν ἐπειγώμεθα, ἵνα, φυτευ-

generatione ad finem usque permanentes servat.

(78) Colb. secundus τὰ πονηρότατα. Ibidem Reg.
 secundus καὶ ἀμφοτερίζοντα.

(79) Ita Duc. uterque et alii quinque mss. Editi
 ὑπάρχον.

(80) Reg. sextus τὴν ἀπαρχὴν δεξαμένη. Ibidem
 mss. quatuor διεξέρχεται. Editi cum duobus aut
 tribus mss. διέρχεται.

Θέντες ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ **A** nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA Γ'.

Περὶ γενέσεως φωστῆρων (81).

1. Τὸν ἀθλητῶν θεατὴν μετέχειν τινὸς προσῆκε καὶ αὐτὸν εὐτονίας. Καὶ τοῦτο ἐκ τῶν πανηγυρικῶν θεσμῶν ἂν τις κατίδοι, οἳ τοὺς συγκαθεζομένους εἰς τὸ στάδιον (82) γυμνῆ καθῆσθαι τῆ κεφαλῇ διαγορεύουσιν· ἐμοὶ δοκεῖν (83), ἵνα μὴ θεατῆς μόνον ἀγωνιστῶν, ἀλλὰ καὶ ἀγωνιστῆς ἕκαστος αὐτὸς ἐν τῷ μέρει τυγχάνη. Οὕτω τοίνυν καὶ τὸν τῶν μεγάλων καὶ ὑπερφυῶν θεαμάτων ἐξεταστήν, καὶ τὸν τῆς ἀκρας ὄντως καὶ ἀπορρήτου σοφίας ἀκροατὴν προσῆκεν οἴκοθεν ἔχειν ἤκοντά τινος ἀφορμὰς πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν προκειμένων, καὶ κοινωνεῖν ἐμοὶ τῆς ἀγωνίας εἰς δύναμιν, οὐχὶ κριτὴν μᾶλλον ἢ συναγωνιστὴν παρεστῶτα· μήποτε ἄρα διαλάβη ἡμᾶς τῆς ἀληθείας ἢ εὐρεσις, καὶ τὸ ἐμὸν σφάλμα κοινή ζημία τῶν ἀκούοντων γένηται. Πρὸς οὖν τί ταῦτα λέγω; Ὅτι, ἐπειδὴ πρόκειται ἡμῖν εἰς τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν ἐξέτασις καὶ θεωρία τοῦ παντός, οὐκ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας τὰς ἀρχὰς ἔχουσα, ἀλλ' ἐξ ὧν τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα ὁ Θεὸς ἐξεπαίδευσεν, ἐν εἶδει λαλήσας πρὸς αὐτὸν, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ἀνάγκη που πάντως τοὺς τῶν μεγάλων φιλοθεάμονας μὴ ἀγύμναστον ἔχειν τὸν νοῦν πρὸς τὴν τῶν προκειμένων ἡμῖν κατανόησιν. Εἴ ποτε οὖν, ἐν αἰθρίᾳ νυκτερινῇ, πρὸς τὰ ἀρρήτα κάλλη τῶν ἀστρῶν (84) ἐνατενίσας, ἐννοίαν ἔλαβες τοῦ τεχνίτου τῶν ὄλων, τίς ὁ τοῖς ἀνθεσι τούτοις διαποικίλας τὸν οὐρανὸν, καὶ ὅπως ἐν τοῖς ὀρωμένοις πλέον τοῦ τερπνοῦ τὸ ἀναγκαῖόν ἐστι· πάλιν ἐν ἡμέρᾳ εἰ νήφοντι τῷ λογισμῷ κατέμαθες τὰ τῆς ἡμέρας θαύματα, καὶ διὰ τῶν ὀρωμένων ἀνελογίσω τὸν οὐχ ὀρώμενον, ἐμπαράσκευος ἦκεις ἀκροατῆς καὶ πρέπων τῷ πληρώματι τοῦ σεμνοῦ τούτου καὶ μακαρίου θεάτρου. Δεῦρο δὲ οὖν, ὡσπερ οἱ τοὺς ἀήθεις τῶν πόλεων τῆς χειρὸς λαθόμενοι περιηγοῦνται, οὕτω δὲ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὰ κεκρυμμένα θαύματα ὑμᾶς τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως ξεναγήσω. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἐν ἣ ἡ ἀρχαία πατρίς ἡμῶν (85), ἧς μετανέστησεν ἡμᾶς ὁ ἀνθρωποκτόνος δαίμων, τοῖς ἑαυτοῦ δελεάσμασιν ἀνδραποδίσας τὸν ἀνθρώπον· ἐνταῦθα κατόφει τὴν πρώτην τοῦ ἀνθρώπου γένεσιν, καὶ τὸν εὐθύς ἡμᾶς ἐπικαταλαβόντα (86) θάνατον· ὃν ἐγέννησεν ἡ ἀμαρτία, τὸ πρωτότοκον ἔκγονον τοῦ ἀρχεκάκου δαίμονος. Καὶ γνωρίσεις σαυτὸν γήινον μὲν τῇ φύσει, ἔργον δὲ θείων χειρῶν· δυνάμει μὲν καὶ παραπολὺ τῶν ἀλόγων λειπούμενον, ἄρχοντα δὲ χειροτονητὸν τῶν ἀλόγων καὶ τῶν ἀψύχων· ταῖς μὲν ἐκ τῆς φύσεως παρα-

HOMILIA VI.

De generatione luminarium.

1. Spectatorem athletarum oportet et ipsum contentionis participem esse. Idque ex panegyricis legibus quivis cognoverit, quæ, in stadio considerentes, nudo capite sedere jubent: ut quisque, mea quidem sententia, non sit solum decertantium spectator, sed etiam aliqua ex parte athleta existat. Sic sane etiam magnorum atque admirabilium spectaculorum inquisitorem, illiusque vere summæ ac ineffabilis sapientiæ auditorem, dum accedit, par fuerit quædam ad res propositas contemplandas incitamenta ex se habere, ac mecum pro viribus esse certaminis consortem, nec magis iudicem astare, quam concertantem; ne forte prætereat nos veritatis inventio, ac meus error commune audientium damnum fiat. Quorsum **50** hæc tandem? Quia cum inquirenda nobis proponatur mundi constitutio, universique contemplatio, quæ ex mundi sapientia nequaquam principium ducit, sed ex his quæ suum servum Deus docuit, illi in specie, non per ænigmata locutus: necesse est omnino, ingentium spectaculorum amatores non animum habere ad propositarum nobis rerum perceptionem inexercitatum. Itaque si unquam in nocturna serenitate, inenarrabilem astrorum pulchritudinem intentis oculis suspiciens, de universorum opifice cogitasti, quisnam is sit, qui his floribus cælum distinxit, et quomodo in rebus visibilibus major sit utilitas, quam voluptas; rursus si interdiu diei miracula didicisti, per diligentem meditationem, invisibilemque per visibilia æstimasti, paratus accedis auditor, ac dignus qui venerandum illud ac beatum theatrum compleas. Age igitur, quemadmodum qui urbium insuetos, manu apprehensa, circumducunt: ita et ipse ad occulta magnæ istius civitatis miracula vos tanquam peregrinos condecam. In civitate illa, in qua est vetus patria nostra, ex qua expulit nos dæmon homicida ille, qui suis illecebris hominem redigit in servitutem: intuebere hic primam hominis generationem, et illam quæ nos statim apprehendit mortem: quam peperit peccatum, primogenitus ille dæmonis malorum auctoris partus. Quin et te ipsum nosces ut natura terreum, ita manuum divinarum opus: viribus quidem longe brutis animalibus inparem, irrationalium vero et inanimatorum principem constitutum: inferiorem quidem naturali apparatu, eum vero, qui rationis præstantia possis ad

νιστῶν ἕκαστος.

(84) Nonnulli mss. τῶν ἀστέρων.

(85) Codex Bodl. ἡ ἀρχαία πατρίς, πατρίς ἡμῶν, *vetus illa patria, patria nostra.*

(86) Ita Combef. cum alijs quatuor mss Editio Paris. καταλαβόντα.

(81) Illa, Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενεθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, reperiuntur initio orationis in uno aut altero codice: sed desunt in antiquioribus, puta in utroque Coisl. Nos omisimus.

(82) *Εἰς τὸ στάδιον*, etc. Lege Ducæum.

(83) Reg. sextus ἐμοὶ δοκεῖ. Mox unus ms. ἀγω-

Ipsam cœlum evchi. Isthæc si fuerimus edocti, nosmetipsos cognoscemus, sumus Deum cognituri, adorabimus Conditorem, Domino serviemus, glorificabimus Patrem, nostrum amabimus nutritorem, reverebimur beneficientem, nostræ vitæ præsentis et futuræ auctorem colere non desinemus : qui scilicet per eas quas jam largitus est divitias, etiam bonis promissis fidem faciat, ac ea quæ expectantur, præsentium experimento nobis confirmet. Et enim si temporaria talia sunt, qualia erunt æterna? Item si visibilia adeo pulchra sunt, qualia censenda sunt invisibilia? Si cœli magnitudo exsuperat humanæ intelligentiæ mensuram, quisnam intellectus valeat sempiternorum naturam perscrutari? Si sol ille corruptioni obnoxius, adeo pulcher est et adeo magnus, cum velox ad motum, tum ordinatos circuitus explens, magnitudinem quidem ad universum ita accommodatam nactus, ut eam, quam cum universo habet, proportionem non excedat, sua vero pulchritudine tanquam naturæ oculus quidam pellucidus res creatas condecorans : hujus si insatiabilis est aspectus, quali pulchritudine sol justitiæ præditus est? Si hunc solem non conspiceret, cæco detrimentum est : quale est peccatori dispendium luce vera carere?

2. *Et dixit Deus : Fiant luminaria in firmamento cœli ad illuminationem super terram : ut 51 discernant inter diem et noctem*⁷⁸. Cœlum et terra præcesserant : post hæc fuerat lux creata : dies et nox discretæ fuerant : item factum erat firmamentum, et arida fuerat detecta. Collecta erat aqua in stabilem ac definitam congregationem. Terra propriis germinibus erat referta : quandoquidem et innumera protulerat herbarum genera, ei omnimodis plantarum speciebus exuberabat. Necdum tamen erat sol, neque luna : ne solem lucis auctorem ac patrem appellarent, neve qui Deum ignorant, ii arbitrarentur ipsum rerum e terra nascentium opificem esse. Quapropter quarta jam dies accesserat, et tunc Deus dixit : *Fiant luminaria in firmamento cœli*. Cum loquentem non ignores, illico mente audientem conjunge. *Dixit Deus, Fiant luminaria..... et fecit Deus duo luminaria*⁷⁹. Quis dixit, et quis fecit? Nonne in his duplicem personam percipis? Ubique historiæ inspersum est mystico modo theologiæ dogma. Additur etiam generandorum luminarium necessitas : *Ad illuminationem, inquit, super terram*⁸⁰. Si lucis generatio præcesserat, quomodo nunc sol iterum dicitur *ad illuminationem* editus? Primum quidem singularis isthæc loquendi ratio nullum tibi risum moveat : siquidem vestrum istum verborum delectum non sequimur, neque concinnæ

⁷⁸ Gen. 1, 14. ⁷⁹ ibid. 16. ⁸⁰ ibid.

(87) Reg. primus, sextus et octavus cum aliis tribus mss. πλούτου ὑπαρξίν. Vocem ὑπαρξίν neque editi agnoscunt, neque alii tres mss.

(88) Reg. sextus ὑποκαίμενος οὗτος ὁ ἥλιος

(89) Ita Regii primus et octavus, et Colb. secundus. Deest ὡστε in editis et in aliquibus mss. LXX vero et Coisl. primus τοῦ διαχωρίζειν.

σχευαῖς ἐλάττουμένον, τῇ δὲ τοῦ λόγου περιουσίᾳ πρὸς οὐρανὸν αὐτὸν ὑπεραρθῆναι δυνάμενον. Ἐὰν ταῦτα μάθωμεν, ἑαυτοὺς ἐπιγνωσόμεθα, Θεὸν γνωρίσομεν, τὸν κτίσαντα προσκυνήσομεν, τῷ Δεσπότῃ δουλεύσομεν, τὸν Πατέρα δοξάσομεν, τὸν τροφέα ἡμῶν ἀγαπήσομεν, τὸν εὐεργέτην αἰδεσθησόμεθα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης προσκυνούντες οὐκ ἀπολήξομεν, τὸν δι' οὐ παρέσχετο ἤδη πλούτου (87) καὶ τὰ ἐν ἐπαγγελίαις πιστούμενον, καὶ τῇ πείρᾳ τῶν παρόντων βεβαιούντα ἡμῖν τὰ προσδοκώμενα. Εἰ γὰρ τὰ πρόσκαιρα τοιαῦτα, ποταπὰ τὰ αἰώνια; Καὶ εἰ τὰ ὀρώμενα οὕτω καλὰ, ποταπὰ τὰ ἀόρατα; Εἰ οὐρανοῦ μέγεθος μέτρον ἀνθρωπίνης διανοίας ἐκβαίνει, τῶν αἰθίων τὴν φύσιν τίς ἄρα νοῦς ἐξιχνιάσαι δυνήσεται; Εἰ ὁ τῇ φθορᾷ ὑποκαίμενος ἥλιος (88) οὕτω καλὸς, οὕτω μέγας, ὅξυς μὲν κινηθῆναι, εὐτάκτους δὲ τὰς περιόδους ἀποδίδους, σύμμετρον μὲν ἔχων τὸ μέγεθος τῷ παντὶ, ὥστε μὴ ἐκβαίνειν τὴν πρὸς τὸ ὄλον ἀναλογίαν· τῷ δὲ κάλλει τῆς φύσεως οἷόν τις ὀφθαλμὸς διαυγῆς ἐμπρέπων τῇ κτίσει· εἰ ἀκόρεστος τοῦτου ἡ θεά, ποταπὸς τῷ κάλλει ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος; Εἰ τυφλῷ ζῆμῖα τοῦτον μὴ βλέπειν, ποταπὴ ζῆμῖα τῷ ἀμαρτωλῷ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς στέρηθῆναι;

2. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς· ὥστε διαχωρίζειν (89) ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός*. Οὐρανὸς προελήφει καὶ γῆ· τὸ φῶς ἐπὶ τούτοις δεδημιούργητο· ἡμέρα καὶ νύξ διεσκέχρητο· πάλιν στερέωμα, καὶ ξηρὰς φανέρωσις. Τὸ ὕδωρ συνήθροιστο εἰς συνεστηκυῖαν καὶ ἀφωρισμένην συναγωγὴν. Ἡ γῆ πεπλήρωτο τοῖς οἰκαίσις γεννήμασι, τὰ τε μυρία γένη τῶν βοτανῶν ἐκβλαστήσασα, καὶ παντοδαποῖς εἶδεσι φυτῶν εὐθηνουμένη. Ἡλιος δὲ οὐπω ἦν καὶ σελήνη, ἵνα μήτε φωτὸς ἀρχηγὸν καὶ πατέρα τὸν ἥλιον ὀνομάσωσι, μήτε τῶν ἐκ τῆς γῆς φουομένων δημιουργῶν αὐτὸν Θεὸν ἀγνοήσαντες (90) ἠγῆσωνται. Διὰ τοῦτο τετάρτη ἡμέρα· καὶ τότε εἶπεν ὁ Θεός· *Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ*. Ὅταν τὸν εἰπόντα διδασκῆς, εὐθύς τῇ ἐννοίᾳ συναπτε τὸν ἀκούσαντα. *Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες, καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας*. Τίς εἶπε, καὶ τίς ἐποίησεν; Οὐκ ἐννοεῖς ἐν τούτοις τὸ (91) διπλοῦν τῶν προσώπων; Πανταχοῦ τῇ ἱστορίᾳ τὸ δόγμα τῆς θεολογίας μυστικῶς συμπιπράσκειται. Καὶ ἡ χρεια πρόκειται τῆς τῶν φωστῆρων γενέσεως· *Εἰς φαῦσιν*, φησὶν, *ἐπὶ τῆς γῆς*. Εἰ προελήφει τοῦ φωτὸς ἡ γένεσις, πῶς νῦν ὁ ἥλιος πάλιν εἰς φαῦσιν λέγεται γεγονέναι; Πρῶτον μὲν οὖν τῆς λέξεως (92) τὸ ἰδιότροπον μηδένα σοι κινεῖτω γέλωτα,

(90) Ita quinque mss. Editi vero ἀγνοοῦντες.

(91) Reg. sextus ἐν τούτῳ τό. Aliquanto post Colb. secundus χρεια πρόκειται.

(92) Regii tertius et octavus λέξεως ἡμῶν. Desideratur ἡμῶν et in editis et in aliis mss. Mox editi παρ' ἡμῶν. At mss. quinque ut in textu. Codex Combef. cum altero ms. παρ' ἡμῶν, non ita recte.

εἶπερ μὴ ἐπόμεθα ταῖς παρ' ὑμῖν ἐκλογαῖς τῶν ῥημάτων, μηδὲ τὸ τῆς θέσεως αὐτῶν εὐρυθμον ἐπιτηδεύομεν. Οὐ γὰρ τορευταὶ λέξεων παρ' ἡμῖν· οὐδὲ τὸ εἶηχον τῶν φωνῶν, ἀλλὰ τὸ εὐσημον τῶν ὀνομάτων (93) πανταχοῦ προτιμότερον. Σκόπει τοίνυν εἰ μὴ διὰ τῆς φάσεως ἀρχούντως ἐνέφηεν δ' ἐβούλετο· ἀντὶ γὰρ τοῦ φωτισμοῦ τὴν φάσιν εἶρηκεν. Ἔστι δὲ οὐδὲν μαχόμενον τοῦτο τοῖς περὶ τοῦ φωτὸς εἰρημένοις. Τότε μὲν γὰρ αὐτῆ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις παρήχθη· νῦν δὲ τὸ ἡλιακὸν τοῦτο σῶμα ὄχημα εἶναι τῷ πρωτογόνῳ ἐκείνῳ φωτὶ παρεσκευάσται. Ὡς γὰρ ἄλλο τὸ πῦρ, καὶ ἄλλο ὁ λύχνος· τὸ μὲν τὴν τοῦ φωτίζειν δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ παραφαίνειν τοῖς δεομένοις πεποιημένον· οὕτω καὶ τῷ καθαρωτάτῳ ἐκείνῳ καὶ εἰλικρινεῖ καὶ ἀύλῳ φωτὶ ὄχημα νῦν οἱ φωστῆρες κατεσκευάσθησαν. Ὡς γὰρ ὁ Ἀπόστολος λέγει τινὰς φωστῆρας ἐν κόσμῳ, ἄλλο δὲ ἐστὶ φῶς τοῦ κόσμου τὸ ἀληθινόν, οὗ κατὰ μέθεξιν οἱ ἅγιοι φωστῆρες ἐγίνοντο τῶν ψυχῶν, ἃς ἐπαίδευσεν, τοῦ σκότους αὐτὰς τῆς ἀγνοίας ρυόμενοι· οὕτω καὶ νῦν τὸν ἥλιον τοῦτον τῷ φανοτάτῳ ἐκείνῳ ἐπισκευάσας φωτὶ ὁ τῶν ὄλων δημιουργὸς περὶ τὸν κόσμον ἀνῆψεν.

3. Καὶ μηδὲν ἀπίστον εἶναι δοκεῖτω τὸ εἰρημένον, ὅτι ἄλλο μὲν τι τοῦ φωτὸς ἡ λαμπρότης, ἄλλο δὲ τι τὸ ὑποκείμενον τῷ φωτὶ σῶμα. Πρῶτον μὲν οὖν (94) ἐκ τοῦ τὰ σύνθετα πάντα οὕτω παρ' ἡμῶν διαίρεσθαι, εἰς τε τὴν δεκτικὴν οὐσίαν καὶ εἰς τὴν ἐπισυμβᾶσαν αὐτῇ ποιότητα. Ὡς οὖν ἕτερον μὲν τι τῆ φύσει ἡ λευκότης, ἕτερον δὲ τι τὸ λελευκασμένον σῶμα, οὕτω καὶ τὰ νῦν εἰρημένα, διάφορα ὄντα τῆ φύσει (95), ἡνωταὶ τῆ δυνάμει τοῦ κτίσαντος. Καὶ μὴ μοι λέγε ἀδύνατα εἶναι ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων διαίρεσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ τὴν διαίρεσιν τοῦ φωτὸς ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ σώματος ἐμοὶ καὶ σοὶ δυνατὴν εἶναι φημι, ἀλλ' ὅτι & ἡμῖν τῆ ἐπινοία ἐστὶ χωριστὰ, ταῦτα δύναται καὶ αὐτῇ τῆ ἐνεργείᾳ παρὰ τοῦ ποιητοῦ τῆς φύσεως αὐτῶν διαστήναι. Ἐπεὶ καὶ σοὶ τὴν καυστικὴν δύναμιν τοῦ πυρὸς ἀπὸ τῆς λαμπρότητος χωρίσαι ἀμήχανον· ὁ δὲ θεὸς, παραδόξῳ θεάματι τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα ἐπιστρέψαι βουλόμενος, πῦρ ἐπέθηκε τῆ βιάτῳ ἀπὸ μόνης τῆς λαμπρότητος ἐνεργοῦν, τὴν δὲ τοῦ καίειν δύναμιν σχολάζουσαν ἔχον. Ὡς καὶ ὁ Ψαλμωδὸς (96) μαρτυρεῖ λέγων· Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός. Ὅθεν καὶ ἐν ταῖς τῶν βεβιωμένων ἡμῖν ἀνταποδόσεις λόγος τις ἡμᾶς ἐν ἀπορρήτῳ παιδεύει, διαιρεθῆσθαι τοῦ πυρὸς τὴν φύσιν, καὶ τὸ μὲν φῶς εἰς ἀπόλαυσιν τοῖς δικαίοις, τὸ δὲ τῆς καύσεως ἰδυννηρὸν τοῖς κολαζομένοις ἀποταχθῆσθαι. Ἐπειτα μέντοι καὶ ἐκ τῶν περὶ σελήνην παθῶν δυνατὸν ἡμᾶς τὴν πίστιν τῶν ζητουμένων εὐρασθαι. Λήγουσα γὰρ, καὶ μειουμένη, οὐχὶ τῷ παντὶ ἑαυτῆς σώματι δαπανᾶται,

A eorum constructioni studemus. Apud nos enim non sunt qui verba torcendo exspoliant, neque curæ sunt sonoræ voces, sed ubique nominum claritatem anteponimus. Vide igitur, num satis quod volebat, per hanc vocem *illuminationem* expresserit : quippe pro splendore *illuminationem* dixit. Hoc autem cum iis quæ de luce dicta sunt, nihil pugnat. Tunc enim producta est ipsa lucis natura : nunc autem est solare illud corpus conditum, vehiculum ut sit primogenitæ illi luci. Quemadmodum enim aliud est ignis, aliud lucerna : illi quidem vis inest illuminandi, hæc vero ad lumen egentibus præbeandum fabricata est : sic etiam luci illi purissimæ sinceræque et materiæ experti ceu vehiculum illa luminaria nunc præparata sunt. Sicut enim Apostolus quosdam ait esse luminaria in mundo⁸¹ ; sed est tamen alia lux mundi vera ; cujus participatione, sancti facti sunt animarum quas erudiebant luminaria, dum eas ignorantie tenebris eximerent : ita etiam nunc solem hunc, post splendidissimam illam lucem conditum, in mundo exsuscitavit conditor universorum.

3. Nec cuiquam incredibile videatur quod dictum est, lucis scilicet splendorem aliud quiddam esse : aliquid vero aliud, ipsum corpus luci subjectum. Primum quidem ex eo quod composita omnia sic a nobis dividantur, et in recipientem substantiam, et in qualitatem ipsi advenientem. Quemadmodum igitur aliud natura est albor, aliud corpus dealbatum : sic etiam quæ modo retulimus, licet natura diversa, tamen Creatoris potentia fuere conjuncta. Nec mihi dixeris fieri non posse, ut hæc a se invicem separentur. Neque enim aio lucis a solari corpore separationem mihi et tibi esse possibilem : sed quæ nostra cogitatione dividi possunt, ea dico a 52 naturæ conditore etiam reipsa sejungi posse. Nam et tu vim ignis adurentem a splendore separare nequaquam potes : Deus vero, qui famulum suum stupendo miraculo attrahere volebat, ignem in tubo imposuit, qui efficaciam a solo splendore mutuabatur, vim autem urendi habebat otiosam. Velut etiam Psaltes testatur, dicens : *Vox Domini intercidentis flammam ignis*⁸². Unde etiam cum rerum in vita gestarum merces retribuetur, arcanus quidam sermo nos docet naturam ignis divisum iri, et lucem quidem in fruitionem justis, adustionis vero acerbiteriam puniendis destinandam esse. Deinde vero etiam ex lunæ vicissitudinibus fidem quæsitam afferre possumus. Enimvero dum desinit, et decrescit, non toto sui ipsius corpore consumitur, sed circumpositam lucem deponens, et iterum assumens, de-

⁸¹ Philipp. II, 15. ⁸² Psal. xxviii, 7

(93) Reg. quintus τὸ εὐσημον τῶν νοημάτων.

(94) Sic quinque mss. Deest οὖν in editis. Statim Colh. secundus παρ' ἡμῖν.

(95) Ita codex Combef. cum sex aliis mss. Illud,

τῆ φύσει, desideratur in editis. Ibidem idem codex Combef. et alii duo ἡνωταὶ.

(96) Nonnulli mss. ὁ ψαλμός. Mox unus ms. διακόπτοντος.

crementi speciem et incrementi nobis exhibet. Quod autem lunæ corpus, ipsa silente, non absunatur, ea quæ cernimus, evidenter probant. Nam in æere puro omnique nebula purgato, cum maxime falcata figuram habet luna, licet tibi observare ac videre, partem ipsius obscuram ac luce destitutam, a tanta curvatura circumscribi, quanta in pleniluniis totam ipsam explet. Quamobrem circulus absolutus clare conspicitur, si modo visus opacum et caliginosum sinum ad partem illuminatam referat. Nec dicas, quæso, lucem lunæ adventitiam esse, eo quod imminuitur, dum ad solem accedit, iterum vero augetur, dum discedit. Neque enim illud nobis in præsentem investigandum proponitur, sed quod aliud est corpus ipsius, aliud vis illuminans. Sane tale quidpiam mihi cogita et de sole: præterquam quod hic lucem, quam semel accepit ac sibi attemperatam habuit, minime deponit: illa vero, dum assidue velut exiit et rursus induit lucem, per seipsam ea etiam, quæ de sole dicta sunt, confirmat. Hæc luminaria jussa sunt quoque diem ac noctem inter se separare. Etenim superius a tenebris lucem divisit Deus; tuncque naturam ipsorum in contrarium partitus est: ut inter ipsa intercedat admistio nulla, et luci cum tenebris nulla sit societas. Quod enim est in die umbra, id ipsum esse noctu tenebrarum naturam putandum est. Nam si omnis umbra, splendore aliquo illucescente, in partem luci adversam a corporibus excidit, et mane quidem ad occasum protenditur, vespere vero ad orientem versus vergit, fitque in meridie septentrionalis: etiam nox in partes radiis oppositas secedit, cum secundam naturam nihil aliud sit quam terræ umbra. Quemadmodum enim umbra ideo in die subsistit, quod aliquid lucem obstruit: ita naturaliter nox nascitur, cum aer terræ circumfusus obumbratur. Itaque id ipsum est quod dictum fuit: *Deus divisit lucem a tenebris*⁵³: quandoquidem lucis accessum declinant tenebræ, cum alienatio naturalis in prima procreatione inter se instituta sit. Nunc autem diei metiendo solem præfecit: lunam vero, cum in proprio circulo omnibus suis numeris absoluta est, noctis moderatricem **53** statuit. Tunc enim fere ex diametro inter se opposita sunt luminaria. Nam luna in pleniluniis, ex oriente sole, e conspectu evanescit: contra, occidente sole, hæc ipsa sæpenu-mero ab oriente emergit. Quod si cæteris in formis lunare lumen una cum nocte non ex æquo perficitur, nihil ad institutum sermonem refert. Verumtamen cum suum statum perfectissimum attingit, ut noctis obtinet principatum, proprio lumine ac splen-

⁵³ Gen. 1, 4.

(97) Ita editio Basil. cum Combef. et cum aliis sex mss. At editio Paris. κατά τὸ σχῆμα ἡ σελήνη.

(98) Editio Basil. cum sex nostris mss. ἡλίκον. Editio Paris. ἡλίχη: Ibidem Colb. secundus πᾶσαν αὐγὴν ἐκπληροῖ.

(99) Colb. secundus ἐγκεκραμένον ἐν ἑαυτῷ.

(4) Quinque mss. τότε μὲν τὴν. Editi cum Reg.

A ἀλλὰ τὸ περικαίμενον φῶς ἀποτιθεμένη καὶ προσλαμβάνουσα πάλιν, ἐλαττώσεως ἡμῖν καὶ αὐξήσεως τὰς φαντασίας παρέχεται. Τοῦ δὲ μὴ αὐτὸ τὸ σῶμα αὐτῆς ληγούσης ἀπαναλίσκεσθαι ἐναργῆς μαρτύριον τὰ ἐρίυμενα. Ἐξεστὶ γάρ σοι καὶ ἐν καθαρῷ τῷ ἀέρι καὶ πάσης ἀχλύος ἀπηλλαγμένῳ, ὅταν μάλιστα μηνοειδῆς τυγχάνῃ κατὰ τὸ σχῆμα ἐπιτηρήσαντι (97), κατιδεῖν τὸ ἀλαμπές αὐτῆς καὶ ἀφώτιστον ὑπὸ τηλικαύτης ἀψίδος περιγραφόμενον, ἡλίχη (98) ἐν ταῖς πανσελήνοις τὴν πᾶσαν αὐτὴν ἐκπληροῖ. Ὡστε τηλαυγῶς ἀπηρτισμένον καθορᾶσθαι τὸν κύκλον τῷ περιλαμπομένῳ μέρει τὸν σκιερὸν καὶ ἀερώδη κόλπον συναναφερούσης τῆς ὕψεως. Καὶ μὴ μοι λέγε ἐπίσασκτον εἶναι τῆς σελήνης τὸ φῶς, διότι μειοῦται μὲν πρὸς ἥλιον φερομένη αὐξεται δὲ πάλιν ἀφισταμένη. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο ἡμῖν ἐξετάζειν ἐν τῷ παρόντι πρόκειται, ἀλλ' ὅτι ἕτερον μὲν αὐτῆς τὸ σῶμα, ἕτερον δὲ τὸ φωτίζον. Τοιοῦτον δὲ τί μοι νόει καὶ ἐπὶ τοῦ ἡλίου: πλὴν ὅτι ὁ μὲν, λαβὼν ἅπαξ καὶ ἐγκεκραμένον ἐαυτῷ (99) τὸ φῶς ἔχων, οὐκ ἀποτίθεται: ἡ δὲ, συνεχῶς οἷον ἀποδουμένη καὶ πάλιν ἐπαμφιαζομένη τὸ φῶς, δι' ἑαυτῆς καὶ τὰ περὶ τοῦ ἡλίου εἰρημένα πιστοῦται. Οὗτοι καὶ διαχωρίζειν ἐτάχθησαν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός. Ἄνω μὲν γὰρ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους: τότε δὲ τὴν (1) φύσιν αὐτῶν πρὸς τὸ ἐναντίον ἀπέστησεν: ὥστε ἀμικτως ἔχειν πρὸς ἀλλήλα, καὶ φωτὶ πρὸς σκότος μηδεμίαν εἶναι κοινότητα. Ὁ γὰρ ἐν ἡμέρᾳ ἐστὶν ἡ σκιά, τοῦτο οἴεσθαι χρὴ ἐν νυκτὶ τοῦ σκότους εἶναι τὴν φύσιν. Εἰ γὰρ πᾶσα σκιά (2), αὐγῆς τινος διαφανούσης, ἀντικειμένως τῷ φωτὶ ἀπὸ τῶν σωμάτων ἐκπίπτει: καὶ ἔωθεν μὲν πρὸς δυσμὰς τέταται, ἐσπέρας δὲ πρὸς ἀνατολήν ἀποκλίνει, ἐν δὲ τῇ μεσημβρίᾳ ἀρκτῶα γίνεται: καὶ ἡ νύξ ἐπὶ τὸ ἐναντίον ταῖς ἀκτῖσιν ὑποχωρεῖ, οὐδὲν ἕτερον οἶσα κατὰ τὴν φύσιν ἢ σκίασμα γῆς. Ὡς γὰρ ἐν ἡμέρᾳ ἡ σκιά τῷ ἀντιφράσσοντι τὴν αὐγὴν παραφίσταται, οὕτως ἡ νύξ σκιαζομένου τοῦ περὶ γῆν ἀέρος συνίστασθαι πέφυκε. Τοῦτο τοίνυν ἐστὶ τὸ εἰρημένον, ὅτι *Διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους*: ἐπειδὴ τὸ σκότος ὑποφεύγει τοῦ φωτός τὰς ἐπιδρομὰς, ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ φυσικῆς αὐτοῖς τῆς ἀλλοτριώσεως κατασκευασθείσης (3) πρὸς ἀλλήλα. Νῦν δὲ ἥλιον ἐπέταξε τοῖς μέτροις τῆς ἡμέρας καὶ σελήνην, ὅταν ποτὲ πρὸς τὸν ἴδιον κύκλον ἀπαρτισθῆ, ἀρχηγὸν ἐποίησε τῆς νυκτός. Σχεδὸν γὰρ τότε κατὰ διάμετρον οἱ φωστῆρες ἀλλήλοις ἀντικαθίστανται. Ἀνατέλλοντος μὲν γὰρ τοῦ ἡλίου, ἐν ταῖς πανσελήνοις καταφέρεται πρὸς τὸ ἀφανές ἡ σελήνη: δυομένου δὲ πάλιν τοῦ ἡλίου, αὕτη πολλάκις ἐξ ἀνατολῶν ἀντανίσχει (4).

octavo τότε δὲ τὴν. Aliquanto post Reg. quintus εἶναι κοινωσίαν.

(2) Ita quatuor mss. Editio Paris. ἡ γὰρ σκιά πᾶσα. Deest σκιά in editione Basil.

(3) Colb. secundus ἀλλοτριώσεως παρασκευασθείσης.

(4) Reg. primus ἀνίσχει.

Εἰ δὲ κατὰ τὰ ἄλλα σχήματα οὐ συναπαρτίζεται τῇ A *dore astra superans, et tellurem illustrans : ita*
 νυκτὶ τὸ σελήναϊον φῶς, οὐδὲν πρὸς τὸν προκείμενον *temporis spatia cum sole ex æquo partitur.*
 λόγον. Πλὴν ὅτι, ὅταν ἑαυτῆς τελειοτάτη τυγχάνῃ, κατάρχει μὲν τῆς νυκτὸς τῷ ἰδίῳ φωτὶ τὰ ἀστρὰ
 ὑπεραυγάζουσα καὶ τὴν γῆν περιλάμπουσα (5), ἐξίσου δὲ πρὸς τὸν ἥλιον τοῦ χρόνου διαιρεῖται τὰ μέτρα.

4. Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ
 εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς. Ἀναγκαῖαι πρὸς τὸν
 ἀνθρώπινον βίον αἱ ἀπὸ τῶν φωστήρων σημειώσεις.
 Ἐάν γὰρ μὴ (6) τις πέρα τοῦ μέτρου τὰ ἀπ' αὐ-
 τῶν (7) σημεῖα περιεργάζεται, χρησίμους αὐτῶν τὰς
 ἐκ τῆς μακρᾶς ἐμπειρίας παρατηρήσεις εὐρήσει.
 Πολλὰ μὲν γὰρ περὶ ἐπομβρίας ἔστι μαθεῖν, πολλὰ
 δὲ περὶ αὐχμῶν καὶ πνευμάτων κινήσεως, ἢ μερικῶν
 ἢ καθόλου, βιαιῶν ἢ ἀνειμένων. Ἐν γὰρ τι τῶν ἀπὸ
 τοῦ ἡλίου παραδεικνυμένων καὶ ὁ Κύριος ἡμῖν πα-
 ραδέδωκεν (8) εἰπὼν, ὅτι *Χειμῶν ἔσται στυγνάζει* B
γὰρ πυρράζων ὁ οὐρανός. Ἐπειδὴν γὰρ δι' ἀχλύος
 ἢ ἀναφορὰ γένηται τοῦ ἡλίου, ἀμαυροῦνται μὲν αἱ
 ἀκτῖνες, ἀνθρακώδης δὲ καὶ ὑφαιμος τὴν χροῖαν ὁρᾶ-
 ται, τῆς παχύτητος τοῦ ἀέρος ταύτην ἐμποιοῦσης τὴν
 φαντασίαν ταῖς ὄψεσι. Μὴ διαχυθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς
 ἀκτίνος ὁ πεπυκνωμένος τέως καὶ συνεστῶς ἀήρ δῆλός
 ἔστι διὰ τὴν ἐπίβροϊαν τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀτμῶν κρα-
 τηθῆναι μὴ δυνηθεὶς, ἀλλὰ τῷ πλεονασμῷ τοῦ ὑγροῦ
 χειμῶνα ἐπάξων τοῖς χωρίοις περὶ ἃ συναθροίζεται.
 Ὅμοίως δὲ καὶ ἐπειδὴν ἡ σελήνη περιλιμνάζεται καὶ
 τῷ ἡλίῳ δὲ ὅταν αἱ λεγόμεναι ἄλωες (9) περιγραφῶ-
 σιν, ἢ ὕδατος ἀερίου πλήθος, ἢ πνευμάτων βιαιῶν (10)
 κίνησιν ὑποφαίνουσιν· ἢ καὶ, οὓς ὀνομάζουσιν ἀνθ-
 ρήλους, ὅταν συμπεριτρέχωσι τῇ τοῦ ἡλίου φορᾷ, συμ-
 πτωμάτων τινῶν ἀερίων σημεῖα γίνεται. Ὡσπερ οὖν
 καὶ αἱ ῥάβδοι, αἱ κατὰ τὴν χροῖαν τῆς ἰριδος εἰς ὀρθὸν C
 τοῖς νέφεσιν ἐμφαινόμεναι, ἑμβροῦς ἢ χειμῶνας ἐξ-
 αισίους, ἢ ὅλως τὴν ἐπὶ πλεῖστον μεταβολὴν τοῦ ἀέρος
 ἐνδείκνυνται. Πολλὰ δὲ καὶ περὶ σελήνην αὐξανόμε-
 νην (11) ἢ λήγουσαν οἱ τούτοις ἐσχολακότες τετηρή-
 κασι σημειώδη, ὡς τοῦ περὶ γῆν ἀέρος ἀναγκαιῶς
 τοῖς σχήμασιν αὐτῆς συμμεταβαλλομένου. Λεπτὴ μὲν
 γὰρ οὖσα περὶ τρίτην ἡμέραν καὶ καθαρὰ, σταθερὰν
 εὐδίαν κατεπαγγέλλεται· παχυσία δὲ ταῖς κεραταῖς καὶ
 ὑπέρυθρος φαινομένη, ἢ (12) ὕδωρ λάβρον ἀπὸ νεφῶν,
 ἢ νότου βιαίαν κίνησιν ἀπειλεῖ. Τὴν δὲ ἐκ τούτων
 σημειώσιν ὅσον τῷ βίῳ παρέχεται τὸ ὠφέλιμον, τίς
 ἀγνοεῖ; Ἐξεστὶ μὲν γὰρ τῷ πλωτῆρι εἴσω λιμένων
 κατέχειν τὸ σκάφος, τοὺς ἐκ τῶν πνευμάτων κινδύ-
 νους προορωμένῳ· ἐξεστὶ δὲ τῷ ὁδοιπόρῳ πόρρωθεν D
 ἐκκλίνειν τὰς βλάβας, ἐκ τῆς στυγνότητος τοῦ ἀέρος
 τὴν μεταβολὴν ἀναμένοντι. Γεωργοὶ δὲ, οἱ περὶ τὰ
 σπέρματα καὶ τὰς τῶν φυτῶν θεραπείας πονοῦμενοι,
 πάσας ἐντεῦθεν εὐρίσκουσι τὰς εὐκαιρίας τῶν ἔρ-
 γων. Ἡδὴ δὲ καὶ τῆς τοῦ παντὸς διαλύσεως ἐν ἡλίῳ
 καὶ σελήνῃ καὶ ἀστροῖς σημεῖα φανήσεσθαι ὁ Κύριος

4. *Et sint in signa, et in tempora, et in dies, et in*
annos. Necessariæ sunt ad humanam vitam notæ
luminarium atque significationes. Etenim si quis
signa eorum non ultra modum explorat, utiles ipso-
rum observationes ex longa experientia comperiet.
Multa namque de pluviiis, multa de siccitate, deque
ventorum motu, tum particularium, tum universa-
lium, violentorum aut remissorum discere licet.
Profecto unum aliquod solis signum etiam Dominus
*nobis exposuit, cum ait : *Tempesta erit : triste est** B
*enim rubens cælum*⁸⁴. *Cum enim per nebulam fit*
solis ascensus, obscurantur quidem radii ; sed sol
carbonum in morem rutilans et colore subruentus
conspicitur, hanc oculis speciem objiciente aeris
crassitudine. Constat autem aerem illum condensa-
tum ac compactum, cum a radio non diffunditur, ob
vaporum e terra exsurgentium fluxionem contineri
non posse : sed in his regionibus circa quas cogitur,
tempestatem ob humoris copiam excitaturum. Si-
militer etiam cum undelibet restagnat luna, et areæ,
quas vocant, solem circumscribunt, tunc aut aquæ
aeræ abundantiam, aut vehementium ventorum
motum significant : quin etiam ii quos adversos so-
les appellant, quando una cum solis conversione cir-
cumcursant, aeriorum quorundam casuum fiunt
præsagia. Ita et virgæ illæ quæ iridis imitantur co-
lorem, ac rectæ in nubibus apparent, pluvias aut
ingentes procellas, aut denique maximam aeris
immutationem portentunt. Multa quoque indicia
circa crescentem vel decrescentem lunam observa-
verunt, qui rebus istis operam impendere ; quasi
aer terræ circumfusus, simul cum ipsius liguris ne-
cessario permutetur. Cum enim circa tertium diem
tenuis est et pura, firmam constantemque sereni-
tatem prænuntiat : sin autem cornibus crassa, et
subrubicunda cernitur, aut copiosam aquam e nu-
bibus lapsuram, aut violentam austri motionem fu-
turam minatur. Jam vero quantum afferant utilita-
tis generi humano harumce rerum observationes,
quis ignorat? Nam nautæ navem intra portus con-
tinere licet, pericula e ventis impendentia prævi-
dent. Fas est viatori eminus incommoda declinare,
ex cæli tristitia aeris mutationem exspectanti. Agri-
colæ quoque, qui circa semina ac plantarum cultum
occupantur, inde conjectant omnem faciendorum
operum opportunitatem. 54 Jam vero et dissolu-
tionis universi signa in sole lunaque et astris præ-

⁸⁴ Matth. xvi, 3.

(5) Regius primus et Colb. secundus καὶ τὴν κτί-
 σιν περιλάμπουσα.

(6) Editi ἔάν γὰρ μὴ. Deest γὰρ in nostris septem
 mss.

(7) Codices duo ἐπ' αὐτῶν. Alii quatuor mss. ἀπ'
 αὐτῶν. Editi vero ὑπ' αὐτῶν. Aliquanto post editi
 πολλὰ δὲ καὶ. Deest καὶ in quinque mss.

(8) Ita septem mss. Editi παρέδωκεν. Coisl. pri-

mus παρέδωκεν ἡμῖν.?

(9) Codices duo ἄλλωες. Regii itidem duo cum
 Coisl. secundo ἄλλωες. Editi ἄλωες.

(10) Editio Basil. cum quinque mss. βιαίαν. Edi-
 tio Paris. cum duobus aliis mss. βιαίων.

(11) Codices duo σελήνην αὐξανομένην.

(12) Ita editio Basil. cum multis mss. Editio Pa-
 ris. ἢ καὶ. Ibidem Colb. secundus ὑπὸ νεφῶν.

dixit Dominus apparitura esse : *Sol vertetur in sanguinem, et luna non dabit lumen suum.* Hæc sunt consummationis universi signa.

5. Sed qui fines prætergrediuntur, sententiam illam ad defendendam genethliacorum artem trahunt; dicuntque vitam nostram a cœlestium motu pendere; ideoque ea quæ nobis accidunt, a Chaldæis astrorum ope significari. Atque simplicem hanc Scripturæ dictionem, *Sint in signa*, non de aeris affectionibus, neque de temporum immutatione, sed de vitæ sorte, suo arbitratu accipiunt. Quid enim dicunt? Quod horum astrorum quæ moventur complexus, ubi cum iis stellis quæ in zodiaco sitæ sunt, secundum talem figuram inter se concurrerint, tales generationes efficit: contra, quod talis eorundem habitus, vitæ sortem reddit contrariam. De quibus forte explanationis gratia, re paulo altius repetita, inutile non fuerit disceptare. Nihil autem mei ipsius proprium dicturus sum, sed ad eos confutandos suis ipsorum verbis utar: ut præoccupatis quidem jam hoc morbo afferam aliquod remedium, reliquis vero, ne in similes errores incidant, munimen et tutelam. Hanc genethliologiam qui invenere, multas in temporis latitudine ac spatio figuras a se ignorari cum intelligerent, mensuras temporis in angustum prorsus contraxerunt: quasi vel infra minimum ac brevissimum intervallum, quale dicit Apostolus, *In puncto temporis, in ictu oculi*⁸⁸, maximum discrimen intercedat inter ortum et ortum. Atque hinc qui in hoc momento genitus fuit, urbium rex est, et locupletissimus ac potens populorum princeps: qui vero in altero temporis puncto natus est, mendicus quispiam futurus est, et vagus, a foribus ad fores quotidiani victus comparandi causa transiens. Quamobrem eo orbe, qui signifer appellatur, duodecim in partes diviso, quoniam sol triginta dierum spatio, globi illius, qui inerrans dicitur, duodecimam partem pertransit, ideo singulas illas duodecim partes in triginta portiones partiti sunt. Deinde singulis partibus in sexaginta divisio, singulas rursus sexagesimas sexagesies secuerunt. Jam vero nascentium ortum prælinientes, videamus an hanc exactam temporis divisionem conser-

A προηγόρευσεν· Ὁ ἥλιος (13) μεταστραφίσεται εἰς αἷμα, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. Ταῦτα σημεῖα τῆς τοῦ παντός συμπληρώσεως.

B 5. Ἄλλ' οἱ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶντες (14), ἐπὶ τὴν συνηγορίαν τῆς γενεθλιαλογίας τὸν λόγον ἔλκουσι, καὶ λέγουσι προσηρτῆσθαι τὴν ἡμετέραν ζωὴν τῇ κινήσει τῶν οὐρανίων· καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῶν ἀστρῶν γίνεσθαι παρὰ τῶν Χαλδαίων τὰς σημειώσεις τῶν περὶ ἡμᾶς συμπτωμάτων. Καὶ ἀπλοῦν ὄντα τῆς Γραφῆς τὸν λόγον, Ἔστωσαν εἰς σημεῖα, οὐχὶ τῶν περὶ τὸν ἀέρα τροπῶν, οὐδὲ τῶν περὶ τὰς ὥρας μεταβολῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς τῶν βίων ἀποκληρώσεως, πρὸς τὸ δοκοῦν ἐαυτοῖς, ἐξακούουσι. Τί γὰρ φασιν; Ὅτι τῶνδε μὲν τῶν κινουμένων ἀστρῶν ἡ ἐπιπλοκὴ, πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζωδιακῷ κειμένους (15) ἀστέρας κατὰ τοιοῦνδε σχῆμα συνελθόντων ἀλλήλοις, τὰς τοιάσδε γενέσεις ἀποτελεῖ· ἡ δὲ τοιάδε σχέσις τῶν αὐτῶν τὴν ἐναντίαν ἀποκλήρωσιν τοῦ βίου ποιεῖ. Περὶ ὧν οὐκ ἀχρηστον ἴσως σαφηνείας ἔνεκεν μικρὸν ἀνωθεν ἀναλαβόντας εἰπεῖν. Ἐρῶ δὲ οὐδὲν ἐμαυτοῦ ἴδιον, ἀλλὰ τοῖς αὐτῶν ἐκείνων πρὸς τὸν κατ' αὐτῶν ἔλεγχον ἀποχρήσομαι, τοῖς μὲν ἤδη προειλημμένοις εἰς τὴν βλάβην ἰσὶν τινα παρεχόμενος, τοῖς δὲ λοιποῖς ἀσφάλειαν πρὸς τὸ μὴ τοῖς ὁμοίοις περιπεσεῖν. Οἱ τῆς γενεθλιαλογίας ταύτης εὔρεται, καταμαθόντες, ὅτι ἐν τῷ πλάτει τοῦ χρόνου πολλὰ τῶν σχημάτων αὐτοῦς διαφεύγει, εἰς στενὸν παντελῶς ἀπέκλεισαν τοῦ χρόνου τὰ μέτρα· ὡς καὶ παρὰ τὸ μικρότατον καὶ ἀχαριαῖον, οἷόν φησιν (16) ὁ Ἀπόστολος, τὸ ἐν ἀτόμῳ, καὶ τὸ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ, μεγίστης οὐσίας διαφορᾶς γενέσει πρὸς γένεσιν· καὶ τὸν ἐν τούτῳ (17) τῷ ἀχαριαίῳ γεννηθέντα τύραννον εἶναι πόλεων, καὶ ἀρχοντα δῆμων, ὑπερπλουτοῦντα καὶ δυναστεύοντα· τὸν δὲ ἐν τῇ ἐτέρᾳ ῥοπῇ τοῦ καιροῦ γεννηθέντα, προσαίτην τινὰ καὶ ἀγύρτην, θύρας ἐκ θυρῶν ἀμείβοντα τῆς ἐφ' ἡμέραν τροφῆς (18) ἔνεκα. Διὰ τοῦτο τὸν ζωοφόρον λεγόμενον κύκλον διελόντες εἰς δώδεκα μέρη, ἐπειδὴ διὰ τριάκοντα ἡμερῶν ἐκβαίνει τὸ δωδέκατον τῆς ἀπλανοῦς λεγομένης σφαίρας ὁ ἥλιος, εἰς τριάκοντα μοῖρας τῶν δωδεκατημορίων ἕκαστον διηρήκασιν. Εἶτα ἐκάστην μοῖραν εἰς ἐξήκοντα διελόντες (19), ἕκαστον πάλιν τῶν ἐξηκοστῶν ἐξηκοντάκις ἔτεμον. D Τιθέντες τοίνυν τὰς γενέσεις τῶν τιχτομένων, ἴδωμεν

⁸⁸ I Cor. xv, 52.

(13) Ὁ ἥλιος, etc. Videtur Basilium confudisse versum 31 capitis II Joelis cum versu 29 capitis xxiv Matthæi. Qua de re ut cuique existimare liceat, utriusque verba proferam. Joelis igitur hæc sunt: Ὁ ἥλιος μεταστραφίσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα. *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem.* Apud Matthæum vero sic legitur: Ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. *Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum.*

(14) Illud, ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶν, in proverbio dici solebat, pro eo quod est, *fines rei alicujus transilire*, eoque usus est Lucianus in *Callo*, c. 6.

(15) Reg. sextus et Bodd. cum editione Basil. ἐν τῷ ζωδιακῷ κινουμένους. Editio Paris. cum quibus-

dam aliis mss. κειμένους.

(16) Ita quinque mss. Editi δ φησιν.

(17) Reg. sextus καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ.

(18) Codices tres τῆς ἐφημέρου τροφῆς. Alii quidam mss. τῆς ἐφ' ἡμέραν τροφῆς. Mox codex Combef. cum duobus aliis mss. τὸν ζωδιαφόρον λεγόμενον. Editi cum Regiis tertio et quinto ζωοφόρον. Statim sex mss. ἐπειδὴ διὰ. Editi ἐπεὶ διὰ.

(19) Henricianus codex ἐξήκοντα διαιροῦντες. Medicæus cum sex aliis mss. διελόντες. Ibidem editio Basil. cum utroque Duc. et cum aliis septem τῶν ἐξηκοστῶν ἐξηκοντάκις. Deest ἐξηκοστῶν in editione Paris.

εἰ τὴν ἀκρίθειαν ταύτην τῆς τοῦ χρόνου διαιρέσεως ἀποσῶσαι δυνήσονται. Ὅμοῦ τε γὰρ ἐτέχθη τὸ παιδίον, καὶ ἡ μαῖα κατασκοπεῖ τὸ γεννηθὲν ἄρβεν ἢ θῆλυ· εἶτα ἀναμένει τὸν κλαυθμὸν, ὅπερ σημεῖόν ἐστι τῆς ζωῆς τοῦ τεχθέντος. Πόσα βούλει ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ παραδραμεῖν ἐξηκοστά; Εἶπε (20) τῷ Χαλδαίῳ τὸ γεννηθὲν. Διὰ πόσων, βούλει, θῶμεν τῶν λεπτοτάτων τῆς μαίας τὴν φωνὴν παρελθεῖν· ἄλλως τε καὶ εἰ τύχοι (21) ἔξω τῆς γυναικωνίτιδος ἐστὼς ὁ τὴν ὥραν ἀποτιθέμενος; Δεῖ γὰρ τὸν τὰ ὠροσκοπεῖα καταμαθεῖν μέλλοντα πρὸς ἀκρίθειαν τὴν ὥραν ἀπογράφεσθαι, εἴτε ἡμερινὰ ταῦτα, εἴτε νυκτερινὰ τυγχάνοι. Πόσων ἐξηκοστῶν σμῆνος ἐν τούτῳ πάλιν παρατρέχει τῷ χρόνῳ; Ἀνάγκη γὰρ εὐρεθῆναι τὸν ὠροσκοποῦντα ἀστέρα οὐ μόνον κατὰ πόστου (22) δωδεκατημορίου ἐστίν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ποίας μοίρας τοῦ δωδεκατημορίου, καὶ ἐν πόστῳ ἐξηκοστῷ, εἰς ἃ ἔφαμεν διαιρεῖσθαι τὴν μοῖραν (23) ἢ, ἵνα τὸ ἀκριβὲς εὐρεθῆ, ἐν πόστῳ ἐξηκοστῷ τῶν ὑποδιηρημένων ἀπὸ τῶν πρώτων ἐξηκοστῶν. Καὶ ταύτην τὴν οὕτω λεπτὴν καὶ ἀκατάληπτον εὐρεσιν τοῦ χρόνου ἐφ' ἐκάστου τῶν πλανητῶν ἀναγκαῖον εἶναι ποιεῖσθαι λέγουσιν, ὥστε εὐρεθῆναι ποταπὴν εἶχον σχέσιν πρὸς τοὺς ἀπλανεῖς, καὶ ποταπὸν ἦν τὸ σχῆμα αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ τότε γενέσει τοῦ τιχτομένου. Ὡστε εἰ τῆς ὥρας ἐπιτυχεῖν ἀκριβῶς ἀδύνατον, ἡ δὲ τοῦ βραχυτάτου παραλλαγῆ τοῦ παντὸς διαμαρτεῖν ποιεῖ, καταγέλαστοι καὶ οἱ περὶ τὴν ἀνύπαρκτον ταύτην τέχνην ἐσχολακότες, καὶ οἱ πρὸς αὐτοὺς κεχηνότες, ὡς δυναμένους εἰδέναι τὰ κατ' αὐτούς.

6. Οἷα δὲ καὶ τὰ ἀποτελεσματικά (24); Ὁ δεῖνα οὖλος, φησὶ, τὴν τρίχα (25), καὶ χαροπὸς Κριοῦ γὰρ ἔχει τὴν ὥραν· τοιοῦτον δὲ πῶς ὀφθῆναι τὸ ζῶον. Ἀλλὰ καὶ μεγάλῳφρων· ἐπειδὴ ἡγεμονικὸν ὁ Κριός· καὶ προετικὸς (26), καὶ πάλιν ποριστικὸς· ἐπειδὴ τὸ ζῶον τοῦτο καὶ ἀποτίθεται ἀλύπως τὸ ἔριον, καὶ πάλιν παρὰ τῆς φύσεως βχδῖως ἐπαμφιέννυται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ταυριανὸς τληπαθῆς (27), φησὶ, καὶ δουλικός· ἐπειδὴ ὑπὸ ζυγὸν ὁ ταῦρος. Καὶ ὁ Σκορπιανὸς πλήκτης διὰ τὴν πρὸς τὸ θηρίον ὁμοίωσιν. Ὁ δὲ Ζυγιανὸς δίκαιος, διὰ τὴν παρ' ἡμῖν τῶν ζυγῶν ἰσότητα. Τούτων τί ἂν γένοιτο καταγελαστότερον; Ὁ Κριός, ἀφ' οὗ τὴν γένεσιν τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνεις, οὐρανοῦ μέρος ἐστὶ τὸ δωδέκατον, ἐν ᾧ γενόμενος ὁ ἥλιος τῶν ἐαρινῶν σημείων ἄπτεται (28). Καὶ Ζυγός, καὶ Ταῦρος ὡςτύτως, ἕκαστον τούτων δωδεκατημόριόν ἐστι τοῦ ζωδιακοῦ λεγομένου κύ-

(20) Sic editio Basil. et nostri septem mss. At editio Paris. εἶτα εἶπε.

(21) Reg. sextus εἰ τύχη.

(22) Ita editio Basil. et quinque mss. e nostris præter Combef. Editio Paris. κατὰ πόστου.

(23) Nostra editio Basil. cum septem mss. διαιρεῖσθαι τὴν μοῖραν. Editio Paris. διαιρεῖσθαι ἐκάστην τριακοστὴν μοῖραν.

(24) Editio Basil. et Bodl. cum Regiis primo et quinto et cum Coisl. primo ἀποτελεσματικά. Editio Paris. cum nonnullis mss. ἀποτελεσματικά.

(25) Editi φασί, mss. φησὶ. Mox editio Basil. et

vare possint. Nam simulatque natus est puer, quod genitum est, idne mas sit an femina obstetrix explorat : subinde exspectat vagitum, quod vitæ ejus qui natus fuit, signum est. Quot vis per hoc tempus præterisse sexagesimas partes? Chaldæo declarat, quod natum est. Quot minutissimas partes, interea dum obstetrix loqueretur, vis ponamus 55 præterisse, præsertim si contingat, ut extra gynæceum steterit qui horam colligit ac exponit? Oportet enim eum qui horarum natalium scientiam discere vult, tempus et horam accurate describere, sive diurnæ, sive nocturnæ sint. Quanta iterum sexagesimarum multitudo per hoc tempus præterfluit? Necesse est enim inveniri sidus natalitium, non juxta quotam modo duodecimam partem sit, sed juxta quas etiam duodecimæ partis partes occurrat, et in quota sexagesima, in quas partes partem unamquamque dividi diximus : aut, ut certa rei veritas inveniatur, in quota sexagesima ex iis quæ a primis sexagesimis subdivisæ sunt. Et hanc adeo tenuem et incomprehensibilem temporis investigationem in quibusque planetis fieri necesse esse aiunt, ut compertum sit et exploratum, qualem habeant cum inerrantibus stellis habitum, et qualis eorum inter se esset figura in ejus qui tunc natus est ortu. Quare si fieri non possit, ut horam accurate assequantur, et tamen brevissimi temporis immutatio in causa sit cur a toto aberretur, deridendi sunt et ii qui in hac arte imaginaria excolenda studium ponunt, et ii qui in ipsos aperto ore intenti sunt, perinde quasi ea quæ ipsis sunt eventura, cognoscere possint.

6. Quales autem producuntur effectus? Hujus capilli, inquam, futuri sunt crispi, oculive decori : Arietis scilicet habet horam : namque animal illud quodammodo est tale aspectu. Quin etiam erit grandi animo et elato ; quippe penes Arietem est principatus : erit et largus, et rursus quæstuosus ; quandoquidem hoc animal et citra molestiam deponit lanam, et rursus facile a natura vestitur. Sed in Tauro natum, tolerantem esse laborum dicunt, atque servilem : quoniam jugo taurus subicitur. Qui vero editus est sub Scorpione, erit percussor, ob eam quam cum isto animali habet similitudinem. Qui autem in Libra natus est, futurus est justus, propter librarum apud nos æqualitatem. Quid his magis ridiculum esse possit? Aries ille, a quo hominis natalem desumis, cœli pars est duodecima, in qua cum fuerit sol, verna signa attingit. Et Libra

nostri septem mss. κριῶ γάρ. Editio Paris. κριοῦ γάρ. Bodl. κριῶν γάρ.

(26) Variant e-lit et mss. Editio Paris. cum Reg. octavo προετικὸς. Editio Basil. cum Reg. tertio et cum Bodl. προαιρετικὸς. Coisl. primus προετικὸς δὲ καὶ. Coisl. secundus προηγητικὸς. Reg. quintus cum Colb. secundo προετικὸς. Notam, qua hunc locum illustrat Ducæus, legas suadeo.

(27) Reg. sextus τληπαθῆς φύσει καὶ δουλικός, laborum tolerans est natura, et servilis

(28) Ita codices septem. Editi et Coisl. primus ἐφ' ἄπτεται.

et Taurus similiter, unumquodque ex his signis A
ejus circuli qui zodiacus vocatur, pars est duode-
cima. Quomodo igitur illinc præcipuas vitæ huma-
næ causas proficisci doces, et ex terrenis pecudi-
bus nascentium hominum mores exprimis atque
effligis? Nam qui in Ariete exoritur, liberalis est,
non quod illa pars cœli mores tales efficiat, sed
quod huic pecori talis natura insit. Quid ergo fidem
ex astris tibi faciens perterrefacis nos, hæcque per
balatus conaris persuadere? Nam si cœlum ab ani-
malibus tales accipit morum proprietates, ipsum
etiam alienis principiis est subjectum, quippe quod
causas ex his pecoribus dependentes habeat. Quod
si id asserere ridiculum sit, longe magis ridiculum
est, ex iis inter quæ nulla **56** necessitudo inter-
cedit, conari opinionem illam credibilem probabi-
lemque reddere. Atqui hæc istorum argutiæ aranea-
rum telis sunt consimiles, in quas cum culex, aut
musca, aut quodvis animal hisce imbecillibus si-
mile inciderit, irretita detinentur: at cum fortius
aliquod animal accesserit, illud et facile pertransit,
et tenuem hanc texturam perrumpit ac dissipat.

7. Verum non his solis contenti sunt, sed etiam
quarum rerum domina est uniuscujusque nostrum
voluntas (hoc est, studiorum virtutis aut vitii), illa-
rum etiam causas cœlestibus attribuunt. Quibus
contradicere alioqui ridiculum est: sed quia plures
eo errore præoccupantur, hæc forte necesse fuerit
silentio non præterire. Primum quidem illud ipsos
interrogabimus, numne stellarum figuræ diebus sin-
gulis sexcenties mutantur? Nam cum stellæ illæ C
quæ nuncupantur errantes, semper moveantur, et
aliæ quidem citius sibi mutuo occurrant, aliæ vero
circuitus tardiores conficiant, in eadem hora sæpe-
numero et se invicem respiciunt, et occultantur.
Et cum in ortu id maximi sit momenti, aut a bene-
fica stella, ut ipsi loquuntur, aut a malefica con-
spici; et cum sæpe id tempus quo benefica stella
testimonium præbebat, non assequantur, ob unius
minutissimi spatii ignorantiam, hanc ipsam velut
in mala fortuna sitam recensuerunt. Cogor enim
ipsis eorum vocibus uti. Sane multum est amentię
in his verbis, sed longe plus est impietatis. Nam
maleficæ stellæ malignitatis suæ causam in suum
ipsarum conditorem transferunt. Etenim si ipsis a D
natura inest malum, conditor ipse erit mali effe-
ctor. si vero sua sponte et voluntate malæ eva-
dunt, primum quidem animalia erunt eligendi fa-
cultate prædita, soluto ac libero impetu utentia;
id quod de inanimatis ementiri ac fingere, dementię
summæ est. Deinde quantum a ratione abhorret,
malum aut bonum non pro merito cuique distri-

(29) Codices quatuor τοῖς ἀραχνίοις. Reg. octavus
τοῖς ἀραχνείοις. Editi cum Reg. tertio τοῖς τῶν
ἀραχνίων ὑφάσμασιν. Coisl. primus τοῖς τῶν ἀρα-
χνίων ὑφ. Coisl. secundus τοῖς τῶν ἀραχνείων ὑφ.

(30) Quatuor mss. ἐκπίπτει.

(31) Codices quatuor μόνον. Editio Basil. μόνων.

(32) Colb. secundus ἡ κυρία. Mox editi cum Reg.
secundo δῆ. Alii quatuor mss. δέ. Statim Combef.

κλου. Πῶς οὖν ἐκείθεν τὰς προηγουμένας αἰτίας λέγων
ὑπάρχειν τοῖς τῶν ἀνθρώπων βίοις, ἐκ τῶν παρ'
ἡμῖν βοσκημάτων τῶν γεννωμένων ἀνθρώπων τὰ
ἤθη χαρακτηρίζεις; Εὐμετάδοτος γὰρ ὁ Κριανός,
οὐκ ἐπειδὴ τοιοῦτου ἤθους ποιητικὸν ἐκείνο τὸ μέρος
τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτης φύσεώς ἐστι τὸ
πρόβατον. Τί οὖν δυσωπεῖς μὲν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀξιο-
πιστίας τῶν ἀστρων, πείθειν δὲ ἐπιχειρεῖς διὰ τῶν
βληχημάτων; Εἰ μὲν γὰρ παρὰ τῶν ζώων λαβὼν ὁ
οὐρανὸς ἔχει τὰ τοιαῦτα τῶν ἠθῶν ιδιώματα, καὶ
αὐτὸς ὑπόκειται ἀλλοτρίαις ἀρχαῖς, ἐκ τῶν βοσκη-
μάτων ἔχων τὰς αἰτίας ἀπηρτημένας· εἰ δὲ κατα-
γέλαστον τοῦτο εἰπεῖν, καταγελαστότερον πολλῶ ἐκ
τῶν μηδὲν κοινωνούντων ἐπάγειν ἐπιχειρεῖν τῷ
λόγῳ τὰς πιθανότητας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν αὐτῶν τὰ
σοφὰ τοῖς ἀραχνείοις (29) ὑφάσμασιν ἔοικεν, οἷς
ὅταν μὲν κώνωψ, ἢ μυῖα, ἢ τι τῶν παραπλησίως
τούτοις ἀσθενῶν ἐνσχεθῆ, καταδεθέντα κρατεῖται·
ἐπειδὴν δὲ τῶν ἰσχυροτέρων τι ζώων ἐγγίση, αὐτό
τε βραδίως διεκπίπτει (30), καὶ τὰ ἀδρανῆ ὑφάσματα
διέρρηξε καὶ ἠφάνισε.

7. Καὶ οὐκ ἐπὶ τούτων ἴστανται μόνον (31), ἀλλὰ
καὶ ὧν ἡ προαίρεσις ἐκάστου ἡμῶν κυρία (32) (λέγω
δῆ, τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀρετῆς ἢ κακίας), καὶ τού-
των τὰς αἰτίας τοῖς οὐρανίοις συνάπτουσιν. Οἷς τὸ
ἀντιλέγειν ἄλλως μὲν καταγέλαστον, διὰ δὲ τὸ προ-
κατέχεσθαι τοὺς πολλοὺς τῇ ἀπάτῃ, ἀναγκαῖον
ἴσως μὴ σιωπῆ παρελθεῖν. Πρῶτον μὲν οὖν ἐκείνο
αὐτοὺς ἐρωτήσωμεν, εἰ μὴ ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας
μυριάκις ἀμείβεται τῶν ἀστέρων τὰ σχήματα; Ἀει-
κίνητοι γὰρ ὄντες οἱ πλανῆται λεγόμενοι, καὶ οἱ μὲν
θᾶπτον ἐπικαταλαμβάνοντες ἀλλήλους. οἱ δὲ βραδυ-
τέρας τὰς περιόδους ποιούμενοι, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὥρας
πολλάκις καὶ ὀρώσιν ἀλλήλους καὶ ἀποκρύπτονται,
μεγίστην τε ἔχει δύναμιν ἐν ταῖς (33) γενέσεσι τὸ
ἢ παρὰ ἀγαθοποιῦ ἐφορᾶσθαι, ἢ κακοποιῦ, ὡς
αὐτοὶ λέγουσι. Καὶ πολλάκις καθ' ὃν ἐπεμαρτύρει ὁ
ἀγαθοποιὸς ἀστὴρ τὸν καιρὸν οὐκ ἐξευρόντες, παρὰ
τὴν ἐνὸς τῶν λεπτοτάτων ἄγνοιαν, ὡς ἐν τῷ κα-
κοδαιμονήματι αὐτὸν κείμενον ἀπεγράψαντο. Τοῖς
γὰρ αὐτῶν ἐκείνων (34) συγχρήσασθαι ῥήμασιν ἀναγ-
κάζομαι. Ἐν δὲ τοῖς τοιοῦτοις λόγοις πολὺ μὲν
τὸ ἀνόητον, πολλαπλάσιον δὲ τὸ ἀσεβές. Οἱ γὰρ κα-
κοποιοὶ τῶν ἀστέρων τῆς ἑαυτῶν πονηρίας ἐπὶ τὸν
ποιήσαντα αὐτοὺς τὴν αἰτίαν μετατιθέασιν. Εἰ μὲν
γὰρ ἐκ φύσεως αὐτῶν τὸ κακὸν, ὁ δημιουργὸς ἐστὶν
τοῦ κακοῦ ποιητής· εἰ δὲ προαιρέσει κακύνονται,
πρῶτον μὲν ἐστὶν ζῶα προαιρετικὰ, λελυμέναις καὶ
αὐτοκρατορικαῖς ταῖς ὀρμαῖς κεχρημένα· ὁ μανίας
ἐστὶν ἐπέκεινα καταψεύδασθαι τῶν ἀψύχων. Ἐπειτα
πόσον τὸ ἄλογον, τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν μὴ κατὰ

cum aliis quinque mss. προσάπτουσιν. Editi cum
Colb. secundo συνάπτουσιν.

(33) Sic quinque mss. Editi vero ἐπὶ ταῖς. Sta-
tim quinque mss. καθ' ὃν ἐπεμαρτύρει. Editi ἐμαρ-
τύρει.

(34) Colb. secundus αὐτῶν ἐκείνοις. Lege Morel-
lum in hunc locum.

τὴν ἀξίαν διανέμειν ἐκάστῳ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῷδε τῷ τόπῳ γέγονεν, ἀγαθοποιὸν ὑπάρχειν (35), καὶ ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦδε ὁράται, κακοποιὸν γίνεσθαι τὸν αὐτόν· καὶ ἐπειδὴ πάλιν μικρὸν τι παρεκκλίνῃ τοῦ σχήματος, εὐθὺς τῆς κακίας ἐπιλανθάνεσθαι; Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Εἰ δὲ καθ' ἕκαστον ἀκαριαῖον τοῦ χρόνου ἐπ' ἄλλο καὶ ἄλλο μεθαρμόζονται σχῆμα, ἐν δὲ ταῖς μυρίαις ταύταις μεταβολαῖς, πολλάκις τῆς ἡμέρας (36), οἱ τῶν βασιλικῶν γενέσεων ἀποτελοῦνται σχηματισμοὶ διὰ τί οὐκ ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας γεννῶνται βασιλεῖς; ἢ διὰ τί ὅλως πατρικαὶ παρ' αὐτοῖς εἰσι βασιλείας διαδοχαί; Οὐ δὴπου γὰρ ἕκαστος τῶν βασιλέων παρατετηρημένως (37) εἰς τὸ βασιλικὸν τῶν ἀστέρων σχῆμα τοῦ ἰδίου υἱοῦ τὴν γένεσιν ἐναρμόζει. Τίς γὰρ ἀνθρώπων κύριος τοῦ τοιούτου; Πῶς οὖν Ὀζίας ἐγέννησε τὸν Ἰωάθαμ; Ἰωάθαμ τὸν Ἀχάζ; Ἀχάζ (38) τὸν Ἐζεκιάν; καὶ οὐδεὶς ἐν τούτοις δουλικῆ συνέντευχεν ὥρα γενέσεως; Ἐπειτα εἰ καὶ τῶν κατὰ κακίαν καὶ ἀρετὴν ἐνεργημάτων οὐκ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν εἰσιν αἱ ἀρχαί, ἀλλ' ἐκ τῆς γενέσεως αἱ ἀνάγκαι, περιττοὶ μὲν οἱ νομοθέται, τὰ πρακτέα ἡμῖν καὶ τὰ φευκτὰ διορίζοντες (39), περιττοὶ δὲ καὶ οἱ δικασταί, ἀρετὴν τιμῶντες, καὶ πονηρίαν κολάζοντες. Οὐ γὰρ τοῦ κλέπτου τὴ ἀδίκημα. οὐδὲ τοῦ φονέως ᾧ γε οὐδὲ βουλομένῳ δυνατὸν ἦν κρατεῖν τῆς χειρὸς διὰ τὸ ἀναπόδραστον τῆς ἐπὶ τὰς πράξεις αὐτῶν κατεπευγούσης ἀνάγκης. Μαιταιότατοι δὲ πάντων καὶ οἱ περὶ τὰς τέχνας πονούμενοι· ἀλλ' εὐθηνήσει μὲν ὁ γεωργὸς, μήτε σπέρματα καταβάλλων, μήτε δρεπάνην θηξάμενος ὑπερπλοχθήσει δὲ ὁ ἔμπορος, κἂν βούληται, κἂν μὴ, τῆς εἰμαρμένης αὐτῷ συναθροίζουσης τὰ χρήματα. Αἱ δὲ μεγάλαι τῶν Χριστιανῶν ἐλπίδες φροῦδαι (40) ἡμῖν οἰχθήσονται, οὔτε δικαιοσύνης τιμωμένης, οὔτε κατακρινομένης τῆς ἀμαρτίας, διὰ τὸ μηδὲν κατὰ προαίρεσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτελεῖσθαι. Ὅπου γὰρ ἀνάγκη καὶ εἰμαρμένη κρατεῖ, οὐδεμίαν ἔχει χώραν τὸ πρὸς ἀξίαν, ὃ τῆς δικαιοκρισίας ἐξαίρετόν ἐστι. Καὶ πρὸς μὲν ἐκείνους ἐπὶ τοσοῦτον. Οὔτε γὰρ ὑμεῖς πλειόνων δεῖσθε (41) λόγων παρ' ἑαυτῶν ὑγιαίνοντες, ὃ τε καιρὸς οὐκ ἐνδίδωσι πέρα τοῦ μέτρου πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνεσθαι.

8. Πρὸς δὲ τὰ ἐξῆς τῶν ῥημάτων (42) ἐπανέλθωμεν. Ἐστῶσαν, φησὶν, εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς. Εἴρηται ἡμῖν τὰ περὶ τῶν σημείων, Καιροὺς δὲ ἡγούμεθα λέγειν τὰς τῶν ὥρῶν ἐναλλαγὰς, χειμῶνος, καὶ ἔαρος, καὶ θέρους, καὶ μετοπώρου· ἃς εὐτάκτως

⁸⁶ Gen. 1, 14.

(35) Ita quatuor mss. Editi vero ἀγαθὸν ὑπάρχειν, minus recte.

(36) Codices quatuor ποσάκις τῆς ἡμέρας, quoties in die? Editi saltem cum Reg. octavo optima notae πολλάκις τῆς ἡμέρας.

(37) Codices duo παρατετηρημένον. Editi cum aliis mss. παρατετηρημένως. Mox sex mss. τοῦ ἰδίου υἱοῦ. Desideratur ἰδίου in editis.

(38) Collb. secundus Ἰωάθαμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀχάζ. Ἀχάζ δέ. Reg. sextus Ἰωάθαν δὲ τόν.

A luere, adeoque profiteri, ideo stellam esse beneficam, quia in hoc loco stat, et, quoniam ab hac conspicitur, idcirco eam fieri maleficam: et eandem rursus, postquam paululum declinaverit a figura, suæ protinus oblivisci malignitatis? Atque hæc quidem hactenus. Si vero singulis temporis momentis stellæ in aliam atque aliam transmutantur figuram, si in his innumeris commutationibus sæpe in die regiarum nativitatum figurationes perficiuntur; cur singulis diebus non nascuntur reges? aut cur omnino regni successiones paternæ apud ipsos sunt? Neque enim rex quilibet diligenter ad regiam stellarum figuram, filii sui ortum accommodat. Quis enim mortalium talis rei dominus esse possit? Quomodo ergo Ozias genuit Joatham, Joatham Achas, Achas Ezechiam, et nullus ex his servilem nativitatis horam nactus est? Præterea, si vitiorum aut virtutum principia non sunt in nobis sita, sed sunt necessitates ab ortu pendentes; inutiles sunt legislatores, qui nobis agenda ac fugienda præscribunt; inutiles quoque iudices, qui virtutem honore, **57** vitium pœnis afficiunt. Non enim furis est iniquitas, neque homicidæ; qui ne volens quidem poterat manum continere, ob ineluctabilem necessitatem ipsum ad agendum impellentem. Vanissimi autem omnium sunt qui artes excolunt: quippe frugibus abundabit agricola, tametsi neque semina in terram dejiciat, neque falcem exacuat. Mercator itidem, velit, nolit, supra modum ditescet, fatis ei opes coacervante. Magnæ autem illæ Christianorum spes evanescentes excident nobis. cum neque justitia honoribus ullis afficiatur, neque puniatur peccatum, propterea quod nihil ab hominibus libero animi proposito agatur. Nam ubi necessitas et fatum dominatur, ibi dignitatis meritique ratio nullum locum habet: id quod tamen præcipuum justii iudicii fundamentum est. Et quidem adversus illos hucusque. Neque enim verbis pluribus egetis vos, qui scilicet a vobis ipsis sanæ mentis sitis: neque tempus ultra modum adversus eos invehi nos sinit.

8. Jam & verba consequentia redeamus. Sint, inquit, in signa, et in tempora, et in dies, et in annos ⁸⁶. Dictum est a nobis de signis. Tempora autem putamus dici ipsas tempestatum mutationes, hiemis, veris, æstatis et autumnii: quibus ordinatus luminarium motus tribuit, ut nos ordinate lu-

(39) Collb. secundus φευκταῖα διορ. Mox Reg. quintus οἱ δικάζοντες. Reg. sextus τιμῶνας καὶ κακίαν κολάζοντες.

(40) Codices quinque ἐλπίδες φροῦδαι. Editi cum Reg. octavo ἐλπίδες φροῦδοι. Nec ita multo post Bodd. ὃ τῆς δικαίας κρίσεως.

(41) Duo mss. ἐδείσθε.

(42) Codex Combef. ἐξῆς τῶν ῥητῶν. Reg. sextus ἐξῆς τοῦ λόγου ἐπανέλθωμεν.

strent. Fit enim hiems, cum sol in austrinis commoratur partibus, ac multum nocturnæ umbræ in his nostris regionibus efficit. Quamobrem refrigeratur aer terræ circumfusus, ac omnes humidæ exhalationes circa nos coæctæ, imbrium frigorumque et nivium copiosissimarum causa sunt et origo. At cum iterum ab australibus regionibus reversus, in medio steterit, adeo ut ex æquo partiatur diei noctisque tempus: quanto plus supra terræ loca commoratur, tanto meliorem temperiem per vices reducit. Atque ver accedit, omnibus quidem plantis germinandi auctor, arboribus vero plurimis reviviscendi ansam præbens, omnibusque animalibus tum terrestribus tum aquatilibus per prolis successionem genus asservans. Hinc autem jam ad solstitium æstivum versus ipsum septentrionem pergens sol, dies nobis maximos adducit. Et quoniam diutissime in aere immoratur, torrefacit ipsum aerem capiti nostro imminentem, et terram omnem exsiccatur, hoc pacto et seminum maturitatem juvans, et arborum fructus ad concoctionem urgens. At vero quando flagrantissimus est sol, breves in meridie umbras efficit, propterea quod ex alto regiones nostras illustrat. Nam maximi dies ii sunt, in quibus umbræ sunt brevissimæ: et contra, brevissimi dies ii sunt, qui umbras habent longissimas. Idque apud nos contingit, qui appellamur *heteroscii*, quique aquilonares terræ partes habitamus. Verum enim vero sunt nonnulli, qui per duos uniuscujusque anni dies omnino umbra carent, in meridie constituti: quos a vertice illustrans sol, ipsos suo lumine ita ex æquo undelibet circumfundit, ut etiam puteorum profundorum aqua per angusta ora illuminetur: unde quidam illos vocant **58** *ascios*. Verum qui ultra terram odoriferam habitant, in utramque partem alternant umbras. Soli enim ex his qui hunc nostrum orbem habitabilem incolunt, umbras in meridie ad australes partes demittunt. Unde eos quidam *amphiscios* vocarunt. Ubi autem sol jam ad aquilonarem partem transiit, tum hæc omnia fiunt. Sane quantus sit ardor qui ex radiis solaribus aeri accedit, qualesve casus producat, ex his conjectare licet. Hinc autumnus tempus nos excipiens, infringit quidem nimium æstum, paulatim vero de calore remittens, ex se per temperaturæ

A περιδεύειν ἡμᾶς τὸ τεταγμένον τῆς κινήσεως τῶν φωστήρων παρέχει. Χειμῶν μὲν γὰρ γίνεται, τοῖς νοτίοις μέρεσι τοῦ ἡλίου προσδιατρίβοντος, καὶ πολὺ τὸ νυκτερινὸν σκίασμα περὶ τὸν καθ' ἡμᾶς τόπον ἀποτελοῦντος· ὥστε καταφύγεσθαι μὲν τὸν περὶ γῆν ἀέρα, πάσας δὲ τὰς ὑγρὰς ἀναθυμιάσεις συνισταμένας περὶ ἡμᾶς, ὄμβρων τε αἰτίαν καὶ κρυμῶν καὶ νιφάδος ἀμυθῆτου παρέχειν. Ἐπειδὴν δὲ ἐπανιῶν πάλιν ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν χωρίων ἐπὶ τοῦ μέσου γένηται, ὥστε ἐξίσου μερίζειν νυκτὶ πρὸς ἡμέραν τὸν χρόνον, ὅσην πλεῖον τοῖς ὑπὲρ γῆς (43) προσδιατρίβει τόποις, τοσοῦτω κατὰ μέρος ἐπανάγει τὴν εὐκрасίαν. Καὶ γίνεται ἕαρ, πᾶσι μὲν φυτοῖς τῆς βλαστήσεως ἀρχηγὸν, δένδρων δὲ τοῖς πλείστοις παρέχον τὴν ἀναθίωσιν, ζώοις δὲ χερσαίοις καὶ ἐνύδροις ἅπασιν τὸ γένος φυλάσσειν ἐκ τῆς τῶν ἐπιγυνομένων διαδοχῆς. Ἐκεῖθεν δὲ ἤδη πρὸς θερινὰς τροπὰς ἐπ' αὐτὴν τὴν ἄρκτον ἀπελαύνων ὁ ἥλιος, τὰς μεγίστας ἡμῖν τῶν ἡμερῶν παρίστησι (44). Καὶ διὰ τὸ ἐπὶ πλείστον προσομιλεῖν τῷ ἀέρι, αὐτὸν τε καταφρύσσει τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν ἀέρα, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν καταξηραίνει, τοῖς τε σπέρμασιν ἐκ τούτου συνεργῶν πρὸς τὴν ἄδρυσιν (45), καὶ τοὺς τῶν δένδρων καρποὺς κατεπεύγων ἐπὶ τὴν πέψιν· ὅτε καὶ φλογωδέστατός ἐστιν ἑαυτοῦ ὁ ἥλιος, βραχείας ποιῶν τὰς σκιάς ἐπὶ τῆς μεσημβρίας, διὰ τὸ ἀφ' ὑψηλοῦ τὸν περὶ ἡμᾶς καταλάμπειν τόπον. Μέγιστα γὰρ εἰσιν ἡμερῶν, ἐν αἷς βραχύταται εἰσιν αἱ σκιαί, καὶ βραχύταται πάλιν ἡμέραι, αἱ τὰς σκιάς ἔχουσαι μακροτάτας. Καὶ τοῦτο παρ' ἡμῖν τοῖς ἑτεροσκίοις λεγομένοις ὅσοι τὰ ἄρκτωα τῆς γῆς ἐποικοῦμεν· ἐπεὶ εἰσὶ γε ἤδη τινὲς οἱ κατὰ δύο ἡμέρας τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ καὶ ἄσχιοι παντελῶς κατὰ τὴν μεσημβρίαν γινόμενοι, οὓς κατὰ κορυφῆς ἐπιλάμπων ὁ ἥλιος, ἐξίσου πανταχόθεν περιφωτίζει, ὥστε καὶ τῶν ἐν βάθει φρεάτων τὸ ὕδωρ διὰ στομιῶν στενῶν καταλάμπεισθαι· ὅθεν αὐτοὺς τινες καὶ ἄσκιους καλοῦσιν. Οἱ δὲ ἐπέκεινα τῆς ἀρωματοφόρου (46) γῆς ἐπ' ἀμφοτέρα τὰς σκιάς παραλλάσσουσιν. Μόνοι γὰρ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένῃ ἐπὶ τὰ νότια κατὰ τὴν μεσημβρίαν τὰς σκιάς ἀποπέμπουσιν· ὅθεν αὐτοὺς τινες καὶ ἀμφισκίους ὠνόμασαν. Ταῦτα δὲ πάντα πρὸς τὸ βόρειον μέρος παροδεύσαντος ἤδη γίνεται τοῦ ἡλίου. Ἐκ δὲ τούτων εἰκάζειν ἔστι τὴν ἐκ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος

(43) Colb. secundus ὑπὲρ γῆν. Ibidem Reg. sextus διατρίβει.

(44) Codices octo ἡμερῶν περίσθησι. Editi παρ-ίσθησι.

(45) Editi et Regii primus, tertius et quintus cum Colb. secundo πρὸς τὴν ἄδρυσιν. Ad quam vocem explicandam librarius in margine Regii primi apposuit illa, πρὸς τὸ ἄδρον καὶ πέπειρον γενέσθαι, *Ut semen bene nutritum sit et maturum*. Coisl. primus πρὸς τὴν ἀύξησιν ἄδρυσιν. Ubi nemo non videt vocem ἀύξησιν e margine in textum fluxisse. Primum, ut videtur, vox ἀύξησιν posita fuerat in margine tanquam interpretatio vocis ἄδρυσιν: sed postea, quod non raro contigit, translata est in textum. Itaque secundum hanc interpretationem illud, ἄδρυσιν, significat hoc loco *augmentum*. Reg. sextus πρὸς

τὴν ἄδρυσιν. Coisl. secundus ἄδρυσιν.

(46) Editi et codices multi simpliciter τῆς ἀρωματοφόρου. Colb. secundus et Reg. octavus τῆς ἀρωματοφόρου γῆς. Nec fortassis aliter legit Eustathius, qui sic interpretatur: *Illi autem qui extra terras odoriferas habitant. Cornarius vero sic vertit: Qui vero ultra aromatiferam Arabiam habitant. Ad marginem autem Regii primi leguntur illa, τῆς Ἰνδίας, τῆς ἐν τῷ νοτίῳ μέρει διακειμένης: quibus verbis indicat librarius hic sermonem haberi de India quæ in australi parte sita est. E regione verborum illorum, ἐπ' ἀμφοτέρα τὰς σκιάς, idem librarius apposuit et illa, ποτὲ μὲν ἐπὶ τὸ νότιον μέρος ἀποπέμπουσι τὰς σκιάς, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὸ βόρειον, *Nunc quidem ad australem, nunc vero ad aquilonarem partem umbras demittunt. Lege Ducæum**

ἐγγινομένην πύρωσιν τῷ ἀέρι, ὅση τις ἐστὶ, καὶ ποταπῶν ἀποτελεσματικῆ (47) συμπτωμάτων. Ἐντεῦθεν διαδεξαμένη ἡμᾶς τοῦ μετοπώρου ἢ ὥρα, ὑποθραύει μὲν τοῦ πνίγους (48) τὸ ὑπερβάλλον, κατὰ μικρὸν δὲ ὑφιεῖτα τῆς θερμῆς, διὰ τῆς κατὰ τὴν κρᾶσιν μεσότητος ἀβλαβῶς ἡμᾶς δι' ἑαυτῆς τῷ χειμῶνι προσάγει· ἠγλονότι τοῦ ἡλίου πάλιν ἀπὸ τῶν προσαρκτίων ἐπὶ τὰ νότια ὑποστρέφοντος. Αὗται τῶν ὠρῶν αἱ περιτροπαί, ταῖς κινήσεσιν ἐπόμεναι τοῦ ἡλίου, τὸν βίον ἡμῖν οἰκονομοῦσιν. "Ἐστῶσαν δὲ, φησὶ, καὶ εἰς ἡμέρας· οὐχ ὥστε ἡμέρας ποιεῖν, ἀλλ' ὥστε κατάρχειν τῶν ἡμερῶν. Ἡμέρα γὰρ καὶ νύξ πρεσβύτερα τῆς τῶν φωστήρων γενέσεως. Τοῦτο γὰρ ἐνδείκνυται ἡμῖν καὶ ὁ ψαλμὸς λέγων· "Ἐθετο ἡλίον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, σελήνην καὶ ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός. Πῶς οὖν ἔχει τὴν ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας ὁ ἥλιος; "Ὅτι τὸ φῶς ἐν ἑαυτῷ περιφέρων, ἐπειδὴν ποτε τὸν καθ' ἡμᾶς ὀρίζοντα ὑπεράρη, ἡμέραν παρέχει διαλύσας τὸ σκότος. "Ὡστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, ἡμέραν ὀρισάμενος εἶναι τὸν ὑπὸ τοῦ ἡλίου πεφωτισμένον ἀέρα· ἢ, ἡμέραν εἶναι χρόνου μέτρον ἐν ᾧ ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαιρίῳ ὁ ἥλιος διατρέβει. Ἄλλὰ καὶ εἰς ἑνιαυτοὺς ἐτάχθησαν ἥλιος καὶ σελήνη. Σελήνη μὲν, ἐπειδὴν δωδεκάκις τὸν ἑαυτῆς ἐκτελέσῃ ὄρομον, ἑνιαυτοῦ ἐστὶ ποιητικῆ· πλὴν ὅτι τῶν ὠρῶν συνδρομῆν, ὡς Ἑβραῖοι τὸ παλαιὸν (49) Ἡλιακὸς δὲ ἐστὶν ἑνιαυτὸς ἢ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἀποκατάστασις.

9. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστήρας τοὺς μεγάλους. Ἐπειδὴ τὸ μέγα τὸ μὲν ἀπόλυτον ἔχει τὴν ἔννοιαν· ὡς μέγας ὁ οὐρανὸς, καὶ μεγάλη ἡ γῆ, καὶ μεγάλη (50) ἡ θάλασσα· τὰ δὲ ὡς τὰ πολλὰ πέφυκε πρὸς ἕτερον ἀναφέρεσθαι, ὡς μέγας ὁ ἵππος, καὶ ὁ βοῦς ὁ μέγας (οὐ γὰρ ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῶν τοῦ σώματος ὄγκων, ἀλλ' ἐν τῇ πρὸς τὰ ὅμοια παραθέσει τὴν μαρτυρίαν τοῦ μεγέθους τὰ τοιαῦτα λαμβάνει)· πῶς τοίνυν (51) τοῦ μεγάλου τὴν ἔννοιαν ἐκδεξόμεθα; Πότερον ὡς τὸν μύρμηκα, ἢ ἄλλο τι τῶν φύσει μικρῶν, μέγα προσαγορεύομεν διὰ τὴν πρὸς τὰ ὁμογενῆ σύγκρισιν τὴν ὑπεροχὴν μαρτυροῦντες; ἢ τὸ μέγα νῦν οὕτως, ὡς ἐν τῇ οἰκείᾳ τῶν φωστήρων κατασκευῇ τοῦ μεγέθους ἐμφαινομένου; Ἐγὼ μὲν οἶμαι τοῦτο. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ μείζους τῶν μικροτέρων ἀστέρων, διὰ τοῦτο μεγάλοι· ἀλλ' ἐπειδὴ τοσοῦτοι τὴν περιγραφὴν, ὥστε ἐξαρκεῖν τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀναγεομένην αὐγὴν καὶ οὐρανὸν περιλάμπειν καὶ τὸν ἀέρα, καὶ ὁμοῦ πάσῃ τῇ γῇ καὶ τῇ θαλάσῃ συμπαρακτείνεσθαι. Οἱ γὰρ κατὰ πᾶν μέρος τοῦ οὐρανοῦ γινόμενοι, καὶ ανατέλλοντες καὶ δύόμενοι καὶ τὸ μέσον ἐπέχοντες, ἴσοι πανταχόθεν τοῖς ἀνθρώποις προφαίνονται, ὅπερ ἀπό-

A mediocritatem ad hiemem nos citra noxam deducit, sole videlicet rursus ab aquiloniis regionibus ad austrinas remeante. Hæ ipsæ, quæ solis motum sequuntur, temporum vicissitudines, vitam nostram moderantur. Sint, inquit, et in dies, non ut dies conficiant, sed ut diebus præsent. Dies enim et nox luminarium ortum antecesserunt. Idipsum enim nobis psalmus declarat, in quo dicitur: *Posuit solem in potestatem diei, lunam et stellas in potestatem noctis*⁸⁶. Quomodo igitur sol diei obtinet potestatem? Quia lucem in seipso circumferens, ubi tandem horizontem nostrum fuerit prætergressus, dissolutis fugatisque tenebris diem affert. Quamobrem non erraverit, qui diem ita definit, ut aerem esse dicat a sole illuminatum, aut temporis mensuram, quo sol super terram in nostro hemisphærio commoratur. Sed et in annos sol et luna ordinati sunt. Luna quidem postquam duodecies suum perfecit cursum, annum peragit: nisi quod mense intercalari sæpe opus est ad accuratum tempestatum concursum, velut antiquitus Hebræi, et Græcorum vetustissimi annum metiebantur. Annus autem solaris, relictus est solis ex eodem signo in idem signum per proprium motum.

B μγνὸς ἐμβολίμου δεῖται πολλάκις πρὸς τὴν ἀκριβῆ τὸν ἑνιαυτὸν ἡγῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων οἱ ἀρχαῖότατοι. ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον κατὰ τὴν οἰκείαν κίνησιν τοῦ ἡλίου

C 9. *Et fecit Deus duo luminaria magna*⁸⁷. Cum magnum modo absolutam habeat intelligentiam, veluti magnum est cœlum, magna est terra, magnum est mare: modo vero, quod vulgo lit, ad alterum referri solet: exempli causa, magnus equus, aut magnus bos: non enim ob amplam corporeæ molis quantitatem, sed ob institutam cum similibus comparisonem, testimonium magnitudinis consequuntur: quomodo igitur magni significationem accipiemus? Utrum quemadmodum formicam aut aliud quodvis animal suapte natura parvum, magnum appellamus, ob factam cum aliis ejusdem generis comparisonem, molem solito majorem testificantem? an nunc magnum accipiendum est, ita ut in propria luminarium constitutione ac natura magnitudo apparet? Ego equidem sic sentio. Non 59 enim quia hæc luminaria majora sunt minoribus stellis, ob id magna sunt: sed quia tantum habent ambitum, ut diffusus ab ipsis splendor cœlo et aeri illustrando satis sit, seque simul ad omnem terram et mare extendat. Quæ sane in quacunque cœli parte fuerint, dum et oriuntur, et occidunt, et medium occupant, un-

⁸⁶ Psal. cxxxv, 8, 9. ⁸⁷ Gen. 1, 16.

(47) Reg. sextus ποταπῶν ἀποτελεσματικῆ.

(48) Τοῦ πνίγους. Et hic in margine Regii primi inveniuntur illa, τοῦ πνίγους τοῦ καύματος. Πνιγεὺς γὰρ ὁ κλίβανος. Ἐντεῦθεν καὶ πεπνιγμένη ὄρνις, ἢ ἐν κλιβάνῳ ὀπτηθεῖσα. Πνίγους, id est, *astus*. Nam *clibanus est rubeus*. Hinc etiam avis, quæ in clibano tosta est, *astuasse* dicitur.

(49) Ὡς Ἑβραῖοι τὸ *Julianus*. Legenotas Duceæ et

Morelli.

(50) Ita Regii quintus et sextus. Abest μεγάλη ab editis et a multis mss. Ibidem editio Basil. cum sex mss. τὰ δέ. Editio Paris. τὸ δέ. Statim mss. plerique omnes ὁ βοῦς μέγας. Editi βοῦς ὁ μέγας.

(51) Codices aliquot cum editis πῶς τοίνυν. Dno mss. πῶς νῦν. Reg. tertius πῶς οὖν νῦν. Ibidem Reg. sextus ἔγνωσαν ἐκληφόμεθα.

aliquæ ab hominibus æqualia conspiciuntur, id quod immensam eorum magnitudinem aperte ostendit, quandoquidem terræ latitudo nihil confert, quo ipsa aut majora aut minora videantur. Nam ea quæ longe distant, minora quodammodo cernimus: ad quæ si propius accedimus, melius eorum comperimus magnitudinem. At soli propinquior est nemo, ab eo nemo remotior: sed ex æquali intervallo quibusvis quamcunque volueris terræ partem habitantibus obvium se offert. Argumento id fuerit, quod Indi juxta ac Britanni ipsum æqualem contuentur. Neque enim sol, dum occidit, magnitudinem suam erga eos qui orientales regiones incolunt, imminuit: neque oriens occidentis habitatoribus minor comparet: neque vero cum medium cœlum attingit, in alterutram partem immutat aspectum. Cave te decipiat species solis; neque quia cubitalis cernentibus esse videtur, hanc ipsi inesse magnitudinem putes. Centrali namque in maximis distantibus solet eorum quæ cernuntur magnitudo, quando quidem vis ipsa cernendi non potest loca interposita penetrare: sed velut in medio spatio absunt, aut parva sui ipsius parte, ea quæ conspiciuntur attingit. Cum igitur visus noster parvus sit, tum in causa est cur ea quæ aspiciuntur, reputentur parva, sua ipsius affectione in res conspectas translata. Quare, si fallitur visus, fides nulla iudicio illius est adhibenda. Memineris porro tuorum ipsius affectuum, et a te ipso eorum quæ dicuntur habebis argumentum atque probationem. Si unquam ex magni montis cacumine campum ingentem simul et supinum conspexisti, quanta tibi visa sunt hominum juga? quanti et ipsi aratores? Annon quamdam formicarum imaginem tibi repræsentarunt? Si vero et a specula ad vastum pelagus conversa oculos in mare coniecisti, quanta tibi visæ sunt insulæ maxime? quanta rursus tibi apparuit una navis oneraria et prægrandis, albis velis super cæruleum mare invecta? Nonne imaginem tibi exhibuit quavis columba minorem? Quia, ut dixi, visus in aere consumptus, exilis evadens, res oculis subjectas accurate apprehendere nequit. Quin et aspectus maximos montes profundis vallibus abruptos, rotundos et leves esse iudicat, cum sit ad solas eminentias intentus, nec concava intermedia propter imbecillitatem ingredi queat. Sic neque corporum figuras quales sunt servat: sed quadrangulas turres teretes esse putat. Quare unde-

δειξιν ἔχει σαφῆ τῆς τοῦ μεγέθους περιουσίας, τῷ μηδὲν αὐτοῖς ἐπισημαίνειν τὸ πλάτος τῆς γῆς πρὸς τὸ μείζονας δοκεῖν ἢ ἐλάττονας εἶναι. Τὰ μὲν γὰρ πόρρωθεν ἀφροστώτα μικρότερα πῶς ὀρώμεν· οἷς δ' ἂν μᾶλλον ἐγγίσωμεν, μᾶλλον αὐτῶν τὸ μέγεθος ἐξευρίσκομεν. Τῷ δὲ ἡλίῳ οὐδεὶς ἐστὶν ἐγγυτέρω καὶ οὐδεὶς πόρρωτέρω, ἀλλὰ ἀπ' ἴσου τοῦ διαστήματος τοῖς κατὰ πᾶν μέρος τῆς γῆς κατοικισμένοις προσβάλλει. Σημεῖον δὲ, ὅτι καὶ Ἴνδοι καὶ Βρεττανοὶ τὸν ἴσον (52) βλέπουσιν. Οὔτε γὰρ τοῖς τὴν ἑῴαν οἰκοῦσι καταδύμενος τοῦ μεγέθους ὑφίησιν, οὔτε τοῖς πρὸς δυσμαῖς κατοικισμένοις ἀνατέλλων ἐλάττων φαίνεται· οὔτε μὴν ἐν τῷ μεσουρανήματι γινόμενος, τῆς ἐφ' ἑκάτερα (53) ὀψείως παραλλάττει. Μὴ ἐξαπατάτω σε τὸ φαινόμενον· μηδ' ὅτι πηχυαῖος τοῖς ὀρώσι δοκεῖ, τοσοῦτον αὐτὸν εἶναι λογίστη. Συναιρεῖσθαι γὰρ πέφυκεν ἐν τοῖς μεγίστοις διαστήμασι τὰ μεγέθη τῶν ὀρωμένων, τῆς ὀρατικῆς δυνάμεως οὐκ ἐξικνουμένης (54) τὸν μεταξὺ τόπον διαπερᾶν, ἀλλ' οἰοεὶ ἐνδαπανωμένης τῷ μέσῳ, καὶ κατ' ὀλίγον αὐτῆς μέρος προσβαλλούσης τοῖς ὀρατοῖς. Μικρὰ σὺν ἡ ὀψις ἡμῶν γινομένη, μικρὰ ἐποίησε νομίζεσθαι τὰ ὀρώμενα, τὸ οἰκεῖον πάθος τοῖς ὀρατοῖς ἐπιφέρουσα. Ὡστε εἰ ψεύδεται (55) ἡ ὀψις, ἄπιστον τὸ κριτήριον. Ὑπομνήσθητι δὲ τῶν οἰκεῖων παθῶν, καὶ παρὰ σεαυτοῦ ἔξεις τῶν λεγομένων τὴν πίστιν. Εἴ ποτε ἀπὸ ἀκρωρείας μεγάλης πεδίον εἶδες πολὺ τε καὶ ὑπτιον, ἡλίκα μὲν σοι τῶν βοῶν (56) κατεφάνη τὰ ζεύγη; πηλίκοι δὲ οἱ ἀροτῆρες αὐτοῖ; Εἴ μὴ μυρμηκῶν τινὰ σοι παρέσχον φαντασίαν; Εἴ δὲ καὶ ἀπὸ σκοπιᾶς ἐπὶ μέγα πέλαγος τετραμμένης τῇ θαλάσῃ τὰς ὀψεις ἐπέβαλες, ἡλίκα μὲν σοι ἔδοξαν εἶναι τῶν νήσων αἱ μέγιστα (57); πηλίχη δὲ σοι κατεφάνη μία τῶν μυριοπόρων ὀλκάδων λευκοῖς ἰστίοις ὑπὲρ κυανῆς κομιζομένη θαλάσσης; Εἴ μὴ πάσης περιστερᾶς μικροτέραν σοι παρέσχεν (58) τὴν φαντασίαν; Διότι, καθάπερ ἔφη, ἐνδοπανθηθεῖσα τῷ ἀέρι ἡ ὀψις, ἐξίτηλος γινομένη, πρὸς τὴν ἀκρῆθι κατάληψιν τῶν ὀρωμένων οὐκ ἐξαρκεῖ. Ἦδη δὲ που καὶ τῶν ὀρῶν τὰ μέγιστα, βαθείαις φάραγγιν ἐκτετμημένα (59), περιφερῆ καὶ λαῖα ἡ ὀψις εἶναι φησι, ταῖς ἐξοχαῖς προσβάλλουσα μόναις, ταῖς δὲ μεταξὺ κοιλότησιν ἐμβῆναι δι' ἀτονίαν μὴ δυναμένη. Οὕτως οὐδὲ τὰ σχήματα τῶν σωμάτων ὁποῖά ἐστι διασώζει (60)· ἀλλὰ περιφερεῖς οἶεται εἶναι τοὺς τετραγώνους τῶν πύργων. Ὡστε πανταχόθεν δῆλον, ὅτι ἐν ταῖς μεγίσταις ἀποστάσεσιν οὐκ ἔναρθρον, ἀλλὰ συγκεχυμένην τῶν σωμάτων λαμβάνει τὴν (61) εἰκασίαν

(52) Editi cum Regiis tertio et quinto τὸν ἴσον. Colb. secundus τὸν ἡλίῳ ἴσον. Regii sextus et octavus τὸ ἴσον, *æqualiter*, bona lectio.

(53) *Τῆς ἐφ' ἑκάτερα*. Rursus librarius idem ad marginem ejusdem Regii primi codicis πρὸς τε ἀνατολήν καὶ πρὸς δύσιν, *tam ad orientem, quam ad occidentem*. Ibidem sex mss. παραλλάττει. Editi διαλλάττει.

(54) Ita editio Basil. cum sex mss. et cum Bodl. Editio Paris. οὐκ ἐξαρχομένης. Coisl. primus secundis curis οὐ κατερχομένης.

(55) Codex Combef. cum aliis quinque mss. ὥστε ψεύδεται. Editi cum Colb. secundo ὥστε εἰ ψεύδεται.

(56) Ita sex mss. Illud, τῶν βοῶν, deest in utra-

que editione Basil. et Paris. Aliquanto post duo mss. σοὶ παρέσχοντο.

(57) Codex Combef. cum aliis tribus mss. μέγιστα. Editi cum Colb. secundo μέγιστα. Ibidem editio Paris. πηλίχη δέ. Editio nostra Basil. πηλίχη, bene.

(58) Reg. primus παρέσχεν. Nec ita multo post quinque mss. ἐξίτηλος γινομένη. Editi γενομένη.

(59) Sic Regii primus, tertius, quintus et sextus cum duobus Colbertinis. Reg. octavus ἐντετμημένη. Editi gravi mendo ἐκτετμημένα. Paulo post Reg. quintus ἐξοχαῖς προσβάλλουσα.

(60) Colb. secundus τῇ αἰσθήσει διασώζει, *per sensum observat*.

(61) Colb. primus σωμάτων ἔχει τὴν.

Μέγας οὖν ὁ φωστῆρ, κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς μαρτυρίαν, καὶ ἀπειροπλασίων τοῦ φαινομένου.

10. Κάκεινο δέ σοι ἐναργές ἐστω τοῦ μεγέθους σημεῖον. Ἀπείρων ὄντων τῷ πλήθει τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, τὸ παρ' αὐτῶν συνεραυζόμενον φῶς οὐκ ἐξαρκεῖ τῆς νυκτὸς τὴν κατήφειαν διαλύσαι. Μόνος δὲ οὗτος, ὑπερφανὴς τοῦ ὀρίζοντος, μᾶλλον δὲ ἔτι καὶ προσδοκώμενος, πρὶν καὶ ὑπερσχεῖν (62) ὅλως τῆς γῆς, ἠφάνισε μὲν τὸ σκότος, ὑπερηύγασε δὲ τοὺς ἀστέρας, καὶ πεπηγότα τέως καὶ συμπεπιλημένον τὸν περὶ γῆν ἀέρα κατέτηξε καὶ διέχεεν. Ὅθεν καὶ ἄνεμοι ἐωθινοὶ καὶ ὄροσοι ἐν αἰθρία τὴν γῆν περιβέουσι. Τοσαύτην δὲ οὖσαν τὴν γῆν πῶς ἂν ἠδυνήθη ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπή τὴν πᾶσαν καταφωτίζειν, εἰ μὴ ἀπὸ μεγάλου τοῦ κύκλου (63) τὴν αὐγὴν ἐκπηφίει; Ἐνταῦθά μοι τὴν σοφίαν τοῦ τεχνίτου κατάμαθε, πῶς τῷ διαστήματι τούτῳ σύμμετρον ἔδωκεν αὐτῷ τὴν θερμότητα. Τοσοῦτον γάρ ἐστιν αὐτοῦ τὸ πυρῶδες, ὡς μήτε δι' ὑπερβολὴν καταφλέξει τὴν γῆν, μήτε διὰ τὴν ἔλλειψιν κατεψυγμένην αὐτὴν καὶ ἄγονον ἀπολιπεῖν. Ἀδελφοὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰ περὶ τῆς σελήνης νοείσθω. Μέγα γάρ καὶ τὸ ταύτης σῶμα, καὶ φανότατόν γε μετὰ τὸν ἥλιον. Οὐκ αἰεὶ μέντοι ὄρατόν αὐτῆς διαμένει τὸ μέγεθος· ἀλλὰ νῦν μὲν ἀπηρτισμένη τῷ κύκλῳ, νῦν δὲ ἐλλειπούσα (64) καὶ μειουμένη φαίνεται, καθ' ἕτερον ἑαυτῆς μέρος προδεικνύουσα τὸ λείπον. Ἄλλω μὲν γάρ μέρει σκιάζεται αὐξανόμενη, ἄλλο δὲ μέρος αὐτῆς ἐν τῷ καιρῷ τῆς λήξεως ἀποκρύπτεται. Λόγος δὲ τις ἄρρητος τοῦ σοφοῦ δημιουργοῦ τῆς ποικίλης ταύτης ἐναλλαγῆς τῶν σχημάτων. Ἡ γὰρ ὥστε ἡμῖν ὑπόδειγμα ἐναργές παρέχειν (65) τῆς ἡμετέρας φύσεως· ὅτι οὐδὲν μόνιμον τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πρόεισιν εἰς τὸ τέλειον, τὰ δὲ πρὸς τὴν οἰκειάν ἀκμὴν φθάσαντα καὶ τὸ ἀκρότατον μέτρον ἑαυτῶν αὐξηθέντα, πάλιν ταῖς κατὰ μικρὸν ὑφαιρέσεσι φθίνει τε καὶ διόλλυται, καὶ μειούμενα καθαιρεῖται. Ὡστε ἐκ τοῦ κατὰ τὴν σελήνην θεάματος παιδεύεσθαι ἡμᾶς τὰ ἡμέτερα, καὶ τῆς ταχέως τῶν ἀνθρωπίνων περιτροπῆς λαμβάνοντας ἔννοιαν, μὴ μέγα φρονεῖν ταῖς εὐημερίαις τοῦ βίου, μὴ ἐπαγάλλεσθαι δυναστείαις, μὴ ἐπαίρεσθαι πλοῦτου ἀδελότητι, περιφρονεῖν τῆς σαρκὸς περὶ ἣν ἡ ἀλλοίωσις, ἐπιμελεῖσθαι δὲ τῆς ψυχῆς ἧς τὸ ἀγαθὸν ἐστὶν ἀκίνητον. Εἰ δὲ λυπεῖ σε ἡ σελήνη ταῖς κατὰ μικρὸν ὑφαιρέσεσι τὸ φέγγος ἐξαναλίσκουσα· λυπεῖτω σε πλέον ψυχὴ ἀρετὴν κτησαμένη (66), καὶ διὰ ἀπροσεξίας τὸ καλὸν ἀφανίζουσα, καὶ μηδέποτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς διαθέσεως μένουσα, ἀλλὰ πυκνὰ τρεπομένη καὶ μεταβαλλομένη

(62) Reg. quintus πρὶν καὶ ὑπερσχεῖν. Colb. primus καὶ ὑποσχεῖν. Editi cum aliquibus mss. καὶ ὑπερσχεῖν. Et paulo post Colb. secundus συμπεπηγότα.

(63) Codices non pauci τοῦ κύκλου. Desideratur articulus in excusis. Infra mss. multi τὴν γῆν. Abest articulus ab editis. Subinde codices duo καταλιπεῖν. Statim permulti mss. τῆς σελήνης. Deest articulus in excusis.

A libet constat, in maximis intervallis non perfectam, sed confusam corporum effigiem apprehendi. Magnum igitur est luminare, juxta Scripturæ testimonium, ac infinito majus quam apparet.

60 10. Sed et illud tibi evidens sit magnitudinis signum. Quamvis innumera sit in cælo stellarum multitudo; collectum ipsarum lumen ad noctis tristitiam dissolvendam non sufficit. At solum illud luminare, simul ut super horizontem apparet, imo dum adhuc exspectatur, priusquam etiam omnino supra terram emineat, et tenebras dissipat, et stellas splendore superat, et circumjacentem telluri aerem antea concretum et densatum liquefacit ac effundit. Unde et venti matutini et res in sudo terram circumfluunt. Quomodo autem terram totam, cum tanta sit, uno temporis momento illustrare posset, nisi a magno orbe lumen emitteret? Illic disce, quæso, opificis sapientiam, quomodo calorem ipsi contulit tanto hic intervallo convenientem. Is est enim ipsius calor, ut neque propter nimietatem adurat tellurem, neque per defectum perfrigeratam illam infecundamque relinquat. Jam germanum quiddam ac simile his quæ dicta sunt, de luna etiam intelligatur. Est enim et corpus ipsius magnum, et post solem sane splendissimum. Non tamen semper visibilis permanet ipsius magnitudo: sed nunc quidem in suo circulo absoluta nunc vero deficiens atque imminuta conspicitur, et altera sui parte defectum ostendit. Et enim dum crescit, altera parte obumbratur: altera vero illius pars tempore decrementi occultatur. Porro sapienti opifici in hac varia figurarum permutatione non deficit arcana quedam ratio. Aut enim id fit, ut nobis nostræ naturæ perspicuum exemplum præbeat, scilicet nihil humani stabile esse: sed alia quidem quæ non existebant, ad perfectionem perducuntur: alia vero ad proprium vigorem progressa, summumque mensuræ ipsorum incrementum adeptæ, iterum paulatim decrecendo corrumpi, dissolvique, et imminuta destrui. Quare ex lunæ aspectu nos nostra erudimur, ut celerem rerum humanarum mutationem percipientes, ob vitæ felicitatem non nimium nobis arrogemus, neque in potentia gloriemur, neque divitiarum incerto attollamur, sed carnem quæ mutatur, aspernemur, animam vero ejus immotam est bonum, curemus. Quod si luna dum splendorem paulatim decrecendo absumit, tibi tristitiam creat: dolore te majore afficiat anima, quæ, postquam virtutem assecuta est, bonum amittit ob negligentiam, et nunquam in eadem persistit affectione, sed frequenter ob animi

(64) Colb. primus ἐλλειπούσα. Statim duo mss. αὐτῆς μέρος. Ibidem Reg. quintus cum aliis duobus mss. προδεικνύουσα. Editi cum Reg. tertio προδεικνύουσα. Mox Reg. sextus σκιάζεται αὐξανόμενη.

(65) Colb. primus παρασχεῖν. Infra Reg. primus ὑφαιρέσεσι φθίνει.

(66) Colb. secundus μὴ κτησαμένη. Aut nihil atque parum refert, addas an detrahas negationem.

inconstantiam vertitur ac mutatur. Vere enim, ut dictum est, *Stultus sicut luna mutatur*⁸⁸. Quin etiam ad animalia constituenda, et ad res cæteras quæ ex terra nascuntur perficiendas, lunæ mutationem non parum conducere arbitror. Aliter enim ea de crescente, aliter eadem increscente afficiuntur corpora. Nunc quidem, ea desinente, rara fiunt et vacua: nunc vero, augescente et ad plenitudinem festinante, etiam ipsa rursus replentur; propterea quod humorem quemdam calori immistum, qui ad partes usque interiores pervenit, latenter **61** immittit. Id declarant tum ii, qui sub luna dormiunt, copioso humore capitis eorum capacitates implente: tum carnes recens necatæ, dum cito permutantur lunæ deluvio: tum animalium cerebrum, et marinorum animalium humidissima, et arborum medullæ. Quæ sane omnia mutatione sua commutare non posset, nisi, juxta Scripturæ testimonium, ei inesset quidpiam ingens, ac viribus præpollens.

11. Sed et quæ aeri accidunt affectiones, cum lunæ mutationibus consentiunt, velut testantur nobis et repentinæ perturbationes, quæ dum nascitur luna, nubibus exagitatis ac sibi invicem occurrentibus, sæpe post tranquillitatem ventorumque silentium exoriuntur: item, euriporum refluxus; ac maris, quod vocatur Oceanus, æstus reciproci, quos repererunt accolæ conversionibus lunæ ordinate respondere. Nam euripi inter reliquas lunæ figuras effluunt in utramque partem: sed ortus ipsius tempore, ne brevissimo quidem momento quiescunt, sed in agitatione, atque in continua libratione perseverant, donec rursus apparens huic reciprocationi ordinem aliquem dederit. Occiduum autem mare æstibus reciprocis obnoxium est, nunc quidem revertens, nunc vero restagnans: quasi retrorsum subtraheretur lunæ respirationibus, ac iterum ipsius exspirationibus ad propriam mensuram impelleretur. Hæc a me dicta sunt, ut luminarium demonstraretur magnitudo, utque constaret in verbis divinitus inspiratis ne ullam quidem syllabam esse otiosam: quanquam fere nihil eorum quæ momenti alicujus sunt ac principaliora, oratio nostra attigit: plura namque de magnitudine, deque distantis solis ac lunæ ratiocinando excogitare poterit, qui vim et virtutem eorum haud perfunctorie expendere. Itaque ingenue accusanda est nostra ipsorum imbecillitas, ne quis officia maxima nostris ver-

⁸⁸ Eccli. xxvii, 12.

(67) Duo mss. καὶ ταῦτα πάλιν. Infra Reg. quintus εὐρυχωρίας πληρουμένης.

(68) Illa, καὶ ἡ περὶ τὸν, etc., sic explicat idem ille cuius jam mentionem fecimus librarius: τικτομένης γὰρ τῆς σελήνης, ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τοῦ ὠκεανοῦ ἀποδίσταται τὸ κύμα, καὶ ἡ γῆ φαίνεται (sic, pro φαίνεται), Cum enim luna parit, in illo oceani loco separat undam, et terra apparet.

(69) Editio Paris. γενέσεως αὐτῆς. Deest αὐτῆς in editione Basil. et in multis mss. Mox Reg. sextus σάλψ καὶ ταραχῇ διηνεκεῖ. Illud, ταλαντώσει, interpretatur laudatus jam librarius per vocem κινήσει.

A δὲ τὸ τῆς γνώμης ἀνίδρωτον. Τῷ ὄντι γὰρ, κατὰ τὸ εἰρημένον, Ὁ ἀέρας ὡς σελήνη ἀλλοιοῦται. Οἷμαι δὲ καὶ τῇ τῶν ζώων κατασκευῇ, καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς ἀπὸ γῆς φουομένοις, μὴ μικρὰν ὑπάρχειν ἐκ τῆς κατὰ τὴν σελήνην μεταβολῆς τὴν συντέλειαν. Ἄλλως γὰρ διατίθεται μειουμένης αὐτῆς, καὶ ἄλλως αὐξομένης τὰ σώματα: νῦν μὲν ληγούσης ἀραιὰ γινόμενα καὶ κενὰ, νῦν δὲ αὐξομένης καὶ πρὸς τὸ πλήρες ἐπειγομένης καὶ αὐτὰ πάλιν (67) ἀναπληρούμενα: διότι ὑγρότητά τινα θερμότητι κεκραμένην ἐπὶ τὸ βάθος φθάνουσαν λεληθότως ἐνήσει. Δηλοῦσι δὲ οἱ καθεύδοντες ὑπὸ σελήνην, ὑγρότητος περιστῆς τὰς τῆς κεφαλῆς εὐρυχωρίας πληρούμενοι: καὶ τὰ νεοσφαγῆ τῶν κρεῶν ταχὺ τρεπόμενα τῇ προσβολῇ τῆς σελήνης: καὶ ζώων ἐγκέφαλοι, καὶ τῶν θαλαττίων τὰ ὑγρότατα, καὶ αἱ τῶν δένδρων ἐντεριω-
B ναί. Ἄ πάντα οὐκ ἂν ἐξήρχεσε τῇ ἑαυτῆς ἀλλοιώσει συμμαθιστῶν, εἰ μὴ ὑπερφυῆς τι ἦν καὶ ὑπερέχον δυνάμει κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς μαρτυρίαν.

11. Καὶ τὰ περὶ τὸν ἀέρα δὲ πάθη ταῖς μεταβολαῖς ταύτης συνδιατίθεται, ὡς μαρτυροῦσιν ἡμῖν αἱ τε κατὰ τὴν νομηνίαν πολλάκις ἀπὸ γαλήνης καὶ νηνεμίας αἰφνίδιοι ταραχαί, νεφῶν κλονουμένων καὶ συμπιπτόντων ἀλλήλοις, καὶ αἱ περὶ τοὺς εὐρίπους παλιβρόιαι, καὶ ἡ περὶ τὸν (68) λεγόμενον ὠκεανὸν ἄμπωτις, ἦν ταῖς περιόδοις τῆς σελήνης τεταγμένως ἐπομένην ἐξεῦρον οἱ προσοικοῦντες. Οἱ μὲν γὰρ εὐριποὶ μεταβρέουσιν ἐφ' ἑκάτερα κατὰ τὰ λοιπὰ σχήματα τῆς σελήνης: ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς γενέσεως (69) οὐδὲ τὸ βραχύτατον ἀτρεμοῦσιν, ἀλλ' ἐν σάλψ καὶ ταλαντώσει διηνεκεῖ καθεστήκασιν, ἕως ἂν, ἐκφανεῖσα πάλιν, ἀκολουθίαν τινὰ τῇ παλιβρόιᾳ παράσχηται. Ἡ δὲ ἐσπερία θάλασσα τὰς ἀμπώτις ὑφίσταται, νῦν μὲν ὑπονοστοῦσα (70), πάλιν δὲ ἐπικλύζουσα, ὡς περ ἀναπνοαῖς τῆς σελήνης ὑφελκομένη πρὸς τὸ ὀπίσω, καὶ πάλιν ταῖς ἀπ' αὐτῆς ἔκπνοαῖς, εἰς τὸ οἰκεῖον μέτρον προωθουμένη. Ταῦτά μοι εἴρηται πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ κατὰ τοὺς φωστῆρας μεγέθους, καὶ σύστασιν τοῦ μηδὲ μέχρι συλλαβῆς ἀργόν τι εἶναι τῶν θεοπνεύστων ῥημάτων: καίτοι γε οὐδενὸς ἤψατο σχεδὸν τῶν καιρίων ὁ λόγος: πολλὰ γὰρ περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἡλίου καὶ σελήνης ἐστὶν ἐξευρεῖν τοῖς λογισμοῖς τὸν μὴ παρέργως τὰς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ τὰς δυνάμεις ἐπεσκεμμένον. Εὐγνωμόνως οὖν δεῖ κατηγορεῖν ἡμᾶς (71) τῆς ἑαυτῶν ἀσθενείας, ἵνα μὴ τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ μετρηῖται (72) τῶν δημιουργημάτων τὰ μέγιστα, ἀλλὰ ἐξ ὀλίγων

(70) Duo mss. ἀπονοστοῦσα. Statim codices aliquot ὡς περ ἀναπνοαῖς. Alii quidam mss. cum editis ἀναπνοαῖς. Subinde editio Basil., Coisl. uterque et alii quinque mss. ἐμπνοαῖς. Editio Paris. ἐκπνοαῖς. Hæc lunæ respiratio philosophis nostri temporis non placet. Putant quidem æstus reciprocationem a luna tanquam a causa pendere: sed rem longe aliter explicant. Possunt eorum libri a curiosis legi.

(71) Editio Basil. cum Bodl. et cum multis aliis mss. κατηγορεῖν ἡμᾶς. Editio Paris. per oscitantiam typographorum ὁμᾶς.

(72) Ita mss. et utraque nostra editio. Quare non

τῶν εἰρημένων παρ' ἑαυτοῖς ἀναλογίζεσθαι, πόσα τινά ἐστι καὶ πηλίκα τὰ παρεθέντα. Μὴ τοίνυν μηδὲ σελήνην ὀφθαλμῶ μετρήσης, ἀλλὰ λογισμῶ, ὃς πολλῶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀκριθέστερός ἐστι πρὸς ἀληθείας εὐρεσιν. Μῦθοί τινες καταγέλαστοι ὑπὸ γραϊδίῳ κωθωνιζομένων παραληρούμενοι πανταχοῦ διεδόθησαν, ὅτι μαγγανείαις τισὶ τῆς οἰκείας ἔδρας ἀποκινήθεισα σελήνη πρὸς γῆν καταφέρεται. Πῶς μὲν οὖν κινήσει γοήτων ἐπαιδῆ, ἣν αὐτὸς ἐθεμελίωσεν ὁ Ἰψιστος; Ποῖος δ' ἂν καὶ τόπος κατασπασθεῖσαν αὐτὴν ὑπέδεξατο; Βούλει ἀπὸ μικρῶν τεκμηρίων λαβεῖν τοῦ μεγέθους αὐτῆς τὴν ἀπόδειξιν; Αἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην πόλεις πλείστον ἀλλήλων ἀπωκισμέναι ταῖς κατὰ τὴν ἀνατολὴν τετραμμέναις ῥυμοτομίαις ἐξίσου πάσαι τὸ σεληναῖον φῶς ὑποδέχονται. Αἷς εἰ μὴ πάσαις ἀντιπρόσωπος ἦν, τοὺς μὲν ἐπ' εὐθείας τῶν στενωπῶν πάντως ἂν κατεφώτισε, τοὺς δὲ τὸ πλάτος αὐτῆς ὑπερπίπτοντας ἐγκεκλιμέναις ἂν ταῖς ἀύγαῖς ἐπὶ τὰ πλάγια παραφερομέναις προσέβαλλεν (73). Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν λύχνων ἔστιν ἰδεῖν κατὰ τοὺς οἴκους γινόμενον. Ἐπειδὴν πλείους περιστῶσιν αὐτόν, ἡ μὲν τοῦ κατ' εὐθείαν ἐστῶτος σκιά πρὸς τὸ ὀρθιον ἀποτείνεται, αἱ δὲ λοιπαὶ καθ' ἑκάτερον μέρος ἐκκλίνουσιν (74). Ὡστε, εἰ μὴ ἀπλετόν τι ἦν καὶ ὑπερέχον μεγέθει τὸ σεληνιακὸν σῶμα, οὐκ ἂν ὁμοίως ἀντιπαρτείνετο πάσιν. Ὅμοίως γὰρ αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἡμερινῶν τόπων ἀνατελλούσης οἱ τε προσοικοῦντες τῇ κατεψυγμένῃ καὶ ὑπὸ (75) τὰς περιστροφὰς τῆς ἄρκτου κείμενοι μεταλαμβάνουσι, καὶ οἱ κατὰ τὰ κοίλα τῆς μεσημβρίας τῆς διακεκαυμένης γείτονες ὅς πασι κατὰ τὸ πλάτος ἀντιπάρηκουσα, σαφεστάτην μαρτυρίαν τοῦ μεγέθους παρέχεται. Τίς οὖν ἀντερεῖ μὴ οὐχὶ παμμέγεθες αὐτῆς εἶναι τὸ σῶμα, τὸ τηλικούτοις ὁμοῦ καὶ τοσοῦτοις διαστήμασιν ἐξισούμενον; Καὶ τὰ μὲν περὶ μεγεθῶν ἡλίου καὶ σελήνης ἐπὶ τοσοῦτον. Ἡμῖν δὲ ὁ χαρισάμενος διάνοιαν ἐκ τῶν μικροτάτων τῆς κτίσεως τὴν μεγάλην τοῦ τεχνίτου σοφίαν (76) καταμανθάνειν, παράσχοι καὶ ἐκ τῶν μεγάλων μείζονας λαμβάνειν τὰς ἐννοίας τοῦ κτίσαντος. Καίτοι γε συγκρίσει τοῦ ποιητοῦ ἡλίου καὶ σελήνης ἐμπίδος καὶ μύρμηκος ἐπέχουσι λόγον (77). Οὐ γὰρ ἔστιν ἀξίαν τοῦ μεγέθους τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἐκ τούτων λαβεῖν τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ μικραῖς τισὶ καὶ ἀμυδραῖς ἐμφάσει δι' αὐτῶν προδιδασθῆναι (78), ὡς περ καὶ δι' ἑκάστου τῶν μικροτάτων ἐν ζώοις ἢ ἐν βοτάναις. Ἀρχεσθῶμεν τοῖς εἰρημένοις· ἐγὼ μὲν εὐχαριστήσας τῷ τὴν μικρὰν μοι ταύτην διακονίαν τοῦ λόγου χαρισαμένῳ, ὑμεῖς δὲ τῷ διατρέφοντι ὑμᾶς ταῖς πνευματικαῖς τροφαῖς, ὃς καὶ νῦν ὑμᾶς ὄον κριθίνῳ τινὶ ἄρτῳ τῇ εὐτελείᾳ τῆς ἡμετέρας φωνῆς διέθρεψε· καὶ διατρέφοι γε εἰς αἰεὶ, κατὰ τὴν ἀναλο-

recti sumus *Ducam*, qui ait legi oportere μετρή-
τε. Vult rursus vir doctissimus legi hic debere ἀνα-
λογίσασθε, non ἀναλογίσασθε, ut in vulgatis habetur.
Sed nostri novem mss. neque ἀναλογίσασθε, neque
ἀναλογίσασθε praeferunt, sed ἀναλογίζεσθαι.

(75) Ita multi mss. At editi προσέβαλλεν.

(74) Sex mss. ἐκκλίνουσιν. Editi ἐγκλίνουσιν.
Hexapertem mss. praeter Combef. ἀπλετόν τι. Abest

A his metiatur: sed ex paucis quæ retulimus, quot
et quanta sint ea quæ omissa fuere, apud vos re-
putare debetis. Ne igitur oculo lunam metiare, sed
ratione, quæ ad inveniendam veritatem oculis longe
accuratior est ac certior. Ridiculæ quædam fabulæ
ab aniculis temulentis insipienter confictæ, ubique
pervulgatæ sunt, quod luna incantationibus quibus-
dam ex propria sede emota, ad terram deferatur.
Quomodo ergo prestigiatorum incantamentum eam
emovebit, quam ipse Altissimus fundavit? Quisnam
vero locus detractam ipsam suscipere potuisset?
Vis ex exiguis indiciis magnitudinem illius com-
pertam habere? Urbes orbis terrarum, quam longis-
simo licet inter se dissitæ intervallo, ex æquo
omnes in iis qui orienti obversi sunt vicis, lunare
lumen excipiunt. Quibus omnibus nisi oppositam fa-
ciem haberet, angiportus quidem recta ipsi respon-
dentes omnino illustraret; in eos vero **62** qui lati-
tudinem ipsius excedunt, inclinatos radios in obli-
qua delapsos immitteret. Id quod etiam ex accensis
in domibus lucernis observare licet. Nam cum plu-
res circumsteterint ipsam lucernam, umbra ejus
qui directo stat, in directum porrigitur, reliquæ
vero in utramque declinant partem. Quare, nisi
corpus lunare esset immensum quiddam et præ-
grande, non utique ad omnes similiter extendere
se posset. Enim vero qui et zonam rigentem acco-
lunt, et sub ursæ siti sunt conversionibus, et juxta
meridiei cava vicini sunt zonæ torridæ, hi luna ab
æquinoctialibus locis oriente pariter fruuntur: ad
quos omnes secundum latitudinem ex adverso ac-
cedens, magnitudinis suæ testimonium manifestis-
simum præbet. Quis igitur inficias ierit maximum
esse ipsius corpus, cum tot ac tantis simul distan-
tiis adæquetur? Et quidem de solis ac lunæ magni-
tudine hactenus. Cæterum qui eam intelligentiam
tribuit, ut ex minimis rebus creatis magnam opifi-
ficis sapientiam condisceremus, tribuat etiam ut ex
magnis majora de creatore sentiamus concipiamus-
que. Quanquam conditoris comparatione, sol et luna
culicis ac formicæ rationem obtinent. Notio siqui-
dem quæ Dei universorum magnitudine digna sit,
ex iis desumi non potest: sed ex parvis quibusdam
et tenuibus indiciis per ipsa quemadmodum et per
singula minutissima animalia, aut etiam per minu-
tissimas herbas incitamus. His quæ dicta fuere,
simus contenti. Ego quidem gratias ago ei, qui exi-
guam hanc verbi administrationem mihi impertivit;
vos vero grates persolvatis ei qui vos spiritualibus
nutrit alimentis, qui etiam nunc vos vocis meæ exi-
litate tanquam hordeaceo quodam pane enutri-

ti ab editis.

(75) Editio Basil. cum quinque mss. καὶ ὑπό. Editio
Paris. καὶ οἱ ὑπό.

(76) Ita novem mss. At editi μεγάλην τοῦ Θεοῦ
σοφίαν.

(77) Duo mss. ἔχουσι λόγον.

(78) Codices sex προσδιδασθῆναι. Editi cum aliis
tribus mss. προδιδασθῆναι.

vit. Et utinam alat semper, juxta fidei portionem largiens vobis Spiritus manifestationem⁸⁹ in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VII.

De reptilibus.

1. Et dixit Deus: Producant aquæ reptilia animalium viventium juxta genus, et volatilia volantia secundum firmamentum cæli juxta genus⁹⁰. Post luminarium creationem mox aquæ etiam replentur animantibus, ut et hæc portio exornaretur. Acceperat enim terra ex propriis germinibus ornatum, cælum quoque acceperat stellarum flores, ac veluti geminorum oculorum conjectu, magnorum scilicet luminarium conjugatione, fuerat adornatum. Reliquum erat, ut aquis etiam suum tribueretur ornamentum. Venit præceptum, et statim fluvii donantur vi producendi, et singula stagna pariunt sua naturaliaque genera. Quin et mare omnimoda natatilia genera parturiebat: et ne ea quidem aqua quæ erat in limosis ac cœnosis locis, permanebat otiosa: neque a fine in creatione proposito aberrabat. Nam certe ex ipsis abunde emergebant ranæ, muliones, culices. Quæ enim **63** etiamnum videntur, argumentum sunt præteritorum. Sic aqua omnis exsequi conditoris sui imperium festinabat: et quorum ne genera quidem ullus enumerare possit, horum statim vitam magna ac ineffabilis Dei potentia efficacem ac motu præditam reddidit, ubi primum aquæ per illud imperium ad generandum animal idoneæ effectæ sunt. Producant aquæ reptilia animalium viventium. Nunc primum animatum et sensus participes animal creatur. Nam plantæ et arbores etiam si vivere dicantur, propterea quod facultatem quamdam qua nutriuntur augenturque, pariter habent; non tamen animalia sunt, neque res animatæ. Eam ob causam, Producant aquæ reptilia. Natatile quodlibet, sive in superficie aquæ innatet, sive in fundo aquam secet, ad reptilium attinet naturam, quippe quod per aquæ corpus sese trahat. Quanquam autem quædam ex aquatilibus, pedes habent, ac gradiuntur (maxime cum horum pleraque sint amphibia, velut phocæ, crocodili, fluviatiles equi, ranæ et cancri), attamen natatile locum præcipuum obtinet. Propterea, Producant aquæ reptilia. In his exiguis verbis quodnam omissum est genus? quid non comprehensum est in hoc opificii præcepto? Nonne ea quæ animal pariunt, comprehenduntur

⁸⁹ I Cor. xii, 7. ⁹⁰ Gen. i, 20, 21.

(79) Coisl. primus simpliciter ὁμιλία ἐβδόμη.

(80) Editi cum Colb. secundo ἀστέρων. At quinque mss. ἄστρων.

(81) Editio Paris. ἀπεξέννυτο. Editio Basil. ἀπεξέννυτο, utraque male. Regii tertius, quintus et sextus cum Coisl. primo ἀπεξέννυτο, ad verbum, fervebant, hoc est, scatebant, abunde emergebant. Regii vero quartus et octavus cum Colb. secundo ἀπεξωϋντο, animalia fiebant, animabantur. Possunt duæ ultimæ lectiones ad arbitrium admitti.

γίαν τῆς πίστεως χαριζόμενος ὑμῖν τὴν φανέρωσιν τοῦ Πνεύματος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

'OMILIA Z'.

Περὶ ἑρπετῶν (79).

1. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωῶν κατὰ γένος, καὶ πετεινὰ πετόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος. Μετὰ τὴν τῶν φωστήρων δημιουργίαν καὶ τὰ ὕδατα λοιπὸν πληροῦται ζῶων, ὥστε καὶ ταύτην διακοσμηθῆναι τὴν γῆν. Ἀπέλαβε μὲν γὰρ ἡ γῆ τὸν ἐκ τῶν οἰκείων βλαστημάτων κόσμον· ἀπέλαβε δὲ ὁ οὐρανὸς τῶν ἄστρων (80) τὰ ἄνθη, καὶ οἶονεὶ διδύμων ὀφθαλμῶν βολαῖς τῆ συζυγίᾳ τῶν μεγάλων φωστήρων κατακοσμήθη. Λειπόμενον ἦν καὶ τοῖς ὕδασι τὴν οἰκείον κόσμον ἀποδοθῆναι. Ἦλθε πρόσταγμα, καὶ εὐθὺς καὶ ποταμοὶ ἐνεργοί, καὶ λίμναι γόνιμοι τῶν οἰκείων ἕκαστον αὐτῶν καὶ κατὰ φύσιν γενῶν. Καὶ ἡ θάλασσα τὰ παντοδαπὰ γένη τῶν πλωτῶν ὕδινε, καὶ οὐδὲ ὅσον ἐν ἰλύσι καὶ τέλμασι τοῦ ὕδατος ἦν, οὐδὲ τοῦτο ἀργόν, οὐδὲ ἄμοιρον τῆς κατὰ τὴν κρίσιν συντελείας ἀπέμεινε. Βάτραχοι γὰρ καὶ ἐμπίδες καὶ κύνωπες ἐξ αὐτῶν ἀπεξέννυτο (81) δηλονότι. Τὰ γὰρ ἐστὶ καὶ νῦν ὀρώμενα ἀπόδειξις ἐστὶ τῶν παρελθόντων. Οὕτω πᾶν ὕδωρ ἠπειγέτο τῷ δημιουργικῷ προστάγματι ὑπουργεῖν· καὶ ὧν οὐδ' ἂν τὰ γένη τις ἐξαριθμῆσασθαι δυνηθείη, τούτων τὴν ζωὴν εὐθὺς ἐνεργὸν καὶ κινουμένην ἀπέδειξεν (82) ἡ μεγάλη καὶ ἄφατος τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁμοῦ τῷ προστάγματι τῆς πρὸς τὸ ζωογονεῖν ἐπιτηδειότητος ἐγγενομένης τοῖς ὕδασι. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωῶν. Νῦν πρῶτον ἐμφυχον καὶ αἰσθήσεως μετέχον (83) ζῶων δημιουργεῖται. Φυτὰ γὰρ καὶ δένδρα, καὶ ζῆν λέγεται διὰ τὸ μετέχειν τῆς θρεπτικῆς καὶ αὐξητικῆς δυνάμεως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ζῶα, οὐδὲ ἐμφυχα. Τούτου γε ἕνεκα, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ. Πᾶν τὸ νηκτικόν, καὶ τῆ ἐπιφανείᾳ τοῦ ὕδατος ἐπινήχηται, καὶ διὰ βάθους τέμνη τὸ ὕδωρ, τῆς τῶν ἑρπηστικῶν ἐστὶ φύσεως, ἐπισυρόμενον τῷ τοῦ ὕδατος σώματι. Καὶν ὑπόποδα δὲ καὶ πορευτικά ὑπάρχη τινὰ τῶν ἐνύδρων (μάλιστα μὲν ἀμφίβια τὰ πολλὰ τούτων ἐστίν· οἷον φῶκαι, καὶ κροκόδειλοι, καὶ οἱ ποτάμιοι ἵπποι, καὶ βάτραχοι, καὶ καρκῖνοι), ἀλλ' οὖν προηγούμενον ἔχει τὸ νηκτικόν. Διὰ τοῦτο, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ. Ἐν τούτοις τοῖς μικροῖς ῥήμασι τί παρῆται (84) γένος; τί οὐκ ἐμπεριεῖληπται τῷ προστάγματι τῆς δημιουργίας; Οὐ τὰ ζωοτο-

(82) Codices duo ἐπέδειξεν. Subinde Reg. sextus cum Colb. primo τοῦ Θεοῦ σοφία καὶ δύναμις. Nec ita multo post unus ms. ἐγγενομένης τοῖς.

(83) Duo mss. μέτοχον. Statim quatuor mss. ζῆν λέγεται. Editi cum uno ms. λέγεται. Paulo infra codex Bodl. οἷον φῶκαι καὶ δελοφίνες καὶ νάρκαι καὶ οἱ ποτάμιοι, etc.

(84) Colb. secundus τί οὐ παρῆται, invitis ac reclamantibus tum reliquis mss. tum editis libris, in quibus deest οὐ.

κοῦντα, οἷον φῶκαι καὶ δελφίνες καὶ νάρκαι, καὶ τὰ ἄ
 ὅμοια τούτοις, τὰ σελάχη λεγόμενα; οὐ τὰ ὠτόκα,
 ἅπερ ἐστὶ πάντα σχεδὸν τῶν ἰχθύων τὰ γένη; οὐχ
 ὅσα λεπιδωτά, οὐχ ὅσα φοιιδωτά (85), οὐχ οἷς ἐστὶ πτε-
 ρύγια καὶ οἷς μὴ ἐστὶν; Ἡ μὲν φωνὴ τοῦ προστά-
 γματος μικρὰ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ φωνή, ἀλλὰ ῥοπή
 μόνον καὶ ὀρμὴ τοῦ θελήματος· τὸ δὲ τῆς ἐν τῷ
 προστάγματι διανοίας πολὺχουν τοσοῦτόν ἐστιν, ὅσαι
 καὶ (86) αἱ τῶν ἰχθύων διαφοραὶ καὶ κοινότητες,
 οἷς πᾶσι δι' ἀκριβείας ἐπεξελεῖν ἴσον ἐστὶ καὶ κύ-
 ματα πελάγους ἀπαριθμεῖσθαι, ἢ ταῖς κοτύλαις πει-
 ρᾶσθαι τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης ἀπομετρεῖν. Ἐξαγα-
 γέτω τὰ ὕδατα ἐρπετά. Ἐν τούτοις ἐνὶ τὰ πελάγια,
 τὰ αἰγιαλώδη, τὰ βύθια, τὰ πετρώδη, τὰ ἀγελαῖα, τὰ
 σποραδικά, τὰ κήτη, τὰ ὑπέρογκα, τὰ λεπτότατα
 τῶν ἰχθύων. Τῇ γὰρ αὐτῇ δυνάμει, καὶ τῷ ἴσῳ
 προστάγματι, τό τε μέγα καὶ τὸ μικρὸν μεταλαγγά-
 νει τοῦ εἶναι. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα. Ἐδειξέ σοι τὴν
 φυσικὴν τῶν νηκτῶν πρὸς τὸ ὕδωρ συγγένειαν·
 διὰ (87) μικρὸν οἱ ἰχθύες χωρισθέντες τοῦ ὕδατος
 διαφθείρονται. Οὐδὲ γὰρ ἐχρῶσιν ἀναπνοήν, ὥστε
 ἔλκειν τὸν ἀέρα τοῦτον· ἀλλ' ὅπερ τοῖς χερσαίοις
 ἐστὶν ἀήρ, τοῦτο τῷ πλωτῷ γένοι τὸ ὕδωρ. Καὶ ἡ
 αἰτία δῆλη. Ὅτι ἡμῖν μὲν ὁ πνεύμων ἐγκείται,
 ἀραιὸν καὶ πολὺπορον σπλάγχνον, ὃ διὰ τῆς τοῦ θώ-
 ρακος διαστολῆς τὸν ἀέρα δεχόμενον, τὸ ἐνδον ἡμῶν
 θερμὸν διαρριπίζει καὶ ἀναψύχει· ἐκείνοις δὲ ἡ τῶν
 βραγχίων διαστολὴ καὶ ἐπίπτυξις, δεχομένων τὸ
 ὕδωρ καὶ διέντων, τὸν τῆς ἀναπνοῆς λόγον ἀποπλη-
 ροῖ. Ἴδιος κλήρος τῶν ἰχθύων, ἴδια φύσις, δίαυτα
 κεχωρισμένη, ἰδιότροπος ἡ ζωὴ. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τι-
 θασσεύεσθαι τι τῶν νηκτῶν καταδέχεται, οὐδὲ ὅλως
 ὑπομένει χειρὸς ἀνθρωπίνης ἐπιβολήν.

2. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν
 κατὰ γένος. Ἐκάστου γένους τὰς ἀπαρχὰς νῦν,
 οἷονεὶ σπέρματά τινα τῆς φύσεως, προβληθῆναι κε-
 λεύει (88)· τὸ δὲ πλήθος αὐτῶν ἐν τῇ μετὰ ταῦτα
 διαδοχῇ ταμιεύεται, ὅταν αὐξάνεσθαι αὐτὰ καὶ πλη-
 θύνεσθαι δέη. Ἄλλου γένους ἐστὶ τὰ ὀστρακόδερμα
 προσαγορευόμενα· οἷον κόγχοι, καὶ κτένες, καὶ κο-
 χλῖαι θαλάσσιοι, καὶ σπρόμβοι, καὶ αἱ μυρία τῶν
 ὀστρέων διαφοραὶ. Ἄλλο πάλιν παρὰ ταῦτα γένος, τὰ
 μαλακόστρακα προσειρημένα, κάραβοι, καὶ καρκῖνοι,
 καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις. Ἐτερον παρὰ ταῦτα γέ-
 νος ἐστὶ τὰ μαλάκια οὕτω προσαγορευθέντα, ὅσων
 ἡ σὰρξ ἀπαλὴ καὶ χαύνη· πολὺποδες, καὶ σηπίαι,
 καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Καὶ ἐν τούτοις πάλιν διαφοραὶ
 μυρία. Δράκοντες γὰρ καὶ μύραιναι (89) καὶ ἐγγέ-
 λυες, αἱ κατὰ τοὺς ἰλυώδεις ποταμούς καὶ λίμνας γι-
 νόμεναι, τοῖς ἰοδόλοις μᾶλλον τῶν ἐρπετῶν, ἢ τοῖς
 ἰχθύσι κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς φύσεως προσεγγί-
 ζουσιν. Ἄλλο γένος τὸ τῶν ὠτοκοῦντων, καὶ ἄλλο
 τὸ τῶν ζωτοκοῦντων. Ζωτοκεῖ δὲ τὰ γαλεώδη καὶ

ur, ut phocæ, delphines, torpedines, et his
 similia, quæ dicuntur cartilaginosa? annon ea
 comprehensa sunt quæ ova edunt, qualia sunt
 omnia fere piscium genera? nonne squamosa om-
 nia? nonne omnia corticosa? nonne quibus insunt
 pinnae, et quibus non sunt? Vox quidem præcepti
 parva, imo ne vox quidem, sed solum nutus et vo-
 luntatis impetus: at vero sententiæ, quæ in præce-
 pto delitescit, tanta est varietas, quanta et ipsa pi-
 scium differentia, aut societas. Quæ omnia accurate
 recensere, perinde est atque si quispiam fluctus pe-
 lagii enumerare, aut manus vola aquam maris ad-
 metiri conaretur. *Producant aquæ reptilia.* In his
 sunt *pelagia*, *litorea*, alia in profundo degentia, alia
 petris adhærentia: sunt gregalia, solivaga, cete,
 B maximi et minutissimi pisces. Enimvero virtute ea-
 dem et æquali præcepto animal tum magnum tum
 parvum in lucem editur. *Producant aquæ.* Ostendit
 tibi eam quam natatilia cum aquis habent affinita-
 tem; eoque pisces paululum ab aqua semoti, inter-
 eunt. Neque enim ipsis inest respiratio, ut hunc
 possint trahere aerem: sed quod terrestribus est
 aer, id aqua est huic natatiliū generi. Et causa
 clara est et manifesta. Nimirum in nobis est pulmo,
 viscus rarum ac multis meatibus patens, quod per
 thoracis distensionem aerem recipiens, internum
 nostrum calorem ventilat refrigeratque· in illis
 vero branchiarum distensio et contractio, quæ
 aquam suscipiunt et emittunt, munus ac vicem ex-
 plent respirationis. Propria piscium est sors, natura
 propria, victus separatus, peculiaris vita. Ideo ne-
 que cicurari quidquam ex natatilibus potest, neque
 ullo modo humanæ manus contactum patitur.

2. *Producant aquæ reptilia animarum* 64 *viven-
 tium secundum genus.* Uniuscujusque generis primi-
 tias nunc, quasi quædam naturæ semina, produci
 jubet: eorum autem multitudo in securam suc-
 cessionem remittitur, cum ea aucta oportuerit ac
 multiplicata. Alterius generis sunt ea quæ testis
 operta dicuntur, ceu conchæ, pectines, cochleæ
 mariuæ, strombi, et innumeræ ostreorum differen-
 tiæ. Præter hæc aliud rursus genus sunt quæ cru-
 stacea vocantur: nimirum carabi, cancri, et his
 similia. Aliud præter hæc genus est eorum quæ
 D mollia appellant: quorum caro tenera est et laxa,
 uti polypi, et sepia, cæteraque ejusmodi. Et in illis
 iterum infinitæ reperiuntur varietates. Dracones
 enim, murænæ, et anguillæ in limosis fluminibus et
 in stagnis nascentes, reptilibus venenatis magis
 quam piscibus juxta naturæ similitudinem accedunt.
 Pertinent ad aliud genus ea quæ ovum, ad aliud
 vero ea quæ animal pariunt. Procreant autem ani-
 mal ea quæ mustelini generis sunt et cynisci, et in

(85) Sic Duc. uterque et Combef. cum aliis qui-
 busdam mss. Nostra editio Paris. φοιιδωτά.

(86) Ita mss. multi. Abest καὶ ab editis.

(87) Unus ms. δι' ὅτι. Aliquantum post quinque
 mss. ὅτι ἡμῖν μὲν ὁ. Deest μὲν in utraque edi-

tionē.

(88) Reg. sextus enim Colb. primo ἐμβληθῆναι
 κελεύει. Ibidem quatuor mss. τὸ δὲ πλήθος. Abest
 δὲ ab excusis.

(89) Multi mss. καὶ σμύραιναι.

summa, ea quæ cartilaginosa vocantur. Quin etiam inter cete, plurima sunt quæ animal gignunt, delphines et phocæ, quæ suos catulos recentes adhuc ac teneros, aliqua ex causa perterritos, in ventrem deuvo admissos, in tutelam suam recipere narrantur. *Producant aquæ juxta genus.* Aliud cetorum genus, aliud exiguorum piscium. Rursus in piscibus innumeræ sunt differentiæ secundum genera divisæ: quarum et nomina propria, et alimentum diversum, et figura, et magnitudo, et carniū qualitates: omnia maximis inter se differentiis distincta, in aliis atque aliis speciebus constituuntur. Qui sunt igitur thunnorum exploratores, qui diversa eorum genera nobis enumerare possint? Quanquam in magnis piscium gregibus dicuntur etiam illorum numerum declarare. Quis vero ex iis qui circa littora ac ripas consenuere, omnium nobis historiam accurate patefacere ac indicare valeat? Alia genera cognoscunt qui in Indico mari piscantur: alia, qui in Ægyptio sinu: alia, insulares: alia, Maurusii. Omnia autem æqualiter tum parva tum magna primum illud mandatum, et inenarrabilis illa potentia procreavit. Multa vivendi diversitas: multum circa uniuscujusque generis successionem discrimen. Non ut aves, ovis incubant piscium plurimi: non construunt nidos, neque cum labore suos enutrient fetus: sed aqua elapsam ovum suscipiens, animal efficit. Quin et immutabilis et cum altera natura insociabilis successio inest generi unicuique. Non velut mulorum in terra, aut quarundam volucrum permistiones, quibus adulterantur genera. Nullum piscium genus dimidia ex parte instructum est dentibus, ut bos et ovis apud nos: neque enim ipsorum quisquam raminat, nisi scarus solus secundum quorundam narrationem. At vero omnes pisces acutissima condensatorum dentium acie communiuntur, ne esca dum diutius manditur diffluat: nisi enim celeriter dissecta in ventrem detruderetur, extenuata per aquam dissiparetur.

65 3 Aliud autem aliis piscibus destinatum est alimentum secundum genus. Quidam enim limo, quidam vero alga vescuntur; alii herbis in aqua nascentibus sunt contenti. Contra, piscium plurimi vorant se invicem, minorque apud illos alimentum est majoris. Et si unquam contigerit, ut is qui minorem superaverat, alterius fiat præda: ambo in unum et eundem posterioris ventrem ingrediuntur. Quid igitur aliud nos homines agimus, dum tyrannide et potentia opprimimus inferiores? quid a postremo pisce differt is, qui præ voraci divitiarum cupiditate in inexplebilibus avaritiæ suæ finibus

(90) Καὶ εἰ κυνίσκοι. Piscis ille cui Græce nomen est κυνίσκος, Latine dicitur ab Eustathio asellus. Ejus hæc sunt verba: *Facit autem catulos mustella, et asellus, et omnia quæ sine squamis sunt, quæ salatia Græci nominant.* Sed pro salatia legendum puto seluchia, ob illud Basilii, τὰ σελάχη. Plinius lib. ix, cap. 24, sic loquitur: *Hæc Græce in universum selachæ appellavit Aristoteles primus, hoc nomine eis imposito. Nos distinguere non possumus, nisi cartila-*

οὶ κυνίσκοι (90), καὶ ἀπαξαπλῶς τὰ σελάχη λεγόμενα. Καὶ τῶν κητῶν τὰ πλεῖστα ζωοτόκα· δελφίνες καὶ φῶκαι, ἃ καὶ νεαροὺς ἐτι τοὺς σκύμνους, διαπτοηθέντας ὑπὸ αἰτίας τινὸς, λέγεται πάλιν τῇ γαστρὶ ὑποδεχόμενα περιστέλλειν. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα κατὰ (91) γένος. Ἐτερον γένος τὸ κητώδες, καὶ τὸ τῶν λεπτῶν ἰχθύων ἕτερον. Πάλιν ἐν τοῖς ἰχθύσι μυρία διαφοραὶ κατὰ γένη διηρημένα· ὧν καὶ ὀνόματα ἴδια, καὶ τροφή παρηλλαγμένη, καὶ σχῆμα, καὶ μέγεθος, καὶ σαρκῶν ποιότητες, πάντα μεγίσταις διαφοραῖς ἀλλήλων κεχωρισμένα, καὶ ἐν ἑτέροις καὶ ἑτέροις εἶδεσι καθεστῶτα. Ποῖοι μὲν οὖν θυννοσκόποι τῶν γενῶν τὰς διαφορὰς ἡμῖν ἀπαριθμήσασθαι δύνανται; Καίτοι φασὶν αὐτοὺς ἐν μεγάλαις ἀγέλαις ἰχθύων καὶ τὸν ἀριθμὸν ἀπαγγέλλειν. Τίς δὲ τῶν περὶ αἰγιαλοὺς καὶ ἀκτὰς καταγηρασάντων δύναται ἡμῖν τὴν ἱστορίαν πάντων δι' ἀκριθείας γνωρίσαι; Ἄλλα γνωρίζουσιν οἱ τὴν Ἰνδικὴν ἀλιεύοντες θάλασσαν· ἄλλα οἱ τὸν Αἰγύπτιον ἀγρεύοντες κόλπον· ἄλλα νησιῶται· καὶ ἄλλα Μαυρούσιοι. Πάντα δὲ ὁμοίως μικρά τε καὶ μεγάλα τὸ πρῶτον ἐκεῖνο πρόσταγμα καὶ ἡ ἀφατος ἐκεῖνη παρήγαγε δύναμις. Πολλὰ τῶν βίων αἱ παραλλαγαί· πολλὰ καὶ αἱ περὶ τὰς διαδοχὰς ἐκάστου γένους διαφοραί. Οὐκ ἐπωάζουσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἰχθύων ὥσπερ αἱ ὄρνιθες, οὔτε καλιὰς πήγνυνται, οὔτε μετὰ πόνων ἐκτρέφουσιν ἑαυτῶν τὰ ἔκγονα· ἀλλὰ τὸ ὕδωρ, ὑποδεξάμενον ἐκπεσὼν τὸ ὦν, ζῶν ἐποίησεν. Καὶ ἐκάστῳ γένει ἡ διαδοχὴ ἀπαράλλακτος καὶ ἀνεπίμικτος πρὸς ἑτέραν φύσιν· οὐχ οἶαι τῶν ἡμιόνων ἐπὶ τῆς χέρσου, ἢ καὶ τινῶν ὄρνιθων ἐπιπλοκαὶ παραχαρασσόντων τὰ γένη. Οὐδὲν παρὰ τοῖς ἰχθύσιν ἐξ ἡμισείας ὥπλισται τοῖς ὀδοῦσιν, ὡς βοῦς παρ' ἡμῖν καὶ πρόβατον· οὐδὲ γὰρ μηρυκίζει τι παρ' αὐταῖς, εἰ μὴ τὸν σκάρων μόνον ἱστοροῦσι τινες. Πάντα δὲ ὀξυτάταις ακμαῖς ὀδόντων κατατεπύκνωται, ἵνα μὴ τῇ χρονίᾳ μασήσει ἡ τροφή διαβρέθῃ· ἔμελλε γὰρ, εἰ μὴ ὀξέως κατατεμνομένη τῇ γαστρὶ παρεπέμπετο, ἐν τῇ λεπτοποιήσει διαφορεῖσθαι παρὰ (92) τοῦ ὕδατος.

3. Τροφή δὲ ἰχθύσιν ἄλλοις ἄλλη κατὰ γένος διωρισμένη. Οἱ μὲν γὰρ ἰλύϊ τρέφονται, οἱ δὲ τοῖς φυκίοις· ἄλλοι (93) ταῖς βοτάναις ταῖς ἐντρεφομέναις τῷ ὕδατι ἀρκοῦνται. Ἀλληλοφάγοι δὲ τῶν ἰχθύων οἱ πλεῖστοι, καὶ ὁ μικρότερος παρ' ἐκείνοις βρωμά ἐστι τοῦ μείζονος. Κἂν ποτε συμβῆ τὸν τοῦ ἐλάττονος κρατήσαντα ἑτέρου γενέσθαι θήραμα, ὑπὸ τὴν μίαν ἄγονται γαστέρα τοῦ τελευταίου. Τί οὖν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἄλλο τι ποιούμεν ἐν τῇ καταδυναστείᾳ τῶν ὑποδεεστέρων; τί διαφέρει τοῦ τελευταίου ἰχθύος ὁ τῇ λαιμάργῳ φιλοπλουτίᾳ τοῖς ἀπληρώτοις τῆς πλεονεξίας αὐτοῦ κόλποις ἐναποκρύπτων τοὺς ἀσθενεῖς;

ginea appellare libeat.

(91) Colb. secundus ὕδατα ἐρπετὰ κατὰ. Mox Reg. sextus cum Colb. primo τὸ τῶν λεπτοτάτων.

(92) Ita codex Combef. cum aliis quinque mss. Deest παρὰ in editis. Ibidem codices octo τροφή δὲ ἰχθύσιν, aut τοῖς ἰχθύσιν. Editi ἰχθύων.

(93) Sic quinque mss. Editi ἄλλοι δέ. Statim Reg. sextus cum Colb. primo ὕδατι ἀρκοῦνται.

Ἐκεῖνος εἶχε τὰ τοῦ πένητος σὺ τοῦτον (94) λαθὼν μέρος ἐποιήσω τῆς περιουσίας σεαυτοῦ. Ἀδίκων ἀδικώτερος ἀνεφάνης, καὶ πλεονεκτικώτερος πλεονέκτου. Ὅρα μὴ τὸ αὐτὸ σε πέρας τῶν ἰχθύων ἐκδέξῃται, ἄγκιστρόν που, ἢ κύρτος, ἢ δίκτυον. Πάντως γὰρ καὶ ἡμεῖς πολλὰ τῶν ἀδίκων διεξελθόντες (95), τὴν τελευταίαν τιμωρίαν οὐκ ἀποδρασόμεθα. Ἦδη δὲ καὶ ἐν ἀσθενεῖ ζῳῷ πολὺ τὸ πανούργον καὶ ἐπίθουλον καταμαθὼν, βούλομαι σε φυγεῖν τῶν κακούργων τὴν μίμησιν. Ὁ καρκίνος τῆς σαρκὸς ἐπιθυμεῖ τοῦ ὀστρέου· ἀλλὰ δυσάλωτος ἢ ἄγρα αὐτῷ διὰ τὴν περιβολὴν τοῦ ὀστράκου γίνεται. Ἀρῥαγεῖ γὰρ ἐρκίω τὸ ἀπαλὸν τῆς σαρκὸς ἢ φύσις κατησφαλίσατο. Διδὸν καὶ ὀστρακόδερμον προσηγόρευται. Καὶ ἐπειδὴ δύο κοιλότητες ἀκριβῶς ἀλλήλαις προσηρμοσμέναι τὸ ὀστρεον περιπτύσσονται, ἀναγκαιῶς ἀπρακτοὶ εἰσιν αἰχμηταὶ τοῦ καρκίνου. Τί οὖν ποιεῖ; Ὅταν ἴδῃ ἐν ἀπηνέμοις χωρίοις μεθ' ἡδονῆς διαθαλλόμενον, καὶ πρὸς τὴν ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου τὰς πτύχας ἑαυτοῦ διαπλώσαντα, τότε δὴ, λάθρα ψηφίδα παρεμβάτων, διακωλύει τὴν σύμπτυξιν· καὶ εὐρίσκεται τὸ ἐλλεῖπον (96) τῆς δυνάμεως διὰ τῆς ἐπινοίας περιεχόμενος. Αὕτη ἡ κακία τῶν μήτε λόγου μήτε φωνῆς μετεχόντων. Ἐγὼ δὲ σε βούλομαι, τὸ ποριστικὸν καὶ εὐμήχανον τῶν καρκίνων ζηλοῦντα, τῆς βλάβης τῶν πλησίον ἀπέχεσθαι. Τοιοῦτός ἐστιν ὁ πρὸς τὸν ἀδελφὸν πορευόμενος δόλω, καὶ ταῖς τῶν πλησίον ἀκαιρίαις ἐπιτιθέμενος, καὶ ταῖς ἀλλοτριαῖς συμφοραῖς ἐντροφῶν. Φεῦγε τὰς μιμήσεις τῶν κατεγνωσμένων. Τοῖς οικείοις ἀρκοῦ. Πενία μετὰ αὐταρκειᾶς ἀληθοῦς πάσης ἀπολαύσεως τοῖς σωφρονοῦσι προτιμωτέρα. Οὐκ ἂν παρέλθοιμι τὸ τοῦ πολυπόδος δολερὸν καὶ ἐπίκλοπον, ὃς ὅποια ποτ' ἂν ἐκάστοτε πέτρα περιπλακῆ (97), τὴν ἐκείνης ὑπέρχεται χροᾶν· ὥστε τοὺς πολλοὺς τῶν ἰχθύων ἀπροόπτως νηχομένους τῷ πολυπόδι περιπίπτειν, ὡς τῇ πέτρᾳ δῆθεν, καὶ ἔτοιμον γίνεσθαι θήραμα τῷ πανούργῳ. Τοιοῦτοί εἰσι τὸ ἦθος οἱ τὰς αἰεὶ κρατούσας δυναστείας ὑπερχόμενοι, καὶ πρὸς τὰς ἐκάστοτε χρεῖας μεθαρμοζόμενοι, μὴ ἐπὶ τῆς αὐτῆς αἰεὶ προαιρέσεως βεβηκότες, ἀλλ' ἄλλοι καὶ ἄλλοι ῥαδίως γινόμενοι, σωφροσύνην τιμῶντες μετὰ σωφρόνων, ἀκόλαστοι δὲ ἐν ἀκολάστοις, πρὸς τὴν ἐκάστου ἀρέσκειαν τὰς γνώμας μετατιθέμενοι. Οὓς οὐδὲ ῥάδιον ἐκκλίνειν, οὐδὲ τὴν ἀπ' αὐτῶν φυλάξασθαι βλάβην, διὰ τὸ ἐν τῷ προσχήματι τῆς φιλίας (98) βαθέως κατεσκευασμένην τὴν πονηρίαν κατακεκρύφθαι. Τὰ τοιαῦτα ἦθη λύκους ἄρπαγας ὀνομάζει ὁ Κύριος, ἐν ἐνδύμασι προβάτων προφαινομένους. Φεῦγε τὸ παντοδαπὸν καὶ πολλαπλοῦν τοῦ τρόπου· δίωκε δὲ ἀλήθειαν, εὐκρίνειαν, ἀπλότητα. Ὁ ὄφις ποικίλος· διὰ τοῦτο καὶ ἔρπειν κατεδικάσθη.

⁹⁴ Matth. vii, 15. ⁹⁵ Gen. xxv, 27.

(94) Ita editio Basil. cum duobus Duc. et cum aliis quinque mss. Editio Paris. σὺ τοῦτο. Subinde quatuor mss. ἐφάνης. Editi cum uno aut altero ms. ἀνεφάνης.

(95) Reg. sextus cum Colb. primo ἀδίκων ὑπεξελθόντες. Aliquanto post idem ms. cum eodem Colb. primo φυγεῖν τῶν κακῶν τὴν μίμησιν.

A imbecilles abscondit? Ille possidebat pauperis bona: tu ipsum apprehensum fecisti tuæ ipsius opulentiae partem. Injustis injustiorem, et avaro avariorem te ostendisti. Cave excipiat te idem finis, qui pisces: hamus videlicet, aut nassa, aut rete. Omnino enim et nos, si multum admiserimus iniquitatis, ultimam non effugiemus poenam. Jam vero etiam in infirmo animali astutias multas et insidias cum perspicis, maleficiorum imitationem fugere te volo. Appetit ostreae carnem cancer: sed difficilis captus est ei hæc præda, propter testæ munimentum. Nam in fragili septo carnis teneritudinem natura communit. Quapropter et hoc animal *ostracodermon* vocatur. Et quoniam duo cava accurate sibi invicem conjuncta, ostream ambiunt et circumplectuntur, forcipes canceri necessario inefficaces sunt. Quid igitur molitur? Cum viderit ostream in tranquillis locis non sine voluptate apricantem, et ad solis radios valvas suas explicantem: tunc clanculum injecto calculo, plicaturam impedit; atque quod viribus deerat, id astu et dolo obtinere deprehenditur. Hæc est eorum quæ neque ratione, neque voce prædita sunt, malitia. Ego autem volo, ut tu cancerorum in victu comparando artem ac industriam imitatus, a proximorum noxa incommodisque tibi temperes. Talis est qui ad fratrem fraudulenter accedit, adversamque proximi fortunam insidiosè impetit, et alienis insultat calamitatibus. Cave æmuleris homines improbatos. Tuis sis contentus rebus. Paupertas, cum rerum necessariorum copia vere suppetit, voluptati omni a sapientibus anteponitur. Non polypti præterierim dolum ac furacitatem, qui qualicumque tandem saxo adhæserit, illius induit colorem. Quamobrem plerique pisces improvide natantes in polyptum uti in petram incidunt, paratamque versuto illi prædam sese offerunt. Talibus moribus sunt præditi, qui semper potestatibus dominantibus assentantur, seseque ad quoslibet modos ususque accommodant, nec in eadem animi sententia semper persistunt, sed alii atque alii facile effecti, temperantiam cum temperantibus venerantes, impudici cum impudicis, sententiam mutant ad uniuscujusque gratiam conciliandam. Quos difficile est evitare, sibi que ab ipsorum nocentis cavere, propterea quod eorum concinnata pravitas sub amicitiae specie alta contegitur. Mores hujusmodi appellat Dominus rapaces lupos, in ovium indumentis sese ostentantes⁹¹. Fuge hosce mores varios ac multiplices: imo sectare veritatem, sinceritatem, simplicitatem. Varius est serpens, et ob id ad **66** reptandum condemnatus est. Justus fictione caret, qualis fuit Jacob⁹². Quapropter Dominus

(96) Ita sex mss. Editio utraque τὸ λεῖπον.

(97) Reg. sextus cum Colb. primo πέτρα συμπλακῆ. Infra quinque mss. περιπίπτειν τῇ. Editi cum Reg. octavo περιπίπτειν ὡς τῇ, rectius.

(98) Ita septem mss. Editi ἐν τῷ προσχήματι τῆς εὐλαβείας, sub pietatis specie.

inhabitare facit unius moris in domo ⁹³. *Hoc mare magnum et spatiosum : illic reptilia, quorum non est numerus : animalia pusilla cum magnis* ⁹⁴. Sed tamen est in illis sapiens quædam et probe ordinata dispositio. Non enim solum accusare pisces possumus; sed sunt etiam quæ operæ pretium est imitari. Quomodo singula piscium genera regionem sibi ipsis idoneam parita, alia in aliorum sedes non transeunt, sed intra proprios fines diversantur? Geometra nullus habitationes apud hæc piscium genera distribuit; non circumscripta sunt muris, non finibus divisa, et quod cuique prodest, id cuique sponte naturæ destinatum est. Hic enim sinus quædam piscium genera pascit, ille alia: et quæ hic abundant, ea alibi vix invenias. Nullus mons acutis verticibus porrectus, ea sejungit; non transitum discindit fluvius: sed quædam est naturæ lex, quæ æque justæque pro uniuscujusque commodo vivendi rationem quasi sortito singulis præscribit.

4. Nos vero nequaquam tales sumus. Unde? Quod ipsi terminos æternos transferimus, quos ⁹⁵ patres nostri posuerunt. Perperam scindimus tellurem; domum domui, agrum agro adjungimus, ut a proximo aliquid auferamus. Norunt cete vivendi genus sibi a natura constitutum. Occupant id mare, quod ultra habitabiles plagas situm, insulis caret, cui continens nulla terra e regione opponitur. Quamobrem inavigabile est, nec ullum cognoscendi studium, nec ulla necessitas illud tentare unquam nautis persuasit. Hoc mare occupant cete, maximis montibus magnitudine similia, velut hi qui viderunt narrant: manent intra proprios terminos, nec insulas neque urbes maritimas infestant. Sic igitur unumquodque genus in definitis sibi maris partibus, perinde atque in civitatibus, aut vicis quibusdam, aut antiquis patriis, immoratur. Jam vero quidam ex piscibus peregrinantes, velut a communi curia in externas regiones ablegati, omnes sub uno signo proficiscuntur. Cum enim præscriptum setandi tempus institerit, alii ab aliis emigrantes sinibus, communi naturæ lege concitati, ad mare aquilonium festinant. Et quidem ipso ascensus tempore pisces coactos per Propontidem in Euxinum Pontum influentes, uti torrentem quemdam videre possis.

⁹³ Psal. LXXVII, 7. ⁹⁴ Psal. CIII, 25-26. ⁹⁵ Prov. XXII, 28.

(99) Ita quatuor mss. D'est articulus in editis. In aliis tribus mss. legitur καὶ ὁ Ἰακώβ. Colb. primus καὶ ὁ Ἰώβ. Nec aliter legit Eustathius, qui sic interpretatur: *Justus nihil habet fictum sicut Job*. Respicit Basilius ad illud, Ἰακώβ δὲ, ἄνθρωπος ἀπλοστος, οἰκῶν οἰκίαν, *Jacob autem homo simplex, habitans domum* (Gen. XXV, 27). Particula καί, quæ, ut notavimus, in aliquot mss. reperitur, sere facit ut legendum suspicer ὁποῖος ὁ Ἰακώβ καὶ ὁ Ἰώβ.

(1) Colb. secundus τῶν τοιοῦτων ἰχθύων. Mox idem ms. καὶ μιμῆσθαι.

(2) Sic quatuor mss. Editi cum duobus mss. τὰ δὲ τὰ τὰ. Statim editi ἀπορα παρ' ἐκείνοις. At sex mss. παρ' ἐτέροις. Ibidem editio Basil. cum Bodl. et cum septem aliis mss. οὐδὲν ὄρος. Editio Paris. οὐδὲ ὄρος.

A Ὁ δίκαιος ἀπλοστος, ὁποῖος ὁ Ἰακώβ (59). Διὰ τοῦτο κατοικίξει Κύριος μονοτρόπους ἐν οἴκῳ. Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἐρπετὰ, ὧν οὐκ ἐστὶν ἀριθμὸς· ζωὰ μικρὰ μετὰ μεγάλων. Ἄλλ' ὅμως σοφὴ τίς ἐστι παρ' αὐτοῖς καὶ εὐτακτος διακόσμησις. Οὐ γὰρ μόνον κατηγορεῖν ἔχομεν τῶν ἰχθύων (1), ἀλλ' ἐστὶν ἅ καὶ μιμῆσθαι ἀξιον. Πῶς τὰ γένη τῶν ἰχθύων ἕκαστα τὴν ἐπιτηδεῖαν ἑαυτοῖς διανειμάμενα χώραν, οὐκ ἐπεμβάινει ἀλλήλοις, ἀλλὰ τοῖς οἰκείοις ὄροις ἐνδιατρίβει; Οὐδεὶς γεωμέτρης παρ' αὐτοῖς κατένειμε τὰς οἰκήσεις· οὐ τείχεσι περιγέγραπται· οὐχ ὀροθεσίῳ διήρηται· καὶ αὐτομάτως ἕκαστῳ τὸ χρήσιμον ἀποτετάκται. Οὗτος μὲν γὰρ ὁ κόλπος τὰδε τινὰ (2) γένη τῶν ἰχθύων βόσκει, κάκεινος ἕτερα· καὶ τὰ ὧδε πληθύνοντα ἀπορα παρ' ἐτέροις. Οὐδὲν ὄρος ὀξείαις κορυφαῖς ἀνατεταμένον δίστησιν, οὐ ποταμὸς τὴν διάβασιν ἀποτεμένεται· ἀλλὰ νόμος τίς ἐστὶ φύσεως ἕως καὶ δικαίως κατὰ τὸ ἐκάστου χρεῖῳδες τὴν δίαιταν ἕκαστοις ἀποκληρῶν (3).

4. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς τοιοῦτοι. Πόθεν; Οἴγε μεταίρομεν ὄρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες ἡμῶν. Παρατεμνόμεθα (4) γῆν, συνάπτομεν οἰκίαν πρὸς οἰκίαν καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφελώμεθα τι. Οἶδε τὰ κῆτη τὴν ἀφωρισμένην αὐτοῖς παρὰ τῆς φύσεως δίαιταν, τὴν ἔξω τῶν οἰκουμένων χωρίων κατεῖληψε θάλασσαν, τὴν ἐρήμην νήσων, ἣ μηδεμίαν πρὸς τὸ ἀντιπέρας ἀντικαθέστηκεν ἡπειρος. Διόπερ ἀπλους ἐστὶν, οὔτε ἱστορίας οὔτε τινὸς χρεῖας κατατολμᾶν αὐτῆς τοὺς πλωτῆρας ἀναπειθούσης. Ἐκείνην καταλαβόντα τὰ κῆτη, τοῖς μεγίστοις τῶν ὄρων κατὰ τὸ μέγεθος εἰκοῦτα, ὡς οἱ τεθεαμένοι φασί, μένει ἐν τοῖς οἰκείοις ὄροις, μήτε ταῖς νήσοις, μήτε ταῖς παραλίαις (5) πόλεσι λυμαινόμενα. Οὕτω μὲν οὖν ἕκαστον γένος, ὡς περ πόλεσιν, ἢ κώμας τισὶν, ἢ πατρίσιν ἀρχαίαις, τοῖς ἀποτεταγμένοις αὐτοῖς τῆς θαλάσσης μέρεσιν ἐναυλιζέται. Ἦδη δὲ τινες καὶ ἀποδημητικοὶ τῶν ἰχθύων, ὡς περ ἀπὸ κοινοῦ βουλευτηρίου πρὸς τὴν ὑπερορίαν στελλόμενοι, ὑφ' ἐνὶ συνθήματι πάντες ἀπαίρουσιν. Ἐπειδὴν γὰρ ὁ τεταγμένος καιρὸς τῆς κυήσεως (6) καταλάβῃ. Ἄλλοι ἀπ' ἄλλων κόλπων μεταναστάντες, τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ διεγερθέντες, ἐπὶ τὴν βορεινὴν ἐπείγονται θάλασσαν. Καὶ ἴδοις ἂν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀνόδου ὡς περ τι ρεῦμα τοὺς ἰχθύς ἠνωμέ-

(3) Editi cum Reg. tertio et cum Colb. primo ἕκαστοις ἀποκληρῶν. Codex Combef. cum aliis quatuor mss. ἀποπληρῶν.

(4) Notat Duceus legi in editione Basiliensi posteriori παραπεινομεν, atque Cornarium male emendasse, cum ex παραπεινομεν effecit παρατείνομεν, *ampliamus terram*. Cæterum Ducei Codices æque ac nostri habent παρατεμνόμεθα, *secamus*.

(5) Codices aliquot cum editione Basil. παραλίαις. Editio Paris. cum aliis quibusdam mss. παραλίαις.

(6) Editio Basil. καιρὸς τῆς κινήσεως, et ita legit Cornarius. Sed Duc. uterque et Anglici mss. et Combef. cum sex nostris καιρὸς τῆς κυήσεως. Nec aliter legerunt Ambrosius et Eustathius.

νοὺς (7), καὶ διὰ τῆς Προποντίδος ἐπὶ τὸν Εὐξεινον ἄ
 ῥέοντα. Τίς ὁ κινῶν; ποῖον πρόσταγμα βασιλέως;
 ποῖα διαγράμματα κατ' ἀγορὰν ἠπλωμένα τὴν προ-
 θεσμίαν δηλοῖ; οἱ ξεναγοῦντες τίνες; Ὁρᾶς τὴν
 θείαν διάταξιν πάντα πληροῦσαν, καὶ διὰ τῶν μι-
 κροτάτων διήκουσαν. Ἰχθύς οὐκ ἀντιλέγει νόμῳ
 Θεοῦ, καὶ ἀνθρωποὶ σωτηρίων διδασμάτων οὐκ ἀν-
 εχόμεθα. Μὴ καταφρόνει τῶν ἰχθύων, ἐπειδὴ ἄφωνα
 καὶ ἄλογα παντελῶς· ἀλλὰ φοβοῦ μὴ καὶ τούτων
 ἀλογώτερος ᾖς, τῇ διαταγῇ τοῦ κτίσαντος ἀνθιστά-
 μενος. Ἄκουε τῶν ἰχθύων μονονουχί φωνὴν ἀφιέν-
 των δι' ὧν ποιοῦσιν, ὅτι· Εἰς διαμονὴν τοῦ γένους
 τὴν μακρὰν ταύτην ἀποδημίαν στελλόμεθα. Οὐκ
 ἔχουσιν ἴδιον λόγον· ἔχουσι δὲ τὸν τῆς φύσεως νό-
 μον ἰσχυρῶς ἐνιδρυμένον, καὶ τὸ πρακτέον ὑποδει-
 κνύντα. Βαδίσωμεν, φασίν, ἐπὶ τὸ βόρειον πέλα-
 γος (8). Γλυκύτερον γὰρ τῆς λοιπῆς θαλάσσης ἐκεῖνο
 τὸ ὕδωρ, διότι ἐπ' ὀλίγον αὐτῇ προσδιατρίβων ὁ
 ἥλιος, οὐκ ἐξάγει αὐτῆς ὄλον διὰ τῆς ἀκτίνος τὸ
 πότιμον. Χαίρει δὲ τοῖς γλυκέσι καὶ τὰ θαλάσσια·
 ὄθεν καὶ ἐπὶ τοὺς ποταμοὺς ἀνανήχεται πολλάκις,
 καὶ πόρρω θαλάσσης φέρεται. Ἐκ τούτου προτιμώ-
 τερος αὐτοῖς ὁ Πόντος τῶν λοιπῶν ἐστὶ κόλπων, ὡς
 ἐπιτήδειος ἐναποκυῆσαι καὶ ἐκθρέψαι τὰ ἔχοντα.
 Ἐπειδὴν δὲ τὸ σπουδαζόμενον ἀρκοῦντως ἐκπλη-
 ρωθῆ, πάλιν πανδημει πάντες ὑποστρέφουσιν οἴ-
 καδε. Καὶ τίς ὁ λόγος, ἀκούσωμεν παρὰ (9) τῶν
 σιωπώντων. Ἐπιπόλαιος, φασίν, ἡ βορεινὴ θάλασσα,
 καὶ ὑπὲρ προκειμένη τῶν ἀνέμων ταῖς βίαις, ὀλί-
 γας ἀκτὰς καὶ ὑποδρομάς (10) ἔχουσα. Διὸ καὶ ἐκ
 πυθμένος οἱ ἄνεμοι ῥαδίως αὐτὴν ἀναστρέφουσιν,
 ὡς καὶ τὴν βυθίαν ψάμμον τοῖς κύμασιν ἀναμίγνυ-
 σθαι. Ἀλλὰ καὶ ψυχρὰ χειμῶνος ὥρξ, ὑπὸ πολλῶν
 καὶ μεγάλων ποταμῶν πληρουμένη. Διὰ τοῦτο ἐφ'
 ὅσον μέτριον ἀπολαύσαντες αὐτῆς ἐν τῷ θέρει, πάλ-
 λιν χειμῶνος ἐπὶ τὴν ἐν τῷ βυθῷ ἄλειαν (11) καὶ τὰ
 προσήλια τῶν χωρίων ἐπεΐγονται, καὶ φυγόντες τὸ
 δυσήνεμον τῶν ἀρκτύων, τοῖς ἐπ' ἑλαττον τινασσομέ-
 νοις κόλποις ἐγκαθορμίζονται.

5. Εἶδον ταῦτα ἐγὼ, καὶ τὴν ἐν πάσι τοῦ Θεοῦ
 σοφίαν ἐθαύμασα. Εἰ τὰ ἄλογα ἐπινοητικὰ καὶ φυ-
 λακτικὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν σωτηρίας, καὶ οἶδε τὸ αἰ-
 ρετὸν αὐτῶ καὶ τὸ φευκτὸν ὁ ἰχθύς· τί ἐροῦμεν
 ἡμεῖς οἱ λόγῳ τετιμημένοι, καὶ νόμῳ πεπαιδευμέ-
 νοι, ἐπαγγελίαις προτραπέντες, Πνεύματι σοφισθέν-
 τες, εἶτα τῶν ἰχθύων ἀλογώτερον τὰ καθ' ἑαυτοὺς
 διατιθέμενοι; εἴπερ οἱ μὲν ἴσασι τοῦ μέλλοντός τινα
 ποιῆσθαι πρόνοιαν, ἡμεῖς δὲ ἐκ τῆς πρὸς τὸ μέλλον
 ἀνεπιστίας δι' ἡδονῆς βοσκηματούδους τὴν ζωὴν (12)
 ἀναλίσκομεν. Ἰχθύς τσαῦτα διαμείβει πελάγη ὑπὲρ
 τοῦ εὐρασθαί τινα ὠφέλειαν· τί ἐρεῖς σὺ ὁ τῇ ἀργίᾳ
 συζῶν; Ἀργία δὲ κακουργίας ἀρχή. Μηδεὶς ἄγνοιαν
 προφασίζέσθω. Φυσικὸς λόγος οἰκείωσιν ἡμῖν τοῦ

(7) Codices quatuor τοὺς ἰχθύας. Editi τοὺς ἰχθύς.

(8) Colb. primus ἐπὶ τὸ βόρειον μέρος, ad aquilonarem partem. Infra duo mss. χαίρει γὰρ τοῖς.

(9) Codex Combef. ἀκουσον παρὰ.

(10) Editi cum Reg. tertio ὑποδρόμους. Alii sex

Esquis movet? quodnam est regis imperium? qualia
 edicta in foro exposita, præfinitum tempus indi-
 cant? qui sunt hospitem advenarumque ductores?
 Vides divinam ordinationem cuncta complementem,
 atque per minutissima pervadentem. Piscis divinæ
 legi non adversatur, nos vero salutaribus præceptis
 non obsequimur. Cave pisces asperneris, quod mali
 sunt, et omnino rationis **67** expertes: sed time, ne
 etiam his inferior sis ratione, ordinationi conditoris
 obsistens. Audi pisces, qui per ea quæ faciunt, tan-
 tum non emittunt hanc vocem: Nos ad perpetuam
 generis conservationem in longinquam hanc pere-
 grinationem mittimur. Non ipsis inest propria ratio;
 sed naturæ legem habent sibi fortiter insidentem,
 et quod agendum est suggerentem. Eamus, inquit,
 ad aquilonare pelagus. Dulcior est enim illa aqua
 quam reliquam mare, propterea quod sol brevi tem-
 pore in eo commorans, non ex eo per suos radios
 educit quidquid potui aptum est. Gaudent et marina
 aquis dulcibus: unde et ad flumina sæpe evadant,
 proculque a mari discedunt. Hæc de causa cæteris
 sinibus ab ipsis præfertur Pontus, velut ad fetus
 edendos atque enutriendos idoneus. Postquam vero
 id quod in votis erat, expletum abunde fuit; rursus
 omnes catervatim ad propria revertuntur. Et quæ
 sit redeundi ratio, a mutis audiamus. Aquilonare
 æquor, inquit, profundum non est, cumque su-
 pinum sit, violentis ventis exponitur, ac littora
 pauca et paucos recessus habet. Quapropter etiam
 ab imo solo ipsum facile concutiant venti, adeo ut
 arena quæ in fundo subsidebat, fluctibus permi-
 sceatur. Quin et frigidum est hiemis tempore, quippe
 quod a multis magnisque fluviiis repletur. Propterea
 ipso in æstate moderate politici, rursus hieme ut ad
 teporem in profundo conservatum, ita et ad aprica
 loca properant, atque septentrionales ventos graves
 et infestos fugientes, in sinus minus exagitatos vel-
 ut in portus sese recipiunt.

5. Vidi isthæc ego ipse, et Dei in omnibus sa-
 pientiam admiratus sum. Bruta si prospiciunt sibi,
 ac propriam suam salutem servant, si novit piscis
 quid sibi eligendum sit aut effugiendum: quid nos
 sumus dicturi, qui ratione cohonestati, lege eruditi,
 pollicitationibus invitati, et Spiritu edocti, adhuc
 tamen res nostras ineptius quam pisces ipsi dispo-
 nimus? Illi enim futura quodammodo providere no-
 runt: nos autem spe futuri abjecta in belluinis vo-
 luptatibus vitam nostram absumimus. Piscis tot
 mutat maria, ut aliquid inveniat emolumentum; quid
 tu dicturus es, qui in otio ac desidia vitam degis?
 Otium autem, mali faciendi origo. Nemo ignoran-
 tiam prætexat. Insita est nobis naturalis ratio, quæ

mss. ὑποδρομάς. Puto autem voce ὑποδρομή signifi-
 ficari hic profundum aliquem recessum.

(11) Ita Regii primus, tertius, quintus, sextus et
 octavus, æque ac Colb. secundus cum Combef. At
 editio utraque ἐν τῷ βυθῷ ἀλείαν, mendose.

(12) Colb. primus ζωὴν ἡμῶν.

bona nobis vindicanda esse, noxia vero fugienda submonet. A marinis exemplis nequaquam discedo: quando quidem isthæc nobis expendenda proponuntur. Audivi a quodam maritimo, echinum marinum, parvum prorsus et asperabile animal, sæpenumero tranquillitatis et tempestatis navigatoribus monitorem fieri. Qui cum ventorum præsenferit commotionem, validum aliquem calculum subit, et in ipso tanquam in anchora firmiter fluctuat, ejusque pondere detinetur, ne facile a fluctibus abstrahatur. Hoc signum ubi viderint nautici, violentam ventorum agitationem imminere sciunt. **68** Astrologus nullus, nullus Chaldæus, ex astrorum ortu aeris turbationes conjectans, isthæc echinum docuit: sed maris et ventorum Dominus vel parvo animali evidens et apertum magnæ suæ sapientiæ vestigium impressit. Improvidum nihil, nihil a Deo fuit neglectum. Speculatur omnia oculus ille insopitus. Omnibus adest, unicuique salutis consequendæ facultatem largiens. Deus si echinum a sua providentia non excludit, rebus tuis non prospicit? *Viri, diligite uxores*⁹⁸. Quamvis externi inter vos sitis, tamen in conjugii societatem convenistis. Hoc naturæ vinculum, hoc jugum per benedictionem impositum, distantium sit conjunctio. Vipera reptilium exitiosissima ad marinæ murænæ nuptias accurrit: et ubi sibilo suam præsentiam denuntiavit, ipsam a fundo ad nuptialem complexum evocat. Illa autem obtemperat, et cum venenata bestia copulatur. Quid sibi vult hic sermo? Nimirum necesse esse, ut conjux maritum perferat, licet asperum, licet moribus ferum, nec ob ullam causam conjunctionem dirimere velit. Percussor est? Sed vir tuus est. Temulentusne? At tibi est natura conjunctus. Durusne et implacitus? At membrum jam tuum est, et membrorum præstantissimum.

6. Audiat autem et vit convenientem sibi admonitionem. Vipera nuptias reverita, virus evomit: tu animi duritiam et inhumanitatem ob conjunctionis reverentiam non depones? Aut fortassis nobis et alio modo proderit viperæ exemplum: quod naturæ adulterium quoddam est hic ille viperæ et murænæ complexus. Discant igitur qui alienis insidiantur nuptiis, quali reptili sint consimiles. Ecclesiam undelibet ædificare unus mihi scopus est. Sedentur incontinentium libidines, tum terrenis tum marinis frenatæ exemplis. Hic et corporis infirmitas et tempus advesperascens linem loquendi facere me cogunt, etsi his qui libenter audiunt, complura adhuc,

⁹⁸ Ephes. v, 25.

(13) Sic mss. At editi eis tñn έξ. Nec ita multo post duo mss. τὸ μικρότατον.

(14) Ita editio Basil. cum quinque mss. Editio Paris. cum Reg. octavo ἀγκύρας βεβαίως. *Tanquam in anchora firma.* Aliquanto post editio Paris. cum aliquot mss. ὑποσύρεσθαι. Alii quidam mss. cum Bodl. ἀποσύρεσθαι.

(15) Reg. secundus cum Colb. secundo παρὰ Θεοῦ.

(16) Codex Combef. τῆ θαλαττία μυραίνῃ. Mox Colb. primus σημαίνασα ἐγκαλεῖσθαι. Monet vir

καλοῦ, καὶ ἀλλοτρίωσιν ἀπὸ τῶν βλαβερίων ὑποδεικνύς ἐγκατέσπαρται. Οὐκ ἀφίσταμαι τῶν θαλασσιῶν ὑποδειγμάτων, ἐπειδὴ ταῦτα ἡμῖν πρόκειται εἰς ἐξέτασιν (13). Ἦκουσα ἐγὼ τῶν παραλίῶν τινός, ὅτι ὁ θαλάσσιος ἐχίνος, τὸ μικρὸν παντελῶς καὶ εὐκαταφρόνητον ζῶον, διδάσκαλος πολλάκις γαλήνης καὶ κλύδωνος τοῖς πλέουσι γίνεται. Ὅς, ὅταν προῖδῃ ταραχὴν ἐξ ἀνέμων, ψηφιδά τινα ὑπελθὼν γενναίαν, ἐπ' αὐτῆς, ὥσπερ ἐπ' ἀγκύρας, βεβαίως (14) σαλεύει, κατεχόμενος τῷ βάρει πρὸς τὸ μὴ βραδίως τοῖς κύμασιν ὑποσύρεσθαι. Τοῦτο ὅταν ἴδωσιν οἱ ναυτικοὶ τὸ σημεῖον, ἴσασι τὴν προσδοκωμένην βιαίαν κίνησιν τῶν ἀνέμων. Οὐδεὶς ἀστρολόγος, οὐδεὶς Χαλδαῖος, ταῖς ἐπιτολαῖς τῶν ἀστρων τὰς τῶν ἀέρων ταραχὰς τεκμαιρόμενος, ταῦτα τὸν ἐχίνον ἐδίδαξεν, ἀλλ' ὁ θαλάσσης καὶ ἀνέμων Κύριος καὶ τῷ μικρῷ ζῳῷ τῆς μεγάλης ἑαυτοῦ σοφίας ἐναργῆς ἴχνος ἐνέθηκεν. Οὐδὲν ἀπρονόητον, οὐδὲν ἡμελημένον παρὰ Θεοῦ (15). Πάντα σκοπεῖ ὁ ἀκόλμητος ὀφθαλμός. Πᾶσι πάρεστιν, ἐκπορίζων ἐκάστῳ τὴν σωτηρίαν. Εἰ ἐχίνον ἐξω τῆς ἑαυτοῦ ἐπισκοπῆς ὁ Θεὸς οὐκ ἀφῆκε, τὰ σὰ οὐκ ἐπισκοπεῖ; *Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας*, κἄν ὑπερόρισι ἀλλήλοις πρὸς κοινωνίαν γάμου συνέλθητε. Ὁ τῆς φύσεως δεσμός, ὁ διὰ τῆς εὐλογίας ζυγός, ἔνωσις ἔστω τῶν διεστώτων. Ἐχίδνα, τὸ χαλεπώτατον τῶν ἑρπετῶν, πρὸς γάμον ἀπαντᾷ τῆς θαλασσίας μυραίνης (16), καὶ συριγμῷ τὴν παρυσίαν σημήνασα ἐκκαλεῖται αὐτὴν ἐκ τῶν βυθῶν πρὸς γαμικὴν συμπλοκὴν. Ἡ δὲ ὑπακούει, καὶ ἐνοῦται τῷ ἰοβόλῳ. Τί βούλεται μοι ὁ λόγος; ὅτι κἄν τραχὺς ἦ, κἄν ἀγριος τὸ ἦθος ὁ σύνοικος, ἀνάγκη φέρειν τὴν ὁμόζυγα, καὶ ἐκ μηδεμιᾶς προφάσεως (17) καταδέχεσθαι τὴν ἔνωσιν διασπᾶν. Πλήκτης; Ἄλλ' ἀνήρ. Πάροιος; Ἄλλ' ἠνωμένος κατὰ τὴν φύσιν. Τραχὺς καὶ δυσάρεστος; Ἄλλὰ μέλος ἤδη σὸν, καὶ μελῶν τὸ τιμιώτατον.

6. Ἀκουέτω δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τῆς προσηκούσης αὐτῷ παραινέσεως. Ἡ ἐχίδνα τὸν ἰὸν ἐξεμεῖ, αἰδουμένη τὸν γάμον· σὺ τὸ τῆς ψυχῆς ἀπηγὲς καὶ ἀπάνθρωπον οὐκ ἀποτίθεσαι αἰδοῖ τῆς ἐνώσεως; Ἡ τάχα τὸ τῆς ἐχίδνης ὑπόδειγμα καὶ ἑτέρως ἡμῖν χρησιμεύσει (18), ὅτι μοιχεῖα τίς ἐστὶ τῆς φύσεως ἢ τῆς ἐχίδνης καὶ τῆς μυραίνης ἐπιπλοκὴ. Διδαχθήτωσαν οὖν τοῖς ἀλλοτρίοις ἐπιβουλεύοντες γάμοις, ποταπῶ εἰσιν ἑρπετῶ παραπλήσιοι. Εἰς μοι σκοπός, πανταχόθεν οἰκοδομεῖσθαι τὴν Ἐκκλησίαν. Καταστελλέσθω (19) τὰ πάθη τῶν ἀκολάστων, καὶ ἐγγείους καὶ θαλαττίους ὑποδείγμασι παιδευόμενα. Ἐνταῦθά με στήναι τοῦ λόγου ἢ τε τοῦ σώματος καταναγ-

uocissimus Ducæus, quod n.c. se murænis dicitur. id quidem a quibusdam scriptoribus affirmari, ab aliis vero negari.

(17) Colb. secundus τὴν ὁμόζυγον, καὶ μηδὲ ἐκ μιᾶς προφάσεως. Reg. primus habet quoque τὴν ὁμόζυγον. Alii mss. cum editis τὴν ὁμόζυγα, etc.

(18) Codices sex χρησιμεύσει. Editi cum Reg. quinto χρησιμεύσει.

(19) Colb. secundus καταστελλέσθωσαν. Statim idem ms. παιδευόμενα.

κάξει ἰσθύνεια, καὶ τὸ τῆς ὥρας ὕψος· ἐπεὶ πολλὰ ἄ
 ἔτι προσθεῖναι εἶχον τοῖς φιληκόοις θαύματος ἄξια
 περὶ τῶν φυσόμενων ἐν τῇ θαλάσῃ· περὶ θαλάσσης
 αὐτῆς, πῶς εἰς ἄλλας τὸ ὕδωρ πήγνυται· πῶς ὁ πο-
 λυτίμητος λίθος τὸ κουράλιον, χλόη μὲν ἐστὶν ἐν τῇ
 θαλάσῃ, ἐπειδὴν δὲ εἰς τὸν ἀέρα ἐξενεχθῆ, πρὸς
 λίθου στεβρότητα μεταπήγνυται· πόθεν τῷ εὐτε-
 λεστάτῳ ζῳῷ τῷ ὀστρέῳ τὸν βαρύτιμον μαργαρί-
 την (20) ἡ φύσις ἐνέθηκεν· ἃ γὰρ ἐπιθυμοῦσι θη-
 σαυροὶ βασιλέων, ταῦτα περὶ αἰγιαλοὺς καὶ ἀκτὰς
 καὶ τραχείας πέτρας διέρρηπται, τοῖς ἐλύτροις τῶν
 ὀστρέων ἐγκείμενα· πόθεν τὸ χρυσοῦν ἔριον αἱ πίν-
 ναι τρέφουσιν, ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἀνθοδάφων μέχρι
 νῦν (21) ἐμιμήσατο· πόθεν αἱ κόχλοι τοῖς βασιλεῦσι
 τὰς ἀλουργίδας χαρίζονται, αἷ καὶ τὰ ἄνθη τῶν λει-
 μώνων τῇ εὐχροῖα παρέδραμον. Ἐξαγαγέτω τὰ
 ὕδατα (22). Καὶ τί οὐ γέγονε τῶν ἀναγκαίων; τί
 δὲ οὐχὶ τῶν πολυτελῶν ἐχαρίσθη τῷ βίῳ; τὰ μὲν
 εἰς ὑπηρεσίαν ἀνθρώπων, τὰ δὲ εἰς θεωρίαν τοῦ
 περὶ τὴν κτίσιν θαύματος. Ἄλλα φοβερά, παιδαγω-
 γοῦντα ἡμῶν τὸ ῥάθυμον (23). Ἐποίησεν ὁ Θεὸς
 τὰ κήτη τὰ μεγάλα. Οὐκ ἐπειδὴ καρίδος καὶ
 μαινίδος μείζονα, διὰ τοῦτο μεγάλα εἴρηται· ἀλλ'
 ἐπειδὴ τοῖς μεγίστοις ὄρεσι τῷ ὄγκῳ τοῦ σώματος
 παρισάξεται· ἃ γε καὶ νήσων πολλάκις φαντασίαν
 παρέχεται, ἐπειδὴν ποτε ἐπὶ τὴν ἄκραν ἐπιφά-
 νειαν τοῦ ὕδατος ἀνανήξεται. Ταῦτα μέντοι τηλι-
 καῦτα ὄντα οὐ περὶ ἀκτὰς, οὐδὲ αἰγιαλοὺς (24)
 διατρέχει, ἀλλὰ τὸ Ἀτλαντικὸν λεγόμενον πέλαγος
 ἐνοικεῖ. Τοιαῦτά ἐστι τὰ πρὸς φόβον καὶ ἐκπληξιν
 ἡμετέραν δημιουργηθέντα ζῶα. Ἐὰν δὲ ἀκούσῃς,
 ὅτι τὰ μέγιστα τῶν πλοίων ἠπλωμένοις ἰστίαις ἐξ
 οὐρίας φερόμενα τὸ μικρότατον ἰχθύδιον ἢ ἐχεντῆς
 οὕτω ῥαδίως ἴστησιν, ὥστε ἀκίνητον ἐπὶ πλεῖστον
 φυλάσσειν τὴν ναῦν ὥσπερ καταρρίζωθεισαν (25)
 ἐν αὐτῷ τῷ πελάγει, ἃρ' οὐχὶ καὶ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ
 τὴν αὐτὴν τῆς τοῦ κτίσαντος δυνάμεως λαμβάνεις
 ἀπόδειξιν; Οὐ γὰρ μόνοι (26) ξιφίαι, καὶ πρίονες, καὶ
 κύτες, καὶ φάλαιναι καὶ ζύγαιναι, φοβερά, ἀλλὰ καὶ
 τρυγόνος κέντρον τῆς θαλασσίας, καὶ ταύτης νεκρᾶς,
 καὶ λαγῶδος ὁ θαλάσσιος, οὐχ ἥττον ἐστὶ φοβερά, τα-
 χεῖαν καὶ ἀπαραίτητον τὴν φθορὰν ἐπιφέροντα. Οὕτω
 σε διὰ πάντων ἐγρηγορέναι ὁ κτίστης βούλεται, ἵν'
 ἐν τῇ πρὸς Θεὸν ἐλπίδι τὰς ἀπ' αὐτῶν βλάβας ἀπο-
 διδράσκης. Ἀλλὰ γὰρ ἀναδραμόντες ἐκ τῶν βυθῶν, D
 ἐπὶ τὴν ἠπειρον καταφύγωμεν. Καὶ γὰρ πως ἄλλα

⁹⁷ Gen. 1, 21.

(20) Nonnulli mss. τὸν πολυτίμον μαργαρί-
 την.

(21) Sic mss. septem. Voces μέχρι νῦν deside-
 rantur in vulgatis.

(22) Colb. primus aliquanto fusius, ἐξαγαγέτω τὰ
 ὕδατα ἔρπετά ψυχῶν ζωσῶν, *producant aquæ repti-
 lia animarum viventium*

(23) Kursus Colb. primus, ἡμῶν τὴν ῥαθυμίαν.

(24) Codices octo, οὐδὲ αἰγιαλοὺς. Editi cum Colb.
 secundo οὐδὲ περὶ αἰγιαλοὺς. Ibidem Colb. secun-
 dus τῷ Ἀτλαντικῷ λεγομένῳ πελάγει ἐνοικεῖ.

(25) Variant inter se veteres tum calamo notati,
 tum typis descripti libri. Editio Basil. cum Bodl. et
 cum aliis multis mss. φυλάσσειν ὥσπερ καταρρίζω-

eaque admiratione digna, de rebus in mari nascenti-
 bus apponere poteram. Nimirum de ipso mari :
 quomodo in salem concresecit aqua : quomodo pre-
 tiosissimus lapis corallium, in mari quidem herba
 est, postquam vero in aerem eductus fuerit, in la-
 pidis soliditatem compingitur : unde in vilissima
 bestia ostrea margaritam perquam pretiosam na-
 tura inclusit. Quæ enim concupiscunt regum the-
 sauri, ea circa littora ripasque et asperas petras
 disjecta sunt, in ostreorum testis recondita ; unde
 pinnæ auream lanam nutriunt, quam insectorum
 nullus hactenus est imitatus ; unde cochleæ regibus
 largiuntur purpuram, quæ pratorum etiam flores
 coloris præstantia superant. *Producant aquæ.* Ec-
 quid necessariorum factum non est ? quid pretioso-
 rum datum non est vitæ ? Hæc quidem ad hominum
 ministerium, illa vero ad contemplationem : qua
 creationis miraculum contemplamur. Alia sunt
 horribilia, desidiæ nostram erudientia. *Creavit Deus
 cete grandia*⁹⁷. Non quia majora sunt quam squilla
 et mæna, idcirco grandia dicta sunt : sed quia maxi-
 mis montibus mole corporis adæquantur : quæ certe si
 unquam ad summam aquæ superficiem **69** enatarint,
 sæpenumero speciem referunt insularum. Hæc qui-
 dem certe, utpote tanta, non circa ripas neque circa
 littora diversantur : sed in eo mari quod Atlanticum
 vocatur, inhabitant. Talia sunt animantia, quæ ad
 terrorem [stuporemque nobis incutiendum] creata
 sunt. At si pisciculum minimum, remoram scilicet,
 maxima navigia, ex passis velis vento secundo uten-
 tia, facile sistere audieris ; ita ut navim diutissime
 detineat immotam, quasi in ipso mari radices
 egisset, nonne etiam in hoc exiguo pisce eadem
 Creatoris potentia tibi significatur ac ostenditur ?
 Non enim solum gladii, serræ, canes, balænae et
 zygænae formidanda sunt ; sed et aculeus pastinacæ
 marinæ, ejusque mortuæ, et lepus marinus non mi-
 nus sunt metuendi, cum celerem inevitabilemque
 interitum afferant. Ita te per omnia vigilare vult
 Conditor, ut, reposita in Deo spe, detrimenta ab ipsis
 impendentia declines. Sed enim ab imis gurgitibus
 remeantes, ad continentem redeamus. Nam opificii
 miracula alia ex aliis nobis occurrentia, velut qui-
 dam fluctus, crebris alternisque excursionibus no-
 strum submersere sermonem. Quanquam id mihi
 utique fuerit admirationi, si meus nostra, admi-

θὲν ἐν, Henricianus codex et Coisl. secundus φυλάτ-
 σειν τὴν ναῦν ὥσπερ καταρρίζωθὲν, tanquam si id
 ad vocem ἰχθύδιον referendum sit. Medicæus, Comb.,
 Colb. secundus et Reg. octavus φυλάσσειν τὴν ναῦν
 ὥσπερ καταρρίζωθεισαν· cui lectioni favent et
 Ambrosius et Eustathius. Nostra editio Paris. κα-
 τάρρωθεισαν.

(26) Codices quinque οὐ γὰρ μόνοι. Editi οὐ μόνον
 γὰρ. Mox editio Basil. cum ms. Combef. et cum aliis
 novem præter Bodl. φοβεραί. Editio Paris. φοβε-
 ραί. Zygæna autem piscis est, quem nonnulli *libel-
 lam* vocant. Hanc piscem vocat Tilmannus *or-
 cam*.

rabilia in tellure nacta, rursus in mare ad Jonæ A exemplum non aufugiat. Videtur autem mihi oratio delapsa in innumera miracula, modi oblita esse, et idem perpessa fuisse quod ii qui navigant in pelago, qui ex nullo termino fixo motum conjectantes, sæpius quantum ab ipsis sit decursum spatii ignorant. Quod sane nobis etiam videtur accidisse, quippe sermone creaturam percurrente, eorum quæ relata sunt copiam non percipimus. Verum licet venerabile illud theatrum libenter audiat, et miraculorum herilium narratio sit servorum auribus jucunda : hic tamen orationem sistentes, diem ad ea quæ desunt absolvenda, expectemus. Omnes igitur exsurgentes pro his quæ commemorata sunt, gratias agamus ; et ut ea quæ supersunt compleantur, postulemus. Utinam autem et inter sumendos cibos sint vobis in mensa, loco colloquii, ea quæ tum matutina tum vespertina oratione explicavi : utinam etiam harum rerum cogitationibus per somnum occupati, lætitia diurna vel dormientes fruamini, ut dicere possitis : *Ego dormio, et cor meum vigilat* ⁹⁷, utpote quod nocte dieque legem Domini meditetur, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

καθεύδοντες ἀπολαύσσετε, ἵνα ἐξῆ ὑμῖν λέγειν· Ἐγὼ καθεύδω, καὶ ἡ (30) καρδία μου ἀγρυπνεῖ, μελετῶσα νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

HOMILIA VIII.

De volatilibus et aquaticis.

70 1. *Et dixit Deus : Producat terra animam viventem juxta genus, quadrupedia, et reptilia et bestias juxta genus. Et factum est sic* ⁹⁸. Venit præceptum ordine procedens, et terra quoque proprium accepit ornatum. Illic, *Producant aquæ reptilia animarum viventium* ⁹⁹ : hic, *Producat terra animam viventem*. Nunquid animata est terra? Jamne locum habent desipientes Manichæi, qui terræ indunt animam? Non quia dixit : *Producat*, id quod in ipsa situm erat, protulit : sed qui præceptum dedit, etiam vim et facultatem producendi ei contulit. Neque enim cum audivit terra, *Germinet herbam seni et lignum fructiferum* ¹, fenum quod in se reconditum habebat, protulit ; neque palmam, aut quercum, aut cupressum, in ima quapiam sui uteri parte occultata, extra superficiem eduxit : sed divinus sermo, eorum quæ sunt natura est. *Germinet terra* ; non quod habet, edat : sed quod non habet, acquirat, quandoquidem Deus agendi et producendi vim ei largitur. Sic etiam nunc, *Producat terra animam*, non eam quæ inerat in ipsa : sed eam, quæ ei per præceptum a Deo data est.

⁹⁷ Cant. v, 2. ⁹⁸ Gen. i. 24. ⁹⁹ ibid. 20, 21.

(27) Reg. sextus τὸν λόγον κατήγαγεν.

(28) Colb. secundus μηδὲ μικρὸν πεπηγός. Reg. secundus μηδὲν ἐμπεπηγός.

(29) Reg. sextus λειπομένων τὴν δήλωσιν.

(30) Sic multi mss. æque ac LXX. Deest articulus in editis.

(31) Colb. primus hunc præfert titulum, περὶ ἐρπετῶν καὶ θηρίων ὁμιλία ὀγδόη. Reg. octavus τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν Γένεσιν ὁμιλία η'. Coisl. primus ὁμιλία η'

ἐπ' ἄλλοις καταλαβόντα ἡμᾶς τῆς δημιουργίας τὰ θαύματα, οἷόν τινα κύματα, ταῖς συνεχέσι καὶ ἐπαλλήλοις ἐπιδρομαῖς ὑποβρύχιον ἡμῶν τὸν λόγον ἤγαγε (27). Καίτοι θαυμάσαιμι ἂν, εἰ μὴ, μείζοσι τοῖς κατ' ἡπειρον παραδόξοις ἢ διάνοια ἡμῶν ἐντυχοῦσα, πάλιν κατὰ τὸν Ἰωνᾶν ἐπὶ τὴν θάλασσαν δραπετεύσει. Ἔοικε δέ μοι ὁ λόγος ἐμπεσῶν εἰς τὰ μυρία θαύματα ἐπιλελῆσθαι τῆς συμμετρίας, καὶ ταυτὸ πεπονθέναι τοῖς ἐν πελάγει ναυτιλλομένοις, οἱ, πρὸς μηδὲν πεπηγός (28) τὴν κίνησιν τεκμαιρόμενοι, ἀγνοοῦσι πολλάκις ὅσον διέδραμον. Ὁ δὲ καὶ περὶ ἡμᾶς ἔοικε γεγενῆσθαι, τρέχοντος τοῦ λόγου διὰ τῆς κτίσεως, μὴ λαθεῖν τοῦ πλήθους τῶν εἰρημένων τὴν αἴσθησιν. Ἄλλ' εἰ καὶ φιλήκοον τὸ σεμνὸν τοῦτο θέατρον, καὶ γλυκεῖα δούλων ἀκοαῖς δεσποτικῶν θαυμάτων διήγησις, ἐνταῦθα τὸν λόγον ὀρμίσαντες, μείνωμεν τὴν ἡμέραν πρὸς τὴν τῶν λειπομένων ἀπόδοσιν. Ἀναστάντες δὲ πάντες εὐχαριστήσωμεν ὑπὲρ τῶν εἰρημένων, καὶ αἰτήσωμεν τῶν λειπομένων τὴν πλήρωσιν (29). Γένοιτο δὲ ὑμῖν καὶ ἐν τῇ μεταλήψει τῆς τροφῆς ἐπιτραπέζια διηγήματα, ὅσα τε ἔωθεν ὑμῖν, καὶ ὅσα κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐπῆλθεν ὁ λόγος· καὶ ταῖς περὶ τούτων ἐννοίαις ὑπὸ τοῦ ὕπνου καταληφθέντες, τῆς μεθημερινῆς εὐφροσύνης καὶ

C

OMILIA H'.

Περὶ πτηνῶν καὶ ἐνύδρων (31).

1. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἐρπετὰ καὶ θηρία κατὰ γένος. Καὶ ἐγένετο οὕτως. Ἦλθε τὸ πρόσταγμα ὁδῶ βαδίζον, καὶ ἀπέλαβε καὶ ἡ γῆ τὸν ἴδιον κόσμον. Ἐκεῖ, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζῶσων· Ὡδε, Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. Ἐμψυχος ἄρα ἡ γῆ ; καὶ χώραν ἔχουσιν οἱ ματαιόφρονες Μανιχαῖοι, ψυχὴν ἐντιθέντες τῇ γῆ ; Οὐκ ἐπειδὴ εἶπεν, Ἐξαγαγέτω, τὸ ἐναποκείμενον αὐτῇ προήνεγκεν· ἀλλ' ὁ δοὺς τὸ πρόσταγμα καὶ τὴν τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτῇ δύναμιν ἐχαρίσατο. Οὕτε γὰρ ὅτε ἤκουσεν ἡ γῆ, *Βλαστησάτω βοτάνην* (32) *χόρτου καὶ ξύλου κάρπιμον*, κεκρυμμένον ἔχουσα τὸν χόρτον ἐξήνεγκεν· οὐδὲ τὸν φοῖνικα, ἢ τὴν ὄρν, ἢ τὴν κυπάρισσον κάτω που ἐν ταῖς λαγόσιν ἐαυτῆς ἀποκεκρυμμένα ἀνῆκε πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν· ἀλλ' ὁ θεῖος λόγος φύσις ἐστὶ τῶν γινομένων (33). *Βλαστησάτω ἡ γῆ*· οὐχ ὅπερ ἔχει προβαλλέτω, ἀλλ' ὃ μὴ ἔχει κτησάσθω, Θεοῦ δωρουμένου τῆς ἐνεργείας τὴν δύναμιν. Οὕτω καὶ νῦν, Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν (34), οὐ τὴν ἐναποκειμένην, ἀλλὰ τὴν δεδο-

¹ ibid. 11.

(32) Codices aliquot *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτ. Unus Duc. οὕτε γὰρ ὅτε ἤκουσε, Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην.*

(33) Editio Basil. cum aliquot mss. φύσις ἐστὶ τῶν γινομένων. Editio Paris. γενομένων. Ibidem codices non pauci *Βλαστησάτω ἡ γῆ, οὐχ*. At editi cum Reg. quinto *βλαστησάτω, οὐχ*

(34) Colb. primus τὴν ψυχὴν ζῶσαν. Ibidem idem codex cum Reg. sexto οὐ τὴν ἀποκειμένην, ἀλλὰ τὴν δεδομένην.

μένην αὐτῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐπιταγῆς. Ἐπειτα καὶ εἰς τὸ ἐναντίον αὐτοῖς ὁ λόγος περιτραπήσεται. Εἰ γὰρ ἐξήνεγκεν ἡ γῆ τὴν ψυχὴν, ἐρήμην ἐκυτὴν κατέλιπε τῆς ψυχῆς. Ἄλλ' ἐκείνων μὲν τὸ βδελυκτὸν αὐτόθεν γνώριμον. Διὰ τί μέντοι τὰ μὲν ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν ἐξαγαγεῖν προσετάχθη, ἡ δὲ γῆ ψυχὴν ζωσαν; Λογιζόμεθα τοίνυν, ὅτι τῶν μὲν νηκτῶν ἡ φύσις ἀτελεστέρας πως δοκεῖ ζωῆς μετέχειν, διὰ τὸ ἐν τῇ παχύτητι τοῦ ὕδατος διαιτᾶσθαι. Καὶ γὰρ ἀκοή παρ' ἐκείνοις βαρεῖα, καὶ ὀρώσιν ἀμβλὺ διὰ τοῦ ὕδατος βλέποντες, καὶ οὔτε τις μνήμη παρ' ἐκείνοις, οὔτε φαντασία, οὔτε τοῦ συνήθους ἐπίγνωσις. Διὰ τοῦτο οἶονεὶ ἐνδείκνυται ὁ λόγος, ὅτι ἡ σαρκικὴ ζωὴ τοῖς ἐνύδροις καθηγείται τῶν ψυχικῶν κινήματων· ἐπὶ δὲ τῶν χερσαίων, ὡς τελειωτέρας (35) αὐτῶν οὔσης τῆς ζωῆς, ἡ ψυχὴ τὴν ἡγεμονίαν ἐπιτέτραπται πᾶσαν. Αἷ τε γὰρ αἰσθήσεις μᾶλλον τετράνωνται· καὶ ὀξεῖαι μὲν τῶν παρόντων αἰ ἀντιλήψεις, ἀκριβεῖς δὲ μνήμαι τῶν παρελθόντων παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν τετραπόδων. Διὰ τοῦτο, ὡς εἰσιν, ἐπὶ μὲν τῶν ἐνύδρων σώματα ἐκτίσθη ἐψυχωμένα (36) (ἐρπετὰ γὰρ ψυχῶν ζωσῶν ἐκ τῶν ὕδατων παρήχθη), ἐπὶ δὲ τῶν χερσαίων ψυχὴ σώματα οἰκονομοῦσα προσετάχθη γενέσθαι, ὡς πλεον τι τῆς ζωτικῆς δυνάμεως τῶν ἐπὶ γῆς διαιτωμένων μτειληφόντων. Ἄλογα μὲν γὰρ καὶ τὰ χερσαῖα· ἀλλ' ὁμοῦς ἕκαστον τῆ ἐκ τῆς φύσεως (37) φωνῇ πολλὰ τῶν κατὰ ψυχὴν παθημάτων διασημαίνει. Καὶ γὰρ καὶ χαρὰν καὶ λύπην, καὶ τὴν τοῦ συνήθους ἐπίγνωσιν, καὶ τροφῆς ἐνδειαν, καὶ χωρισμὸν τῶν συνόμων, καὶ μυρία πάθη τῷ φθόγγῳ παραδηλοῖ. Τὰ δὲ ἐνύδρα οὐ μόνον ἄφωνα, ἀλλὰ καὶ ἀνήμερα, καὶ ἀδίδακτα, καὶ πρὸς πᾶσαν βίου κοινωνίαν ἀνθρώποις ἀμεταχειρίστα. Ἐγνώ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· ἰχθὺς δὲ οὐκ ἂν ἐπιγνοίη τὸν τρέφοντα. Οἶδε τὴν συνήθη φωνὴν ὁ ὄνος· οἶδεν ὁδὸν ἣν πολλάκις ἐβάδισε· καὶ που καὶ ὁδηγὸς ἐνίστα ἀποσφαλέντι γίνεται τῷ ἀνθρώπῳ. Τὸ δὲ ὀξύχρον τοῦ ζώου οὐδὲ ἄλλο τι ἔχειν λέγεται τῶν χερσαίων. Τὸ δὲ τῶν καμήλων μνησίκακον, καὶ βαρύμηρι, καὶ διαρκὲς πρὸς ὀργήν, τί ἂν μιμήσασθαι τῶν θαλαττίων οὐναίτο; Πάλαι ποτὲ πληγεῖσα κάμηλος, μακρῷ χρόνῳ ταμειυσαμένη τὴν μῆριν, ἐπειδὴν εὐκαιρίας λάβηται, τὸ κακὸν ἀντιδίδωσιν. Ἀκούσατε, οἱ βαρύθυμοι, οἱ τὴν μνησικακίαν ὡς ἀρετὴν ἐπιτηδεύοντες, τίνοι ἐστὲ ἐμφορεῖς, ὅταν τὴν κατὰ τοῦ πλησίον λύπην, ὡσπερ τινὰ σπινθῆρα κεκρυμμένον ἐν σποδιᾷ, μέχρι τοσοῦτου φυλάσσετε, ἕως ἂν, ὕλης λαβόμενοι (38), οἷον φλόγα τινὰ τὸν θυμὸν ἀνακαύσητε.

2. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζωσαν. Διὰ τί ἡ γῆ ψυχὴν ζωσαν ἐξάγει; Ἴνα μάθης διαφορὰν ψυχῆς κτήνους καὶ ψυχῆς ἀνθρώπου. Μικρὸν ὕστερον γνώ-

¹ Isa. x, 5.

(35) Reg. primus ὡς τελειωτέρας. Aliquanto post tres mss. αἰ μνήμαι. Deest articulus in editis et in aliis quibusdam mss.

(36) Codices quatuor ἐψυχώμενα. Colb. primus ἐμψυχόμενα. Editi cum Reg. quinto ἐψυχωμένα.

Deinde etiam sermo in contrarium eis cedit. Etenim si animam produxit terra, se ipsam anima destitutam dereliquit. Sed illorum quidem execrabilis sententia ex se ipsa patet. Cur autem aquæ jussæ sunt reptilia animarum viventium producere, terra vero animam viventem? Arbitramur natalitium quidem naturam videri vitæ quodammodo imperfectioris participem esse, propterea quod in aquæ crassitudine degunt. Nam et illis inest auditus gravis, hebesque visus, utpote per aquam cernentibus: nec ulla est in illis memoria, neque imaginatio, neque ullius consuetudinis cognitio. Quapropter quasi declarat sermo, vitam carnalem animalibus motibus præesse in aquatilibus: in terrestribus vero, utpote vita perfectiore præditis, principatum omnem animæ deferri. Nam et pleraque quadrupeda sensibus perspicacioribus utuntur, et res præsentibus acutius percipiunt, præteritorumque accurate reminiscuntur. Quamobrem in aquatilibus quidem, ut videtur, animata corpora sunt creata (reptilia namque viventium animarum ex aquis producta sunt), in terrestribus autem anima quæ corpora gubernaret, generari jussa est; tanquam ea quæ super terram diversantur, aliquid amplius de vitali facultate participent. Terrestria quidem sunt quoque rationis expertia: sed tamen unumquodque per naturæ vocem multas animæ affectiones indicat. Nam et gaudium, et tristitiam, et **71** consuetudinis agnitionem, et alimenti inopiam, et eorum quæ simul pascebantur separationem, et innumeras affectiones quodam sono patefaciunt. Aquatica vero non solum muta sunt, sed etiam immansueta, et indocilia, et ad omnem vitæ societatem hominibus intractabilia. *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui*²: piscis autem neque suum altorem agnoscere potuit. Novit familiarem et consuetam vocem asinus: iter quod sæpius ambulavit, cognovit; imo vero nonnunquam dux fit homini aberranti. Audiendi autem subtilitatem qua hoc animal præditum est, ne ullum quidem aliud terrestre habere dicitur. Cæterum quodnam ex marinis queat in camelis imitari injuriarum memoriam, iram gravem, iracundiæ tenacitatem? Camelus pridem percussus, ira perditu recondita, ubi occasionem nactus fuerit, malum reddit. Audite vos, qui graviter irascimini, qui injuriarum memoriam veluti virtutem colitis, cui sitis assimilés, cum animi in proximum ægritudinem, ceu scintillam quamdam in cinere occultatam, tandiu servatis, donec materia arrepta, iram iterum velut flammam aliquam accendatis.

2. *Producat terra animam viventem.* Cur producit terra animam viventem? Ut quid inter animam pecudis et inter animam hominis intersit,

Mox Colb. primus ζωσῶν ἀπὸ τῶν

(37) Sic mss. plerique omnes. Editi ἐκ φύσεως.

(38) Duo mss. ὕλην λαβόμενοι. Editi cum aliis mss. ὕλης λαβόμενοι.

discas. Quomodo hominis anima formata sit, paulo post scies : nunc vero de brutorum anima audi. Cum juxta id quod scriptum est ³, animalis cujusque anima sanguis ipsius sit, sanguis autem concretus soleat in carnem transmutari, caro vero corrupta in terram resolvatur : jure ac merito est quid terrenum anima brutorum. *Producat igitur terra animam viventem.* Animæ vide affinitatem cum sanguine, sanguinis cum carne, carnis cum tellure : et rursus ordine inverso per eadem regredere a terra ad carnem, a carne ad sanguinem, a sanguine ad animam ; et pecorum animam terram esse comperies. Cave existimes animam esse corporis ipsorum constitutione vetustiore, aut ipsam post carnis dissolutionem permanere. Arrogantium philosophorum fuge deliramenta, quos non pudet suas ipsorum animas et canum ejusdem inter se speciei esse statuere, cum se ipsos aliquando et mulieres et frutices et pisces æquoreos fuisse doceant. Ego equidem, an unquam fuerint pisces, sane non dixerim : sed eos, dum hæc scriberent, rationis magis fuisse expertes quam pisces vel constantissime affirmarim. *Producat terra animam viventem.* Mirantur fortassis multi cur sermone affatim currente, tempore non modico conticuerim : sed studiosiores auditores silentii causam minime ignorant. Quomodo enim ? qui scilicet per mutuos intuitus ac nutus me ad se ipsos converterint, et ea quæ fuerant prætermissa, in mentem revocaverint. Nam integra creaturæ species, eaque non minima, nos præterit, atque sere oratio nostra ipsam omnino inexploratam reliquit. *Producant enim aquæ reptilia animarum viventium juxta genus, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum cæli.* De natalibus, quantum per tempus vespertinum **72** licuit, disseruimus : hodie ad terrestrium examen transivimus. Volatile in media narratione nos effugit. Necesse est itaque instar obliviosorum viatorum, qui cum rem alicujus momenti reliquerint, etiamsi multum confecerint itineris, iterum eodem revertuntur, dignam desidia sua pœnam, laborem itineris atque molestiam perferentes : sic utique et nobis idem iter relegendum est. Neque enim aspernabile est quod relictum est : sed tertia ex animalibus creatis pars esse videtur. Tria siquidem sunt animalium genera, terrestre, volatile, aquatile. *Producant, inquit, aquæ reptilia animarum viventium juxta genus, et volatilia volantia super terram sub firmamento cæli juxta genus.* Cur etiam volatilibus ex aquis or-

³ Levit. xvii, 11.

(39) Colb. primus ζώου τὸ αἷμα ἢ ψυχὴ αὐτοῦ ἐστίν.

(40) Colb. secundus εἰ δὲ σὰρξ. Statim editi νεκρὰ τις ἐστίν, est aliquid mortuum. Nec aliter legisse videtur Eustathius, qui sic vertat : *Merito ergo tabida est anima jumentorum.* Attamen codex Combef. cum aliis octo mss. habet γεγρά τις, est quiddam terrenum. Quam lectionem paulo post confirmat Basilius ipse, his verbis : καὶ εὐρήσεις, ὅτι γῆ ἐστὶ τῶν κτηνῶν ἢ ψυχῆ, *Atque pecorum animam terram esse comperies.*

ση, πῶς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου συνέστη· νῦν δὲ ἄκουε περὶ τῆς τῶν ἀλόγων ψυχῆς. Ἐπειδὴ κατὰ τὸ γεγραμμένον παντὸς ζώου ἢ ψυχῆ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐστίν (39)· αἷμα δὲ παγὲν εἰς σάρκα πέφυκε μεταβάλλειν· ἢ δὲ σὰρξ (40) φθαρεῖσα εἰς γῆν ἀναλύεται· γεγρά τις ἐστὶν εἰκότως ἢ ψυχὴ τῶν κτηνῶν. Ἐξαγαγέτω οὖν ἢ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. Ὅρα τὴν ἀκολουθίαν ψυχῆς πρὸς αἷμα, αἵματος πρὸς σάρκα, σαρκὸς πρὸς τὴν γῆν· καὶ πάλιν ἀναλύσας διὰ τῶν αὐτῶν ἀναπόδιον ἀπὸ γῆς εἰς σάρκα, ἀπὸ σαρκὸς εἰς αἷμα, ἀπὸ αἵματος εἰς ψυχὴν· καὶ εὐρήσεις, ὅτι γῆ ἐστὶ τῶν κτηνῶν ἢ ψυχῆ. Μὴ νόμιζε πρεσβυτέραν εἶναι τῆς τοῦ σώματος αὐτῶν ὑποστάσεως, μηδὲ ἐπιδιαμένουσαν μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς διάλυσιν (41). Φεῦγε φληνάφους τῶν σοβαρῶν φιλοσόφων, οἳ οὐκ αἰσχύνονται τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς καὶ τὰς κυνείας ὁμοιοειδῆς ἀλλήλαις τιθέμενοι· οἱ λέγοντες ἑαυτοὺς γεγενῆσθαι ποτε καὶ γυναῖκας καὶ θάμνους καὶ ἰχθύας θαλασσίους. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν ἐγένοντό ποτε ἰχθύς οὐκ ἂν εἴποιμι· ὅτι δὲ ἐν ᾧ ταῦτα ἔγραφον τῶν ἰχθύων ἦσαν ἀλογώτεροι, καὶ πάνυ εὐτόνως διατειναίμην. Ἐξαγαγέτω ἢ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. Τίνος ἕνεκεν, τοῦ λόγου τρέχοντος ἀθρόως, ἀπεσιώπησα χρόνον οὐκ ὀλίγον, ἵσως θαυμάζουσιν οἱ πολλοί· ἀλλ' οὐχὶ οἷγε φιλοπονώτεροι τῶν ἀκρατῶν ἀγνοοῦσι τὴν αἰτίαν τῆς ἀφασίας. Πῶς γάρ; οἱ διὰ τοῦ πρὸς ἀλλήλους ὀρθῶν καὶ ἐννεύειν ἐπιστρέψαντές με πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ εἰς ἕνοιαν ἀγαγόντες τῶν παρεθέντων. Εἶδος γὰρ ὅλον τῆς κτίσεως, καὶ οὐκ ἐλάχιστον τοῦτο, παρέλαθεν ἡμᾶς, καὶ μικροῦ ἀπιῶν ᾤχετο, ἀνεξέταστον παντελῶς ὁ λόγος καταλείπων. Ἐξαγαγέτω γὰρ τὰ ὕδατα ἔρπετὰ ψυχῶν ζῶσων κατὰ γένος, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. Εἶπαμεν τὰ περὶ τῶν νηκτῶν, ὅσα ὁ καιρὸς ἐνεδίδου ἐσπέρας· σήμερον μετέβημεν ἐπὶ τὴν τῶν χερσαίων ἐξέτασιν. Διέφυγεν ἡμᾶς τὸ πτηνὸν ἐν τῷ μέσῳ. Ἀνάγκη τοίνυν, κατὰ τοὺς ἐπιλήσμονας τῶν ὁδοιπόρων, οἳ, ἐπειδὴν τι τῶν καιρῶν καταλείπωσι (42), καὶ ἐπιπολὺ τῆς ὁδοῦ προέλθωσι, πάλιν τὴν αὐτὴν ὑποστρέφουσιν, ἀξίαν τῆς βουθυμίας δίκην τὸν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας κόπον ὑπέχοντες, οὕτω καὶ ἡμῖν, ὡς εἶοικε, τὴν αὐτὴν πάλιν βαδιστέον. Καὶ γὰρ οὐδὲ εὐκαταφρόνητόν ἐστι τὸ παρεθὲν, ἀλλὰ τὸ τρίτον εἶοικεν εἶναι· τῆς ἐν τοῖς ζώοις κτίσεως, εἴπερ τρία ζῶων ἐστὶ γένη, τὸ τε χερσαῖον καὶ τὸ πτηνὸν, καὶ τὸ ἐνυδρον. Ἐξαγαγέτω, φησὶ, τὰ ὕδατα ἔρπετὰ ψυχῶν ζῶσων κατὰ γένος, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα (43) τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος.

(41) Reg. primus ἀνάλυσιν. Reg. sextus διάλυσιν, φύγε. Aliquanto post codex Combef. ἰχθύς θαλάσσιος.

(42) Duo mss. καταλείπωσι.

(43) Κατὰ στερέωμα, *secundum firmamentum.* Malim, inquit Combefisius, cum Ambr. vel cum Vulg. et August., *sub firmamento.* Attamen legimus in Ambr. lib. v, cap. 1, *secundum firmamentum.* Iuvo etiam hoc ipso in libro cap. 12, legitur, *secus firmamentum,* id quod repetit cap. 14 libri ejusdem. At vero sanctus Augustinus utroque loquendi genere

Διὰ τί ἐξ ὑδάτων καὶ τοῖς πτηνοῖς τὴν γένεσιν ἔδωκεν; Ὅτι ὡσπερ συγγένειά τις ἐστὶ τοῖς πετομένοις πρὸς τὰ νηκτά. Καὶ γὰρ ὡσπερ οἱ ἰχθύες τὸ ὕδωρ τέμνουσι, τῇ μὲν κινήσει τῶν πτερυγῶν (44) εἰς τὸ πρόσω χωροῦντες, τῇ δὲ τοῦ οὐραίου μεταβολῇ τὰς τε περιστροφὰς καὶ τὰς εὐθείας ὁρμὰς ἑαυτοῖς οἰακίζοντες· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πτηνῶν ἐστὶν ἰδεῖν, διανηχομένων τὸν ἀέρα τοῖς πτεροῖς κατὰ τὸν ὁμοῖον τρόπον. Ὡστε, ἐπειδὴ ἐν ἰδίωμα ἐν ἑκατέροις τὸ νήχασθαι, μία τις αὐτοῖς ἢ συγγένεια ἐκ τῆς τῶν ὑδάτων γενέσεως παρεσχέθη. Πλήν γε ὅτι οὐδὲν τῶν πτηνῶν ἄπουν, διὰ τὸ πᾶσι τὴν διαίταν ἀπὸ τῆς γῆς ὑπάρχειν, καὶ πάντα ἀναγκαίως τῆς τῶν ποδῶν ὑπουργίας προσδεῖσθαι. Τοῖς μὲν γὰρ ἀρπακτικοῖς πρὸς τὴν ἄγραν αἱ τῶν ὀνύχων ἀκμαί· τοῖς δὲ λοιποῖς διὰ τε τὸν πορισμὸν τῆς τροφῆς καὶ διὰ τὴν λοιπὴν τοῦ βίου διεξαγωγὴν ἀναγκαία τῶν ποδῶν ἢ ὑπηρεσία δεδωρηται. Ὀλίγοι δὲ τῶν ὀρνίθων κακόποδες εἰσιν, οὔτε βαδίζουσιν οὔτε ἀγρεύουσιν τοῖς ποσὶν ἐπιτήδαιοι· ὡς αἱ τε χελιδόνες εἰσὶ (45), οὔτε βαδίζουσιν οὔτε ἀγρεύουσιν δυνάμενοι, καὶ αἱ δρεπανίδες λεγόμεναι, οἷς ἡ τροφή ἀπὸ τῶν ἐν τῷ ἀέρι ἐμφερομένων ἐπιπνεύονται. Χελιδόνι δὲ τὸ τῆς πτήσεως πρόσγειον ἀντὶ τῆς τῶν ποδῶν ὑπηρεσίας ἐστίν.

3. Εἰσὶ μέντοι γενῶν διαφοραὶ μυρία καὶ ἐν τοῖς ὄρνισιν, ἃς ἂν τις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπιῆ καθ' ἓν ἐν μέρει καὶ τῆς τῶν ἰχθύων ἐξετάσεως ἐφ' ἡμέρας, εὐρήσει ἐν μὲν ὄνομα τῶν πετεινῶν, μυρίας δὲ ἐν τούτοις διαφορὰς ἐν τε τοῖς μεγέθεσι καὶ ἐν τοῖς σχήμασι καὶ ἐν ταῖς χροαῖς· καὶ κατὰ τοὺς βίους, καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὰ ἦθη, ἀμύθητον οὔσαν αὐτοῖς τὴν πρὸς ἀλλήλα παραλλαγὴν. Ἡδὴ μὲν οὖν τινες ἐπειράθησαν καὶ ὀνοματοποιαῖς χρῆσασθαι, ἔν' ὡσπερ διὰ καυτήρων τινῶν τῆς ἀσυνήθους καὶ ξένης ὀνομασίας, τὸ ἰδίωμα ἐκάστου γένους ἐπιγινώσκηται. Καὶ τὰ μὲν ὀνόμασαν σχιζόπτερα (46), ὡς τοὺς ἀετούς· τὰ δὲ δερμόπτερα, ὡς τὰς νυκτερίδας·

usus est, secundum firmamentum, et sub firmamento. Lege Nihilium. Tertullianus Adv. Hermog., per firmamentum : quæ interpretatio maxime convenit cum mente Basilii. Cum enim Pater gravissimus per vocem στερέωμα nihil aliud intelligat nisi aerem, ut legitur sub finem hujusce orationis, sequitur si volatilia volent per aerem, ipsa per firmamentum quoque volare.

(44) Aliquot mss. τῶν πτερυγῶν. Statim Coll. primus τὰς τε περιστροφὰς.

(45) Ita Regii primus, quintus, sextus et octavus cum duobus Coll. Editi vero χελιδόνες εἰσὶ καὶ αἱ, inutile. Ibidem καὶ αἱ δρεπανίδες, et drepanes. Sic visum est vertere eum Plinio, qui hac ipsa voce lib. xi, cap. 47, uti non dubitat. Ejus hæc sunt verba : Qui negant volucrum ullam sine pedibus esse, confirmant et apodas habere, et oien, et drepanin, in eis quæ rarissime apparent. Interpretes veteres, Et eæ quæ calculæ nuncupantur, aut ripariæ. Has aves vocat Eustathius meropos.

(46) Libuit, quod non suppeterent verba Latina, sic vertere schizopteras, etc. Aves autem schizopterae, eæ dicuntur, quæ habent pennam discretam, alas fissas. Dermopteras eas vocamus, quibus cutis pro pennis est. Ptilotæ eæ intelliguntur, quæ sicca membrana volant. Denique coleopteras appellare solent eas quarum pennæ vagina continentur. Quod

lum dedit? Quia volatilia inter et natatilia quædam est veluti cognatio. Quemadmodum enim pisces aquam secant, ad ulteriora motu pinnarum progredientes, et caudæ mutatione tum circuitiones tum rectos motus sibi ipsis dirigentes : sic et in volatilibus videre est, quandoquidem alis simili modo aerem trajiciunt. Quare cum natandi proprietas in utrisque sit una, una quædam ipsis affinitas per aquarum generationem collata est. Sed tamen volatile nullum pedibus caret, quod victum suppeditat terra omnibus, et omnia pedum ministerio necessarie indigent. Rapacibus quidem acies unguium ad capiendam prædam, reliquis vero ob alimentum comparandum et ad reliquam vitam transigendam pedum usus necessario concessus est. Porro paucae sunt volucres, quæ malos habeant pedes, quæque sive ad ambulandum, sive ad venandum idoneæ non sint pedibus, ceu hirundines, quæ neque ambulare, neque venari possunt, et aves nomine drepanes, quibus alimonia ex iis quæ feruntur in aere, provisata est. Cæterum volatus terræ vicinus in hirundine pedum explet officium.

3. Sunt autem innumeræ generum differentia etiam in volucris : quas si quis percurrat eo modo, quo partim piscium examen attingimus ; unum quidem volucrum nomen, sed infinitas magnitudinis figurarumque et colorum differentias in his reperiturus est. Ad vitam etiam, et ad actiones moresque quod spectat, inenarrabilem quamdam inter ipsas deprehendet varietatem. Jam vero conati sunt nonnulli confictis nominibus uti, ut, veluti per inustas quasdam insolitæ et peregrinæ appellationis notas, cujuslibet generis proprietas cognoscatur. Et alias quidem aves nominarunt schizopteras, uti aquilas : alias vero dermopteras, ut vespertiliones : alias

hic scriptum invenimus de coleopteris. id non probatur Petro Petito. Igitur lib. iv *Miscellaneous observationum*, cap. 16, loquitur hoc modo : *Hujus itaque volatilium secundum alarum differentias divisionis, cætera quidem bene, et ex Aristotelis sententia, unde accepit : in voce κοιλόπτερα non mediocriter hallucinatus videtur, cum putat significari hoc nomine insectorum illud genus, quæ involucris quibusdam concepta et fota ad aliquod tempus, postmodum putamine disruptio evolvant : ut de cicadis Lucretius memorat lib. v :*

Folliculos ut nunc teretes æstate cicadæ
Linqunt sponte sua, victum vitamque petentes.
Plane id verba hæc Basilii sonant : ὅσα ἐν θήκαις τισὶ καὶ περιβολαῖς γεννηθέντα περιρράγέντος, etc., quibus, quæ proprie κοιλόπτερα dicuntur, explicat. At falso et præter mentem Aristotelis, qui longe diverso sensu id nomen usurpat. Non enim ab iis folliculis κοιλόπτερα vult dici, sed ab ἐλύτροις, vaginis, quibus alæ eorum muniuntur. Nam Græcis κοιλόν vagina est. Unde Theodorus eas volucres vaginipennes Latine vertit. Ita enim Græcum nomen κοιλόπτερον sane non infeliciter expressit. Alarum proinde hæc differentia est et proprietas, non loci in quo fit generatio. Quod ipsa divisio Aristotelis indicat, quæ ex alarum differentiis volucrum differentias venatur, lib. i, cap. 5 ; etc.

pilotas, ut vespas : alias rursus coleopteras, **73** ut scarabeos, et quæcunque in thecis quibusdam et amiculis generatæ, crusta ab ipsis distracta, ad volandum expeditæ evadunt. Verum sufficiens nobis nota est ad generum proprietatem assignandam, communis usus, et allatæ a Scriptura de mundis et immundis distinctiones. Aliud itaque carnivorarum genus est, aliaque constitutio, ad modum quo ipsæ vescuntur, accommodata ; unguium acies, et rostrum incurvum, et penna velox, ut et facile arripiatur præda, et dilaniata alimentum fiat prædatrici. Alia earum constitutio est, quæ semina colligunt : alia earum, quæ omni re obvia nutriuntur. Et in his plurimæ differentiæ. Ipsarum enim quædam, gregales sunt : exceptis rapacibus, inter quas societas nulla est præter conjugalem conjunctionem. Sunt vero aliæ innumeræ, quæ collectivam amplectuntur vitam, ut columbæ, grues, sturni, graculi. Rursus in his aliæ nullius subduntur imperio, et sunt veluti sui juris ; aliæ duci subjici non recusant, velut grues. Jam vero etiam alia quædam est in his differentia, juxta quam aliæ nunquam sedem mutant, suntque indigenæ : aliæ solent longissime discedere, et hieme appropinquante ut plurimum in alium locum sese recipere. Quin et complures aves, dum educantur, mansuescunt cicuranturque, præter debiles ac infirmas, quæ ob nimiam timiditatem ac formidinem, assiduam molestiam sibi manu exhibitam non patiuntur. Sed et humana consuetudine volucres quædam gaudent, et easdem atque nos ipsi habitationes recipiunt : aliæ incolunt montes, ac solitudine delectantur. Illa uniuscujusque proprietas quæ ad vocem pertinet, maximum etiam discrimen efficit. Aliæ enim volucres loquaces sunt et garrulæ ; aliæ taciturnæ. Hæ quidem canoræ, et multum clamosæ ; illæ omnino modulationis ac cantus expertes. Quædam sunt imitatrices, æmulationem illam vel a natura vel ab exercitio accipientes : quædam eandem semper ac immutabilem vocem emittunt. Superbus est gallus : ornatus et elegantiae amator est pavo : libidinosæ columbæ, perinde atque galliæ domesticæ, quæ nullo non tempore libidini indulgent. Dolosa et zelotypa perdix est, venatoribus ad prædam capiendam malitiose suam operam præstans.

4. Innumera sunt, ut diximus, et actionum et vitæ discrimina. Porro quædam ex his brutis animalibus sunt quoque politicæ : siquidem civilis administrationis proprium est, ut ad unum communem finem singulorum actiones concurrant, ut quisque in apibus intueri potest. His enim communis

(47) Reg. primus cum Colb. itidem primo διασπαρχθέν.

(48) Colb. primus αὐτῶν εἰσιν. Mox idem ms. κατὰ συζυγίαν.

(49) Editi ὡς αἱ περισσεραὶ. Articulus deest in mss. Subinde multi mss. ψῆρες. Editi φάρες.

(50) Reg. sextus ὑφίστανται. Ibidem Cod. Combef. συνανθρωπικοί.

(51) Codices duo προσλαμβάνονται.

(52) Regii primus, tertius et quintus δολερόν ὁ. Editi cum multis aliis mss. δολερόν ὁ. Potest quidem

τὰ δὲ πιλωτὰ, ὡς τοὺς σφῆκας· τα δὲ κολεόπτερα, ὡς τοὺς κανθάρους, καὶ ὅσα, ἐν θήκαις τισὶ καὶ περιβολαῖς γεννηθέντα, περιρράγέντος αὐτοῖς τοῦ ἐλύτρου, πρὸς τὴν πτῆσιν ἠλευθερώθη. Ἄλλ' ἡμῖν ἀρκούσα σημείωσις πρὸς τὴν τῶν γενῶν ιδιότητα ἢ κοινὴ χρῆσις, καὶ οἱ παρά τῆς Γραφῆς περὶ τε καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων διορισμοί. Ἄλλο μὲν οὖν γένος τὸ τῶν σαρκοφάγων, καὶ ἄλλη κατασκευὴ πρέπουσα τῷ τρόπῳ τῆς διαίτης αὐτῶν, ὀνύχων ἀκμαί, καὶ χεῖλος ἀγκύλον, καὶ πτερὸν ὀξύ, ὥστε καὶ συλληφθῆναι ῥαδίως τὸ θήραμα, καὶ διασπαραγὲν (47) τροφὴν τῷ ἐλόντι γενέσθαι. Ἄλλη τῶν σπερμολόγων κατασκευὴ· ἄλλη τῶν ἐκ παντὸς τρεφομένων τοῦ συντυχόντος. Καὶ ἐν τούτοις πλείσται διαφοραί. Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐστὶν (48) ἀγελικὰ, πλὴν τῶν ἀρπακτικῶν· τούτων δὲ οὐδὲν κοινωνικὸν ἐκτὸς τοῦ κατὰ τὰς συζυγίας συνδουασμοῦ. Μυρία δὲ ἄλλα τὸν ἀθροισματικὸν ἤρηται βίον, ὡς περισσεραὶ (49), καὶ γέρανοι, καὶ ψῆρες, καὶ κολοιοί. Πάλιν ἐν τούτοις τὰ μὲν ἀναρχὰ ἐστὶ καὶ ὄλον αὐτόνομα· τὰ δὲ ὑφ' ἡγεμόνε τετάχθαι καταδεχόμενα, ὡς αἱ γέρανοι. Ἦδη δὲ τις καὶ ἐτέρα ἐν τούτοις ἐστὶ διαφορὰ, καθ' ἣν τὰ μὲν ἐπιδημητικὰ τέ ἐστὶ καὶ ἐγχώρια, τὰ δὲ ἀπαίρειν πέφυκε παρρωτάτω, καὶ χειμῶνος ἐγγίζοντος ἐκτοπίζειν ὡς τὰ πολλά. Χειροθήθη δὲ καὶ τιθασσὰ τὰ πολλά, τῶν ὀρνέων ἐκτρεφόμενα γίνεται, πλὴν γε δὴ τῶν ἀσθενῶν, ἃ δι' ὑπερβάλλουσαν δειλίαν καὶ ἀνανδρίαν τὴν συνεχῆ τῆς χειρὸς ἐνόχλησιν οὐχ ὑφίστανται (50). Ἄλλὰ καὶ συνανθρωπιστικοί τινες τῶν ὀρνίθων εἰσὶ, τὰς αὐτὰς ἡμῖν οἰκήσεις καταδεχόμενοι· ἄλλοι δὲ ἔρειοι καὶ φιλέρημοι. Μεγίστη δὲ διαφορὰ καὶ ἡ περὶ τὴν φωνὴν ιδιότης ἐκάστου. Οἱ μὲν γὰρ κωτίλοι καὶ λάλοι τῶν ὀρνίθων εἰσὶν· οἱ δὲ σιγηλοί. Καὶ τὰ μὲν ὠδικὰ καὶ πολύφωνα· τὰ δὲ ἄμουσα παντελῶς καὶ ὠδῆς ἄμοιρα. Καὶ τὰ μὲν μιμητὰ, ἢ ἐκ φύσεως ἔχοντα τὸ μιμεῖσθαι, ἢ ἐξ ἀσκήσεως προσλαβόντα (51)· τὰ δὲ μονότροπον καὶ ἀμετάβλητον τὴν φωνὴν ἀφιέντα. Γαῦρον ὁ ἀλεκτροῦν· φιλόκαλον ὁ ταῶς· λάγνιοι αἱ περισσεραὶ καὶ αἱ κατοικίδιοι ὄρνεις, ἐπὶ παντὸς καιροῦ τὸ συνουσιαστικὸν ἔχουσαι. Δολερόν ὁ (52) πέριξ καὶ ζηλότυπον, κακούργως συμπράττων τοῖς θηραταῖς πρὸς τὴν ἄγραν.

4. Μυρία, ὡς ἔφαμεν, καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν βίων διαφοραί. Ἔστι δὲ τινα καὶ πολιτικὰ τῶν ἀλόγων, εἴπερ πολιτείας ἴδιον, τὸ πρὸς ἐν πέρας κοινὸν συννεύειν τὴν ἐνέργειαν τῶν καθ' ἕναστων, ὡς ἐπὶ τῶν μελισσῶν ἂν τις ἴδοι. Καὶ γὰρ ἐκείνων κοινὴ μὲν ἡ οἰκήσις, κοινὴ δὲ ἡ πτῆσις, ἐργασία δὲ πάντων (53)

lectio utraque admitti : sed cum constanter hoc ipso in loco reperiat in omnibus mss. ζηλότυπον, dubium non habeo quin legendum sit δολερόν.

(53) Editi cum multis mss. πάντων. Colb. secundus πασῶν. Nemo non videt correctionem esse ignari librarii, qui quod vox μέλισσα feminini generis sit, ita emendandum esse putavit. Sed nihil necesse fuit. Nam ut alias sæpe, ita hic generale aliquod nomen subauditur, puta ζῶον. Statim idem codex καὶ ταξιάρχῃ.

μία· καὶ τὸ μέγιστον, ὅτι ὑπὸ βασιλεῖ καὶ ταξιάρχῳ A
 τινὶ τῶν ἔργων ἄπτονται, οὐ πρότερον καταδεχόμεναι
 ἐπὶ τοὺς λειμῶνας ἐλθεῖν, πρὶν ἂν ἴδωσι κατάρξαντα
 τὸν βασιλέα τῆς πτήσεως. Καὶ ἔστιν αὐταῖς οὐ χειρο-
 τονητὸς ὁ βασιλεὺς (πολλάκις γὰρ ἀκρισία δήμου (54)
 τὸν χείριστον εἰς ἀρχὴν προσετήσατο), οὐδὲ κληρω-
 τὴν ἔχων τὴν ἐξουσίαν (ἄλλοι γὰρ αἱ συντυχίαι τῶν
 κληρῶν ἐπὶ τὸν πάντων ἐσχατον πολλάκις τὸ κράτος
 φέρουσαι), οὐδὲ ἐκ πατρικῆς διαδοχῆς τοῖς βασιλεῦσι
 ἐγκαθεζόμενος (καὶ γὰρ καὶ οὗτοι ἀπαίδευτοι καὶ
 ἀμαθεῖς πάσης ἀρετῆς διὰ τρυφὴν καὶ κολακείαν ὡς
 τὰ πολλὰ γίνονται), ἀλλ' ἐκ φύσεως ἔχων τὸ κατὰ
 πάντων πρωτεῖαν, καὶ μεγέθει διαφέρων καὶ σχήματι
 καὶ τῇ τοῦ ἤθους πραύτητι. Ἔστι μὲν γὰρ κέντρον
 τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' οὐ χρῆται τούτῳ πρὸς ἄμυναν. Νό-
 μοι τινὲς εἰσιν οὗτοι τῆς φύσεως ἄγραφοι, ἀργούς B
 εἶναι πρὸς τιμωρίαν τοὺς τῶν μεγίστων δυναστειῶν
 ἐπιβαίνοντας. Ἀλλὰ καὶ ταῖς μελίσσαις, ὅσαι ἂν μὴ
 ἀκολουθήσωσι τῷ ὑποδείγματι τοῦ βασιλέως, ταχὺ
 μεταμέλει τῆς ἀβουλίας, ὅτι τῇ πληγῇ τοῦ κέντρου
 ἐπαποθνήσκουσιν (55). Ἀκουέτωσαν Χριστιανοί, οἷς
 πρόσταγμά ἐστι μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδό-
 ναι, ἀλλὰ νικᾶν ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν. Μίμησαι τῆς
 μελίσσης τὸ ἰδιότροπον, ὅτι, οὐδενὶ λυμαιομένη,
 οὐδὲ καρπὸν ἀλλότριον διαφθείρουσα, τὰ κηρία συμ-
 πτήγνυται. Τὸν μὲν γὰρ κηρὸν ἀπὸ τῶν ἀνθῶν φανε-
 ρῶς συναγείρει (56), τὸ δὲ μέλι, τὴν ὀροσειδῶς ἐν-
 εσπαρμένην νοτίδα τοῖς ἀνθεσιν, ἐπισπασαμένη τῷ
 στόματι, ταύτην ταῖς κοιλότησι τῶν κηρίων ἐνήθισιν.
 Ὅθεν καὶ ὑγρὸν παρὰ τὴν πρώτην ἐστὶν· εἶτα τῷ C
 χρόνῳ συμπεφθὲν, πρὸς τὴν οἰκείαν σύστασιν καὶ
 ἡδονὴν ἐπανέρχεται. Καλῶν καὶ πρεπόντων αὕτη
 τῶν ἐπαίνων παρὰ τῆς Παροιμίας (57) τετύχηκε,
 σοφὴ καὶ ἐργάτις ὀνομασθεῖσα· οὕτω μὲν φιλοπόνως
 τὴν τρυφὴν συναγείρουσα (ἧς τοὺς πύρους, φησὶ,
 βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται πρὸς ὑγείαν προσφέρονται),
 οὕτω δὲ σαφῶς φιλοτεχνούσα τὰς ἀποθήκας τοῦ μέ-
 λιτος (εἰς λεπτὸν γὰρ ὑμένα τὸν κηρὸν διατείνασα,
 πυκνάς καὶ συνεχεῖς ἀλλήλαις συνοικοδομεῖ τὰς κοι-
 λότητας), ὡς τὸ πυκνὸν τῆς τῶν μικροτάτων πρὸς
 ἀλληλα δέσεως ἔρεισμα γίνεσθαι τῷ παντί. Ἐκάστη
 γὰρ φρεατία (58) τῆς ἐτέρας ἔχεται, λεπτῷ πρὸς αὐ-
 τὴν διειρηγομένη τε ὁμοῦ καὶ συναπτομένη τῷ διαφρά-
 γματι. Ἐπειτα διώροφοι καὶ τριώροφοι αἱ σύριγγες
 αὗται ἀλλήλαις ἐπωκοδόμηται. Ἐφυλάξατο γὰρ (59) D
 μίαν ποιῆσαι διαμπερὲς τὴν κοιλότητα, ἵνα μὴ τῷ
 βάρει τὸ ὑγρὸν πρὸς τὸ ἐκτὸς διεκπίπτῃ. Κατάμαθε
 πῶς τὰ τῆς γεωμετρίας εὐρέματα πάρεργά ἐστι τῆς
 σοφωτάτης μελίσσης. Ἐξάγωνοι γὰρ πᾶσαι καὶ ἰσό-
 πλευροὶ τῶν κηρίων αἱ σύριγγες, οὐκ ἐπ' εὐθείας

est habitatio, communis volatus, unaque et eadem
 omnium actio : et quod præcipuum est, sub rege,
 et sub quodam præfecto operam aggrediuntur ; non
 prius ad præta proficisci 74 ausæ, quam regem vi-
 derint volatui præeuntem. Rex autem apud ipsas
 suffragiis non creatur, vulgus namque iudicii in-
 opia pessimum sæpenumero ad principatum evexit :
 neque sorte potestatem assequitur, temerarii enim
 sortium casus imperium sæpe in omnium deterri-
 mum conferunt : nec ex paterna successionem in re-
 gali throno collocatur, nam et ii rudes expertesque
 virtutis omnis, ob delicias et assentationes plerum-
 que fiunt ; sed a natura in omnes oblinet principa-
 tum : quippe et magnitudine et forma et morum le-
 nitate antecellit. Inest quidem regi aculeus : sed eo
 non ulitur ad ultionem. Hæ sunt quædam naturæ
 leges minime scriptæ, ut tardi sint ad vindictam,
 qui ad maximam potentiam sunt evecti. Sed et
 quæcunque apes regis non sequuntur exemplum,
 eas statim temeritatis suæ pœnitet ; propterea quod
 aculei ictu intereunt. Audiant Christiani, qui nulli
 malum pro malo reddere, sed in bono malum vin-
 cere jubentur *. Imitare propriam apis indolem, quæ
 nulli officiens, neque fructum alienum corrumpens,
 favos construit ac compingit. Nam ut ceram ex flo-
 ribus aperte colligit : ita mel, humorem scilicet
 roris instar floribus inspersionem, ore attrahit, atque
 in favorum cava immittit. Unde etiam primo liqui-
 dum est : deinde temporis processu concoctum, ad
 propriam concretionem suavitatemque pervenit. Apis
 præclaras et convenientes laudes a Proverbio con-
 secuta est, quæ scilicet appelletur sapiens et labo-
 riosa. Hoc modo, ut diligenter apis pabulum conge-
 rit (*cujus labores*, inquit, *reges et privati ad sanita-
 tem assumunt* †), ita sapienter et artificiose mellis
 cellulas exstruit. Extenta enim in tenuem membra-
 nam cera, crebra et inter se continua cavacon-
 struit, ut frequentia illa atque densitas, qua minu-
 tissima quæque secum invicem colligantur, operi
 toti fulcrum sit et firmamentum. Nam cellula quæ-
 libet alteri adhæret, tenui septo ab ea sejuncta, et
 eidem simul conjuncta. Deinde fistulæ hæc aliæ su-
 per alias ædificatæ, duas tresve habent contigna-
 tiones. Cavet enim continuam unam efficere caver-
 nulam, ne humor foras propter gravitatem diffluat.
 Discite quomodo geometriæ inventa accessio sint
 operæ ac laboris ejus, quem apis sapientissima sus-
 cipit. Omnes enim favorum cavernulæ sunt sexan-
 gulæ, et æqualia latera habent : non aliæ aliis di-
 recto incumbunt, ne fundi intervallis vacuis adjuncti

* Rom. xii, 17, 21. † Prov. vi, 6, sec. LXX.

(54) Regii tertius, quintus et sextus cum Coisl. primo et cum Colb. secundo ἀκρασία δήμου, vulgi petulantia. Editi et Coisl. secundus cum Regiis primo et octavo ἀκρισία δήμου. Rectius.

(55) Duo mss. ἐναποθνήσκουσιν.

(56) Codices quatuor φανερώς συναγείρει. Editi cum Colb. secundo et cum Reg. tertio συναγείρει.

(57) Παρὰ τῆς Παροιμίας. Locus est Prov. cap. vi, v. 6, apud LXX. Sed hæc absunt ab Hebraicis exemplaribus. Lege Ducæum.

(58) Ita codices sex e nostris præter Combef. et Boill. Editi ἐκάστη γὰρ φρεατία. Statim Reg. sextus πρὸς αὐτὴν διηρημένη τε ὁμοῦ.

(59) Colb. secundus ἐφυλάξαντο γὰρ. Aliquaatio post Reg. sextus διαπίπτῃ.

fatiscant : sed sexangularum inferiorum cavernularum anguli basis sunt ac fulcimentum superiorum, ut tuto supra se onera attollant, et separatim in unoquoque concavo humor contineatur.

5. Quomodo cunctas proprietates ad voluerum vitam pertinentes accurate tibi recensere possim? Ut grænes vicissim constituunt excubias; et quidem aliae dormiunt : aliae vero circumstantes, omnem ipsis securitatem per somnum exhibent; deinde tempore vigiliarum peracto, hæc quidem clangore edito ad somnum convertitur : illa vero **75** succedens, securitatem quam accepit, sua vice reddit. Observabis et hunc ordinem in ipso volatu. Alia enim interdum itineris dux est; sed ubi per aliquod tempus statutum volatui præfuit, retro se recipiens, viæ ducatum insequenti tradit. Cæterum ciconiarum agendi modus, non procul a rationali intelligentia abest. Ut enim omnes uno et eodem tempore ad has regiones accedunt : ita sub uno signo omnes discedunt. Stipant autem ipsas cornices nostrates, easque mea quidem sententia deducunt, et nonnihil adversus hostiles aves præstant subsidii. Illud primo ejus rei argumentum est, quod eo tempore nulla prorsus cornix appareat : deinde cum vulneribus redeunt, aperta tutelæ et præsidii collati indicia referunt. Quis apud ipsas præscripsit hospitalitatis jura? quis ipsis desertionis militaris accusationem minatus est, adeo ut nulla a comitatu se subtrahat? Audiant ii qui erga hospites duri sunt et inofficiosi, foresque ocludunt, et ne hieme quidem aut noctu advenas tecto recipiunt. Porro cura quam ciconiæ senio confectis exhibent, liberos nostros, si attendere vellent, ad parentum amorem satis excitaret. Nemo enim homo est, qui ita prorsus mente destituatur, ut pudore dignum non judicet eum, qui avibus perquam brutis virtute inferior foret. Illæ genitorem præ senio pennarum defluviis laborantem circumstantes, suismet pennis calefaciunt, suppeditantque abunde alimentum : quin subsidium ei, quoad fieri potest, in ipso volatu præstant, utrinque alis suis leniter sublevantes. Atque hoc ita apud omnes decantatum est, ut jam quidam beneficiorum remunerationem *antipelargosim* appellent. Nemo de paupertate doleat : neque is de sua vita desperet, cui nullæ domi supersunt opes, ubi ipse respexerit ad hirundinis industriam. Illa enim nidum construens, festucas quidem ore defert : lutum vero colligere pedibus cum non queat, pennarum extremitates aqua madefaciens, subinde tenuissimo pulvere sese obvolvens, sic luti usum ex-

A ἀλλήλαις κατεπικείμεναι, ἵνα μὴ κάμνωσιν οἱ πυθμένες τοῖς διακένους ἐφηρμοσμένοι· ἀλλ' αἱ γωνίαι τῶν κάτωθεν ἐξαγώνων, βάθρον καὶ ἔρεισμα τῶν ὑπερκειμένων εἰσὶν, ὡς ἀσφαλῶς ὑπὲρ ἑαυτῶν μετεωρίζειν τὰ βάρη, καὶ ἰδιαζόντως ἐκάστη κοιλότητι τὸ ὑγρὸν ἐγκατέχεσθαι.

B 5. Πῶς ἂν σοι πάντα δι' ἀκριβείας ἐπέλθοιμι τὰ ἐν τοῖς βίοις τῶν ὀρνίθων ἰδιώματα; πῶς μὲν αἱ γέρανοι τὰς ἐν τῇ νυκτὶ προφυλακὰς (60) ἐκ περιτροπῆς ὑποδέχονται· καὶ αἱ μὲν καθεύδουσιν, αἱ δὲ, κύκλῳ περιουῶσαι, πᾶσαν αὐταῖς ἐν τῷ ὕπνῳ παρέχονται τὴν ἀσφάλειαν· εἶτα, τοῦ καιροῦ τῆς φυλακῆς πληρουμένου, ἡ μὲν βοήσασα πρὸς ὕπνον ἐτρέπετο (61), ἡ δὲ, τὴν διαδοχὴν ὑποδεξαμένη, ἧς ἔτυχεν ἀσφαλείας ἀντέδωκεν ἐν τῷ μέρει. Ταύτην καὶ ἐν τῇ πτήσει τὴν εὐταξίαν κατόψει. Ἄλλοτε γὰρ ἄλλη τὴν ὁδηγίαν ἐκδέχεται, καὶ τακτὸν τινα χρόνον προκαθηγησαμένη τῆς πτήσεως, εἰς τὸ κατόπιν περιελθοῦσα, τῇ μεθ' ἑαυτὴν τὴν ἴγχεμονίαν τῆς ὁδοῦ παραδίδωσι. Τὸ δὲ τῶν πελαργῶν οὐδὲ πόρρω ἐστὶ συνέσεως λογικῆς· οὕτω μὲν κατὰ τὸν ἕνα καιρὸν πάντας ἐπιδημεῖν τοῖς τῆδε χωρίοις· οὕτω δὲ ὑφ' ἐνὶ συνθήματι πάντας ἀπαίρειν. Δορυφοροῦσι δὲ αὐτοὺς αἱ παρ' ἡμῖν κορώναι, καὶ παραπέμπουσιν, ἐμοὶ δοκεῖν, καὶ συμμαχίαν τινα παρεχόμεναι πρὸς ἕρνιας πολεμίους. Σημεῖον δὲ πρῶτον μὲν τὸ μὴ φαίνεσθαι ὑπὸ τὸν καιρὸν ἐκείνον κορώνην παντάπασιν, ἔπειθ' ὅτι μετὰ τραυμάτων ἐπανερχόμεναι ἐναργῆ τοῦ συνασπισμοῦ καὶ τῆς ἐπιμαχίας τὰ σημεῖα κομίζουσι. Τίς παρ' αὐταῖς τοὺς τῆς φιλοξενίας διώρισε νόμους (62); τίς αὐταῖς ἠπειλήσας λειποστρατίου γραφὴν ὡς μηδεμίαν ἀπολείπεσθαι τῆς προπομπῆς; Ἀκούετ' ὅτι οἱ καχόξενοι, καὶ τὰς (63) θύρας κλείοντες, καὶ μηδὲ στέγης ἐν χειμῶνι καὶ νυκτὶ τοῖς ἐπιδημοῦσι μεταδιδόντες. Ἡ δὲ περὶ τοὺς γηράσαντας τῶν πελαργῶν πρόνοια ἐξήρκει τοὺς παῖδας τῶν, εἰ προσέχειν ἐβούλοντο, φιλοπάτορας καταστήσαι. Πάντως γὰρ οὐδεὶς οὕτως ἐλλείπων κατὰ τὴν φρόνησιν, ὡς μὴ αἰσχύνῃς ἄξιον κρίνειν τῶν ἀλογωτάτων ὀρνίθων ὑπερίκειν κατ' ἀρετήν. Ἐκεῖνοι τὸν πατέρα ὑπὸ τοῦ γήρως πτεροβόρῆσαντα περιστάντες ἐν κύκλῳ τοῖς οἰκείοις πτεροῖς διαθάλλουσι, καὶ τὰς τροφὰς ἀφθόνως παρασκευάζοντες, τὴν δυνατὴν καὶ ἐν τῇ πτήσει παρέχονται (64) βοήθειαν, ἡρέμα τῷ πτερῷ κουφίζοντες ἐκατέρωθεν. Καὶ οὕτω τοῦτο παρὰ πᾶσι διαβεβήθη, ὥστε ἤδη τινὲς τὴν τῶν εὐεργετημάτων ἀντίδοσιν ἀντιπελάργωσιν (65) ὀνομάζουσι. Μηδεὶς πενίαν ὀδυρέσθω· μηδὲ ἀπογινωσκέτω ἑαυτοῦ τὴν ζωὴν ὁ μηδεμίαν οἴκοι παρουσίαν καταλιπὼν, πρὸς τὸ τῆς χελιδόνος εὐμήχανον ἀποβλέπων. Ἐκεῖνη γὰρ, τὴν καλιὰν πηγνυμένη, τὰ μὲν κάρφη τῷ στόματι διακομίζει· πηλὸν δὲ τοῖς ποσὶν ἄραι μὴ δυναμένη,

(60) Ita sex mss. Editi simpliciter φυλακὰς.

(61) Codices duo ἐτρέπετο. Reg. sextus τρέπεται. Coll. secundus ἐτρέπτ. Duo alii mss. cum editis ἐτρέπετο. Nec ita multo post mss. plerique omnes cum editione Basil. κατόψει. Editio Paris. κατόψεις.

(62) Reg. sextus διώρισε θεσμούς.

(63) Reg. sextus καχόξενοι οἱ τὰς

(64) Idem Reg. sextus πτήσει παρέχοντες.

(65) Ἀντιπελάργωσιν, id est, beneficii accepti remunerationem. Idcirco autem grati animi significatio ἀντιπελάργωσις dicebatur, quod πελαργός, ciconia, beneficiorum a parentibus acceptorum memoret sit.

τὰ ἄκρα τῶν πτερῶν ὕδατι καταβρέξασα (66), εἶτα τῇ λεπτοτάτῃ κόνει ἐνειληθεῖσα, οὕτως ἐπινοεῖ τοῦ πηλοῦ τὴν χρεῖαν· καὶ κατὰ μικρὸν ἀλλήλοις τὰ κάρφη οἷον κόλλη τινὲ τῷ πηλῷ συνδῆσασα, ἐν αὐτῇ τοὺς νεοττοὺς ἐκτρέφει· ὧν ἐάν τις ἐκκεντήσῃ τὰ ὄμματα, ἔχει τινὰ παρὰ τῆς φύσεως ἰατρικὴν (67), δι' ἧς πρὸς ὑγείαν ἐπανάγει τῶν ἐκγόνων τὰς ἕψεις. Ταῦτά σε νοουθετεῖω μὴ διὰ πενίαν πρὸς κακουργίαν τρέπεσθαι· μηδὲ ἐν τοῖς χαλεπωτάτοις πάθεσι, πᾶσαν ἐλπίδα ρίψαντα, ἀπρακτον κεῖσθαι καὶ ἀνευ- ἐργητον· ἀλλ' ἐπὶ Θεὸν καταφεύγειν, ὅς, εἰ χελιδόνι τὰ τηλικαῦτα χαρίζεται (68), πόσω μείζονα δώσει τοῖς ἐξ ὅλης καρδίας ἐπιθωμένοις αὐτόν; Ἄλκυὼν ἐστὶ θαλάττιον ὄρνεον. Αὕτη παρ' αὐτοὺς νοσσεύειν (69) τοὺς αἰγιαλοὺς πέφυκεν, ἐπ' αὐτῆς τὰ ὠκ τῆς φάμμου καταθεμένη· καὶ νοσσεύει κατὰ μέσον που τὸν χειμῶνα, ὅτε πολλοῖς καὶ βιαίοις ἀνέμοις ἡ θάλασσα τῇ γῆ προσαράσσειται. Ἄλλ' ὅμως κοιμίζονται μὲν πάντες ἀνεμοί, ἡσυχάζει δὲ κῦμα θαλάσσιον, ὅταν ἄλκυὼν ἐπωάζῃ τὰς ἐπτὰ ἡμέρας. Ἐν τῶσαύταις γὰρ μόναϊς ἐκλεπίζει τοὺς νεοττοὺς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τροφῆς αὐτοῖς χρεῖα, ἄλλας ἐπτὰ (70) πρὸς τὴν τῶν νεοττῶν αὔξησιν ὁ μεγαλόδωρος Θεὸς τῷ μικροτάτῳ ζῳῷ παρέσχετο. Ὡστε καὶ ναυτικοὶ πάντες ἴσασι τοῦτο καὶ ἄλκυονίδας τὰς (71) ἡμέρας ἐκαίνας προσαγορεύουσι. Ταῦτά σοι εἰς προτροπὴν τοῦ αἰτεῖν παρὰ Θεοῦ τὰ πρὸς σωτηρίαν διὰ τῆς περὶ τὰ ἄλογα τοῦ Θεοῦ προνοίας νομοθετήται. Τί οὐκ ἂν γένοιτο τῶν παραδόξων ἕνεκεν σοῦ, ὅς κατ' εἰκόνα γέγονας τοῦ Θεοῦ, ὅπουγε ὑπὲρ ὄρνιθος οὕτω μικρᾶς ἢ μεγάλης καὶ φοβερᾶ κατέχεται θάλασσα, ἐν μέσῳ χειμῶνι γαλήνην ἄγειν (72) ἐπιταχθεῖσα;

6. Τὴν τρυγῶνα φασὶ, διαζευχθεῖσάν ποτε τοῦ ὁμόζυγος, μηκέτι τὴν πρὸς ἕτερον καταδέχεσθαι κοινωνίαν, ἀλλὰ μένειν ἀσυνδύαστον, μνήμη τοῦ ποτὲ συζευθέντος τὴν πρὸς ἕτερον κοινωνίαν ἀπαρνούμενην. Ἀκουέτωσαν αἱ γυναῖκες, ὅπως τὸ σεμνὸν τῆς χηρείας καὶ παρὰ τοῖς ἀλόγοις τοῦ ἐν ταῖς πολυγαμίαις ἀπρεποῦς προτιμότερον. Ἀδικιώτατος περὶ τὴν τῶν ἐκγόνων ἐκτροφὴν (73) ὁ ἀετός. Δύο γὰρ ἐξαγάγων νεοττοὺς, τὸν ἕτερον αὐτῶν εἰς γῆν καταρρήγνυσι, ταῖς πληγαῖς τῶν πτερῶν ἀπωθούμενος· τὸν δὲ ἕτερον μόνον ἀναλαβὼν, οἰκισοῦται, διὰ τὸ τῆς τροφῆς ἐπίπονον ἀποποιούμενος (74) ἐν ἐγέννησεν. Ἄλλ' οὐκ ἔᾶ τοῦτον, ὡς φασὶ, διαφθαρῆναι ἢ φθῆναι· ἀλλ' ὑπολαβοῦσα αὐτὸν τοῖς οἰκείοις ἑαυτῆς νεοττοῖς συνεκτρέφει. Τοιοῦτοι τῶν γονέων οἱ (75) ἐπὶ προ-

cogitat; atque paulatim festucas inter se luto velut glutine quodam colligans, pullos in ipso nido enutrit: quorum si quis oculos expungat, a natura medicam quamdam artem accepit, per quam suae prolis visum ad sanitatem reducit. Hæc te commoneant, ut ne ad maleficia convertare propter paupertatem; neve in gravissimis calamitatibus, omni spe abjecta, otiosus ac iners maneat: sed ad Deum confugas, qui si hirundini tanta largitur, quanto majora iis qui ipsum toto corde invocant, concessurus est? Halcyon avis marina est. Hæc depositis in ipsa arena ovis, secundum ipsa littora fetificare solet: et circa mediam fere hiemem pullos excludit tum, cum mare multis et violentis ventis ad terram alliditur. Attamen consopiantur venti omnes, quiescunt æquorei fluctus per septem dies, quibus halcyon ovis incubat. Nam totidem diebus solum pullos excludit. Cum autem et victu ipsis opus est, alios septem dies ad pullorum incrementum Deus munificentissimus minimo huic animali præstitit.

76 Quamobrem et omnes nautæ hoc sciunt, diesque illos appellant halcyoneos. Res illæ per Dei in bruta providentiam sancitæ sunt et ordinatæ, ut tu his incitatus, ea quæ ad tuam salutem pertinent, a Deo exposcas. Quid tua causa, qui factus es ad Dei imaginem, etiam præter expectationem fieri non possit, cum aviculæ adeo exiguæ gratia, vastum et horrendum mare in media hieme quiescere jussum, detineatur ac frenetur?

φοβερὰ κατέχεται θάλασσα, ἐν μέσῳ χειμῶνι γαλήνην

6. Ferunt turturem a conjuge separatam, nunquam cum alio inire societatem, sed viduam permanere: utpote quæ, ob prioris conjugis memoriam, alterius conjugium abnuat. Audiant mulieres, quomodo vel apud bruta animalia, frequentium nuptiarum dedecori anteponatur viduitatis pudicitia honestasque. Aquila in educanda prole iniquissima est. Etenim ubi pullos duos exclusit, horum alterum dejecit in terram, ac pennarum verberibus protrudit: alterum autem duntaxat assumptum pro suo habet; atque quem genuit, propter victus comparandi difficultatem abdicat. Sed, ut aiunt, perire hunc non sinit ossifraga: imo ipsum susceptum una cum propriis suis pullis educat. Tales sunt parentes illi, qui paupertatis prætextu infan-

(66) Sic quinque mss. e nostris præter Combef. Editi vero βρέξασα. Quod aliquanto ante ait Basilus, ciconiis cornices peregrinationum comites et tanquam satellites adungi, de eo aliter sentire Aristotelem docet idem ille quem jam nominavi Petrus Petitus. Legas velim ejus opusculum lib. iv, cap. 17.

(67) Colb. secundus φύσεως ἰατρικὴν. Mox Reg. sextus εἰς κακουργ.

(68) Reg. sextus εἰ χελιδόνι ταῦτα χαρίζεται.

(69) Editio Basil. cum multis mss. νοσσεύειν... νοσσεύει. Editio Paris. νοσσεύειν... νοσσεύει. Infra Bodl. μόναϊς ἐκλέπει τοὺς.

(70) Codices duo ἄλλας ἐπτὰ ἡμέρας. Quando sermo est de halcyone, maculam tollere conabor ex eo

D loco, quo Ambrosius de hac ipsa ave loquitur, levem quidem illam, sed quæ tamen negotii aliquid facescere possit rudioribus. Ubi ergo legimus lib. v in *Hexaem.* cap. 13, num. 40, *Placidum ventis stat mare, donec ova foveat halcyone sua*, legendum censeo, *donec ova foveat halcyon sua*. Illud Basilii, ἡσυχάζει δὲ κῦμα θαλάσσιον ὅταν ἄλκυὼν ἐπωάζῃ, ad verbum, ut vident omnes, expressit Ambrosius.

(71) Nonnulli mss. ἄλκυονίτιδας τὰς.

(72) Colb. secundus γαλήνην ἔχειν.

(73) Codices non pauci ἐξάγων. Ibidem Reg. quintus ἕτερον ἄγων εἰς.

(74) Reg. quintus ἀποσπασάμενος.

(75) Editi cum Colb. secundo γονέων οἱ σκληροί, sed illud, οἱ σκληροί, deest in septem mss., nec du-

tes exponunt, aut etiam in patrimonio distribuendo A
 iniquissimi sunt erga liberos. Quemadmodum enim
 cuique, ut esset, ex æquo tribuere, ita æquum est,
 ut eis vitæ agendæ facultatem pari æqualique ra-
 tione suppeditent. Cave imiteris earum avium qui-
 bus unguis adunci sunt, crudelitatem : quæ ubi
 viderint suos fetus jam-jam volatui maturos, alis
 eos verberantes, ac expellentes, ex nido ejiciunt, ac
 deinceps nullam eorum curam suscipiunt. Laudan-
 dus est cornicis in suos pullos amor, quæ ipsos jam
 volantes comitatur, alimoniamque subministrans,
 illos diutissime enutrit. Multis avium generibus ad
 conceptum nihil opus est copula marium : sed in
 aliis generibus edita citra coitum ova, infecunda
 sunt. Ferunt autem sine coitu ut plurimum parere
 vultures, licet maxime longævos : quippe quibus B
 vita ad centum usque annos plerumque protendatur.
 Id velim notatum et observatum ex alitum historia :
 ut si quando nonnullos videris mysterium nostrum
 irridere, quasi fieri nequeat, et quasi sit a natura
 alienum, ut virgo, virginitate ejus intemerata per-
 manente, pepererit, veniat in mentem tibi, Deum,
 cui per prædicationis stultitiam credentes salvos
 facere libuit*, innumera incitamenta, ab ipsa na-
 tura desumpta, ad fidem rebus stupendis concilian-
 dam in antecessum proposuisse.

7. *Producant aquæ reptilia animarum 77* *viven-*
tium, et volatilia volantia super terram, secundum
firmamentum cæli. Jussa sunt super terram quidem
 volare, propterea quod omnibus alimentum terra
 subministret : *Secundum firmamentum autem cæli,*
 propterea quod, ut ante diximus, aer hoc loco
 appelletur cælum, ceu οὐρανός, videlicet a verbo
 ὀρᾶσθαι, quod est *videri*. Quin et firmamentum di-
 citur, ideo quod aer ille, qui nostro capiti imminet,
 æthereo corpori comparatus, quodammodo densio-
 ris sit coagmenti, magisque ob exhalationes ab
 imis locis ascendentes constringatur. Habes igitur
 cælum exornatum, terram decoratam, mare pro-
 priis fetibus exuberans, aerem avibus refertum,
 iisque ipsum pervolantibus. Hæc omnia quæ Dei
 præcepto e nihilo in lucem edita sunt, et reliqua
 quæ nostra oratio nunc prætermisit, diuturniorem
 in his moram declinans, ut ne modum excedere
 videatur, tu tecum, utpote studiosus, reputans, et D
 Dei in omnibus sapientiam addiscens, ne unquam

* I Cor. 1, 21.

bito quin melius absit, cum id non agnovit Eu-
 stathius, qui sic vertit : *Tales sunt nonnulli parentes*
hominum qui paupertatem causati, etc.

(76) Editi καὶ πετομένοις. At mss. octo πετομέ-
 νων. Magnus ille codicum mss. consensus fere me
 a ludit ut credam Basilium πετομένων, non πετομέ-
 νοις scripsisse, atque hoc loco contigisse, quod alibi
 sæpe, ut typographi, quod mendum subesse arbi-
 trarentur, casum unum in alium transmutarint. Dum
 igitur viderent verbum παρέπομαι dativum, non
 genitivum regere, πετομένοις pro πετομένων Marte
 proprio contra fidem mss. fortassis scribere non du-
 bitarunt. Sed si πετομένων scriptura vera sit, dicas
 necesse est casum esse absolutum, ac si quis Latine

φάσει πενίας ἐκτιθέμενοι τὰ νήπια· ἢ καὶ ἐν τῇ
 διανομῇ τοῦ κλήρου ἀνισώτατοι πρὸς τὰ ἔκγονα.
 Δίκαιον γὰρ, ὡσπερ ἐξ ἴσου μεταδεδώκασιν ἐκάστῳ
 τοῦ εἶναι, οὕτω καὶ τὰς πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμὰς ἴσως
 αὐτοῖς καὶ ὁμοτίμως παρέχειν. Μὴ μιμήσῃ τῶν
 γαμφωνύχων ὀρνίθων τὸ ἀπηνέσ· οἷ, ἐπειδὴν ἴδωσι
 τοὺς ἑαυτῶν νεοττοὺς κατατολμῶντας λοιπὸν τῆς
 πτήσεως, ἐκβάλλουσι τῆς καλιᾶς, τύπτοντες τοῖς
 πτεροῖς καὶ ὠθοῦντες, καὶ οὐδεμίαν ἐπιμέλειαν
 ποιῶνται πρὸς τὸ λοιπόν. Ἐπαινέτῳ τῆς κορώνης τὸ
 φιλότεκνον· ἢ καὶ πετομένοις (76) ἤδη παρέπεται,
 σιτίζουσα αὐτοὺς καὶ ἐκτρέφουσα μέγρι πλείστου.
 Πολλὰ τῶν ὀρνίθων γένη οὐδὲν πρὸς τὴν κύησιν
 δεῖται τῆς τῶν ἀρρένων ἐπιπλοκῆς· ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς
 ἄλλοις ἄγονά ἐστι τὰ ὑπηνέμια, τοὺς δὲ γῦπᾶς φασιν
 ἀσυνδουάστως τίκτειν ὡς τὰ πολλὰ, καὶ ταῦτα μακρο-
 βιωτάτους ὄντας· οἷς γε μέχρις ἑκατὸν ἐτῶν ὡς τὰ
 πολλὰ παρατείνεται (77) ἡ ζωὴ. Τοῦτό μοι ἔχε πα-
 ρασεσημειωμένον ἐκ τῆς περὶ τοὺς ὀρνίθους ἱστορίας,
 ἴν', ἐπειδὴν ποτε ἴδης γελῶντάς τινας τὸ μυστήριον
 ἡμῶν, ὡς ἀδυνάτου ὄντος καὶ ἔξω τῆς φύσεως, παρ-
 θένον τεκεῖν, τῆς παρθενίας αὐτῆς φυλαττομένης
 ἀχράντου, ἐνθυμηθῆς, ὅτι ὁ εὐδοκῆσας ἐν τῇ μωρία
 τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας, μωρίας ἐκ
 τῆς φύσεως ἀφορμὰς πρὸς τὴν πίστιν τῶν παραδόξων
 προλαθὼν κατεβάλετο (78).

7. Ἐξαγαγέτω τὰ ὑδατὰ ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν,
 καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς, κατὰ τὸ στε-
 ρέωμα τοῦ οὐρανοῦ. Ἐπὶ μὲν τῆς γῆς ἐκελεύσθη
 πετᾶσθαι, διὰ τὸ πᾶσι τὴν τροφήν ἀπὸ τῆς γῆς ὑπάρ-
 χειν· Κατὰ δὲ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, ὡς προ-
 λαθόντες ἀποδεδώκαμεν (79), οὐρανοῦ ἐνταῦθα παρὰ
 τὸ ὀρᾶσθαι τοῦ ἀέρος προσειρημένου· στερεώματος
 δὲ, διὰ τὸ πυκνότερόν πως εἶναι, συγκρίσει τοῦ
 αἰθερίου σώματος, καὶ μᾶλλον πεπιλημένον ταῖς
 κάτωθεν ἀναφοραῖς τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν ἀέρα
 Ἐχεις οὖν οὐρανὸν διακεκοσμημένον, γῆν κεκαλλω-
 πισμένην, θάλασσαν εὐθηνουμένην τοῖς οἰκείοις γεν-
 νήμασιν, ἀέρα πλήρη τῶν διπταμένων αὐτῶν ὀρνί-
 θων. Πάντα προστάγματι Θεοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς
 τὸ εἶναι παραχθέντα, καὶ ὅσα ὁ λόγος παρήκε νῦν,
 τὴν ἐπὶ πλεῖον ἐν τούτοις διατριβὴν ἐκκλίνων, ὡς ἂν
 μὴ δόξη ὑπερεκπίπτειν (80) τοῦ μέτρου, κατὰ σεαυ-
 τὸν συλλογισάμενος, ὅγε φιλόπονος, τὴν ἐν ἅπασιν τοῦ
 Θεοῦ σοφίαν καταμανθάνων, μὴ λήξης ποτὲ τοῦ θαύ-
 ματος, μηδὲ τοῦ διὰ πάσης τῆς κτίσεως δοξάζειν τὸν

diceret, *Consule Cicerone, ei adulabantur omnes.* Igi-
 tur modo non dissimili verba Græca, si pronomina αὐ-
 τοῖς suppleamus, poterunt construi hoc modo : πε-
 τομένων τέκνων, αὐτοῖς παρέπεται, *volantibus pullis,*
eos comitatur. Lege ut libebit.

(77) Reg. sextus παρεκτείνεται. Mox codices octo
 ἔχε παρασεσημειωμένον. Editi ἔχε παρὰ σεαυτῷ σε-
 σημειωμένον.

(78) Duo mss. κατεβάλλετο. Infra mss. tres πέτε-
 σθαι. Editi cum duobus aliis mss. πετᾶσθαι.

(79) Reg. sextus προλαθόντες ἀπεδώκαμεν. Nec ita
 multo post mss. tres διὰ τὸ πυκνόν.

(80) Codices quinque ὑπερπίπτειν. Mox Coll. se-
 cundus ἐν πᾶσι τοῦ.

ποιητήν. Ἐχεις ἐν τῷ σκότει τὰ νυκτερόβια γένη τῶν ὀρνίθων· ἐν τῷ φωτὶ τὰ ἡμερόφοιτα. Νυκτερίδες μὲν γάρ; καὶ γλαῦκες, καὶ νυκτοκόρακες, τῶν νυκτινόμων εἰσίν. Ὡστε σοὶ ποτε ἐν καιρῷ μὴ παρόντος τοῦ ὕπνου ἐξαρχεῖν καὶ τὴν ἐν τούτοις διατριβὴν, καὶ τὴν τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς ἰδιωμάτων ἐξέτασιν, πρὸς δοξολογίαν τοῦ ποιητοῦ. Πῶς ἄγρυπνον ἢ ἀτηδῶν, ὅταν ἐπιάζῃ, διὰ πάσης νυκτὸς τῆς μελωδίας μὴ ἀπολήγουσα. Πῶς τετράπουον τὸ αὐτὸ καὶ πτηνὸν ἢ νυκτερίς. Πῶς μόνῃ τῶν ὀρνίθων ὁδοῦσι κέχρηται, καὶ ζωογονεῖ (81) μὲν ὡς τὰ τετράποδα, ἐπιπολάζει δὲ τῷ ἀέρι, οὐχὶ πτερῶν κουφιζομένη, ἀλλ' ὑμένι τινὶ δερματίνῳ. Πῶς μέντοι καὶ τοῦτο ἔχει τὸ (82) φιλάλληλον ἐν τῇ φύσει, καὶ ὡσπερ ὀρμαθὸς, ἀλλήλων αἱ νυκτερίδες ἔχονται, καὶ μία τῆς μιᾶς ἤρτηνται· ὅπερ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων οὐ ῥάδιον κατορθωθῆναι. Τὸ γὰρ ἀπεσχισμένον καὶ ἰδιάζον τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἠνωμένου τοῖς πολλοῖς προτιμότερον. Πῶς εἰκόασι τοῖς θυμασι τῆς γλαυκὸς οἱ περὶ τὴν ματαίαν σοφίαν ἐσχολακότες. Καὶ γὰρ ἐκείνης ἡ ὄψις νυκτὸς μὲν ἐβρώται, ἡλίου δὲ λάμψαντος ἀμαυροῦται. Καὶ τούτων μὲν (83) ἡ διάνοια ὀξύτατη μὲν ἐστὶ πρὸς τὴν τῆς ματαιότητος θεωρίαν, πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς κατανόησιν ἐξημαύρωται. Ἐν ἡμέρᾳ δὲ σοὶ καὶ πάνυ ῥάδιον πανταχόθεν συνάγειν (84) τὸ θαῦμα τοῦ κτίσαντος. Πῶς μὲν ἐπ' ἔργα σε διεγείρει ὁ σύνοικος ὄρνις, ὁξείᾳ τῇ φωνῇ ἐμθοῶν καὶ καταμηνύων πέρρωθεν ἔτι τὸν ἥλιον προσελαύνοντα, ὁδοιπόροις συνδιορθρίζων, γεωργοὺς δὲ ἐξάγων πρὸς ἀμητόν. Πῶς ἄγρυπνον τὸ τῶν χηνῶν γένος, καὶ πρὸς τὴν τῶν λανθανόντων αἴσθησιν ὀξύτατον, οἳ γέ ποτε καὶ τὴν βασιλίδα πόλιν περιεσίωσαντο, πολεμίους τινάς, ὑπὸ γῆς δι' ὑπονόμων (85) ἀφανῶν ἤδη μέλλοντας τὴν ἄκραν τῆς Ῥώμης καταλαμβάνειν, καταμηνύσαντες. Ἐν ποίῳ γένοιε τῶν ὀρνίθων οὐκ ἴδιόν τι θαῦμα ἢ φύσις δείκνυσι; Τίς ὁ (86) τοῖς γυφὶ προσαγγέλλων τῶν ἀνθρώπων τὸν θάνατον, ὅταν κατ' ἀλλήλων ἐπιστρατεύσωσιν; Ἴδοις γὰρ ἂν μυρίας ἀγέλας γυπῶν τοῖς στρατοπέδοις παρεπομένας, ἐκ τῆς τῶν ὀπλων παρασκευῆς τεκμαιρομένων τὴν ἐκβάσιν. Τοῦτο δὲ οὐ μακρὰν (87) ἐστὶ λογισμῶν ἀνθρωπίνων. Πῶς σοὶ τὰς φοβεράς ἐπιστρατείας τῆς ἀκριδοῦς διηγήσομαι ἢ, ὅφ' ἐνὶ συνθήματι πᾶσα ἀρθεῖσα καὶ στρατοπεδουσαμένη κατὰ τὸ πλάτος τῆς χώρας, οὐ πρότερον ἀπτεται τῶν καρπῶν, πρὶν ἐνδοθῆναι αὐτῇ τὸ θεῖον πρόσταγμα; Πῶς ἡ σελευκὶς ἐφέπεται ἱάμα τῆς πληγῆς, ἀπέραντον ἔχουσα τοῦ ἐσθίειν τὴν δύναμιν, τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἀκόρεστον αὐτῆς τὴν φύσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων κατασκευάσαντος (88);

(81) Sex mss. ζωογονεῖ. Editi ζωοτοκεῖ.

(82) Sic quatuor mss. At editi cum uno aut altero ms. ἔχει τι. Aliquanto post editio Paris. καὶ γὰρ ὡσπερ. Deest γὰρ in editione Basil. et in quinque mss.

(83) Ita quatuor mss. Deest μὲν in excusis.

(84) Codex Combef. cum aliis quinque mss. συναγειν. Editi cum Colb. secundo συναγαγεῖν. Haud longe editi cum Reg. tertio συνδιορθρίζων. Alii quatuor mss. συνδιορθρίζων.

(85) Ita mss. octo. Editi πολεμίους τινάς ἀφανεῖς

A desinas mirari, neque gloriam ex qualibet creatura conditori dare. Habes in tenebris quædam volucrum genera, quæ vitam nocturnam ducunt : in luce alia, quæ interdiu vagantur. Vespertilio enim, noctuæ, corvique nocturni, noctu pascentur. Quare cum aliquando per aliquod tempus tibi non aderit somnus, si in his immoraris, et eorum expendis proprietates, ea ad conditorem gloria afficiendum tibi sufficient : quomodo vigil sit luscinia, cum ovis incubat : quandoquidem per totam noctem a cantu non desistit ; quomodo idem quadrupes sit et volatile, vespertilio ; quomodo sola ex volucris dentibus utatur, et pariat quidem catulos velut quadrupedia, vagetur vero in aere, non pennis elata, sed membrana quadam coriacea. Quomodo et hoc mutuum amorem natura insitum habeat, sibi que invicem vespertilio in modum catenæ adhærescant, et una ab altera pendeat : quod non facile fieri inter nos homines solet. Nam sejuncta et privata vita a plerisque societati præfertur, atque conjunctioni. Ut illi qui vanæ sapientiæ student, noctuæ oculis sunt similes ! Nam ut illius aspectus noctu quidem valet, sole vero illucescente infusatur : ita istorum mens perspicacissima quidem est ad contemplandam vanitatem, hebescit vero ad veram lucem intelligendam. Quin et tibi interdium facile admodum fuerit undelibet creatorem admirari. Ut ad operas excitat te avis domestica, quæ voce acuta inclamitans, et solem adhuc e longinquo accedentem prænuntians, vigilat una cum viatoribus, atque agricolas ad messem educit. Ut pervigil est anserum genus ; atque id quod latet, acutissime sentit. Hi videlicet regiam urbem olim conservarunt, dum **78** hostes quosdam sub terra per latentes cuniculos jamjam in urbis Romæ arcem occupaturos prodiderunt. In quonam avium genere rem quamdam singularem admiratione dignam natura non ostendit ? Quis prænuntiat vulturibus hominum mortem tum, cum sibi invicem inferunt bellum ? Videas enim innumeros greges vulturum exercitus sequentes, et ex armorum apparatu exitum conjectantes. Hoc autem non procul a ratiocinationibus humanis abest. Quonam pacto terribiles locustæ expeditiones tibi enarravero, quæ universa sub uno signo elata, atque secundum regionis latitudinem castrametans, non prius fructus attingit, quam divinum præceptum sit ei datum ? Quomodo locustam insequitur seleucis avis quæ plagæ inflictæ remedium est : quandoquidem

δι' ὑπονόμων. Id aliter ab aliis historicis narratur. Lege Ducæum.

(86) Ita sex mss. Deest ὁ in editis. Ibidem duo mss. προσαγγέλλων. Editi cum aliis mss. προαγγέλλων.

(87) Sic multi mss. At editi τοῦτο δὲ οὐδὲ μακρὸν.

(88) Codices quatuor e nostris præter duos Duc. κατασκευάσαντος. Editi cum uno aut altero ms. κατασκευάσαντος. Mox sex mss. καὶ πῶς. Deest καὶ in editis.

illa perpetuam habet edendi facultatem, benigno A Deo insatiabilem naturam hominum gratia ei apparante? Quæ sit modulandi ratio cicadae? quomodo in meridie solito magis canoræ sunt, dum aeris attractione, quæ in thoracis distentione fit, editur sonus? At enim mihi videor magis impar esse sermone in explicandis volatilium miraculis, quam si pedibus conarer velocitatem ipsorum assequi. Cum videris ea volatilia quæ insecta vocantur, ut apes et vespas: sic enim ipsa appellarunt, propterea quod quasdam undique incisuras præ se ferunt: veniat tibi in mentem, respirationem atque pulmonem in iis non reperiri: sed tota omnino aere nutriti. Quapropter oleo madefacta, oclusis meatibus, pereunt; cum vero statim acetum affunditur, reclusis foraminibus rursus reviviscunt. Inter ea B quæ Deus noster creavit, nihil est citra necessitatem, nihil deest necessariorum. Rursus si animalia aquæ amantia considerabis, aliam in ipsis structuram comperies: pedes videlicet minime diffisos, velut cornicis: non aduncos, velut carnivorum: sed latos ac membranaceos, ut facile undis innatent, pedum membranæ velut quibusdam remis aquam impellentes. Quod si animadverteris, quemadmodum cygnus collo in profundam aquam immisso, ab imo cibum sibi efferat: tunc Dei deprehensurus es sapientiam, qui scilicet collum pedibus longius ideo tribuit, ut illud velut lineam piscatoriam demittens, escam in imo delitescentem exquirat ac extrahat.

8. Verba Scripturæ si simpliciter legantur, parvæ quædam sunt syllabæ: *Producant aquæ volatilia volantia super terram secundum firmamentum cæli*: sed cum verborum pervestigatur sententia, tunc magnum sapientiæ conditoris miraculum apparet. Quot volatilium prævidit discrimina? quomodo alia ab aliis juxta genus sejunxit? quomodo singula distinctis proprietatibus insignivit? Deficit me dies æria vobis miracula exponentem. Invitat nos ipsa continens ad feras reptiliaque et pecora in medium proferenda: quandoquidem aliquid quod plantis et natalium generi et cunctis volatilibus impar non sit, vicissim exhibere parata est. *Producat terra animam viventem pecorum et bestiarum et reptilium juxta genus*. Quid dicitis vos qui fidem non habetis Paulo, circa eam quæ in resurrectione fiet mutationem, cum multa æria formas commutantia videatis? Qualia etiam de Indico verme cornigero narrantur, **79** qui primum in erucam transmutatus, deinde temporis progressu bombyx fit: nec in hac forma manet, sed laxas et latas bracteas pro aliis suscipit. Cum igitur vos mulieres sedetis, horum opera nentes, illa scilicet dico quæ ad vos transmittunt Seres ad molles vestes

(89) Sic codex Combef. cum aliis quatuor mss. At editi eisὸ μακραί.

(90) Unus ms. ἐπιλείπει. Aliquanto post mss. sex καλεῖ ἡμᾶς ἡ χέρσος. Editi ἡμᾶς ἡ ἡπειρος.

(91) Regii tertius, quintus et octavus cum Colb.

Τίς ὁ τρόπος τῆς μελωδίας τοῦ τέττιγος; καὶ πῶς ἐν τῇ μεσημβρία ἑαυτῶν εἰσὶν ὠδικώτεροι, τῇ ὀλκῇ τοῦ ἀέρος, ἢ ἐν τῇ διαστολῇ ποιῶνται τοῦ θώρακος, ἐκδιδομένου τοῦ φθόγγου; Ἄλλὰ γὰρ ἔοικα πλείον ἀπολείπεσθαι τῷ λόγῳ τοῦ θαύματος τῶν πτηνῶν, ἢ εἰ τοῖς ποσὶν αὐτῶν ἐπειρώμην ἐφικνεῖσθαι τοῦ τάχους. Ὅταν ἴδῃς τὰ ἔντομα λεγόμενα τῶν πτηνῶν, οἷον μελίσσας καὶ σφῆκας (οὕτω γὰρ αὐτὰ προσειρήκασι, διὰ τὸ πανταχόθεν ἔντομάς τινας φαίνειν), ἐνθυμοῦ, ὅτι τούτοις ἀναπνοὴ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ πνεύμων, ἀλλ' ὅλα δι' ὄλων τρέφεται τῷ ἀέρι. Διόπερ καὶ ἐλαίῳ καταβραχέντα φθείρεται, τῶν πόρων ἀποφραγέντων· ὄξους δὲ εὐθύς ἐπιβληθέντος πάλιν ἀναβύσκειται, τῶν διεξόδων ἀνοιγομένων. Οὐδὲν περιττότερον τῆς χρείας, οὔτε μὴν ἐλλείπον τινα τῶν ἀναγκαίων ὁ θεὸς ἡμῶν ἔκτισε. Πάλιν τὰ φίλυδρα τῶν ζώων καταμαθῶν, ἐτέραν ἐν αὐτοῖς κατασκευὴν εὐρήσεις· πόδας οὔτε διεσχισμένους, ὡς τοὺς τῆς κορώνης, οὔτε ἀγκύλους, ὡς τοὺς τῶν σαρκοφάγων· ἀλλὰ πλατεῖς καὶ ὑμενώδεις, ἵνα ῥαδίως ἐπινήχωνται τῷ ὕδατι, οἷονεὶ κώπαις τισὶ τοῖς τῶν ποδῶν ὑμέσι τὸ ὑγρὸν διωθόμενοι. Ἐὰν δὲ καταμάθῃς, ὅπως, εἰς βάθος ὁ κύκνος καθιῆς τὸν αὐχένα, κάτωθεν ἑαυτῷ τὴν τροφήν ἀναφέρει, τότε εὐρήσεις τὴν σοφίαν τοῦ κτίσαντος, ὅτι διὰ τοῦτο μακρότερον τῶν ποδῶν τὸν αὐχένα προσέθηκεν, ἵνα, ὡς περτινὰ ὄρμιάν κατάγων, τὴν ἐν τῷ βάθει κεκρυμμένην τροφήν ἐκπορίζῃται

C 8. Ἀπλῶς ἀναγινωκόμενα τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς, συλλαβαί τινές εἰσι μικραὶ (89). Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ· ἐρευνημένης δὲ τῆς ἐν τοῖς ῥήμασι διανοίας, τότε ἐκφαίνεται τὸ μέγα θαῦμα τῆς σοφίας τοῦ κτίσαντος. Πόσας προσείδετο διαφορὰς πτηνῶν; ὅπως αὐτὰ κατὰ γένος διέστησεν ἀπ' ἀλλήλων; πῶς ἕκαστον κεχωρισμένοις ἐχαρακτήρισεν ἰδιώμασιν; Ἐπιλείπει (90) με ἡ ἡμέρα, τὰ ἐναέρια ὑμῖν θαύματα διηγούμενον. Καλεῖ ἡμᾶς ἡ χέρσος πρὸς τὴν τῶν θηρίων καὶ ἐρπετῶν καὶ βοσκημάτων ἐπίδειξιν, ἐτοίμως ἔχουσα ὁμότιμα τοῖς φυτοῖς καὶ τῷ πλωτῷ γένει καὶ τοῖς πτηνοῖς πᾶσιν ἀντεπιδείξασθαι. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κτηνῶν καὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν κατὰ γένος. Τί φαστε, οἱ ἀπιστοῦντες τῷ Παύλῳ περὶ τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἀλλοιώσεως, ὁρῶντες πολλὰ τῶν ἀερίων τὰς μορφὰς μεταβάλλοντα; Ὅποια καὶ περὶ τοῦ Ἰνδικοῦ (91) σκώληκος ἱστορεῖται τοῦ κερασφόρου· ὅς; εἰς κάμπην τὰ πρῶτα μεταβαλὼν, εἶτα προῶν βομβυλῆος γίνεται· καὶ οὐδὲ ἐπὶ ταύτης ἵσταται τῆς μορφῆς, ἀλλὰ χάνοις καὶ πλατέσι πετάλοις ὑποπεροῦται. Ὅταν οὖν καθέζησθε τὴν τούτων ἐργασίαν ἀναπηνιζόμενοι, αἱ γυναῖκες, τὰ νήματα (92) λέγω, ἃ πέμπουσιν ὑμῖν οἱ

secundo τοῦ Ἰνδικοῦ. Editi cum uno aut altero ms. τοῦ Ἰνδοῦ. Quæ leguntur de verme illo apud Ambrosium et apud Eustathium, mendis non carent. Lege Præf. num. 28.

(92) Ita sex mss. Editi τὰ νήματα ἃ.

Σῆρες πρὸς τὴν τῶν μαλακῶν ἐνδυμάτων κατασκευὴν, μεμνημένοι τῆς κατὰ τὸ ζῶον τοῦτο μεταβολῆς, ἐναργῆ λαμβάνετε τῆς ἀναστάσεως ἐννοίαν, καὶ μὴ ἀπιστεῖτε (93) τῇ ἀλλαγῇ ἣν Παῦλος ἅπασι καταπαγγέλλεται. Ἀλλὰ γὰρ αἰσθάνομαι τοῦ λόγου τὴν συμμετρίαν ἐκθαίνοντος. Ὅταν μὲν οὖν ἀπίδω πρὸς τὸ πλῆθος τῶν εἰρημένων, ἐξω ἐμαυτὸν ὀρῶ τοῦ μέτρου φερόμενον· ὅταν δὲ πάλιν πρὸς τὸ ποικίλον τῆς ἐν τοῖς δημιουργήμασι σοφίας ἀποβλέψω, οὐδὲ ἤρχθαι νομίζω τῆς διηγήσεως. Ἄμα δὲ καὶ τὸ παρακατέχειν ὑμᾶς ἐπὶ πλεῖον οὐκ ἄχρηστον. Τί γὰρ ἂν τις καὶ ποιῶ τὸν μέχρι τῆς ἐσπέρας χρόνον; Οὐκ ἐπαίγουσιν ὑμᾶς οἱ ἐστιάτορες· οὐκ ἀναμένει ὑμᾶς τὰ συμπόσια. Ὅθεν, εἰ δοκεῖ, τῇ σωματικῇ νηστείᾳ εἰς τὴν τῶν ψυχῶν εὐφροσύνην ἀποχρησώμεθα. Πολλάκις ὑπερητήσας τῇ σαρκὶ πρὸς ἀπὸ-
Κατατρύφησον τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει (94) σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. Εἰ φιλόπλουτος εἶ, ἔχεις πλοῦτον πνευματικόν· **Τὰ κρίματα Κυρίου τὰ ἀληθινὰ, τὰ δεδικαιωμένα ἐπιτοαυτὸ, τὰ ἐπιθυμητὰ (95) ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου τιμίον πολύν.** Εἰ ἀπολαυστικός καὶ φιλήδονος, ἔχεις τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ τῷ τὴν πνευματικὴν αἴσθησιν ἐρῶμένῳ γλυκύτερα ὄντα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Ἐὰν ὑμᾶς διαφῶ, καὶ διαλύσω τὸν σύλλογον, οἱ μὲν ἐπὶ τοὺς κύβους δραμοῦνται (96). Ὅρκοι ἐκεῖ, καὶ φιλονεικίαι χαλεπαί, καὶ φιλοχρηματίας ὠδίνες. Δαίμων παρέστηκε, διὰ τῶν κατεστιγμένων ὀστέων τὴν μανίαν ἐξάπτων, καὶ τὰ αὐτὰ χρήματα πρὸς ἐκάτερον μέρος μετατιθεῖς, νῦν τοῦτον ἐπαίρων τῇ νίκῃ, κάκεινῳ κατήφειαν ἐμποιῶν, πάλιν δὲ ἐκεῖνον γαυριῶντα δεικνύς, καὶ τοῦτον κατησχυμμένον (97). Τί ὄφελος νηστεύειν τῷ σώματι, τὴν δὲ ψυχὴν μυρίων κακῶν ἐμπεπλήσθαι; Ὁ μὴ κυβεύων, σχολὴν δὲ ἄλλως ἄγων, τί οὐ φθέγγεται τῶν ματαίων; τί οὐκ ἀκούει τῶν ἀτόπων; Σχολὴ γὰρ ἄνευ φόβου Θεοῦ πονηρίας διδάσκαλος τοῖς ἀκαιρουμένοις ἐστὶ. Τάχα μὲν οὖν τι καὶ ὄφελος ἐν τοῖς λεγομένοις εὐρήσεται (98)· εἰ δὲ μὴ, ἀλλὰ τό γε μὴ ἀμαρτάνειν ἐκ τῆς ἐνταῦθα ὑμῖν ἀσχολίας περιέστιν. Ὅστε τὸ ἐπὶ πλεόν κατατέχειν, ἐπὶ πλεόν ἐστὶν ὑμᾶς τῶν κακῶν ὑπεξάγειν. Ἰκανὰ [καὶ] τὰ εἰρημμένα εὐγνώμονι κριτῇ, ἂν μὴ τις πρὸς τὸν πλοῦτον τῆς κτίσεως ἀποβλέπη, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῆς ἡμετέρας δυνάμεως ἀσθενές, καὶ πρὸς τὸ αὐταρκες εἰς εὐφροσύνην τῶν συνελθλυθότων. Ἡ γῆ ὑμᾶς ταῖς οἰκειαῖς βλάστασις (99) ἐδεξιώσατο· ἡ θάλασσα τοῖς ἰχθύσιν, ὁ ἀήρ τοῖς πτηνοῖς. Ἐτοίμη ἡ χέρσος ὁμότιμα τούτοις ἀντεπιδείξασθαι. Ἀλλὰ τοῦτο μέτρον ἔστω τῆς ἐωθι-

⁷ Psal. xxxvi, 4. ⁸ Psal. xviii, 10. ⁹ ibid. 11.

(93) Quatuor mss. καὶ μὴ ἀπιστῆτε. Editi cum uno aut altero ms. καὶ μὴ ἀπιστεῖτε. Mox quatuor mss. Παῦλος πᾶσι. Editi cum Reg. quinto ἅπασι.

(94) Ita Regii primus et sextus et Colb. secundus cum LXX. Editi vero cum Regiis tertio et octavo καὶ δῶψ σοι. Reg. quintus κατατρύφησον τῷ Κυρίῳ, καὶ δώσει σοι.

(95) Sic ambo Duc. et alii quatuor cum LXX. At editi ἐπιθυμητικά. Mox editi ἀπολαυστικός τις εἶ καί. Illa, τις εἶ, desunt in sex mss.

(96) Sic quinque mss. Editi cum Colb. secundo

A concinnandas, tum animalis hujus mutationem in memoriam revocantes, manifestam resurrectionis notionem accipiatis, neque fidem ei mutationi quam Paulus omnibus annuntiat, denegetis. Atqui orationem meam modum excedere adverto. Cum igitur ad eorum quæ dicta sunt copiam oculos conjicio, ultra fines et modum ferri me video: cum autem iterum ad sapientiæ in opificiis splendentis varietatem respicio, ne incæpisse quidem narrationem arbitror. Atque etiam diutius detinere vos non fuerit inutile. Quid enim quis ab hoc tempore ad usque vesperam facere possit? Vos non urgent convivatores, non vos computationes exspectant. Unde, si videtur, corporali jejunio ad exhilarandas animas utemur. Sæpe inser-

B visti carni ad voluptatem capiendam: hodie animæ servire persevera. *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui*⁷. Si divitiarum studiosus es, habes divitias spirituales: *Judicia Domini vera, justificata in idipsum: desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum*⁸. Si deliciis deditus es, et voluptatis amans: tibi præsto sunt Dei eloquia, quæ viro spirituales sensus sanos habenti *dulciora sunt super mel et favum*⁹. Si dimisero vos, ac concionem dissolvero, sunt qui ad tesseras current. Juramenta sunt illic, gravesque contentiones, et avaritiæ stimuli. Astat dæmon per ossa compuncta furorem accendens, et easdem pecunias ad utramque partem transfrens. Modo effert hunc victoria, modo illi tristitiam creat; rursus autem illum superbientem, hunc vero erubescens reddit. Quid prodest, quæso, corpore jejunare, animam vero innumeris malis refertam esse? Qui vero tesseras non ludit, alias autem otium agit, quid non loquitur vani? quid absurdi non auscultat? Nam otium, Dei timore destitutum, iis, qui tempore uti non norunt, magister est pravitatis. Fortassis igitur aliqua etiam utilitas ex iis quæ dicuntur, percipienda vobis est: sin minus, saltem licet vobis per præsentem occupationem non peccare. Quare diutius vos detinere, est diutius vos a delictis amovere. Attamen quæ memorata sunt, satis sunt æquo aestimatori, si modo non respiciat quis ad divitias creationis, sed ad nostrarum virium imbecillitatem, et ad ea quæ voluptatis ergo convenientibus sufficere possunt. Excepit vos continens propriis germinibus, mare piscibus, aer volatilibus. Parata est terra sua vice iis non imparia exhibere. Sed hic finis modusque

διαδραμοῦνται. Mox editio Basil. et quinque mss. δαίμων παρ. Editio Paris. δαίμων τε.

(97) Editi cum Colb. secundo et cum Reg. tertio δεικνύς, κάκεινον κατη. Alii tres mss. melioris notæ δεικνύς καὶ τοῦτον. Statim codex Combef. cum Reg. octavo κακῶν ἐμπέπρασθαι.

(98) Reg. quintus εὐρήσετε. Colb. secundus εὐρίσκειται.

(99) Reg. primus τοῖς οἰκειοῖς βλάστασις. Aliquanto post Colb. secundus τούτοις τινὰ ἀντεπι.

esto matutini istius convivii, ut ne satiety nimia A hebetiores vos ad vespertinas epulas **80** sumendas efficiat. Porro qui sua creatione omnia complevit, atque in omnibus perspicua miraculorum suorum monumenta nobis reliquit, repleat corda vestra omni lætitia spiritali, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IX.

De terrestribus.

1. Qualis vobis matutina sermonum mensa visa est? Mihi equidem venit in mentem orationem meam cum pauperis cujusdam convivatoris benevolentia comparare: qui dum inter eos qui mensas opipare exstruunt, numerari cupit, ob rerum sumptuosarum penuriam mœrore afflicto convivas: propter ea quod mensæ apparatus pauperem affluenter infert, adeo ut in ineptiæ probrum ei ejus ambitio cedat. Esset certe tale aliquid hæc nostra agendi ratio, nisi vos quid aliud dicitis. Verum qualiacunque tandem sint hæc, neutiquam vobis sunt spernenda. Neque enim Elisæum ut malum convivatorem aversabantur illi quibuscum vivebat, et tamen oleribus silvestribus excipiebat amicos. Novi leges allegoriæ, etiamsi eas non ex me ipso excogitarim, sed in aliorum incidere labores. Quas Scripturarum communes notiones qui non suscipiunt, aquam non aquam dicunt, sed aliam quamdam naturam, et plantam et piscem secundum suam ipsorum sententiam interpretantur. Quin etiam reptilium et pecorum generationem ad suas allegorias detortam perinde exponunt, ut quidam rerum sese imaginationi per somnum objicientium interpretes, qui suas interpretationes ad proprium scopum accommodant. Ego vero cum fenum audio, fenum intelligo; et plantam, et piscem, et bestiam et pecus, omnia uti dicta sunt, sic accipio. *Non enim erubescio Evangelium*¹⁰. Neque quoniam qui res ad mundum pertinentes conscribere, multa de terræ figuris disseruerunt, utrum terra sphaera sit, an cylindrus, utrum sit disco similis et ex æquo undelibet tornata, an speciem habeat vanni, sitque in medio concava (nimirum ad has omnes sententias hi qui de mundo scripsere, delapsi sunt, alii aliorum placita dissolventes), idcirco adducar ut no-

¹⁰ Rom. 1, 16.

(1) Codices sex πληρώσαι, aut πληρωσαι. Editio Paris. πληρώτω. Reg. quintus καταλείπων πληρωσει.

(2) In Regiis sexto et octavo inest hic titulus, τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν Γένεσιν ὁμιλία. Titulus nullus est in aliis quibusdam mss. Coisl. primus ὁμιλία ἐνάτη.

(3) Quatuor mss. ὁποῖά ποτ' ἂν εἶη. Editi cum Reg. sexto ἂν ἦ. Ibidem quatuor mss. ἐξουδενητέον. Editi cum Colb. secundo ἐξουδενωτέον.

(4) Ita editio Basil. cum quinque mss. Editio Paris. εἰ μὴ καί. Statim Colb. secundus κοινὰς τῶν γραμμάτων.

(5) Sic mss. cum editione Basil. Editio Paris. oscitantia typographi ἄλλην φύσιν. Mox mss. Com-

νής ἐστιάσεως, ἵνα μὴ ὁ ὑπερβάλλον κόρος ἀμβλυτέρους ὑμᾶς πρὸς τὴν τῶν ἐσπερινῶν ἀπόλαυσιν καταστήσῃ. Ὁ δὲ τὰ πάντα πληρώσας τῆς ἑαυτοῦ κτίσεως, καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν τῶν οικείων θαυμάτων ἐναργῆ τὰ ὑπομνήματα καταλιπὼν, πληρούτω (1) ὑμῶν τὰς καρδίας πάσης εὐφροσύνης πνευματικῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA Θ'.

Περὶ χειρῶν (2).

1. Πῶς ὑμῖν ἡ ἐωθινή τῶν λόγων τράπεζα κατεφάνη; Ἐμοὶ μὲν γὰρ ἐπῆλθεν εἰκάσαι τὰ ἑμαυτοῦ πένητός τινος ἐστιάτορος φιλοφροσύνη· ὅς, τῶν εὐτραπέλων τις εἶναι φιλοτιμούμενος, ἀπορίᾳ τῶν πολυτελεστέρων ἀποκναίει τοὺς δαιτυμόνας, τὴν πενιχρὰν παρασκευὴν δαψιλῶς ἐπιφέρων τῇ τραπέζῃ· ὥστε περιστάσθαι αὐτῷ εἰς ἀπειροκαλίας ὄνειδος τὸ φιλότιμον. Τοιοῦτον δὲ τι καὶ τὸ ἡμέτερον, εἰ μὴ τι ὑμεῖς ἄλλο λέγετε. Πλὴν ὁποῖά ποτ' ἂν ἦ (3), οὐκ ἐξουδενωτέον ὑμῖν. Οὐδὲ γὰρ Ἐλισσαῖον ὡς φαῦλον ἐστιάτορα παρητοῦντο οἱ τότε, καὶ ταῦτα λαχάνοις ἀγρίοις ἐστιῶντα τοὺς φίλους. Οἶδα νόμους ἀλληγορίας, εἰ καὶ μὴ (4) παρ' ἑμαυτοῦ ἐξευρών, ἀλλὰ τοῖς παρ' ἑτέρων πεπονημένοις περιτυχών. Ἄς οἱ μὴ καταδεχόμενοι τὰς κοινὰς τῶν γεγραμμένων ἐννοίας τὸ ὕδωρ οὐχ ὕδωρ λέγουσιν· ἀλλὰ τινα ἄλλην φύσιν (5), καὶ φυτὸν καὶ ἰχθύν πρὸς τὸ ἑαυτοῖς δοκοῦν ἐρμηνεύουσι, καὶ ἐρπετῶν γένεσιν καὶ θηρίων ἐπὶ τὰς οικείας ὑπονοίας παρατρέψαντες ἐξηγοῦνται, ὥσπερ οἱ ὄνειροκρίται τῶν φανέντων ἐν ταῖς καθ' ὕπνον φαντασίαις πρὸς τὸν οικεῖον σκοπὸν τὰς ἐξηγήσεις ποιούμενοι. Ἐγὼ δὲ, χόρτον ἀκούσας, χόρτον νοῶ, καὶ φυτὸν, καὶ ἰχθύν, καὶ θηρίον, καὶ κτῆνος, πάντα (6), ὡς εἴρηται, οὕτως ἐκδέχομαι. Καὶ γὰρ οὐκ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον. Οὐδὲ ἐπειδὴ οἱ τὰ περὶ κόσμου γράψαντες πολλὰ περὶ σχημάτων γῆς διελέχθησαν, εἴτε σφαιρὰ ἐστίν, εἴτε κύλινδρος, εἴτε καὶ δίσκω ἐστὶν ἐμφερῆς ἡ γῆ, καὶ ἐξίσου πάντοθεν (7) ἀποτετόρνευται, ἢ λιχνοειδὴς ἐστὶ, καὶ μεσόκοιλος (πρὸς πάσας γὰρ ταύτας τὰς ὑπονοίας οἱ τὰ (8) περὶ τοῦ κόσμου γράψαντες ὑπηρέθησαν, τὰ ἀλλήλων ἕκαστος καταλύοντες), οὐ παρὰ τοῦτο προαχθήσομαι ἀτιμότεραν εἰπεῖν τὴν ἡμετέραν κοσμοποιίαν, ἐπειδὴ οὐδὲν περὶ σχημάτων ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων Μωϋσῆς (9) διελέχθη, οὐδὲ εἶπε

bef. cum Colb. secundo et cum Reg. octavo καὶ φυτὸν καὶ ἰχθύν. Deest φυτὸν in editis et in quibusdam mss.

(6) Colb. secundus καὶ πάντα. Ibidem tres mss. ὥσπερ εἴρηται.

(7) Duo mss. πανταχόθεν.

(8) Ita mss. plerique omnes. Deest τὰ in editis. Haud multo post nonnulli mss. προαχθήσομαι.

(9) Colb. secundus cum Reg. octavo θεράπων Μωϋσῆς. Illud, Μωϋσῆς, deest in editis et in aliis mss. Paulo post Reg. sextus σταδίων τὴν διάμετρον ἔχειν. Duo mss. τὴν περίμετρον. Editi cum tribus mss. τὸ περίμετρον.

δέκα καὶ ὀκτὼ μυριάδας σταδίων τὸ περίμετρον ἔχειν τῆς γῆς· καὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς σκίασμα ἐν τῇ ὑπὸ γῆν τοῦ ἡλίου κινήσει ἐπὶ πόσον χωρεῖ τοῦ ἀέρος οὐ διεμέτρησε· καὶ πῶς τοῦτο τῇ σελήνῃ προσενεχθὲν τὰς ἐκλείψεις ποιεῖ. Ἐπειδὴ τὰ μηδὲν πρὸς ἡμᾶς ὡς ἄχρηστα ἡμῖν ἀπεσιώπησεν· ἄρα τούτου (10) ἕνεκεν ἀτιμότερα ἠγῆσομαι τῆς μωρανθείσης σοφίας τὰ τοῦ Πνεύματος λόγια; ἢ μᾶλλον δεξάσω τὸν μὴ ἀπασχολήσαντα τὸν νοῦν ἡμῶν ἐπὶ τὰ μάταια, ἀλλὰ πάντα εἰς οἰκοδομὴν καὶ καταρτισμὸν τῶν ψυχῶν ἡμῶν γραφῆναι οἰκονομήσαντα; Ὁ μοι δοκοῦσι μὴ συνειδότες τινὲς, παραγωγαῖς τισι καὶ τροπολογίαις σεμνότητά τινα ἐκ τῆς οικείας αὐτῶν διανοίας ἐπεχείρησαν (11) τοῖς γεγραμμένοις ἐπιφημίσαι. Ἀλλὰ τοῦτο ἐστὶν ἑαυτὸν σοφώτερον ποιουντος τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐν προσποιήσει ἐξηγήσεως τὰ ἑαυτοῦ παρεισάγοντος. Νοείσθω ταῖνον ὡς γέγραπται.

sunt. Verum id ei competit, qui se ipsum Spiritus

2. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κτηνῶν καὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν. Νόησον ῥῆμα Θεοῦ διὰ τῆς κτίσεως τρέχον, καὶ τότε ἀρξάμενον, καὶ μέχρι νῦν ἐνεργοῦν, καὶ εἰς τέλος δεξιόν, ἕως ἂν ὁ κόσμος συμπληρωθῇ. Ὡς γὰρ ἡ σφαῖρα, ἐπειδὴν ὑπὸ τινος ἀπωσθῆ (12), εἶτα πρηνὸς τινος λάθεται, ὑπὸ τῆς οικείας κατασκευῆς καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ χωρίου φέρεται πρὸς τὸ κάταντες, οὐ πρότερον ἰσταμένη πρὶν ἂν τι τῶν ἰσοπέδων αὐτὴν ὑποδέξηται· οὕτω ἡ φύσις τῶν ὄντων, ἐν προστάγματι (13) κινήθεῖσα, τὴν ἐν τῇ γενέσει καὶ φθορᾷ κτίσιν ὁμαλῶς διεξέρχεται, τὰς τῶν γενῶν ἀκολουθίας δι' ὁμοιότητος ἀποσώζουσα, ἕως ἂν πρὸς αὐτὸ καταντήσῃ τὸ τέλος. Ἴππον μὲν γὰρ ἵππου ποιεῖται διάδοχον, καὶ λέοντα λέοντος, καὶ ἀετὸν ἀετοῦ· καὶ ἕκαστον τῶν ζώων ταῖς ἐφεξῆς διαδοχαῖς συντηρούμενον μέχρι τῆς συντελείας τοῦ παντός παραπέμπει. Οὐδεὶς χρόνος διεφθαρμένα ἢ ἐξίτηλα ποιεῖ (14) τῶν ζώων τὰ ἰδιώματα, ἀλλ' ὡσπερ ἄρτι καθισταμένη ἡ φύσις ἀεὶ νεαρὰ τῷ χρόνῳ συμπαρατρέχει. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. Τοῦτο ἐναπέμεινε τῇ γῇ πρόσταγμα, καὶ οὐ παύεται ἐξυπηρετουμένη τῷ κτίσαντι (15). Τὰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς διαδοχῆς τῶν προὑπαρχόντων παράγεται· τὰ δὲ ἐτι καὶ νῦν ἐξ αὐτῆς τῆς γῆς ζωογονούμενα δείκνυται. Οὐ γὰρ μόνον τέττιγας ἐν ἐπομβρίαις ἀνίτησιν, οὐδὲ ἀλλὰ μυρία γένη τῶν ἐμφερομένων τῷ ἀέρι πτηνῶν, ὧν ἀκατονόμαστα ἐστὶ τὰ πλεῖστα διὰ λεπτότητα, ἀλλ' ἤδη καὶ μῦς καὶ βατράχους ἐξ αὐτῆς ἀναδίδωσιν· ὅπου γε περὶ Θήβας τὰς Αἰγυπτίας, ἐπειδὴν ὕση λάθρως ἐν καύμασιν, εὐθύς ἀρουραίων μυῶν ἡ χώρα καταπληροῦται. Τὰς δὲ ἐγγέλεις (16) οὐδὲ ἄλλως

¹¹ Gen. 1, 24.

(10) Tres mss. ἄρα τούτου γε. Reg. sextus τούτου καί. Editi cum quibusdam mss. τούτου ἕνεκεν.

(11) Sex mss. cum ms. Combef. ἐπεχείρησαν. Editi ἐπιχειρήσαι, male.

(12) Sic mss. multi. Editio Paris. ἀπωσθῆ.

(13) Reg. sextus ὄντων ἐν προστάγματι. Mox plures mss. τὴν ἐν τῇ γεν. Deest τῇ in editis.

A stram de mundi structura narrationem inferiorem esse dicam, quia nullum de figuris verbum Dei servus Moyses fecit : aut quia non dixit terræ circuitum centum et octoginta stadiorum millia habere : aut quia non dimensus est in quantum aeris spatium procedat ejus umbra tum cum sol sub terra movetur : aut quomodo eadem lunæ objecta procreet deliquia, præsertim cum ea quæ ad nos nihil attinent, tanquam nobis inutilia **81** silentio prætermiserit : num ideo, quæso, Spiritus sancti eloquia censuero infatuata sapientia esse viliora? Nonne potius ei dederam gloriam, qui mentem nostram in rerum vanarum occupatione non detinuit, sed omnia ad ædificationem et perfectionem animarum nostrarum conscribi sanxit? Id quod quidam mihi videntur non intellexisse : qui captionibus quibusdam atque tropologiis ex suo ipsorum ingenio aliquid Scripturis asciscere auctoritatis conati sunt. Spiritus sancti oraculis constituit sapientio-rem, quique inter-pretationis prætextu commenta sua inducit. Hæc itaque, ut scripta sunt, intelligantur.

2. *Producat terra animam viventem pecorum et bestiarum et reptilium* ¹¹. Considera Dei vocem per res creatas pervadentem, quæ et tunc incepit, et usque adhuc efficax est, ac in finem transitura est, quoad consummatus fuerit mundus. Quemadmodum enim globus, cum a quopiam fuerit motus, ac deinceps declivem aliquem locum nactus fuerit, et ex propria structura, et ex loci opportunitate deorsum fertur, nec prius quiescit, quam planities aliqua ipsum exceperit ; ita rerum natura uno præcepto incitata, res conditas æquabiliter in generatione et in corruptione penetrat, servatque per similitudinem successiones generum, donec ad ipsum pervenerit finem. Nam equum equi successorem facit, leonem leonis, aquilam aquilæ : imo singula animalia consequentibus successionebus conservata, usque ad universi consummationem transmittit. Tempus nullum destruit animalium proprietates sed tanquam nuper constituta natura sit, semper recens una cum tempore excurrit. *Producat terra animam viventem*. Hoc præceptum terræ inhæsit, nec ea Creatori desinit famulari. Alia enim ex successione eorum quæ prius exstiterent, producuntur : alia vero ex ipsa terra etiam nunc adhuc vitam accipere compertum est. Non enim solum pluvio tempore edit cicadas, aut alia innumera volatili-um in aere vagantium genera, quorum plurima propter tenuitatem sunt anonyma : sed mures etiam et ranas ex se ipsa profert. Nam circa Thebas Ægyptias, ubi in æstibus large pluit, statim campestribus muribus regio completur. Quin etiam

(14) Ita codex Combef. cum Reg. octavo. Editi vero cum cæteris mss. χρόνος ἐξίτηλα ποιεῖ.

(15) Reg. sextus ἐξυπηρετουμένη τῷ προστάγματι τοῦ κτίσαντος, *Nec Creatoris imperio desinit famulari.*

(16) Duo mss. τὰς δὲ ἐγγέλεις.

anguillas vidimus non aliter quam ex limo constitui, ac generari : quarum successionem neque ovum, neque ullus alius modus conficit, sed ipsæ ex terra ortum habent. *Producat terra animam.* Pecora sunt terrestria, et versus terram inclinata : homo vero qui planta cœlestis est, quanto corporeæ conformationis forma, tanto etiam animæ dignitate præstat. Qualis est quadrupedum forma ? Caput ipsorum in terram pronum est, respicit ad ventrem, ejusque delectationem omnimodo prosequitur. Erectum est ad cœlum caput tuum : oculi tui superna intuentur. Quod si unquam et tu carnis affectionibus te ipse dedecoraveris, ventrique et iis quæ sub ventre sunt, servieris : *Comparatus es jumentis insipientibus, et similis factus es illis*¹². Decet te alia cura, quærere nimirum ea *Quæ sursum sunt, ubi Christus est*¹³, ac mentem super terrestria surrigere. Ut conformatus es, ita etiam dispone tuam ipsius vitam. Conversatio tua sit in cœlis¹⁴ : vera tua patria est superna Jerusalem ; cives et tribules, primogeniti ipsi : *Qui conscripti sunt in cœlis*¹⁵.

82 3. *Producat terra animam viventem.* Quæ igitur brutorum anima emersit, ea non erat in terra recondita ; sed simul cum præcepto ortum habuit. Una autem est brutorum anima ; siquidem rationis privatio, illius character est : diversis vero proprietatibus singula distinguuntur animalia. Est enim bos constans et firmus, asinus piger, ardens equus ad appetendam feminam, nequit cicurari lupo, dolosa est vulpes, timidus cervus, fornicata laboriosa, canis gratus est, et amicitiae memor. Enimvero simulatque quodlibet animal creatum est, inducta est ei naturæ suæ proprietas. Producta est una cum leone vehementia animi, vivendi ratio solitaria, indoles quædam cum suis tribulibus insociabilis. Nam velut quidam brutarum animantium tyrannus, ob naturæ superbiam, multos sibi pares esse et æquales non sinit. Qui sane neque hesternum alimentum admittit, neque ad suæ prædæ reliquias redit : cui etiam tanta vocis organa indidit natura, ut plura animalia longe ipso velociora, solo sæpe rugitu capiantur. Vehemens est panthera, et ad impetus repentinos expedita : corpus agilitati et levitati idoneum, quodque animæ motibus convenit, ei con-

A ὀρωμεν ἢ ἐκ τῆς ἰλύος συνισταμένης· ὧν οὔτε ὧν οὔτε τις ἄλλος τρόπος τὴν διαδοχὴν συνίστησιν, ἀλλ' ἐκ τῆς γῆς ἐστὶν αὐτοῖς ἡ γένεσις (17). Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν. Τὰ κτήνη γῆνα καὶ πρὸς γῆν νενευκότε· ἀλλὰ τὸ οὐράνιον φυτὸν ὁ ἄνθρωπος ὅσον τῷ σχήματι τῆς σωματικῆς διαπλάσεως, τοσοῦτον καὶ τῷ ἀξιῳματι τῆς ψυχῆς διενήνοχε. Τῶν τετραπόδων τὸ σχῆμα ποταπὸν ; Ἡ κεφαλὴ αὐτῶν ἐπὶ γῆν προσνένευκεν (18), ἐπὶ γαστέρα βλέπει, καὶ τὸ ταύτης ἡδὺ ἐκ παντὸς τρόπου διώκει. Ἡ σὴ κεφαλὴ πρὸς οὐρανὸν διανέστηκεν· οἱ ὀφθαλμοὶ σου τὰ ἄνω βλέπουσιν (19)· ὧς, ἐάν ποτε καὶ σὺ τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς ἐαυτὸν ἀτιμάσῃς, γαστρὶ δουλεύων καὶ τοῖς ὑπὸ γαστέρα, *Παρυσυνεβλήθης ταῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθης αὐτοῖς.* Ἄλλη σοι μέριμνα πρέπουσα, τὰ ἄνω ζητεῖν, οὗ (20) ὁ Χριστὸς ἐστίν, ὑπὲρ τὰ γῆνα εἶναι τῇ διανοίᾳ. Ὡς διεσχηματίσθης, οὕτω διάθου σεαυτοῦ καὶ τὸν βίον. Τὸ πολίτευμα ἔχει ἐν οὐρανοῖς. Ἀληθινὴ σου πατρίς ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, πολιταὶ καὶ συμφυλῆται οἱ πρωτότοκοι, οἱ ἀπογεγραμμένοι ἐν οὐρανοῖς.

3. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. Οὐ τοίνυν ἐναποκειμένη τῇ γῆ ἡ ψυχὴ τῶν ἀλόγων ἐξεφάνη· ἀλλ' ὁμοῦ τῷ προστάγματι συνυπέστη. Μία δὲ ψυχὴ τῶν ἀλόγων. Ἐν γὰρ αὐτὴν τὸ χαρακτηρίζον ἐστίν, ἡ ἀλογία. Ἰδιώμασι δὲ διάφοροις ἕκαστον τῶν ζώων κέκριται (21). Εὐσταθῆς μὲν γὰρ ὁ βοῦς, νωθὴς δὲ ὁ ὄνος, θερμὸς δὲ ὁ ἵππος πρὸς ἐπιθυμίαν τοῦ θήλεος (22), ἀτιθάσσευτος ὁ λύκος, καὶ δολερὸν ἡ ἀλώπηξ, δειλὸν ὁ ἔλαφος, ὁ μύρμηξ φιλόπονος, εὐχάριστος ὁ κύων καὶ πρὸς φιλίαν μνημονικόν. Ἐμοῦ τε γὰρ ἐκτίσθη ἕκαστον, καὶ συνεπηγάγετο (23) ἐαυτῷ τῆς φύσεως τὸ ἰδίωμα. Συναπεγεννήθη ὁ θυμὸς τῷ λέοντι, τὸ μοναστικὸν αὐτοῦ τῆς ζωῆς, τὸ ἀκοινωνητὸν πρὸς τὸ ὁμέφυλον. Οἷον γὰρ τις τύραννος τῶν ἀλόγων, διὰ τὴν ἐκ φύσεως ὑπεροψίαν τὴν πρὸς τοῖς πολλοῖς ὁμοτιμίαν οὐ καταδέχεται. "Οἱ γε οὐδὲ χθιζὴν τροφὴν προσιεται, οὐδ' ἂν τὰ λείψανα τῆς ἐαυτοῦ θήρας ἐπέλθοι· ὧ καὶ τηλικαῦτα τῆς φωνῆς τὰ ὄργανα ἡ φύσις ἐνέθηκεν, ὥστε, πολλὰ τῶν ζώων ὑπερβάλλοντα τῇ ταχύτητι, μόνω πολλάκις ἀλλικεσθαι τῷ βρουχῆματι. Παγδαῖον ἡ πάρδαλις, καὶ ὀξύρροπον ταῖς ὀρμαῖς· ἐπιτήδειον αὐτῇ τὸ σῶμα συνέζευκται τῇ ὑγρότητι καὶ τῷ κούφῳ, τοῖς τῆς ψυχῆς κινήμασι συνεπόμενον. Νωθρὰ ἡ φύσις τῆς ἄρκτου, ἰδιότροπον καὶ τὸ ἦθος, ὑπουλον, βαθὺ ἐνδεδυκός (24). Ὁμοιον

¹² Psal. XLVIII, 13. ¹³ Coloss. III, 1. ¹⁴ Philipp. III, 20. ¹⁵ Hebr. XII, 22, 23.

(17) Reg. quintus αὐτοῖς ἡ γέννησις. Aliquanto post editio Basil. cum multis mss. ὁ ἄνθρωπος. Deest articulus in editione Paris.

(18) Codex Combef. cum quibusdam mss. νένευκεν. Editi cum quibusdam aliis προσνένευκεν. [Conf. Mel tium in Crameri Anecd. t. III, p. 7.]

(19) Veteres quinque libri βλέπουσιν. Reg. sextus σκοποῦσιν ἕως ἄν. Editi σκοπεύουσιν.

(20) Colb. secundus ζητεῖν ὅπου ὁ. Statim Reg. quintus οὕτως διάθου σεαυτόν.

(21) Colb. secundus ζώων διακέκριται.

(22) Editio Basil. cum sex mss. ἐπιθυμίαν τοῦ

θήλεος. Sed typographi Parisienses, quod hunc locum vitiosum esse putarent, scripserunt : τῆς θήλεος, seu perperam. Græci enim dicunt ὁ θῆλυς ἔλεφας, femina elephas : ὁ θῆλυς ἵππος, equa. Igitur post has voces, τοῦ θήλεος, suppleas velim ἵππου. Ibidem Regii sextus et octavus ἀτιθάσσευτος. Editi cum aliis mss. ἀτιθάσσευτος. Nihil refert hoc an illo modo legas. Ibidem multi mss. καὶ δολερὸν. Deest καὶ in editis. Mox Reg. sextus μύρμηξ φιλόπονον.

(23) Reg. sextus συναπηγάγετο.

(24) Ms. Combef. cum Reg. octavo βαθὺ καὶ ἐνδεδυκός. Deest καὶ in editis et in aliis mss.

τημφίεσται καὶ τὸ σῶμα, βαρὺ, συμπεπηγὸς, ἀδιάρθρωτον (25), πρέπον τῷ ὄντι φωλάδι κατεφυγμένη. Ἐὰν ἐπερχόμεθα τῷ λόγῳ πόση τοῖς ἀλόγοις τοῦτοῖς ἐνυπάρχει ἀδίδακτος καὶ φυσικῆ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς ἐπιμέλεια, ἢ πρὸς τὴν ἡμῶν αὐτῶν φυλακὴν καὶ τῆς τῶν ψυχῶν σωτηρίας πρόνοιαν κινηθῆσόμεθα (26), ἢ ἐπιπλέον κατακριθῆσόμεθα, ὅταν εὐρεθώμεν καὶ τῆς μιμήσεως τῶν ἀλόγων ἀπολείπομενοι. Ἄρκτος πολλάκις, βαθυτάταις κατατρωθεῖσα πληγαῖς, ἑαυτὴν ἰατρῶει (27), πάσαις μηχαναῖς τῷ φλόμῳ τούτῳ ξηρὰν τὴν φύσιν ἔχοντι τὰς ὠτειλὰς παραβύουσα. Ἰδοὺ δ' ἂν καὶ ἀλώπεκα τῷ δακρύῳ τῆς πίπτουσας ἑαυτὴν ἰωμένην. Χελώνη δὲ, σαρκῶν ἐχίδνης ἐμφορηθεῖσα, διὰ τῆς τοῦ ὀριγάνου ἀντιπαθείας φεύγει τὴν βλάβην τοῦ ἰοθόλου. Καὶ ὄφις τὴν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς βλάβην ἐξιάται βοσκηθεὶς μάραθρον (28). Αἱ δὲ προγνώσεις τῆς περὶ τὸν ἀέρα μεταβολῆς ποῖαν οὐχὶ σύνεσιν λογικὴν ἀποκρύπτουσιν; ὅπου γὰρ τὸ μὲν πρόβατον, χειμῶνος προσιόντος, λάθρως τὴν τροφὴν ἐπεμβάλλεται, ὡς περὶ ἐπισιτιζόμενον πρὸς τὴν μέλλουσαν ἔνδειαν· βόες δὲ, κατακεκλεισμένοι χρονίως ἐν ὥρᾳ χειμερινῇ, ἤδη ποτὲ τοῦ ἔαρος προσιόντος, τῇ φυσικῇ αἰσθήσει τὴν μεταβολὴν ἐκδεχόμενοι, ἐκ τῶν βοοστασίων (29) πρὸς τὰς ἐξόδους ὁρῶσι, πάντες ὑφ' ἐνὶ συνθήματι μεταβαλόντες τὸ σχῆμα (30). Ἦδη δὲ τινες τῶν φιλοπόνων καὶ τὸν χειρῶν ἐχίνον ἐτήρησαν διπλᾶς ἀναπνοῆς τῇ ἑαυτοῦ καταδύσει μηχανησάμενον, καὶ μέλλοντος μὲν βορέου πνεῖν, ἀποφράσσοντα τὴν ἀρκτοῦσαν· νότον δὲ πάλιν μεταλαμβάνοντος (31), εἰς τὴν προἀρκτιον μεταβαίνοντα. Τί διὰ τούτων ἡμῖν ὑποδείκνυται τοῖς ἀνθρώποις; Οὐ μόνον τὸ διὰ πάντων διήκειν τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς τὴν ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ τοῖς ἀλόγοις εἶναι τινα τοῦ μέλλοντος αἰσθησιν, ὥστε καὶ ἡμᾶς μὴ τῇ παρούσῃ ζωῇ προστετηκέναι, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὴν πᾶσαν ἔχειν σπουδὴν. Οὐ φιλοπονῆσεις περὶ σεαυτοῦ, ἄνθρωπε; οὐκ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι προσηποθήσεις τὰς τοῦ μέλλοντος ἀναπαύσεις, πρὸς τὸ ὑπόδειγμα τοῦ μύρμηκος ἀποβλέψας; Ὅς ἐν θέρει τὴν χειμέριον τροφὴν ἑαυτῷ θησαυρίζει, καὶ οὐχ ὅτι μήπω πάρεστι (32) τὰ τοῦ χειμῶνος λυπτρὰ, διὰ ῥαθυμίας παραπέμπει τὸν χρόνον· ἀλλὰ σπουδῇ τινι ἀπαραιτήτῳ πρὸς τὴν ἐργασίαν ἑαυτὸν κατατείνει, ἕως ἂν τὴν ἀρκοῦσαν τροφὴν ἐναπόθηται τοῖς ταμείοις· καὶ οὐδὲ τοῦτο ῥαθύμως, ἀλλὰ σοφῇ τινι ἐπινοίᾳ τὴν τροφὴν ἐπιπλεῖστον διαρκεῖν (33) μηχαν-

(25) Reg. quintus ἀδιάρθρωτον. Alii mss. cum editis ἀδιάρθρωτον. Mox editio Basil. cum multis mss. et cum codice Combef. φωλάδι κατεφυγμένη. Editio Paris. καὶ κατεφυγμένη.

(26) Mss. sex κινηθῆσόμεθα. Editi κινησόμεθα. Mox editio Basil. cum sex mss. præter Bodd. καὶ τῆς μιμήσεως τῶν. Editio Paris. locat hanc particulam καὶ ante τῶν.

(27) Colb. secundus ἑαυτὴν θεραπεύειν. Lege θεραπεύει, vel supple λέγεται.

(28) Editio Basil. cum multis mss. μάραθρον. Editio Paris. μάραθρον, mendose.

(29) Codex Combef. cum sex aliis mss. βοοστασίων. Editi βοοστασίων.

(30) Ms. Combef. et Regii primus, quintus et octavus cum Colb. secundo μεταβαλόντες τὸ σχῆμα

A simile corpus, grave, compactum, articulis haud distinctum, feræ frigidæ in lustris degenti plane accommodatum. Quod si sermone percurramus quanta hisce brutis animalibus ad conservandam suam vitam insit diligentia, quam edocta non sunt, sed quam natura habent, aut ad nos ipsos custodiendos, et ad salutem animarum curandam impellimur, aut amplius condemnabimur, cum deprehensi fuerimus etiam ab imitatione pecorum abesse. Ursa saepenumero profundissimis plagis sauciata, sibi ipsa medetur, dum omni arte herbascio naturam siccam habente vulnera obturat. Vulpem quoque sibi ipsi pini lacrymis medicantem videre possis. Testudo vero viperæ carnibus exsatiata, noxam sibi a venenata bestia impendentem per adversam origani naturam evitat. Quin et serpens feniculo pastus oculorum læsioni remedium adhibet. Quam rationalem prudentiam non superant aeræ mutationis prænotiones? Quandoquidem ovis, accedente hieme, pastum avide vorat; quasi pro futura penuria victum sibi pararet. Boves autem diu hiemis tempore inclusi, jam tandem redeunte vere, naturali sensu mutationem percipientes, et stabulis ad exitum spectant et omnes ceu uno signo dato faciem convertunt. Jam vero nonnulli ex iis, qui studiosi sunt, terrestrem herinaccum observant spiramina gemina lustro suo struxisse, 83 atque aquilone spiraturo, aquilonium spiramen construere: contra, austro iterum succedente, ad septentrionale transire. Quid per hæc nobis hominibus indicatur? Non solum edocemur conditoris nostri diligentiam curamque omnia pervadere, sed etiam quendam futuri sensum pecoribus inesse: ut nos præsentis vitæ non simus addicti, sed ad futurum sæculum omne studium conferamus. Non tibi ipse magnopere laborabis, o homo? non in præsentis sæculo recedes quæ ad ævi futuri requiem spectant, ubi ad formicæ exemplum respexeris? Quæ in æstate sibi ipsi recondit hiemale alimentum, et propterea quod nondum adsunt incommoda hiemis, nequaquam segniter tempus traducit: at invicta quadam diligentia ad operam se ipsa urget, donec sufficientem in cellulis reposuerit alimoniam: neque id negliger: sed efficit sapienti quadam solertia, ut ipsum alimentum quam diutissime conservetur. Dissecat enim suis unguis medios fructus, ne ger-

Editi saltem cum Reg. tertio μεταβαλόντες τὰς ὄψεις. Idem est sensus. Ibidem ms. Combef. cum Regiis tertio et octavo ἤδη δὲ τινες... ἐτήρησαν. At vero editi cum aliquibus mss. ἤδη δὲ τινες... ἐτήρησε.

(31) Duo mss. μεταλαβόντος. Reg. octavus optima nota μεταβαλόντος. Colb. secundus μεταβάλλοντος. Ibidem Reg. quintus εἰς τὴν προἀρκτιαν.

(32) Reg. sextus καὶ οὐχ ὅτι οὐ πάρεστι. Aliquanto post codex idem ἑαυτὸν κατατείνει ἕως. Lectio optima: sed non favent ceteri mss., in quibus sicut et in editis legitur ἑαυτὸν κατατείνει. Mox aliqui mss. τοῖς ταμείοις.

(33) Reg. sextus ἐπὶ πλεῖστον διαρκεῖν. Alii mss. et editi διαρκεῖν. Aliquanto post Bodd. τροφὴν αὐτοῦ γένοιτο.

minantes sibi ad nutrimentum inutiles reddantur. A Eosdem etiam exsiccat, tum, cum eos sentit madefactos : nec omni tempore eos expromit, sed cum aerem in sereno statu mansurum esse præsenserit. Non utique videas imbrem ex nubibus defluentem, quanto tempore a formicis expositum frumentum est. Quis sermo hæc possit assequi? quis capiet auditus? quodnam tempus satis erit dicendis enarrandisque opificis miraculis omnibus? Dicamus et nos cum Propheta : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! omnia in sapientia fecisti* ¹⁶. Itaque haud excusari poterimus, quod ea quæ conducibilia sunt, litteris non sumus edocti : quandoquidem id quod utile est, per legem naturæ citra doctrinam nobis eligere licet. Scis quid a te boni præstandum sit proximo? Quod tibi ipsi ab altero vis fieri. B Nosti quid sit malum? Quod ipse nolis ab alio pati. Nulla secundarum radicum ars, nullum herbarum experimentum brutis animalibus utilium cognitionem contulit : sed naturaliter unumquodque animal salutis comparandæ rationem cognovit, habetque inenarrabilem quamdam cum eo quod secundum naturam est necessitudinem.

4. Insident autem et nobis virtutes secundum naturam, cum quibus inest animæ affinitas quædam non ex doctrina hominum, sed ex ipsa natura. Quemadmodum enim nulla disciplina nos edocet morbum odisse, sed ex nobismetipsis ea quæ molestiam creant, aversamur : ita et anima a malo declinat citra doctrinam. Omne autem vitium ægritudo est animæ : virtus vero rationem obtinet sanitatis. Quidam enim qui sanitatem recte definiierunt, dixere eam esse actionum naturalium bonam habitudinem. Quod idem si quis quoque de bono animæ habitu dixerit, a decore non aberrabit. Quare anima citra doctrinam id quod sibi proprium est, quodque sibi natura convenit, appetit. Hinc temperantia ab omnibus laudatur, approbatur iustitia : fortitudo est admirationi : prudentia valde exoptatur. Quæ virtutes magis proprie **84** ad animam pertinent, quam ad corpus sanitas. Vos filii, diligite parentes. *Vos parentes, nolite ad iracundiam provocare filios* ¹⁷. Nunquid hæc non dicit et natura ipsa? Nihil novi monet Paulus : sed naturæ vincula constringit. Si læna amat fetus suos, et

νώμενος. Διακόπτει γὰρ ταῖς ἑαυτοῦ χηλαῖς τῶν καρπῶν τὸ μεταίτατον, ὡς ἂν μὴ ἐκφυέεντες ἄχρηστοι πρὸς τροφήν αὐτῷ γένοιοντο. Καὶ διαφύχει τούτους, ὅταν αἰσθηταὶ αὐτῶν διαβρόχων· καὶ οὐκ ἐν παντὶ προβάλλει καιρῷ, ἀλλ' ὅταν προαίσθηται τοῦ ἀέρος ἐν εὐδινῇ (34) καταστάσει φυλαττομένου. Ἀμέλει οὐκ ἂν ἴδοις ἄμβρον ἐκ νεφῶν ἐπιβρόνεντα παρ' ὅσον χρόνον ἐκ τῶν μυρμηκῶν ὁ σίτος προβέβληται. Τίς ἐφίχεται (35) λόγος; ποία χωρήσει ἀκούη; τίς ἐξαρκέσει χρόνος πάντα εἰπεῖν καὶ διηγῆσασθαι τοῦ τεχνίτου τὰ θαύματα; Εἴπωμεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ προφήτου· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Οὐ τοίνυν (36) ἡμῖν πρὸς ἀπολογίαὺν αὐταρκες τὸ μὴ γράμμασι διδαχθῆναι τὰ συμφέροντα, τῷ ἀδιδάκτῳ τῆς φύσεως νόμῳ τὴν τοῦ λυσιτελοῦντος αἴρεσιν δεξαμένοις. Οἶδας τί ποιήσεις τῷ πλησίον καλόν; Ὁ σεαυτῷ βούλει παρ' ἐτέρου γενέσθαι. Οἶδας ὁ τί ποτέ ἐστι τὸ κακόν; Ὁ οὐκ ἂν αὐτὸς παθεῖν ἔλοιο παρ' ἐτέρου. Οὐδεμία ριζοτομικὴ τέχνη, οὐδὲ ἐμπειρία βοτανικὴ τῶν ὠφελίμων τοῖς ἀλόγοις τὴν διδασκαλίαν ἐξεῦρεν· ἀλλὰ φυσικῶς ἕκαστον τῶν ζῶων τῆς οἰκείας ἐστὶ σωτηρίας ποριστικόν, καὶ ἀβρήτῳ τινὰ κέκτηται τὴν πρὸς τὸ κατὰ φύσιν οἰκείωσιν.

4. Εἰσὶ δὲ καὶ παρ' ἡμῖν αἱ ἀρεταὶ κατὰ φύσιν, πρὸς ἃς ἡ οἰκείωσις τῆς ψυχῆς (37) οὐκ ἐκ διδασκαλίας ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἐνυπάρχει. Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἡμᾶς λόγος διδάσκει τὴν νόσον μισεῖν, ἀλλ' αὐτόματον ἔχομεν τὴν πρὸς τὰ λυποῦντα διαβολὴν· οὕτω καὶ τῇ ψυχῇ (38) ἐστὶ τις ἀδιδάκτος ἐκκλισις τοῦ κακοῦ. Κακὸν δὲ πᾶν ἀβρώστια ψυχῆς· ἡ δὲ ἀρετὴ λόγον ὑγείας ἐπέχει. Καλῶς γὰρ ὠρίσαντό τινες ὑγείαν εἶναι τὴν εὐστάθειαν τῶν κατὰ φύσιν ἐνεργειῶν. Ὁ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ ψυχὴν εὐεξίας εἰπὼν, οὐκ ἁμαρτήσῃ τοῦ πρέποντος. Ὅθεν ἀρετικὴ τοῦ οἰκείου καὶ κατὰ φύσιν αὐτῇ (39) ἀδιδάκτως ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Διὸ ἐπαινετὴ πᾶσιν ἡ σωφροσύνη· καὶ ἀποδεκτὴ ἡ δικαιοσύνη· καὶ θαυμαστὴ ἡ ἀνδρεία· καὶ ἡ φρόνησις περισπούδατος. Ἡ οἰκειότερά ἐστι τῇ ψυχῇ μᾶλλον ἢ τῷ σώματι ἡ ὑγεία. Τὰ τέκνα, ἀγαπάτε τοὺς πατέρας (40). *Οἱ γονεῖς, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα. Μὴ καὶ ἡ φύσις ταῦτα οὐ λέγει; Οὐδὲν καινὸν παραινεῖ Παῦλος, ἀλλὰ τὰ δεσμὰ τῆς φύσεως ἐπισφίγγει. Εἰ ἡ λέαινα στέργει τὰ ἐξ αὐτῆς (41), καὶ λύκος ὑπὲρ σκυλάκων μάχεται, τί εἶπη (42) ἄνθρωπος καὶ τῆς ἐντολῆς παρακούων καὶ*

¹⁶ Psal. ciii, 24. ¹⁷ Ephes. vi, 4.

(34) Nonnulli mss. ἐν εὐδινῇ. Mox sex mss. ἐκ νεφῶν ἐπιβρόνεντα. Editi ἀποβρόνεντα.

(35) Reg. octavus cum Colb. secundo τίς ἐφίχεται. Editi cum aliquibus mss. ἐφίχεται.

(36) Regii primus, tertius, quintus et octavus, itemque Colb. secundus ἐποίησας· οὐ τοίνυν. Editi ἐποίησας· ποῦ τοίνυν. Aliquanto post Reg. sextus φύσεως λόγῳ : sed genuina lectio legitur in margine, φύσεως νόμῳ.

(37) Multi mss. τῆς ψυχῆς. Editi vero cum Colb. secundo τῇ ψυχῇ.

(38) Ita sex mss. Editi οὕτω καὶ ψυχῆς. Mox Reg. sextus ἀβρώστημα ψυχῆς.

(39) Ms. Combef. cum Regiis primo, quinto, sexto et octavo κατὰ φύσιν αὐτῇ. Editi vero cum duobus mss. αὐτῇ.

(40) Legitur Ephes. vi, 4, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι, *obedite parentibus.*

(41) Editi cum Reg. tertio τὰ ἐξ αὐτῆς τέκνα. Colb. secundus τὰ ἐαυτῆς τέκνα. Sed vox τέκνα deest in Budl. et in codicibus melioris notæ. Nec valde admodum dubito quin melius absit, tum quod ellipsis hoc loco elegantiae aliquid habere videatur, tum quod vox τέκνα a quolibet facile suppleri possit.

(42) Codices quinque εἶπη. Editi εἶποι.

τὴν φύσιν παραχαράσσων, ὅταν ἢ παῖς ἀτιμάξῃ γῆρας πατρός, ἢ πατήρ διὰ δευτέρων γάμων τῶν προτέρων παιδῶν ἐπιλανθάνηται; Ἀμήχανός ἐστιν ἡ στοργή τοῖς ἀλόγοις τέκνων καὶ γονέων πρὸς ἀλλήλα, διότι ὁ δημιουργήσας αὐτὰ θεὸς τὴν τοῦ λόγου ἔλλειψιν διὰ τῆς τῶν αἰσθητηρίων παρουσίας παρεμύθησατο. Πόθεν γὰρ ἐν μυρίοις προβάτοις ἀρνεῖδες τῶν σσηκῶν ἐξαλλόμενος οἶδε μὲν τὴν χροιάν αὐτὴν καὶ τὴν φωνήν (43) τῆς μητρὸς, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπείγεται, ἐπιζητεῖ δὲ τὰς οἰκείας πηγὰς τοῦ γάλακτος; Κἂν πενιχραῖς ταῖς μητρῶν περιτύχη (44) θηλαῖς, ἐκείναις ἀρκεῖται, πολλὰ παραδραμῶν οὖθατα βαρυνόμενα. Καὶ ἡ μήτηρ ἐν μυρίοις ἀρνάσιν ἐπιγινώσκει τὸ ἴδιον; Φωνὴ μία, χροία ἡ αὐτὴ, ὁσμὴ παρὰ πάντων ὁμοία, ὅσον τῇ ἡμετέρᾳ ὁσφρήσει παρίσταται· ἀλλ' ὅμως ἐστὶ τις αὐτοῖς αἰσθησις τῆς ἡμετέρας καταλήψεως ἄξυτέρα, καθ' ἣν ἐκάστῳ πάρεστιν ἡ τοῦ οἰκείου διάγνωσις (45). Οὕτω οἱ ὀδόντες τῷ σκύλακι, καὶ ὅμως διὰ τοῦ στόματος ἀμύνεται τὸν λυπήσαντα. Οὕτω τὰ κέρατα τῷ μόσχῳ, καὶ οἶδε ποῦ τὰ ὄπλα αὐτῷ ἐμφυῖσεται. Ταῦτα ἀπόδειξιν ἔχει τοῦ ἀδιδάκτους εἶναι τὰς φύσεις ἀπάντων, καὶ μηδὲν εἶναι ἄτακτον μηδὲ ἀόριστον ἐν τοῖς οὖσι, ἀλλὰ πάντα ἔχνη φέρειν τῆς τοῦ ποιήσαντος σοφίας, ἐν ἑαυτοῖς δεικνύντα, ὅτι ἐμπαράσκεινα πρὸς τὴν φυλακὴν τῆς οἰκείας αὐτῶν σωτηρίας παρήχθη. Λόγου μὲν ἄμοιρος ὁ κύων, ἰσοδυναμοῦσαν δὲ ὅμως τῷ λόγῳ τὴν αἰσθησιν ἔχει. Ἄ γὰρ οἱ κατὰ πολλὴν σχολὴν τοῦ βίου καθεζόμενοι μόλις ἐξεῦρον οἱ τοῦ κόσμου σοφοί, τὰς τῶν συλλογισμῶν λέγω πλακάς, ταῦτα δεικνύται παρὰ τῆς φύσεως ὁ κύων πεπαιδευμένος. Τὸ γὰρ ἔχνη τοῦ θηρίου διερευνόμενος, ἐπειδὴν εὖρη (46) αὐτὸ πολυτρόπως σχιζόμενον, τὰς ἐκασταχοῦ φεροῦσας ἐκτροπὰς ἐπελθὼν, μονονουχί τὴν συλλογιστικὴν φωνὴν ἀφίησι δι' ὧν πράσσει· Ἡ τήνδε, φησὶν, ἐτράπη τὸ θηρίον, ἢ τήνδε, ἢ ἐπὶ τόδε τὸ μέρος· ἀλλὰ μὴν οὔτε τήνδε, οὔτε τήνδε, λειπόμενόν ἐστι τῆδε ὠρμησθαι (47) αὐτό· καὶ οὕτως τῇ ἀναιρέσει τῶν ψευδῶν εὐρίσκει τὸ ἀληθές. Τί περισσότερον ποιῶσιν οἱ ἐπὶ τῶν διαγραμμάτων σεμνῶς καθεζόμενοι, καὶ τὴν κόνιν καταχαράσσοντες, τριῶν προτάσεων ἀναιροῦντες τὰς (48) δύο, καὶ ἐν τῇ λειπομένῃ τὸ ἀληθές ἐξευρίσκοντες; Τὸ δὲ μνημονικὸν τῆς χάριτος τοῦ ζώου τίνα τῶν ἀχαρίστων πρὸς εὐεργέτας οὐ καταισχύνει; ὅπου γε καὶ φονευθεῖσι δεσπόταις κατ' ἐρημίαν πολλοὶ τῶν κυνῶν ἐκαποθανόντες μνημονεύονται. Ἡδὲ δὲ τινες ἐπὶ θερμῷ τῷ πάθει καὶ ὀδηγοὶ τοῖς ἐκζητοῦσι τοὺς φονεὰς ἐγένοντο, καὶ ὑπὸ τὴν δίκην ἀχθῆναι τοὺς κακούργους ἐποίησαν. Τί εἴπωσιν οἱ τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς καὶ τρέφοντα Κύριον οὐ μόνον οὐκ ἀγαπῶντες (49), ἀλλὰ καὶ φίλοις κεχηρημένοι

A lupus pro suis catulis pugnat, quidnam dixerit homo, qui et præcepto non obtemperat, et ipsam adulterat naturam, cum aut filius inhonestat patris senectutem, aut pater propter secundas nuptias priorum filiorum obliviscitur? Summus est in brutis animantibus sobolis ac parentum inter se amor, quod Deus ipsorum opifex, rationis defectum cum majore sentiendi facultate compensavit. Unde enim inter innumeras oves agnus e stabulis exsilieus ipsum matris colorem vocemque novit, et ad ipsam festinat, et proprios lactis fontes inquirit? Imo si in egenas matris mammas inciderit, tamen est illis contentus, multa plena et gravia ubera prætergressus. Unde itidem mater inter agnos quam plurimos proprium agnoscit? Vox una, idem color, similis omnium odor, quantum odoratum nostro objicitur: sed tamen quidam inest in ipsis sensus, nostra comprehensione acutior, quo cuique quod suum est dignoscere licet. Nondum sunt dentes catulo, et tamen adversus eos qui molestiam sibi afferunt, sese per os tuetur. Nondum cornua sunt vitulo: tamen novit ubi sibi arma enascentur. Ex his liquet, quo in omnibus inest natura, id doctrina non comparari, nihilque in rebus esse aut inordinatum, aut improvidum: sed res omnes sapientiæ conditoris sui vestigia præ se ferre; cum se ita productas esse declarent, ut sint paratæ ad suam salutem servandam. Et quidem canis expertus rationis est: attamen sensum rationi haud imparem habet. Quæ enim mundi sapientes per multum vitæ otium desidentes vix invenerunt, videlicet ratiocinationum ambages, hæc ab ipsa natura edoctus canis perhibetur. Cum enim feræ indagat vestigium, ubi ipsum multipliciter fissum repererit, diverticula quoquo versum ferentia rimatus, tantum non ratiocinationem vocem per ea quæ agit, emittit: Fera, inquit, aut hac, aut illac divertit, aut in hanc partem: atqui neque hac, neque illac: reliquum est, ut ea istac digressa fuerit: atque ita, falsis rescissis, verum invenit. Quid amplius faciunt, qui in theorematibus demonstrandis cum gravitate desident, quique lineis pulveri insculptis, ex tribus propositionibus duas rejicientes, in ea quæ reliqua est, verum inveniunt? Porro beneficii memoria ab hoc animali conservata, cui viro in beneficos ingrato pudorem non incutit? Siquidem canes multi, dominis in deserto loco interfectis, et ipsi immortui fuisse memorantur. Quin etiam canes nonnulli, dum recens esset cædes, iis qui homicidas inquirebant, viæ etiam duces exstiterunt, **85** atque in causa fuere, cur ad pœnam malefici raperentur. Quid dicturi

(43) Sic mss. Combef. cum Reg. octavo. Editi cum aliis mss. οἶδε μὲν τὴν φωνήν.

(44) Ita sex mss. Editi περιτύχοι. Mox Colb. secundus πολλά δὲ παραδ.

(45) Mss. quinque διάγνωσις. Editi ἐπίγνωσις. Reg. sextus γνῶσις.

(46) Sex mss. ἐπειδὴν εὖρη. Editi εὖροι.

(47) Reg. sextus τήνδε ὠρμησθαι. Reg. tertius

τήνδε ὀρμησθαι. Mox Reg. 1 ἐπὶ τῶν γραμμάτων.

(48) Reg. sextus καθεζόμενοι καὶ γῆν καταχαράσσοντες τριῶν προτάσεων ἀναιροῦσι τὰς, *terram signavit*.

(49) Sic Regii sextus et octavus. Editi cum aliis mss. simpliciter Κύριον οὐκ ἀγαπῶντες. Mox multi mss. τῆς αὐτῆς αὐτοῖς τραπέζης· quæ verba aliter disponuntur in editis.

sunt, qui Dominum conditorem ac nutritorem suum non solum non diligunt, sed amicis etiam utuntur iis, qui adversus Deum loquuntur iniquitatem, atque ejusdem cum ipsis mensæ participes sunt, ac inter ipsum sumendum cibum impia et contumeliosa in nutritorem verba tolerant?

5. At vero ad rerum creaturarum redeamus contemplationem. Animalia quæ facilius capiuntur, sunt fecundiora. Quocirca lepores et agrestes capræ multos procreant fetus, ovesque silvestres geminos partus edunt, ut ne genus ab animalibus cruda carne vescentibus consumptum, deficiat. Sed eæ feræ quæ cæteras vorant, parum sunt fecundæ. Quare leæna vix unius leonis mater efficitur. Nam, ut aiunt, lacerato unguium acie utero, prodit: viperæ quoque, eroso utero, nascuntur, meritam mercedem parenti rependentes. Adeo nihil non providum in rebus est, nihil est curæ eis debitæ expers. Quod si ipsa animalium membra consideraveris, nihil superfluum a Conditore adjectum, nihil necessarium detractum fuisse comperies. Carnivoris animalibus acutos aptavit dentes: talibus enim opus erat ob alimenti speciem. Quæ vero dimidia ex parte dentibus armata sunt, ea multis et variis alimentorum receptaculis instruxit. Nam quia prima vice non satis ab ipsis comminuitur alimentum, eis data facultas est cibum deglutitum iterum revocandi, ut ruminatione contritus, ei quod alitur accommodatus sit. Quibus animalibus gulæ, omasa, reticula et magna intestina insunt, ea in iisdem non inutiliter reconduntur: sed unumquodque usum ac munus necessarium explet. Longum est cameli collum, ut par sit pedibus, et eam qua vescitur herbam attingat. Ursæ, leonis, tigridis et cæterarum hujus generis animalium collum breve est, et humeris insitum: propterea quod herba ipsis alimentum non est, nec necesse habeant inclinare se ad terram, cum carnivora sint, ac sese ex animalium præda sustentent. Quid sibi vult proboscis in elephanto? Quia animal magnum, et terrestrium maximum, ad injiciendum occurrentibus terrorem productum, carnosum et obesi corporis esse oportebat. Huic si collum magnum, et pedibus par tributum fuisset, vix posset tractari, utpote quod ob nimiam gravitatem semper deorsum

(50) Regii tertius et sextus ὑπὸ τῶν αἰμοδόρων, ab animalibus sanguinem cæterorum ingentibus. Ibidem Reg. sextus τὰ δὲ φθαρτικὰ τῶν ζῴων ὀλιγ. Colb. secundus φθαρτικὰ τῶν ἄλλων ζῴων. Alii mss. et editi ut in contextu. Non est quod scrupulosius his omnibus fidem adhibeamus, cum non pauca ex vulgi opinione narrentur. Neque tamen repertum iri pato quemquam tam iniquum, qui hæc aut similia summo viro rebus gravioribus intento condonare nolit.

(51) Codex Combef. cum multis aliis mss. ἐκτινύσαι. Editi cum Colb. secundo ἐκτινύουσαι. Statim duo mss. οὐδὲ τῆς ἐπιβαλλούσης.

(52) Codices septem ἄμοιρα. Editi et Colb. primus ἄμοιρον. Et hic quoque librarii ob vanum solæcismi metum videntur ἄμοιρον pro ἄμοιρα scripsisse, eo videlicet consilio, ut vox ἄμοιρον voci οὐδὲν responderet. Sed nihil necesse, cum illud, τὰ

αὐτοῖς λαλοῦσι κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτοῖς τραπέζης μετέχοντες, καὶ παρ' αὐτὴν τὴν τροφήν τῶν κατὰ τοῦ τοῖφοντος βλασφημιῶν ἀνεχόμενοι;

5. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν θεωρίαν τῆς κτίσεως ἐπανίσταμεν. Τὰ εὐαλωτότερα τῶν ζῴων πολυγονώτερα. Διὰ τοῦτο πολυτόκοι λαγωοὶ, καὶ αἴγες ἄγριαι, καὶ πρόβατα ἄγρια διδυμοτόκα, ἵνα μὴ ἐπιλείπη τὸ γένος ὑπὸ τῶν ὠμοδόρων (50) ἐκδαπανώμενον. Τὰ δὲ φθαρτικὰ τῶν ἄλλων, ὀλιγοτόκα. Ὅθεν λέοντος ἐνὸς μόλις ἢ λέαινα μήτηρ γίνεται. Ταῖς γὰρ ἀκμαῖς τῶν ὀνύχων διασπαράξας τὴν μήτραν, οὕτω πρόβειν, ὡς φασι· καὶ ἐχιδναὶ τὰς μήτρας ἐκφαγοῦσαι προσέρχονται, πρέποντας τῇ γεννησαμένη τοὺς μισθοὺς ἐκτινύουσαι (51). Οὕτως οὐδὲν ἀπρονόητον ἐν τοῖς οὔσιν, οὐδὲ τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτοῖς ἐπιμελείας ἄμοιρα (52). Κἂν αὐτὰ τὰ μέλη τῶν ζῴων καταμάθῃς, εὐρήσεις, ὅτι οὕτε περιττόν τι ὁ κτίσας προσέθηκεν, οὕτε ἀφείλε τῶν (53) ἀναγκαίων. Τοῖς σαρκοφάγοις ζῴοις ὕξει τοὺς ὀδόντας ἐνήρμασε· τοιούτων γὰρ ἦν χρεῖα πρὸς τὸ τῆς τροφῆς εἶδος. Ἄ δὲ ἐξ ἡμισείας ὠπλίσταται τοῖς ὀδοῦσι, πολλαῖς καὶ ποικίλαις ἀποθήκαις τῶν (54) τροφῶν παρεσκεύασε. Διὰ γὰρ τὸ παρὰ τὴν πρώτην μὴ ἀρκούντως καταλεπτύνεσθαι τὴν τροφήν, ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ καταποθὲν πάλιν ἀναπεμπάζεσθαι, ὥστε καταλεανθὲν (55) τῷ μηρυκισμῷ προσοικειῦσθαι τῷ τρεφομένῳ. Στόμαχοι, καὶ ἐχίνοι, καὶ κεκρύφαλοι, καὶ ἐνυστρα, οὐκ ἀργῶς ἐγκραταί (56) τῶν ζῴων τοῖς ἔχουσιν, ἀλλ' ἀναγκαίων χρεῖαν ἕκαστον ἐκπληροῖ. Μακρὸς ὁ τράχηλος τῆς καμήλου, ἵνα τοῖς ποσὶν ἐξισάζηται καὶ ἐφικνῆται (57) τῆς βοτάνης ἐξ ἧς ἀποζῆ. Βραχὺς καὶ τοῖς ὠμοῖς ἐνδεδικυῖς ὁ τράχηλος τῆς ἄρκτου· καὶ λέοντος δὲ, καὶ τίγριδος, καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσα τούτου τοῦ γένους· ὅτι οὐκ ἐκ τῆς πόας αὐτοῖς ἡ τροφή, οὐδὲ ἀνάγκη πρὸς τὴν γῆν κατακύπτειν, σαρκοφάγοις οὔσι, καὶ ἐκ τῆς ἄγρας τῶν ζῴων διαρκουμένοις. Τί βούλεται ἡ προνομαία τῷ ἐλέφαντι; Ὅτι μέγα τὸ ζῶον, καὶ τῶν χειρσαίων τὸ μέγιστον, εἰς τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ἐκπληξίν παραχθὲν, πολύσαρκον ἐχρῆν εἶναι καὶ συμπεφορημένον τὸ σῶμα. Τούτῳ εἰ μέγας καὶ ἀναλογῶν τοῖς ποσὶν ὁ τράχηλος προσετέθη, δυσμεταχείριστος ἂν ἦν,

δὲντα, nullo negotio possit suppleri. Legas velim contextum. Statim Regii primus, tertius et octavus cum Colb. secundo τὰ μέλη. Editi cum uno aut altero ms. τὰ μέρη.

(53) Codex Combef. cum aliis quinque ἀφείλε τῶν. Editi ἀφείλετο τῶν.

(54) Codex Combef. et Reg. octavus τούτοις πολλαῖς καὶ ποικίλαις ἀποθήκαις τῶν, etc. Reg. sextus ποικίλαις ταῖς τροφαῖς παρεσκεύασεν.

(55) Codices quatuor præter Combef. ὥστε καταλεανθὲν τῷ. Colb. secundus cum Reg. sexto et cum Bodl. ὥστε καταλεανθέντα τῷ. Editi καταλειανθέντα.

(56) Codices quinque ἐγκραταί. Editi cum Colb. secundo ἐγκραταί.

(57) Colb. secundus οὐκ ἐφικνῆται. Aliquanto post mss. aliquot ὅτι οὐχὶ ἐκ τῆς. Editi cum Colb. secundo ὅτι οὐκ.

τῶ ὑπερβάλλοντι βάρει καταρρέπων αἰὲ πρὸς τὸ κάτω. Νῦν δὲ ἡ μὲν κεφαλὴ δι' ὀλίγων τῶν τοῦ ἀυχένου σφονδύλων πρὸς τὴν ῥάχιν συνάπτεται· ἔχει δὲ τὴν προνομαίαν, τὴν τοῦ τραχήλου χρεῖαν ἀποπληροῦσαν, δι' ἧς καὶ τὴν τροφήν προσαγεται, καὶ τὸ ποτὸν ἀνιμάται. Ἀλλὰ καὶ ἀδιάρθρωτοι αὐτῶ οἱ πόδες, οἷον εἰ κίονες ἠνωμένοι, τὸ βάρος ὑποστηρίζουσιν. Εἰ γὰρ χαῦνα αὐτῶ καὶ δίυγρα ὑπετέθη (58) τὰ κῶλα, συνεχεῖς ἂν ἐγίνοντο τῶν ἄρθρων αἱ ἐκτροπαί, συνοκλάζοντος καὶ διανισταμένου κουφίζειν τὸ βάρος μὴ ἐξαρκούντων (59). Νῦν δὲ βραχὺς ἀστράγαλος ὑπόκειται τῶ ποδὶ τοῦ ἐλέφαντος· οὔτε μέντοι εἰς ἀγκύλην οὔτε εἰς γόνυ διήρθρωται. Οὐ γὰρ ἂν ὑπήνευχε τὸ τῶν ἄρθρων ὀλισθηρὸν τὴν πολυσαρκίαν τοῦ ζώου πολλὴν αὐτῶ περικεχυμένην καὶ περιτρέμουσαν. Ὅθεν χρεῖα γέγονε τοῦ μυκτῆρος ἐκείνου μέχρι ποδῶν καθιεμένου. Οὐχ ὄρας ἐν τοῖς πολέμοις, ὅτι οἰονεῖ πύργοι τινὲς ἐμφυχοὶ τῆς φάλαγγος προηγοῦνται; ἢ βουνοὶ τινες σάρκινοι, ἀνυπόστατον ἔχοντες τὴν ὄρμη, τῶν ἐναντίων τὸν συνασπισμὸν διακόπτουσιν; Οἷς εἰ μὴ ἦν ἀναλογοῦντα τὰ κάτω, πρὸς οὐδένα ἂν χρόνον τὸ ζῶον διήρκεσε. Νῦν δὲ ἤδη τινὲς ἱστοροῦσι καὶ τριακόσια ἔτη καὶ πλείω τούτων βιοῦν τὸν ἐλέφαντα· διὰ τοῦτο συμπεπηγὸς (60) καὶ οὐ διηρθρωμένον τὰ κῶλα. Τὴν δὲ τροφήν, ὡσπερ ἔφαμεν, ἡ προνομαία χαρμόθεν ἐπὶ τὸ ὕψος διακομίζει, ὀψιῶδης τις οὔσα καὶ ὑγροτέρα τὴν φύσιν. Οὕτως ἀληθῆς ὁ λόγος, ὅτι οὐδὲν περιττὸν οὐδὲ ἑλλείπον ἐν τοῖς κτισθεῖσι δυνατὸν εὑρεθῆναι. Τοῦτο μέντοι τσοῦτον ὄν τῶ μεγέθει, ὑποχείριον ἡμῖν κατέστησεν ὁ Θεός (ὥστε καὶ διδασκόμενον συνιέναι, καὶ τυπτόμενον καταδέχεσθαι), ἐναργῶς ἡμᾶς ἐκδιδάσκων, ὅτι πάντα ὑπέταξεν ἡμῖν, διὰ τὸ κατ' εἰκόνα ἡμᾶς πεποιῆσθαι (61) τοῦ κτίσαντος. Οὐ μόνον δὲ ἐν τοῖς μεγάλοις τῶν ζῶων τὴν ἀνεξιχνίαστον σοφίαν ἐξεστὶ κατιδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις οὐδὲν ἑλαττον συναγεῖραι τὸ θαῦμα. Ὡσπερ γὰρ οὐ μᾶλλον θαυμάζω τὰς μεγάλων τῶν ὄρων κορυφάς, αἶ τῶ πλησίον εἶναι τῶν νεφῶν τῆ συνεχεῖ περιπνοίᾳ διασώζουσι τὸ χειμέριον, ἢ τὴν ἐν ταῖς φάραξι κοιλόττητα, οὐ μόνον τὸ δυσήνεμον τῶν ὑψηλῶν διαφεύγουσαν, ἀλλὰ καὶ ἀλεεινὸν αἰὲ τὸν ἀέρα συνέχουσιν· οὕτως καὶ ἐν ταῖς τῶν ζῶων κατασκευαῖς οὐ μᾶλλον ἄγαμαι τὸν ἐλέφαντα τοῦ μεγέθους ἢ τὸν μῦν, ὅτι φοβερός ἐστι τῶ ἐλέφαντι· ἢ τὸ λεπτότατον τοῦ σκορπίου κέντρον, πῶς ἐκόλλησεν ὡσπερ αὐτὸν ὁ τεχνίτης, ὥστε δι' αὐτοῦ τὸν ἴδον τοῖς πρωθεῖσιν ἐνίσθαι. Καὶ μηδεὶς ἐγκαλείτω τούτου ἕνεκεν τῶ ποιητῆ, ὅτι ἰσοδύναμα ζῶα καὶ φθαρτικὰ καὶ πολέμια τῆ ζωῆ ἡμῶν ἐπεισήγαγεν· ἢ αὐτῶ

A vergerei. Nunc autem caput quidem per paucas cervicis compages cum dorsi spina conjungitur : habet vero proboscidem, colli officio ac munere fungentem, per quam et alimentum assumit, et potum exhaurit. Sed et pedes ipsius articulis minime distincti, velut columnæ conjunctæ, omnis suffulciunt. Etenim si laxi et flexibiles pedes ei fuissent suppositi, crebræ factæ fuissent articulorum e suis sedibus motiones : quandoquidem dum flexis genibus consideret, aut exurgeret, ferendo ponderi pares non essent. Nunc vero parvus talus subjicitur elephantis pedi : **86** neque tamen ad curvaturam, neque ad genu compactus articulis est. Nam articulorum inconstantia ac mobilitas multam animalis corpulentiam, ipsi circumfusam ac titubantem, ferre nequaquam potuisset. Unde nasus ille ad pedes usque demissus, fuit necessarius. Nonne vides in bellis, quod velut animatæ quædam turres aciem præcedant ? aut quod velut carni quidam colles, intolerabili impetu impulsæ, densata hostium agmina perumpant ? Quibus nisi partes infernæ responderent, tempore ullo persistere animal illud minime posset. Nunc autem referunt nonnulli trecentis annis et amplius vivere elephantem : propterea pedes ejus compacti sunt, nec ullis articulis dividantur. Cæterum, uti diximus, proboscis e terra sursum effert alimentum : ea nempe serpentis habet speciem, atque ex sua natura facilius flectitur. Adeo vera illa sententia est, nihil quod aut redundet, aut deficiat, in rebus creatis inveniri posse. Atqui illud tantæ magnitudinis animal nobis Deus subdidit : adeo ut si doceatur, intelligat ; si percutiatur, perferat. Nimirum elare nos edocet quod ad Creatoris imaginem conditi sumus, ob id nobis fuisse subjecta omnia. Non solum autem in magnis animalibus impervestigabilem sapientiam videre est, sed etiam in minimis nihilo minora miracula colligere licet. Quemadmodum enim magna montium cacumina, quæ ob nubium vicinitatem per continuos flatus hibernium frigus conservant, non miror magis, quam vallium concava, quæ non solum ventorum sublimium sævitiam declinant, sed etiam tepidum aerem semper retinent : sic etiam in animalium constitutione, non magis admiror elephantem ob magnitudinem, quam murem, qui metuendus est elephanto : vel, quam tenuissimum scorpii aculeum, quomodo cum artifex ipse tanquam tibiam cavavit, ut per illum virus sauciatis immittatur. Nec quisquam incuset Conditorem, quod animalia venenata exitio-

(58) Reg. primus ἐπετέθη. Reg. sextus προσητέθη.

(59) Regii primus, quintus et octavus ἐξαρκούντα. Editi cum aliis mss. non paucis ἐξαρκούντων.

(60) Illa, διὰ τοῦτο συμπεπηγὸς, etc., ita reddita sunt a veteri interprete, ut dicas elephantem idcirco tot annorum spatio vivere, quod pedes habeat compactos, nec articulis ullis distinctos. Sed ea non est verborum Basilii sententia. Hoc autem dicit, inde constare pedes elephantis compingi, et articulis destitui, quod elephas tanto temporis spatio vivat.

Putabat enim futurum fuisse, ut tantæ molis animal non potuisset stare et consistere, nisi pedes ejus articulis caruissent : sed statim suo ipsius pondere ruiturum. Ita quidem sensisse Basilium arbitror : neque tamen continuo velim hanc opinionem pro vera haberi. Probe enim scio gravissimum Patrem, cui res ejusmodi diligenter expendere non vacabat, eas quæ sua ætate vigeant opiniones non raro in his libris incautus secutum esse.

(61) Reg. primus ἡμᾶς ποιῆσθαι. Colb. secundus διὰ τὸ κατ' εἰκόνα γενέσθαι τοῦ κτίσαντος.

saque ac vitæ nostræ adversantia produxit : aut pari ratione possit quis vituperare pædagogum, qui puerorum levitatem inconstantiamque in ordinem redigeret, quique plagis ac flagellis eorum lasciviam ac protervitatem castigaret.

6. Fidei argumentum sunt bestię. Domino confidis? *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem*¹⁸. Atque per fidem potestatem habes ambulandi super serpentes ac scorpiones. An non vides, viperam Paulo sarmenta colligenti adhærentem, nullumque ei detrimentum inferentem¹⁹, quod ille sanctus inventus est fide plenus? Quod si fide cares, non magis timeas bestiam, quam tuam ipsius incredulitatem, qua te ipsum omni corruptioni obnoxium effecisti. Atqui jamdudum adverte a me expostulari generationis hominis explanationem, et mihi videor tantum non audire auditores in cordibus clamantes : Nostra quidem qualia ex sua natura sint edocemur, nos vero ipsos ignoramus. Necesse **87** est igitur, cunctatione omni qua detinebamur, repulsa, de his disserere. Et vero se ipsum cognoscere, videtur esse res omnium difficillima. Non enim solum oculus extrinseca prospiciens, ad semet conspiciendum visu non utitur : sed et ipsa mens nostra, acute peccatum alienum intuens, ad propria agnoscenda delicta tarda est. Idcirco et nunc oratio nostra, licet aliena diligenter transegerit, ad ea quæ ad nos pertinent, investiganda, segniss est, et tarditate plena : quamquam non licet magis ex cælo et terra, quam ex nostra propria constitutione Deum cognoscere, ei certe, qui seipse prudenter scrutatus fuerit, uti ait Propheta : *Mirabilis facta est scientia tua ex me*²⁰ : hoc est, ubi me ipse novi, præstantissimam tuam sapientiam ipse didici. *Et dixit Deus : Faciamus hominem*²¹. Ubi, quæso, Judæus est, qui in superioribus, dum theologiæ lumen velut per fenestras quasdam illucesceret, ac secunda quidem persona mystice demonstraretur, necdum tamen clare essulgeret, pugnabat adversus veritatem, atque ipsum Deum ad seipsum loqui affirmabat? Ipse enim, inquit, dixit, et ipse fecit. *Fiat lux, et facta est lux*²². Erat igitur et tunc in ipsorum verbis obvia manifesta que ineptia. Quis enim faber ferrarius, aut lignarius, aut quis sutor, solus inter artis instrumenta sedens, adjuvante ipsum nemine, dicat ipse sibi : *Faciamus gladium, aut aratrum compingamus, aut conficiamus calceamentum?* An non potius quod sibi convenit opus cum silentio absolvit? Sunt enim profecto pugæ insignes, si quis sedeat, imperetque, et præ-

δ' ἄν (62) τις καὶ παιδαγωγῷ ἐγκαλοῖη εἰς τάξιν ἄγοντι τὴν εὐκολίαν τῆς νεότητος, καὶ πληγαῖς καὶ μάστιξι τὸ ἀκόλαστον σωφρονίζοντι.

6. Πιστεὺς ἐστὶν ἀπόδειξις τὰ θηρία. Πέποιθας ἐπὶ Κύριον; Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. Καὶ ἔχεις τὴν διὰ πίστεως ἐξουσίαν πατεῖν (63) ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων. Ἦ οὐχ ὄρας, ὅτι φρυγανισομένῳ τῷ Παύλῳ ἐνάψας ὁ ἔχις οὐδεμίαν προσετρίψατο βλάβην, διὰ τὸ πλήρη πίστεως εὐρεθῆναι (64) τὸν ἅγιον; Εἰ δὲ ἄπιστος εἶ, φοβοῦ μὴ μᾶλλον τὸ θηρίον ἢ τὴν σεαυτοῦ ἀπιστίαν, δι' ἧς πάσῃ φθορᾷ σεαυτὸν εὐάλωτον κατεσκεύασας. Ἀλλὰ γὰρ αἰσθάνομαι πάλαι τὰ (65) περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως ἀπαιτούμενος, καὶ μονονουχὶ ἀκούειν δοκῶ μοι τῶν ἀκροατῶν ἐν ταῖς καρδίαις καταβοῶντων, ὅτι τὰ μὲν ἡμέτερα ὁποῖά τινά ἐστι τὴν φύσιν διδασκόμεθα, ἡμᾶς δὲ αὐτοὺς ἀγνοοῦμεν. Ἀνάγκη οὖν εἰπεῖν, τὸν κατέχοντα ἡμᾶς ὄκνον παρωσαμένους. Τῷ ὄντι γὰρ ἔοικε πάντων εἶναι χαλεπώτατον ἑαυτὸν ἐπιγνῶναι. Οὐ γὰρ μόνον (66) ὀφθαλμῶς τὰ ἐξω βλέπων ἐφ' ἑαυτὸν οὐ κέχρηται τῷ ὄραν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἡμῶν ὀνοῦς, ὁξέως τὸ ἀλλότριον ἀμάρτημα καταβλέπων, βραδύς ἐστι πρὸς τὴν τῶν οικείων ἐλαττωμάτων ἐπίγνωσιν. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὁ λόγος, ὁξέως ἐπελθὼν τὰ ἀλλότρια, νωθρός ἐστὶ καὶ ὄκνου πλήρης πρὸς τὴν τῶν οικείων ἐξέτασιν· καίτοι οὐ μᾶλλον ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν Θεὸν ἔστιν ἐπιγνῶναι, ἢ καὶ ἐκ τῆς οικείας ἡμῶν κατασκευῆς τὸν γε συνετῶς ἑαυτὸν ἐξετάσαντα, ὡς φησὶν ὁ προφήτης· Ἐθαυμαστώθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ· τουτέστιν, ἑμαυτὸν καταμαθὼν, τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἐν σοὶ σοφίας ἐξεδιδάχθη. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Ποῦ μοι ὁ Ἰουδαῖος, ὃς ἐν τοῖς κατόπιν, ὡσπερ διὰ θυρίδων τινῶν τοῦ τῆς θεολογίας φωτὸς διαλάμποντος, καὶ δευτέρου προσώπου τοῦ ὑποδεικνυμένου (67) μὲν μυστικῶς, οὐπω δὲ ἐναργῶς ἐκφανέντος, πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπεμάχετο, αὐτὸν ἑαυτῷ λέγων τὸν Θεὸν διαλέγεσθαι; Αὐτὸς γὰρ εἶπε, φησὶ, καὶ αὐτὸς ἐποίησε. Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. Ἦν μὲν οὖν καὶ τότε πρόχειρος ἐν τοῖς παρ' αὐτῶν λεγομένοις ἡ ἀτοπία. Τίς γὰρ χαλκεὺς, ἢ τέκτων, ἢ σκυτατόμος, ἐπὶ τῶν ὀργάνων τῆς τέχνης μόνος καθήμενος (68), οὐδεὶς αὐτῷ συνεργῶντος, λέγει αὐτὸς ἑαυτῷ· Ποιήσωμεν τὴν μάχαιραν, ἢ συμπίξωμεν τὸ ἄροτρον, ἢ ἀπεργασώμεθα τὸ ὑπόδημα· ἀλλ' οὐχὶ σιωπῇ τὴν ἐπιβάλλουσαν ἐνέργειαν ἐκτελεῖ; Φλυαρία γὰρ τῷ ὄντι δεινὴ, ἄρχοντά τινα ἑαυτοῦ καὶ ἐπιστάτην καθῆσθαι, δεσποτικῶς ἑαυτοῦ καὶ σφοδρῶς

¹⁸ Psal. xc, 13. ¹⁹ Act. xxviii, 3-6. ²⁰ Psal. cxxxviii, 6. ²¹ Gen. i, 26. ²² Gen. i, 3.

(62) Ita quinque mss. Editi vero οὕτω γ' ἄν.

(63) Reg. sextus ἐξουσίαν περιπατεῖν. Mox editi ἢ οὐχ ὄρας. Deest ἢ in duobus mss.

(64) Codices quinque πίστεως εὐρεθῆναι. Editi πίστεως εἶναι.

(65) Colb. secundus αἰσθάνομαι πάλιν τὰ.

(66) Tres mss. optimæ νοτιᾶ οὐ γὰρ μόνος. Editi

cum aliis quibusdam mss. μόνον.

(67) Editio Basil. cum quinque mss. præter Bodl. τοῦ ὑποδεικνυμένου. Deest articulus in editione Paris.

(68) Quatuor mss. μόνος καθεζόμενος. Editi cum duobus mss. καθήμενος.

κατασπεύδοντα. Ἄλλ' ὅμως οἱ αὐτὸν τὸν Κύριον συκοφαντῆσαι μὴ κατοκνήσαντες, τί οὐκ ἂν εἴποιεν γεγυμνασμένην πρὸς τὸ ψεῦδος τὴν γλῶσσαν ἔχοντες; Ἡ μέντοι παροῦσα φωνὴ παντελῶς αὐτῶν ἀποφράσσει τὸ στόμα· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Μὴ καὶ νῦν, εἰπέ μοι, μεμονωμένον ἐστὶ τὸ πρόσωπον; Οὐ γὰρ γέγραπται· Γενεθῆτω ἄνθρωπος, ἀλλὰ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Ἔως οὕτω ὁ διδασκόμενος παρεφαίνεται, ἐν βάθει ἐκεκάλυπτο τῆς θεολογίας τὸ (69) κήρυγμα ὅτε λοιπὸν ἀνθρώπου γένεσις προσδοκᾶται, παραγυμνοῦται ἡ πίστις, καὶ τρανότερον παραδηλοῦται τῆς ἀληθείας τὸ δόγμα. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Ἀκούεις, ὦ Χριστομάχε, ὅτι τῷ κοινῶν (70) τῆς δημιουργίας προσδιαλέγεται, Δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν· ὃς φέρει τὰ σύμπαντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἄλλ' οὐ γὰρ ἡσυχῇ παραδέχεται τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας· ὡσπερ δὲ τῶν θηρίων τὰ μισανθρωπότατα, ἐπειδὴν τοῖς ζώγοις ἐναποκλεισθῆ, περιβρῦχεται (71) τοῖς κυλίνδροις, τὸ μὲν πικρὸν καὶ ἀνήμερον τῆς φύσεως ἐνδεικνύμενα, ἐκπληρῶσαι δὲ τὴν μανίαν οὐκ ἔχοντα· οὕτω καὶ τὸ ἐχθρὸν τῆς ἀληθείας γένος οἱ Ἰουδαῖοι, στενοχωρούμενοι (72), Πολλὰ, φασίν, ἐστὶ τὰ πρόσωπα πρὸς οὓς ὁ λόγος γέγονε τοῦ Θεοῦ. Τοῖς ἀγγέλοις γὰρ λέγει τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Ἰουδαϊκὸν τὸ πλάσμα, τῆς ἐκεῖθεν εὐκολίας τὸ μυθολόγημα· ἵνα τὸν (73) ἕνα μὴ παραδέξωνται, μυρίους εἰσάγουσι. Καὶ τὸν Υἱὸν ἀθετοῦντες, οἰκέταις τὸ τῆς συμβουλίας ἀξίωμα περιάπτουσι· καὶ τοὺς ὁμοδόλους ἡμῶν κυρίους ποιοῦσι τῆς ἡμετέρας δημιουργίας. Τελειούμενος ἄνθρωπος πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀξίαν ἀνάγεται. Ποῖον δὲ δημιούργημα ἴσον δύναται εἶναι τῷ κτίσαντι; Σκόπει δὲ καὶ τὰ (74) ἐφεξῆς· Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Τί λέγεις πρὸς τοῦτο; Μὴ καὶ εἰκῶν μία Θεοῦ καὶ ἀγγέλων; Υἱοῦ μὲν γὰρ καὶ Πατρὸς πᾶσα ἀνάγκη τὴν αὐτὴν εἶναι μορφήν· θεοπροπῶς δηλονότι τῆς μορφῆς νοουμένης, οὐκ ἐν σχήματι σωματικῷ, ἀλλ' ἐν τῷ ἰδιώματι τῆς θεότητος. Ἄκουε καὶ σὺ ὁ ἐκ τῆς νέας κατατομῆς (75), ὁ τὸν Ἰουδαϊσμὸν πρεσβεύων ἐν Χριστιανισμῷ προσποιήσῃ. Τίτι λέγει· Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν; Τίτι ἄλλῳ γε ἢ τῷ ἀπαυγάσματι τῆς δόξης, καὶ χαρακτῆρι τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ (76), ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου; Τῇ ἰδίᾳ τοίνυν εἰκὼνι τῇ ζώσῃ, τῇ εἰπού-

A sit sibi, atque domini more vehementer se ipse urgeat. Veruntamen qui ipsum Dominum calumniari veriti non sunt, quid dicere non possint, linguam habentes ad mendacium exercitatum? At praesens vox omnino os ipsorum oppilat. *Et dixit Deus: Faciamus hominem.* Nunc jam, dic mihi, nunquid unica est persona? Non enim scriptum est: *Fiat homo*, sed, *Faciamus hominem.* Quandiu nondum apparebat qui doceretur, in profundo occulta erat theologiae praedicatione: cum autem hominis exspectatur generatio, denudatur fides, clariusque revelatur veritatis dogma. *Faciamus hominem.* Audis, o Christi oppugnator, ipsum ad officii socium loqui: *Per quem fecit et saecula; qui portat omnia verbo virtutis suae* ²³. Sed non tacite verba excipit pietatis: at quemadmodum bestiae quae homini sunt infensissimae, cum in caveis includuntur, circum sepimenta frendent, atque amaritudinem quidem ac feritatem naturae ostendunt, nec tamen furorem suum possunt explere: ita et gens veritatis inimica, Judaei ad angustias redacti, multas aiunt esse personas, ad quas Dei sermo directus est. Dicit enim astantibus sibi angelis: *Faciamus hominem* ²⁴. Judaicum commentum est, atque levitatis inde profectae inventum: ut ne unum suscipiant, innumeros inducunt. Et Filium reprobantes, famulis dignitatem attribuunt consilii, et conservos nostros efficiunt creationis nostrae dominos. Homo perfectus ad angelorum evehitur dignitatem. Quale autem opificium par esse potest **88** conditori? Considera autem et quae sequuntur: *Ad imaginem nostram.* Quid dicis ad hoc? Num et Dei et angelorum una est imago? Filii quidem et Patris eandem esse formam omnino necesse est; forma videlicet, uti Deum decet, intellecta, non in corporea figura, sed in divinitatis proprietate. Audi et tu qui ex nova concisione es, qui Christianismi nomine atque simulatione stabilis Judaeismum. Cui dicit: *Ad imaginem nostram?* Cui, quaeso, alteri quam gloriae splendori, et substantiae ipsius characteri, qui est Dei invisibilis imago? Itaque imagini suae viventi, quae dixit: *Ego et Pater unum sumus* ²⁵; et: *Qui me vidit, vidit Patrem* ²⁶; huic dicit: *Faciamus hominem ad imaginem nostram.* Ubi est imago una,

²³ Hebr. 1, 2, 3. ²⁴ Gen. 1, 26. ²⁵ Joan. x, 30.

²⁶ Joan. xiv, 9.

(69) Ita mss. septem. Editi cum aliis quibusdam D mss. κεκάλυπτο τῆς θεογνωσίας τό. Theologiae autem praedicationem dicit doctrinam eam, qua personae sanctissimae Trinitatis aperte praedicantur.

(70) Sic Regii primus, tertius et quintus cum Colb. secundo. Editi cum uno aut altero ms. τῷ κοινῶ. Infra Reg. sextus solus λόγον τῆς ἀληθείας ὡσπερ.

(71) Reg. primus ζώγοις ἐναποσχισθῆ περιβρῦχεται. Editio Basil. cum sexl. mss. περιβρῦχεται. Editio Paris. περιβρυχᾶται.

(72) Reg. primus οὕτω καὶ τὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας Ἰουδαίων γένος, στενοχωρούμενοι. Reg. tertius οὕτω καὶ τὸ ἐχθρὸν τῆς ἀληθείας Ἰουδαίων γένος, στενοχωρούμενοι. Editi cum tribus mss. ut in contextu.

(73) Colb. secundus ἕνα γὰρ τὸν. Bodl. ἕνα τὸν ἕνα μὴ δέξωνται. Statim idem mss. μυρίους ἐπεισάγουσιν. Subinde quatuor mss. τὸ τῆς συμβουλῆς. Editi cum uno aut altero mss. τὸ τῆς συμβουλίας.

(74) Mss. plerique omnes καὶ τὰ. Editi καὶ τό.

(75) Κατατομῆς. Vox est Pauli, Philipp. iii, 2, βλέπετε κατατομήν. *Cavete concisionem.* Sic autem Apostolus vocabat Judaeos per contemptum, eorumque concisionem in carne positam totam nostrae concisioni plane spirituali opponebat.

(76) Editi et Coisl. primus et Reg. octavus ὑποστάσεως αὐτοῦ. Nec aliter legitur in Epist. ad Hebr. 1, 3. At deest αὐτοῦ in sex mss. Quae sequuntur verba, ὃς ἐστίν, etc., reperiuntur in Epist. ad Coloss. 1, 15.

quomodo fuerit dissimilitudo? *Et fecit Deus hominem* 27. Non, *Fecerunt*. Vitavit hoc loco personarum multitudinem. Postquam autem per illa eruditus Judæum, per hæc vero errorem gentilium exclusit, tuto recurrit ad unitatem, ut et Filium cum Patre intelligas, et periculum multitudinis deorum effugas. *In imagine Dei fecit ipsum* 28. Rursus personam ejus qui secum simul operabatur, introduxit. Non enim dixit: *In imagine sui ipsius*; sed, *In Dei imagine*. In quo autem praeferat Dei imaginem homo, et quo pacto similitudinis ejus sit particeps, in sequentibus, Deo dante, exponemus. Nunc autem id solum dicatur, si una est imago, unde tibi in mentem venit impietatem tam intolerandam profiteri, ut Filium Patri dissimilem dicas? O ingratum animum! quandoquidem similitudinem eam, cujus factus es particeps, beneficii auctori non rependis, et ea quæ dono concessa sunt, tibi ipsi quidem propria manere putas, sed non sinis habere Filium cum genitore acceptam a natura similitudinem. Verum nobis silentium indicit tempus advesperascens, quippe quod jamdudum solem ad occidentem demiserit. Hic igitur et nos dictis contenti, orationem consopiamus. Nunc quidem quantum studio vestro excitando satis fuit, sermonem attigimus: sed perfectiorem rerum propositarum inquisitionem in consequentibus, Spiritu sancto adjuvante, adhibebimus. Abite exsultantes, amans Christi concio, et omnis obsonii sumptuosi et variorum condimentorum loco, eorum quæ diximus memoria honestas vestras mensas instruite. Confundatur qui dissimilitudinem inducit: pudore afficiatur Judæus: gaudeat pius dogmatibus veritatis: glorificetur Dominus, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum Amen.

ση (77)· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ὁ ἑώρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· ταύτη λέγει· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Ὅπου μία εἰκὼν, ποῦ τὸ ἀνόμοιον; Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Οὐχί, Ἐποίησαν. Ἐφυγεν ἐνταῦθα τὸν πληθυσμὸν τῶν προσώπων. Δι' ἐκείνων μὲν τὸν Ἰουδαῖον παιδεύων, διὰ τούτων δὲ τὸν Ἑλληνισμὸν ἀποκλείων, ἀσφαλῶς ἀνέδραμεν ἐπὶ τὴν μονάδα, ἵνα καὶ Υἱὸν νοῆς μετὰ Πατρὸς, καὶ τῆς πολυθείας ἐκφύγῃς τὸ ἐπικίνδυνον. Ἐν εἰκόνι Θεοῦ (78) ἐποίησεν αὐτόν. Πάλιν τοῦ συνεργοῦ τὸ πρόσωπον παρεισήγαγεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν εἰκόνι ἑαυτοῦ, ἀλλ', Ἐν εἰκόνι Θεοῦ. Ἐν τίνι μὲν οὖν ἔχει τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, καὶ πῶς μεταλαμβάνει τοῦ καθ' ὁμοίωσιν, ἐν τοῖς ἐφεξῆς, Θεοῦ διδόντος, εἰρήσεται· νῦν δὲ τοσοῦτον λεγέσθω, ὅτι εἰ μία εἰκὼν, πόθεν σοι ἐπῆλθεν ἀφόρητα δυσσεβεῖν, ἀνόμοιον λέγοντι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ; Ὡ τῆς ἀχαριστίας! ἤς μετέλαβες ὁμοιότητος, ταύτης οὐ μεταδίδως τῷ εὐεργέτῃ; καὶ σαυτῷ μὲν κύρια μένειν τὰ ἐκ τῆς χάριτος παρασχεθέντα (79) νομίζεις, τῷ δὲ Υἱῷ τὴν ἐκ φύσεως ὁμοιότητα πρὸς τὸν γεννήσαντα ἔχειν οὐκ ἐπιτρέπεις; Ἀλλὰ σιωπὴν γὰρ ἡμῖν ἐπιτάσσει λοιπὸν ἢ ἐσπέρα πάλαι πρὸς δυσμὰς τὸν ἥλιον παραπέμφασα. Ἐνταῦθα δὲ οὖν τὸν λόγον καὶ ἡμεῖς κατευνάσωμεν (80), ἀρκεσθέντες τοῖς εἰρημένοις. Νῦν μὲν οὖν ὅσον διεγείραι ὑμῶν τὸν ζῆλον τοῦ λόγου παρηψάμεθα· τὴν δὲ τελειοτέραν περὶ τῶν προκειμένων ἐξέτασιν ἐν τοῖς ἐξῆς ἀποδώσομεν τῇ συνεργίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἀπίτε (81) μαχαίροντες, ἢ φιλόχριστος ἐκκλησία, ἀντὶ παντὸς ὕψους πολυτελοῦς καὶ τῶν ποικίλων κερυκευμάτων τῇ μνήμῃ τῶν εἰρημένων τὰς σεμνὰς ὑμῶν κατακοσμοῦντες τραπέζας. Κατακυχυνέσθω ὁ ἀνόμοιος, ἐντρεπέσθω ὁ Ἰουδαῖος, ἀγαλλέσθω τοῖς δόγμασι τῆς ἀληθείας ὁ (82) εὐσεβής, δοξαζέσθω ὁ Κύριος, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM.

89 Basilii in *Psalms* orationes post *Opus* sex dierum edendas esse judicavimus. Visum est enim *Scripturam* a *Scriptura* non separare. Quod si utrasque orationes et in *Hexaemeron* et in *Psalms* inter se comparare volumus, non negabo quidem priores posterioribus longe apud antiquos fuisse celebriores: sed non facile concedam utiliores esse. Et ut semel dicam quod sentio, eloquentia si spectetur atque varietas argumenti, patiar *Hexaemeron* anteponi; si fructus atque utilitas, non item.

Psalms paucos interpretatus est Basilius, aut certe paucorum interpretationem ad nos usque pervenisse

27 Gen. 1, 27. 28 ibid.

(77) Sic codices tres. Editi ζῶσθ τε καὶ εἰπούσθ· Ἐγὼ τε καὶ ὁ. Consentit textus sacer cum mss.

(78) Ἐν εἰκόνι Θεοῦ· ubi LXX significantius κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

(79) Reg. quintus σοι παρασχεθέντα. Subinde editi τῷ δὲ Κυρίῳ τὴν. At sex mss. τῷ δὲ Υἱῷ τὴν. Infra Reg. primus εἰς δυσμὰς.

(80) Reg. quintus κατακυχυνόμεθα, Reg. 3 κατα-

παύσωμεν. Editi cum aliquibus mss. ut in textu.

(81) Editi ἀπίτε γοῦν. Deest γοῦν in nostris sex mss. et in Bodl. Et quidem particula γοῦν eo magis suspecta videri debet, quod Basilio nequaquam familiaris sit.

(82) Colb. secundus δόγμασι τῆς Ἐκκλησίας ὁ. Statim idem codex κράτος, ἢ τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς.